

[Erdélyi Magyar Adatbank]

NÉPISMERETI DOLGOZATOK 1983

SZERKESZTETTE
DR. KÓS KÁROLY
DR. FARAGÓ JÓZSEF

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1983

ELŐSZÓ

A *Népismereti Dolgozatok (ND)* 1976-os, 1978-as, 1980-as és 1981-es kötetei után ezzel az ötödik kötetrel mindjobban kifejezésre jut a kiadó, a szerkesztők és a szerzők közös szándéka: kapjon rendszeresen szót emberi és nemzetiségi önismeretünknek az az egyik alaptudománya, amely – az utánpótlás más formái híján – önkéntesekből szervezi művelőit és toborozza hűségese olvasótáborát.

Kiadó, szerzők, szerkesztők és olvasók együttes részvételében talán a szerzők munkavállalása mérhető le a legkönnyebben. Valóban, ha valaki e könyv végén átfutja *A Népismereti Dolgozatok öt kötetének szerzői mutatóját*, nyomban észreveszi, hogy a munkatársak száma folyvást gyarapszik; a régebbiekkal együtt mindenik kötetben új nevek bukkannak fel, közöttük – örömdetesen – olyan fiatalok is, akik tudományos pályafutásuk elején tartanak. Ezzel máris teljesülni kezd a szerkesztők egyik szándéka: a néprajzi gyűjtés-kutatás útján minél több fiatalat elindítva biztosítani szakmánk folytonosságát és utánpótlását.

Az eddigi kötetek tudományos hasznának és társadalmi hatékonyságának mind a hazai, mind a külföldi sajtóban számos jelét vagy bizonyítékát olvashattuk. Mindezek közül hadd hivatkozzunk most azokra, amelyek a hosszú időn át elhanyagolt néphit- és népszokáskutatás feléledését, illetőleg eredményeit méltatják. Ezek az eredmények fölfedik a látszólag vallásos hit- és szokáselemek materialista magvát; gyakran kereszténység előtti, „pogány” gyökereit; valamint azt a folyamatot, amelynek során napjainkban még a kétségtelenül vallásos eredetű szokások is rohamosan elvilágiasodnak, folklorizálódnak, vagyis egyházi szokásokból népszokásokká válnak, s ahelyett, hogy ezáltal elszegényednének és elszíntelenednének, mind gazdagabbá és színesebbé válnak.

Az elismeréssel együtt azonban, nyilvánvaló módon, a sajtóban a nagykorúsodó sorozat iránti igények is növekvőben vannak. Ezért, a szerzőkkel és az olvasókkal folytatott párbeszéd jegyében, szeretnénk állást foglalni egy-két olyan igény kapcsán, amely közvetlenül a szerkesztés elveit illeti.

Egyik bírálónk érthetetlennek tartja, hogy a kötetekből miért hiányzanak a népzenei tanulmányok, valamint a néptánclejegyzések. Ezekre az általunk is jogosnak minősített igényekre válaszunk nagyon egyszerű: csak azokat a tanulmányokat közölhetjük, amelyeket szerzőik megírnak és kiadásra felajánlanak, márpedig hivatásos zenetanáraink sokaságából mostanáig hasztalanul igyekeztünk munkatársakat nyerni. Mi, szerkesztők csak annyit ígérhetünk, hogy a kéréssel és buzdítással ezután sem fogunk fukarkodni – a megoldás azonban nem rajtunk, hanem a népzene kutatókon múlik. Más részről a néptáncok korszerű közlése a nemzetközi táncírás ismeretét és használatát igényelné, s mivel erre szakosodott kutatóink még nincsenek, a szerkesztők egyelőre csak arra törekedhetnek, hogy a táncírást nem föltétlenül igénylő, egy-egy közösség táncéletéről szóló dolgozatokat kezdeményezzenek és közöljenek.

Egy másik hozzászóló a munkatársakat a témás kötetek felé irányítaná. Való igaz, hogy az ilyen „témás” szerkesztés folyóirataink egyik-másik számában, mellékleteiben vagy évkönyveiben többször bevált, a romániai magyar néprajztudomány egészének fejlődése azonban bonyolultabb folyamat. Az *ND* szerkesztői nem vállalják egy-egy téma kijelölését, mert tudják, hogy akkor a kiemelt témán kívül akaratlanul is minden más háttérbe szorul, márpedig a néprajzi kutatás területe oly végtelenül nagy, hogy ha parcellázgatni kezdjük, egyik-másik része még egy emberöltő múlva sem kerül sorra. A témás tervezés-szerkesztés másik nagy kockázata az, hogy kényszerű tétlenségre kárhozható lehetséges munkatársaink nagy többségét. Annak ugyanis, hogy bárki munkába kezdjen, egy téma felvillantásán túl legalább három alapvető feltétele van: környezete valóban kínálja azt a témát, amellyel foglalkozni akar; érdekelje és érezzen kedvet tanulmányozására; és legyen meg, vagy pedig önképzéssel szerezze meg azokat az alapismereteket, amelyeket a téma feldolgozása kíván.

Ilyen és hasonló kívánalmakat igyekeznek a szerkesztők összeegyeztetni néprajzi kutatásunk elemi igényeivel: a földrajzi és tematikai „féhér foltok” fokozatos eltüntetésével, mert csakis így biztosítható, hogy a néprajzi gyűjtésbe-kutatásba, közelebbről az *ND* munkájába a szerzők bárhol és bármikor bekapcsolódhassanak; s csakis így remélhető, hogy a sorozatban belátható időn belül minden néprajzi vidék és téma megtalálja a maga szerzőjét. A népismeretnek ezt az egészét átfogni igyekvő törekvésünk nemcsak a munkatársaknak, hanem az olvasóknak is előnyös, hiszen a kötetekben így található rá akár szűkebb-tágabb szülőföldjükre, akár kedvelt témáikra. És előnyös néprajztudományunknak is, hiszen a sorozat csak így kínálhat minél változatosabb és gazdagabb anyagot bármilyen közelebbi-távolabbi összefoglalás, szintézis számára.

A SZERKESZTŐK

NAGY JENŐ

NÉPRAJZ ÉS NYELVTUDOMÁNY

1. A tudományos vizsgálódások során a kutatók egyebek közt arra törekszenek, hogy a tudományág sajátos eszközeivel és módszereivel elért eredmények mellett azokat a lehetőségeket is kihasználják, amelyek más tudományágakkal való kapcsolatteremtés révén termékenyítőleg hatnak: új módszerek alkalmazásával, új szemléletmód érvényesítésével gyümölcsöző vizsgálódásokat kezdeményeznek és újabb megállapításokhoz jutnak. Elég, ha csak a nyelvtudománynál maradunk és azokra a kapcsolatokra emlékeztetünk, amelyek évszázadunkban a nyelvészetnek a szociológiával (szociolingvisztika), a lélektannal (pszicholingvisztika), a matematikával (matematikai nyelvészet) és nem utolsósorban a néprajzzal (etnolingvisztika) kialakultak.

E tudományok közti kapcsolatok közül a legrégebbi a nyelvészet és a néprajz között szövődött. Az anyagi és szellemi világ két megnyilvánulási formája: a dolgok és a szavak szorosan összefüggnek egymással. A tárgyakat, életünk egyes jelenségeit, az elvont fogalmakat nyelvi jelekkel jelöljük, hogy a jelekből kialakított szó és a vele alkotott mondat gondolataink kifejezőjévé, az egymás közti érintkezés nyelvi eszközévé válják. De ugyanezt állapíthatjuk meg, ha az összefüggést a nyelv oldaláról szemléljük: sok nyelvi, fogalmi, szókincsbeli megállapítás az érzékelhető valóság ismeretét föltételezi. A művelődéstörténet kutatója az anyagi valóság eredetének és egy közösség életében betöltött szerepének: feltűnésének vagy eltűnésének körülményeit sokszor csak nyelvi bizonyítékok segítségével állapíthatja meg. A nyelvtörténet, különösen a szótörténet kutatója előtt viszont e fogalmak tárgyi hátterének feltárása s ezzel együtt a mindenkori társadalmi életforma bemutatása éppoly fontos feladat, mint bármilyen más jelenség: a nyelv alakulásának, fejlődésének, egyes nyelvi jelenségek állapotának, megletének vagy elhalásának stb. vizsgálata.

A két tudomány közti kapcsolatot ismerték fel és fejezték ki már a múlt század közepén a magyar művelődéstörténet kiváló kutatói, Kőváry László és Szilágyi Sándor, amikor az erdélyi magyar néprajzi csoportokról (Kalotaszeg, Torockó, Székelyföld) írt, a népi életforma különböző jelenségeit (lakodalom, viselet) tárgyaló közleményeikben¹ a leírás hitelességének és pontosságának fokozása végett a fogalmakat népi elnevezésükkel közölték. Ezt a törekvést Orbán Balázs valamivel később így foglalta szavakba: „Roppant gazdag Gyergyó és Csík tájszavakban is, melyeknek egy nagy gyűjteményét idecsatolandó valék, de amelyet a »Vadrózsák« érdemes szerkesztőjének adtam át, hogy ott illetékesebb helyen közölve, a már megkezdett székely szótárt kiegészítse.”² Néprajzi leírásaiban ő maga is mindig kiemelve közölte a népi elnevezéseket, kifejezéseket és szófordulatokat. Hasonló jelentőséget tulajdonított a két tudomány közti szoros kapcsolatnak a századvég kiváló néprajztudósa, Jankó János, aki néprajzi monográfiáiban³ a fogalmaknak nemcsak tájnyelvi elnevezéseit közölte, hanem szükségesnek tartotta kalotaszegi monográfiájába VI. részként Czucz János kalotaszentkirályi

igazgató-tanító *A kalotaszegi nyelvjárás* című tanulmányát is fölvenni, torockói kötetében pedig a torockói vashányászat nyelvének legfontosabb szakszóit tartalmazó *Toroczkói bányászszótárt* állított össze.

A nyelvtudomány érdeklődése a szavak mögött rejlő anyagi világ iránt fokozottabb mértékben a múlt század 70-es éveiben jelentkezett, amikor a német nyelvtudományban újgrammatikus iskolának (Junggrammatiker) nevezett irányzat képviselői (W. Scherer, A. Leskien, K. Brugmann, H. Paul) E. Sievers hangfiziológiai vizsgálódásai alapján az egyéni beszédmód vizsgálatát tartották egyedül eredményre vezetőnek, és a természettudományos szemlélet hatása alatt a hangtörvények és egyes hangtani jelenségek kivétel nélküli érvényességét hirdették. E szemlélet képviselői ezen elv alapján akarták az akkoriban először alkalmazott nyelvfeldrajzi, vagyis az egyes nyelvi jelenségek területi (feldrajzi) elterjedését vizsgáló módszer és tudományos kutatóeszköz: a nyelvAtlas segítségével a nyelvi jelenségek és a nyelvjárások határait megvonni. Kiderült azonban, hogy a nyelvjárási jelenségek a várt törvényszerűségeknél és szabályszerűségeknél jóval bonyolultabbak szabály- és törvényszerűség bennük csak kivételesen fordul elő, s megértésük, megmagyarázásuk több külső: történeti, társadalmi, gazdasági stb. tényező figyelembevételét teszi szükségessé.

Sokkal gyümölcsözőbb eredményeket értek el azok a kutatók, akik azt hangoztatták és igazolták, hogy a szavak vizsgálatában sohasem szabad szem előtt téveszteni a mögöttük rejlő anyagi világot, vagyis a szavakkal jelölt tárgyakat, fogalmakat. Előttük J. Grimm figyelmeztetése lebegett, aki akadémiai székfoglalójában a vizsgálódásaiban alkalmazott nyelvészeti szemléletéről így nyilatkozott: „Az a nyelvi bűvület, amelyből én kiindulok és amelyet művelek, sohasem tudott oly módon megnyugtatni, hogy ne törekedtem volna mindig örömmel arra, hogy a szavaktól a dolgokhoz jussak. Én nemcsak házakat akartam építeni, hanem lakni is óhajtottam bennük.” A nyelvtudomány képviselői tudományos vizsgálódásaikban felhasználták ama rokontudományok eredményeit, amelyek a bennünket körülvevő tárgyi világ jelenségeivel foglalkoztak, elsősorban a néprajzot, a régészetet, a művelődés- és gazdaságtörténetet. Így terelődött a figyelem a szavak vizsgálatában a dolgokra, s alakult ki két német nyelvész, az összehasonlító R. Meringer és a romanista H. Schuchardt munkássága⁴ nyomán a „szavak és dolgok” (Wörter und Sachen)-módszer és vizsgálódási szemlélet. E szemlélet hívei kutatásaikkal a nyelvészeti néprajz alapjait rakták le, és szép eredményekkel kecsegtető vizsgálódások sorát nyitották meg.

Szerintük a nyelvtudomány az anyagi léttel foglalkozó tudományok közül a maga céljaira a legtöbbet a néprajz és az etnológia kellektárából használhat fel.⁵ Álláspontjuk helyességét és mindkét tudomány számára egyaránt gyümölcsöző voltát bizonyítják nemcsak azok a szótörténeti kutatások, amelyek egy-egy szó jelentésének tisztázása érdekében a teljes tárgyi (funkcionális, környezeti, társadalmi) háttér feltárására törekedtek, hanem azok a szókincs-monográfiák is, amelyek egy-egy néprajzi jelenség, népi foglalkozási ág leírásán, munkamenetének pontos és részletes bemutatásán kívül a nyelvtudomány igényeinek megfelelő hiteles rögzítésére is vállalkoztak.

Ennek a szemléletmódnak szerte a világon s így nálunk is akad-

tak hívei, munkásai. A bennünket közvetlenül érdeklő magyar tudományosságban⁶ Csúry Bálint nyelvészeti iskolája,⁷ a kolozsvári nyelvészek⁸ csoportja, vagyis Szabó T. Attila és tanítványai: Márton Gyula, Gálffy Mózés, Vöő István, Péntek János, Csák László, Bura László, ugyanakkor a romániai magyar néprajzkutatók⁹ többségének (Kós Károly, Molnár István, Nagy Jenő, Szentimrei Judit, Vámszer Géza, Tarisznyás Márton, Gazda Klára és mások) munkásságában e szemléletmód szintén érvényesült. Az említett nyelvészek egy népi foglalkozási ág vagy a népi életforma valamelyik jelenségének bemutatásakor nem elégedtek meg csak a nyelvi vonatkozások feltárásával, hanem ezzel együtt, a nyelvi jelenségek tisztázása végett, a dologi háttérrel is leírták, hogy ezáltal a szó jelentését, helyét, szerepét a nyelvi rendszerben megjelölik.¹⁰ A néprajz művelői viszont arra törekedtek, hogy leírásaikban a jelenségeket, fogalmakat jelölő szavak, elnevezések alakjuk szerint is kifejezzék a bemutatott táj nyelvi arculatát, és nem egyszer a nyelvi formát hívták segítségül azért, hogy a tárgynak vagy jelenségnek a vidék népi életében betöltött helyét, szerepét helyesen értelmezhessek.¹¹

A két tudományszaktól megkövetelt szakszerű anyaggyűjtésre, a néprajzi és nyelvi anyag együttes feldolgozására mintaszerű példát nyújt Péntek János doktori értekezése.¹² Ebben a kalotaszegi népi hímzés szakszókincset gyűjtötte össze és dolgozta fel a lexikológiai kutatások újabb eredményeinek, módszereinek felhasználásával. Ilyen értelemben a hímzés olyan néprajzi leírását nyújtja, amely a nyelvi szempontú elemzésnek is alapot ad, a két módszer tehát szorosan összekapcsolódik benne. Eljárásával nemcsak a kalotaszegi hímzésre vonatkozó néprajzi ismereteinket tette teljesebbé, hanem először kísérelte meg egy foglalkozás lexikológiai vizsgálatát.

2. E rövid, a néprajz- és a nyelvtudomány közti kapcsolatokat csak nagy vonásokban vázolt elméleti fejtegetés után a következőkben azokra a fontosabb szempontokra hívjuk fel a figyelmet, amelyeket a néprajzi gyűjtés során¹³ a gyűjtőnek szem előtt kell tartania. Röviden arról is tájékoztatjuk az érdeklődőt: miként járjon el a néprajzi anyag lejegyzésekor, hogy gyűjtésében a vidékre vagy a falura jellemző nyelvjárási sajátosságok is visszatükröződjenek.

a) A gyűjtés a gyűjtő célkitűzése szerint kiterjedhet egy falu vagy táj anyagi és szellemi viszonyaira: tanulmányozhatja a népi műveltség tárgyi javait, a nép életformájával kapcsolatos foglalatosságokat, a hozzájuk kapcsolódó szokásokat (tárgyi néprajz, etnográfia); vizsgálhatja szellemi életének megnyilvánulásait (folklor), valamint a társas élettel, az esztendő jeles napjaival, az életfordulókkal (születés, házasság, halál) összefüggő jelenségeket, hagyományos megnyilatkozási formákat (társadalomnéprajz).

Bármelyik területet választja is, a gyűjtőnek munkája megkezdése előtt tájékozódnia kell a témára vonatkozó szakirodalomban,¹⁴ hogy tisztában legyen az előkerülő és sorra kerítendő kérdésekkel. Éppen ezért helyesen jár el, ha a vizsgált tárgykörre vonatkozó legfontosabb ismereteket kérdések formájában összeállítja és belőlük magának kérdőívet állít össze. A kérdőíves gyűjtésnek két előnye van. Először: biztosítja a rendszeres, jól átgondolt, a jelenség minden részletére kiterjedő anyag számbavételét, de ugyanakkor nem zárja ki a kérdezgetés közben elő-

bukkanó, a helyi viszonyokra jellemző új adatok rögzítését sem. Másodsor: lehetővé teszi, hogy ha a gyűjtő nemcsak egy, hanem több faluban gyűjt, következetesen dolgozzék és ezáltal biztosíthassa az anyagnak az összehasonlításához szükséges egységét.

A kérdések megfogalmazásáról itt csak általános megjegyzéseket tehetünk, s csak a legalapvetőbb követelményekre hívhatjuk fel a figyelmet, ugyanis mind a tárgyi, mind a szellemi és társadalomnéprajz különböző tárgyköreinek sajátos jellege más-más kérdezést és megfogalmazást igényel.¹⁵

A kérdőív összeállításakor arra kell törekednünk, hogy tartalmazza mindazokat a kérdéseket, amelyek a vizsgált tárgy, jelenség vagy szokás jellegzetes vonásaira, jegyeire (anyagának előállítása, készítéséhez használt eszközök, eljárások, díszítómódok stb.) általában és részleteikben is vonatkoznak, hogy ezekről bárki teljes és tiszta képet alkoshasson magának. Először tehát a legkisebb részletekig le kell írunk a tárgyakat és jelenségeket.

Leírásunkat rajzokkal, vázlatokkal, a megmunkálás egyes fozkozatait vagy a működést szemléltető ábraszorozatokkal stb., valamint fényképfelvételekkel egészítjük ki és tesszük szemléletessé, vigyázva a szerkezeti részek megfigyelésére és rögzítésére is.¹⁶ Ezzel kapcsolatban nyomtatékosan felhívjuk a gyűjtő figyelmét a rajzolás fontosságára, mégpedig úgy, hogy a kutatott témakörrel kapcsolatos tárgyakat közvetlenül természet után, a valóságnak megfelelően, a méretek feltüntetésével igyekezzék lerajzolni, még akkor is, ha rajzkészségét fogyatékosnak ítéli; még a kevésbé sikerült vázlatos rajz is többet mond a pusztá leírásnál. A régi házak, melléképületek, kutak, kapuk és kerítések, a telekbeosztás, a ház-alaprajz és berendezés, az edények, hímzés- és szötesminták, viseletdarabok, a népi mesterség eszközeinek, mindenféle használati tárgynak lerajzolása egyaránt fontos. A fényképezés a tárgyak, a viselet, a népeleti jelenségek, munkamozzanatok megörökítésére igen alkalmas. A tárgyakat, eszközöket lehetőleg használat, működés közben fényképezzük le, azonban vigyázzunk a képek hitelességére (környezet, öltözet, évszak stb.).

Tudnunk kell azt, hogy a néprajzi kutatás számára nagyon fontos annak ismerete, hogy egy-egy munkaeszköz, tárgy, szerszám (pl. a földművelésben használt henger, fogas borona, vetőgép), a hímzésben egy-egy motívum, az öltözetben egy-egy ruhadarab, a szokásvilágban egy-egy szokás stb. a kutatott helységben vagy vidéken mikor jelent meg, kik kezdték el, kik használták előbb, s használata mikor vált általánossá. Azt is meg kell tudni, hogy egy-egy eljárás, szokás mikor szűnt meg, egy eszköz vagy tárgy mikor ment ki használatból. Ha a gyűjtő nem is tud mindig pontos évszámokra hivatkozni, kellő körültekintéssel mindig megállapíthatja, hogy egy gazdasági eljárás, egy eszköz, ruhadarab használata, hímzésfajta az első világháború előtti években, az első világháború idején, a 20-as vagy a 30-as években vagy még újabban jött-e szokásba, terjedt el, illetőleg ment ki a használatból.

A pusztá leírással azonban nem elégedhetünk meg. Kérdéseink egy részének a vizsgált jelenség társadalmi vonatkozásaira: a közösség életében elfoglalt helyére, nemek és nemzedékek szerint betöltött szerepére, jellegére kell irányulnia. Mindezt nemcsak a vizsgált időszakra vo-

natkozólag, tehát szinkrón szemlélettel, hanem – amennyire a lehetőségek megengedik – fejlődéstörténeti, tehát diakrón szemlélettel kell elvégeznünk. A népkultúra történeti képződmény, tehát változik. Ezért kell kutatni a jelenségek, tárgyak, szokások korát, származását és változásait. A változásokat igyekezzék a gyűjtő időhöz kötni. Ne elégedjék meg az ilyen megjelöléssel, hogy „régén”, hanem próbálja a változásokat időrendben, lehetőleg évszamszerűen rögzíteni. A változandóságból következik, hogy nemcsak a régít kell gyűjteni. Ami ma új, az is régi lesz valamikor, s ami ma régi, valaha szintén új volt.

Vizsgálódásunk nem lenne teljes, ha kérdéseink egy része nem vonatkoznék a szomszédos vidékek, falvak hasonló jelenségeire, még akkor is, ha kutatásunk csak egy falura terjed ki. Nem szabad ugyanis megfélekednünk arról, hogy a néprajzi jelenségek közt földrajzilag nincs éles határvonal. Ezért meg kell figyelni azt is, hogy egy jelenségnek milyen kapcsolatai vannak a szomszédos területekkel, néprajzi tájakkal. Ily módon még jobban kidomborodnak az egy-egy közösségre, néprajzi tájra jellemző vonások, egyúttal azonban fény derül a népek, népcsoportok közötti interetnikus kapcsolatokra is. Ezekre a kérdésekre is elsősorban a helybeliektől várhatunk választ, mert ők ismerik a legjobban azt, hogy miben egyezik meg falujuk egyik-másik hagyománya, szokása a környező falvakéval, vagy tér el azokétól. Már csak azért is jó a kérdőíves módszer, mert ezzel biztosíthatjuk az összehasonlítás-hoz szükséges anyag egységét.

Szemléltetésképpen bemutatjuk a népviselet köréből a posztóruhadarabokra (szűr- és darócfélék) vonatkozó kérdőívet:

- A. *A gyűjtés helye.*
A gyűjtés ideje.
Az adatközlő neve, életkora, iskolázottsága, mestersége.
- B. *A ruhadarabok neve és névváltozataik.*
Honnan nyerik hozzájuk az anyagot?
Ki készíti el?
Az elkészítés módja (munkamenet, eszközök).
A ruhadarabok fajai (alkalmak szerint).
- C. *Ki szabja és varrja a ruhadarabokat? Honnan ered a mesterségbeli tudás? Hogyan végzik a szabást? A részek összeillesztését (méreteivel, mérési módok: arasszal, ujjal, tenyérrel, madzaggal, centiméterrel)? Szerkezeti rajz: az egyes részek helyi elnevezése (a részeket a rajzon számozzuk, a számoknak megfelelő elnevezéseket – a helyi kiejtés szerint – oldalt írjuk).*
- D. *A ruhadarabok díszítése (a díszítés anyaga, módja nemenként, korosztályonként).*
- E. *Kik viselik (nemenként, korosztályonként)? Mi a különbség a férfi és női, az idősek és fiatalok öltözetdarabjai közt? Alkalmak szerinti különbség.*
- F. *Van-e különbség a szomszédos falvak, területek hasonló viseletdarabjaihoz viszonyítva? Ez miben áll?*
- G. *Az öregek vallomása szerint miben különbözött a vizsgált posztóruhadarabok viselete 50–60 évvel ezelőtt a maitól? Viseltek-e régén olyan posztóruhadarabokat, amelyek ma már hiányoznak? Miért maradt el ezek viselete (pl. nem volt hozzávaló anyag, vi-*

selete kényelmetlen volt stb.)? Ha változott formájában, mi vagy ki idézte elő a változást (a szabómester szerepe, a megrendelő ízlése, külső tényezők: katonaság, városi divat stb.)? A változás magával vonta-e más ruhadarabok elmaradását az öltözetből? Mit viseltek helyette?

H. A ruhadarabok viseletére vonatkozó történeti (forrásos) adatok, viseletükkel kapcsolatos szokások.

b) Szólnunk kell néhány szót a gyűjtés eredményessége és megbízhatósága szempontjából két igen lényeges tényezőről: a gyűjtő magatartásáról és az adatközlők kiválasztásáról. Könnyebb helyzetben van a gyűjtő akkor, ha saját falujában vagy olyan helyen gyűjt, ahol ismerik; ilyenkor közvetlenül kapcsolatba léphet az adatszolgáltatókkal. Ha viszont ismeretlenként kezd a gyűjtéshez, akkor jó, ha előbb a helyi vezetőkkel: a hatóság embereivel, a művelődés irányítóival (a művelődési otthon vezetője, tantestületi tagok stb.) ismerkedik meg és az ő segítségükkel veszi föl a kapcsolatot, mutatattja be magát az adatközlőknek.

Fontos tényező a gyűjtőmunka során az első benyomás: az a hatás, amelyet a gyűjtő megjelenése, egyénisége későbbi munkatársaira, az adatközlőkre tesz. Ezért sohasem szabad ajtóstul a házba rohannia. Ne akarjon senki a megismerkedés után öt perccel új ismerőseitől népmesét vagy balladát följegyezni, vagy akár a lakásbelső tárgyait leírni. Előbb beszélgessen el általános, közérdekű ügyekről vagy az illető egyéni dolgairól, s így igyekezzék megnyerni az adatközlő és a házbeliek rokonszenvét. Ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges, hogy a gyűjtő a helyszínen, a természetes népi környezetben végezze a gyűjtőmunkát. Például egy falusi házban letelepedve kiindulhat a szoba berendezési tárgyainak felsorolásából. Ha először kissé elfogódottan fogadtak is őt, s első kérdéseire ingadozó válaszokat kapott is, később mindinkább fölengednek a háziak, s a közvetlen beszélgetés révén nemcsak megbízható válaszokat kap, hanem első bizonytalan adatait is ellenőrizheti. „Így történt velem is – írja Bakó Elemér – a Bihar megyei Pocsaj községben, hogy erre a kérdésre: »Hol vagyunk mi most?« a gazda azt válaszolta: »Hát csak itt, a szobába.« Az úgynevezett »szoba« részeinek felsorolásakor aztán kiderült, hogy annak van *ajtaja, ablakja, szegelettye, sárka, pallása*, lábunk alatt pedig a *hász főüggye*. (Tehát nem a *szoba főüggye*.) Később arra is figyelmes lettem, hogy a gazdasszony, mikor kis unokájával kiüzent a pitvarban foglalatoskodó menyecskeleányának, ezt mondta: *Erigy, kicsim, mom meg idesanyádnak, jöjjik be ek kicsit ide a házba!* Ekkor már világosan láttam, hogy az egyszerű falusi szoba csak az én tiszteletemre kapta díszes, úri nevét, mert különben *ház-nak* mondják. S rögtön ki is igazítottam füzetemben a téves felvilágosítás alapján bejegyzett *szoba* adatot.”¹⁷

A gyűjtő a kérdés során akkor jár el helyesen, ha az adatközlő előtt nem mondja ki a tárgy vagy a jelenség nevét, hanem úgy irányítja a beszélgetést, hogy az adatközlőtől hallja először a helyi tájnyelvi elnevezést. Ha ugyanis a gyűjtő kimondja a szó köznyelvi alakját, könnyen megtörténhet, hogy az adatközlő nem használja válaszában a nyelvjárási alakot. Erre már akkor kell a gyűjtőnek gondolnia, amikor kérdéseit megfogalmazza, hogy ezek félreérthetetlenül, világosan a

tárgyakra, jelenségekre, munkamozzanatokra vonatkozzanak, oly módon, hogy az adatközlő csak a várt szóval felelhessen rájuk. Az adatközlőt természetesen figyelmeztetnünk kell, hogy csak a tájnyelvi alakot használja, ne pedig a köznyelvit.

A további munka folyamán arra is ügyeljen a gyűjtő, hogy az adatközlőt ne zaklassa munkájában, mással való beszélgetésében, házirendjében, nehogy együttműködésük terhes legyen. Ha az adatközlőnek pillanatnyilag nem volna ideje, a gyűjtő keressen magának más elfoglaltságot; ilyen hézagöltő munka lehet rajzok, fényképek készítése, falujárás, nézelődés a határban, a piactéren, a temetőben, a néptanács előtt vagy dokumentálódás a történeti írásos anyagban stb.

Általában minden gyűjtő előbb vagy utóbb arra a tapasztalatra jut, hogy csak a hosszabb ideig tartó, minden részletre kiterjedő, alapos gyűjtőmunka hozhat tudományos szempontból is elfogadható és megbízható eredményt. Ennek folyamán és célja érdekében – bármiben kiváló adatközlőre akadt volna – okvetlenül több személyt is meg kell kérdeznie. S még egy ajánlás: tapasztalat szerint közvetlenség, nyíltszívűség, megértés, alkalmazkodóképesség és kitartás nélkül senki sem végezhet eredményes gyűjtőmunkát.

Az adatközlőnek helybeli születésűnek s ezek között is olyanoknak kell lennie, aki egész életén át vagy élete java részében falujában lakott. Sokat utazgató embereknek, vállalkozó munkásoknak, Amerikát vagy más külföldet járt személyeknek a gyűjtőmunkába való bevonása érdekes összehasonlításra adhat ugyan alkalmat, de az ilyeneket semmi esetre sem tarthatjuk az illető falu vagy vidék népi műveltsége, még kevésbé tájnyelve illetékes forrásainak. A gyűjtőmunka folyamán lehetőleg olyanokhoz forduljunk, akik magasabb iskolát nem végeztek, s műveltségük legnagyobb részét az élő szájhagyomány elemeiből tevődik össze. Ha pedig iskolázott helybeli adatközlővel van dolgunk, figyelmeztessük, hogy kérdéseinkre adott válaszaiban csak a helyi viszonyokra jellemző vonásokról szóljon, és szóhasználata is a helyi nyelvjárásra jellemző legyen, vagyis minden fogalomnak a tájnyelvi alakját használja, ne az irodalmi vagy a köznyelvit.

Életkor szempontjából legmegfelelőbbnek bizonyulnak a középkorúnál valamivel idősebb, de még nem egészen öreg – tehát 50–70 év közötti – emberek. Ezek pontosan ismerik az előttük járó nemzedék szokásait, életmódját, nyelvi és más tulajdonságait, viszont még annyira benne gyökereznek a falu életében, hogy segítségükkel pontos és részletes képet kaphatunk a kutatási téma különböző jelenlegi viszonyairól is. E helyütt fontos szempont az is, hogy e nemzedék tagjai még jól emlékeznek a régi eseményekre, viszonyokra, emberekre, művelődési, életformabeli jelenségekre. A náluk öregebbek emlékezőtehetsége gyakran elgyengül, másrészt pedig az aggkorral járó testi-lelki fáradtság lehetetlenné teszi az öregeknek a gyűjtésben való felhasználását.

A gyűjtőnek azonban arról sem szabad elfeledkeznie, hogy a tapasztalat szerint a fiatal adatközlőket is kiválóan alkalmazhatja segítő-társául, különösen az adatok ellenőrzésében, a kétes kérdések tisztázásában.

c) Már fentebb említettük, hogy a gyűjtőnek munkája során, de még előbb is tanulmányoznia kell a kutatás tárgyára vonatkozó szak-

irodalmat, hogy gyűjtéskor kellően tájékozott legyen a tárgykörre vonatkozó ismeretekben. Szükséges tehát, hogy vizsgálódásában a történeti szemléletmódot alkalmazza, hogy az anyag feldolgozásakor a vizsgált néprajzi jelenség alakulását az idők folyamán nyomon követhesse és bemutathassa. Az adatszolgáltatók közléseiből a hagyomány útján átöröklött kultúra (recens anyag) ismerete ugyanis legföljebb 50–80 évre terjed. Ezért kell felhasználnia a korábbi nyomtatott, valamint írott, de eddig nem közölt forrásokat, ha ilyenek vannak és hozzáférhetők. Ebben a vonatkozásban igen bő forrás a kutató számára Szabó T. Attila *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárának*¹⁸ páratlan gazdag adalékanyaga. Jelentőségére a történeti néprajzi kutatásban Gunda Béla mutatott rá: „A Szótörténeti Tár nemcsak »szócikkek« gyűjteménye, hanem gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténeti gyöngyszemek örökéletű foglalata [...]. A munka jelentőségét emeli, hogy a szócikkek nyomán foglalkozások, életformák bontakoznak ki előttünk. Gondoljunk csak a bányásszal, az aratással és aratóval, az árpával és búzával, a barommal, a bivallyal, a bojérral, a cáppal és még sok más egyébvel kapcsolatos szócikkre. Ha tartalmilag és tárgyilag rokon szócikkek anyagát összeötvözzük, akkor a XV–XIX. századi erdélyi népi élet, foglalkozások, jogi szabályok és szellemi törekvések monográfiája tárul elénk.»¹⁹

A nyomtatott és írásos történeti forrásokon kívül a gyűjtő figyelmének ki kell terjednie a régebbi ábrázolásokra (fényképek, rajzok, metszetek stb.) is. Ezek gyakran jó tárgyi bizonyítékok lehetnek az anyaggyűjtésben és kiegészíthetik az adatszolgáltatók közléseit.

A recens néprajzi anyagot írásos (történeti) forrásokból kiegészítő néprajzi kutatásnak – állapítja meg Barabás Jenő – „vannak [...] történeti lehetőségei, sőt, elsősorban erre kell fektetni a hangsúlyt, mert ebben jelentkezik a sajátos néprajzi feladat. Minden tudományág létjogosultsága éppen abban rejlik, hogy a megismerésben tud-e olyat nyújtani, amire más kutatási részleg nem képes [...]. Az ilyen jellegű kutatások súlyát [...] aláhúzza, hogy az alig ismert népi műveltség és néptörténet feltárásában visz előre.»²⁰

A néprajzi kutatásban Györffy István hangsúlyozta először a történeti néprajzi források jelentőségét: úttörője volt a levéltári forrásokon alapuló néprajzi vizsgálódásnak.²¹ Erdélyi vonatkozásban Szabó T. Attila több néprajzi vonatkozású tanulmányában értékesítette az írásos forrásokban rejtekező gazdag történeti anyagot.²²

3. A néprajzi leírás során a gyűjtő nyelvi adatokat is gyűjt, hiszen a tárgyakkal, munkamozzanatokkal, cselekvésekkel mind van nevük, megnevezésük. Mire kell ügyelnie a gyűjtőnek, hogy a nyelvi forma is hű kifejezője legyen a táji sajátosságnak, vagyis az adatközlő nyelvjárásának jellegzetes vonásait tükrözze? Vigyáznunk kell ugyanis a gyűjtés egységes voltára. Erre figyelmeztetett Balassa József már a század elején, amikor ezeket írta: „A néprajz [...] is hasznát veszi a népi nyelv ismeretének, mert hisz nyelvében tükröződik legjobban a nép gondolkozásmódja, beszédében, meséiben tárja föl a nép egész lelki világát. Herman Ottónak a magyar halászatról és ősfoglalkozásokról írt munkái bizonyítják legjobban, mily eredményhez juthat a kutató, ha a népies foglalkozásokat a nép nyelvével együtt tanulmányozza.»²³

A Csúry-tanítvány Végh József pedig, akinek sokat köszönhetünk a népi foglalkozásokra vonatkozó néprajzi és szakszókincs-gyűjtés útmutatóinak összeállításáért, a két tudomány termékenyítő kölcsönhatásáról így ír: „Nem lehet jó a gyűjtés néprajzi szempontból sem, ha teljesen figyelmen kívül hagyja a nyelvészet minimális követelményeit. Viszont a szókincs-gyűjtés nyelvészeti szempontból is használhatóbb, ha a tárgyak és eljárások, a munkamenetek szakszerű leírását is adja a gyűjtő. [...] A néprajzi szempont alkalmazása gazdagodást ígér még a nyelvész számára is. Minél több részletkérdés, minél több fogalom iránt érdeklődünk, a munkamenet minél részletesebb leírására törekszünk ugyanis, annál több elnevezés, név, cselekvést jelölő szó kerül be a gyűjtőfüzetbe és ez nyelvészeti szempontból nyereséget jelent.”²⁴

S végül lássuk, hogyan nyilatkozik erről a kérdésről a néprajzos K. Kovács László: „A dolognak nemcsak részei vannak, hanem nevei is, és a részeknek külön is van nevük. A gyűjtés teljes értékűvé csak a tárgyak nevének, vagyis a hozzátartozandó szókincsnek a begyűjtése által válik. Az összehasonlító néprajztudomány egy lépést sem tud tenni a szókincs nélkül! A tárgyak neve nagyon sok esetben utal a tárgy származására, a részek neve pedig a tárgy fejlődésére. Ha a részek neveit megvizsgáljuk, sok esetben egyazon tárgy részeinek a neveit különböző eredetűnek találjuk. Tárgymorfológiai és tipológiai vizsgálatokkal meg tudunk a tárgy fejlődésében különböztetni bizonyos rétegződéseket, fokozatokat; a szókincs van hivatva azután arra is, hogy megállapításunk helyes vagy helytelen voltát igazolja. Gyűjtsük tehát a legnagyobb gonddal a tárgyak neveit s a részek neveit, egyszóval a tárgyhoz tapadó szókincset. Lehetőleg kiejtés szerint (fonetikusán) írjuk le a neveket.”²⁵

A néprajzi gyűjtőnek nem kell tüzetesen ismernie a nyelvjárás-kutatás fonetikai követelményeit, vagyis hogy leírásában és a szakszókincs jelölésében a vizsgált vidék vagy falu nyelvjárására jellemző minden finom hangtani sajátyságot feltüntessen, de azért ő sem tekinthet el bizonyos kívánalmaktól, melyeket a közlés hitelessége megkövetel, és a néprajzkutatók egyaránt hangsúlyoznak. Épp ezért a következőkben felhívjuk a gyűjtő figyelmét néhány olyan nyelvi jelenségre, melyre gyűjtéskor ügyelnie kell.

A gyűjtőnek minden nyelvi adatot, bárminek a nevét jelöli vagy bármilyen cselekvést fejez ki, úgy kell följegyeznie és kéziratában aláhúzással jelölnie, ahogyan hallotta, s lehetőleg olyan összefüggő közléseket is rögzítenie kell, amelyeket az adatközlő magyarázatként hozzájuk fűz. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a gyűjtő az egész leírást tájnyelvi formában közölje, mert ez még a nyelvésznek is fáradságos munka. Viszont a legszükségesebb nyelvészeti követelményeknek is eleget téve, ajánlatos, hogy a gyűjtés megkezdése előtt – ha a falu vagy a vidék nyelvjárása nem anyanyelve, amelyben felnőtt – tájékozik²⁶ a nyelvjárásra jellemző legfontosabb nyelvi jellegzetességekről, vagyis azokról a különbségekről, amelyek eltérnek a köznyelvi kiejtéstől.

Mindenekelőtt tudnia kell azt, hogy a magán- és mássalhangzók hosszúsága a nyelvjárásokban a köznyelvtől különbözik, ezért ezt az eltérést jelölnie kell. Tisztában kell lennie azzal is, hogy az *e* hang ej-

tésében a hazai nyelvjárások közt különbség van, mert Kalotaszegen és a székely nyelvjárások nagy részében zárt *e-t* (*ë*) ejtenek, vagyis pl. az *ember, lélek, tettem, vettem, gyermek, egyetek, sebes* stb. szókban az *e-t* így ejtik: *embër, lélék, tèttem, vèttem, ëgyetek, sebës* stb. Ugyanakkor a székely nyelvjárások közt az udvarhelyszékiben az *ë* helyett *ö-t* ejtenek (*ö-zés*): *embör, lélök, töttem, vöttem, ögyetök, sebös* stb., a háromszéki nyelvjárásban pedig az *e-nél* nyíltabb *e-t* (*ä*) ejtenek: *tä, lä, dä, näm, hanäm* stb. A székely nyelvjáróterület keleti részein hallani ilyen ejtést: *tehen, keves, kerek* (kerék), *nehez* stb. Ugyancsak székely tájnyelvi sajátosság az *á* hangú szótag után következő hang *o* színezete: *lábo, háto* stb.

Kalotaszegen és tőle északra egyes helyeken (pl. Lápos-völgy) az *é* helyett bizonyos hangtani helyzetben *í-t* ejtenek (*í-zés*), így mondják: *nízem* (nézem), *ides* (édes), *beszil* (beszél), *bika* (béka), *vika* (véka) stb. A Szamosháton nagyon gyakori hangtani jelenség a mássalhangzó-ike-rítődés, tehát így mondják: *magossann, sebessenn, pirossat, járkállok, kaszállók, véllem* stb.

Erdély középső részén, a mezőségi nyelvjáróterületen a néprajzi kutatónak meg kell hogy üsse a fülét az erre a területre jellemző *a-zó* ejtémód. Az *a-zás* nyugatról kelet felé erősödik: a terület nyugati részén még szórványos, közepén csak hangsúlytalan helyzetben van meg: *okas* (okos), *orvas* (orvos), *malam* (malom), *botat* (botot), keleten pedig már hangsúlyos helyzetben is gyakori: *akas* (okos), *batat* (botot), *bagár* (bogár), *szaba* (szoba), *dahán* (dohány) stb. Alaktani vonatkozásban a hosszabb *megyen* vagy *menyen, teszen, viszen* stb. alakok majdnem az egész területre jellemzők.

Kalotaszegen használatos még az elbeszélő múlt: *jövék, menék, hozza, vive* stb. és az összetett múlt is: *járt vala, jött volt* stb. Ez utóbbi alaktani jelenség jellemző a székely nyelvjárásokra is. Ehhez csatlakozik még a családi helyhatározó ragok: *-nit* (*Sándornit*: Sándoréknál), *-nul* (*Sándornul*: Sándoréktól) és *-ni* (*Sándorni*: Sándorékhoz vagy Sándoréknál) gyakori használata.

A gyűjtő az érintett nyelvjárási sajátosságokon kívül még számos más tájnyelvi jelenséggel találkozhat. Ilyenek mindenekelőtt a tájszók, amelyek a köznyelv szavaitól vagy alakjukban (alak szerinti tájszók) vagy jelentésükben (jelentés szerinti tájszók) térnek el. Lényeges az, hogy a gyűjtő mindent a tájnyelvi alakot és jelentést rögzítse, ne pedig saját szóhasználatával éljen.

A tárgyat, jelenséget jelölő tájnyelvi szó jelentése a lejegyzett szövegkörnyezetből vagy pedig a gyűjtő világos és pontos értelmezéséből kell hogy megvilágosodjék. Az első kíváncsi érdekében a gyűjtő lehetőleg minden szóhoz, cselekvéshez – különösen ha a szakszókincs összeállítása is célja – ún. példamondatot is jegyezzen le (az eszközök részneveihez nem szükséges). A példamondatokat ne maga szerkessze emlékezetből, hanem az adatközlővel való beszélgetés során lesse el; az ilyenek lejegyzése nem nehéz. Arra viszont vigyázzon, hogy a példamondatokból a szó jelentését valóban meg lehessen állapítani, a szó jelentésére nézve ugyanis semmit sem mondanak az ilyen típusú mondatok: *Tedd ide a tilót! Hol van a guzsaj?* stb. Nyelvészeti szempontból

vigyázzon a gyűjtő arra is, hogy a népi szakszókat, kifejezéseket ne alakítsa át és ne keverje össze a néprajzi szakkifejezésekkel.

Külön kell szólnunk röviden azon hangkapcsolatok jelöléséről, amelyek a hangok egymásrahatásából (a mássalhangzók részleges és teljes hasonulása: *adram*, *különbem*, *kezde*, *néztük* stb. és összeolvadása: *költés*, *játszik*, *adjon* stb.) keletkeztek. Ezekre vonatkozólag tudnunk kell, hogy a köznyelvben is meglévő hangtani jelenségeket a helyesírási szabályok szerint írjuk, tehát a hangok egymásrahatásából keletkező jelenségeket nem jelöljük.²⁷ A *j* hang jelölésére viszont csak abban az esetben használjuk az *ly* és *lj* betűkapcsolatot, ha *l+j* ejtést hallunk (ez a hazai nyelvjárásokban nagyon ritkán fordul elő), különben mindig *j*-vel jelöljük, tehát így: *guzsaj*, *tavaj*, *gerebje* stb.

A nyelvjárások hangtani és alaktani jelenségeinek csak egyikét-másikát feltüntető vázaltszerű áttekintésünkkel a néprajzi gyűjtő figyelmét a feljegyzéskor érvényesítendő nyelvészeti szempontokra kívántuk felhívni. A nyelvész-gyűjtő, aki fonetikai képzésben részesült, a feljegyzés során sokkal több nyelvi (hang-, alak- és mondattani) részletjelenséget figyel meg és rögzít, majd a nyelvtudományban alkalmazott módszerek segítségével rendszerezi és dolgozza fel. Ebből a szempontból is mintául vehető Péntek János említett munkája.

4. A két tudományszak: a néprajz és a nyelvtudomány területén végzett vizsgálódások eredményeinek összekapcsolásából mindkét tudományszak igen gyümölcsöző megállapításokra juthat. Csak néhány példával kívánom ezt szemléltetni.

A népi öltözetben több helyen (Kalotaszeg, Torockó, Mezőség, Székelyföld) az egyik szoknyafélét *fersing*nek nevezik. A szó összetételből alakult, melynek utótagja (*ing*) világosan felismerhető és arra utal, hogy a most szoknyaként viselt ruhadarab valamikor egyfajta *ing* lehetett. Szabó T. Attilának e szóra vonatkozó szótörténeti vizsgálódásai alapján fény derült arra, hogy az összetett szó előtagja (*fers*) az *l:r* hangcserével alakult *felső*: *ferső* szó volt, melyből hangvesztés folytán lett a *fers(ő)ing* és ennek alakváltozatai: *fërsing*, *fërsing* (Kalotaszeg), *fëssing*, *fëssing*, *försing* (Székelyföld). A szótörténeti adalékokból azonban nemcsak arra derül fény, hogy ez a ruhadarab a XVIII. század közepéig-végéig egyfajta 'ing' (*felső*-, illetve *fersőing*) volt, s a divat változásával lett belőle a ma is viselt szoknyafajta: „A *felsőing* és a *fersőing* forma – írja Szabó T. Attila – a XVIII. század közepi teljes elavulása, illetőleg vele párhuzamosan a *fersing* alaknak Erdélyben való rohamos terjedése azzal az érdekes nyelvi következménnyel járt, hogy a *fersing* szó összetett volta a beszélő nyelvközösség tudatában teljesen elhomályosodott. Minthogy pedig ezzel a hangtani változással egyidejűleg maga a *fersing* jelölte öltözetdarab viselet jellegében is olyanféle változás állhatott be, hogy az eredetileg a keblet is beborító ingféle öltözékszerűségnek csak derékon aloli szoknyaszerű részét kezdték *fersing*nek nevezgetni, a derékon felüli, lassanként elkülönülő, önállósult öltözékrész jelölésére más név (*ingváll?*, *rékli?* vagy egyéb) fejlődhetett ki.” Az *alsó fersing* elnevezés feltűnése a történeti nyelvi adalékok közt arra a következtetésre készíti Szabó T. Attilát, hogy „az *alsó fersing* szó szerkezet csak akkor keletkezhetett, amikor a *fersing* csak az alsó testet borító öltözékrész vagy talán még inkább, amikor a kettős: a felső

szoknya (*fersing*) alatt egy alsó szoknya (*alsó fersing*) viselése is divattá vált, és így az alul viselt szoknya a jelölésére használt *alsó fersing* szó szerkezet tanúsága szerint az új 'szoknya, rokolya' jelentésű *fersing* szónak már elveszhetett az erdélyi régiségbeli nyelvközösség tagjaiban a *felső* (>*fērső*~*fērső*) melléknévvel való etimológiai kapcsolatának tudata, s így a *fersing* szó a nyelvközösség tagjaira az egységes szó benyomását tette. [...] Még inkább a *fersing* etimológiája és eredeti jelentése tudatának teljes elhalványulására mutat a fennebb, 1800-ból Désről idézett felső *fersing* adat.”

A gazdag szótörténeti adalékok birtokában sikerült Szabó T. Attilának a *fersing* szóalak kapcsolatát a *felimeg* (*feling*) szóval is kimutatni, valamint az öltözékdarabnak a történeti viseletkutatás szempontjából igen értékes vonásaira: jellegére, anyagára, színére, készítmódjára nézve tájékoztatást nyújtani, és – először a nyelv tudományban – a viseletdarab alakváltozatainak időbeli előfordulásait az erdélyi régiségben térképvázlaton, tehát földrajzi vonatkozásban szemléltetni.²⁸

A helynévvizsgálat köréből szintén fölös számú példát idézhetnénk arra nézve, hogy a nyelvi adalék hogyan segíti a kutatót a helynevek értelmezésében, és megfordítva: a helyismeret birtokában hogyan világosodhat meg a sokszor értelmetlennek tűnő helynév.²⁹ Ilyen vonatkozásban a két tudomány közti szoros kapcsolatból eredő gyümölcsöző megoldások igen gazdag tárháza Szabó T. Attila helynévgyűjtő- és feldolgozó munkássága.³⁰

A névadás (család-, kereszt- és ragadványnevek) vizsgálata pedig nemcsak e fogalomkörrel kapcsolatos szokásokkal és hagyományos névadási formákkal ismertet meg, hanem a néplélek számos sajátos vonásának indítékait is feltárja.³¹

*

Hangsúlyozni kívánjuk és hisszük, hogy a fentiek alapján a népelet és a népi kultúra vizsgálatával foglalkozó kutató előtt a néprajztudománynak, valamint az anyagi élet formáinak nyelvi vetületét vizsgáló nyelv tudománynak olyan összefüggései tárulnak fel, amelyek nélkül a tudományosan megalapozott népismeret nem képzelhető el. Arra kell tehát törekednünk, hogy ezt az ismeretet a nép hagyományos műveltsége: nyelve, költészete, zenéje, szokásai, díszítőművészete, háza és berendezése, öltözete, társadalmi magatartása, jogszokása, erkölcsisége, vágya, cselekedete stb., egyszóval hagyományos kultúrájának teljessége révén érijük el.

A mai néprajzi gondolkodás szerint sem a fenti megnyilatkozásoknak, sem ezek összességének, azaz a nép hagyományos műveltségének kutatása nem önmagukért történik. Történhetik ugyan önmagukért is, de ilyenkor a munka irányítása a nyelv-, irodalom-, zene-, művészet-, építészet-tudomány stb. érdeke. Ezért foglalkoznak a nyelvészek az élő nyelvjárásokkal, a folkloristák a népköltéssel, a tánckutatók a néptáncokkal, a szociológusok a faluközösség társadalmi kérdéseivel stb. Vannak természetesen a néprajztudományban is szakemberei a népnyelvnek, a népköltészetnek, népszokásoknak s egyéb megnyilvánulási formáknak, de a megismerés végső célja mindezekben – ha nem is a kutató egyén, hanem a személytelen tudomány számára – nem külön

a nyelv, a zene, a költészet, az anyagi világ önmagában, önmagáért, hanem a mindezeket éltető nép mint hagyományos közösség, és e hagyományos közösség kultúrája.

JEGYZETEK

A jegyzetekben használt rövidítések feloldása: EM = Erdélyi Múzeum (folyóirat); Ethn. = Ethnographia (folyóirat); KelemenEml. = *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Bukarest–Kolozsvár 1957; MNyTK = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai; Műv. = Művelődés (folyóirat); MűvHagy. = Műveltség és Hagomány; ND. = Népszerű Dolgozatok; NépÉrt. = Néprajzi Értesítő (folyóirat); NNy. = Szabó T. Attila: *Nép és nyelv*. Válogatott tanulmányok, cikkek, IV. Buk. 1980; NyÍrK. = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (folyóirat); StUBB. = Studia Universitatis Babeş–Bolyai (folyóirat); SzE. = Szabó T. Attila: *A szó és az ember*. Válogatott tanulmányok, cikkek, II. Buk. 1971.

¹ Kóváry László: *A kalotaszegi magyar nép Erdélyben*. Magyarország és Erdély képekben I(1853). 135–137. *Toroczkó és toroczkói nép*. Uo. III(1854). 136–138. *A magyar családi és közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából*. Pest 1861. 21 kk.; Szilágyi Sándor: *A székelyek*. Magyarország és Erdély képekben IV(1854). 100–104.

² *A Székelyföld leírása*, II. 148. L. még Kós Károly: *Orbán Balázs, a néprajzkutató*. KelemenEml. 445. 53. jegyz.

³ *Kalotaszeg magyar népe*. Bp. 1892. *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe*. Bp. 1893.

⁴ Nagyszámú tanulmányaik mellett R. Meringer több nyelvészrel, köztük a romanista W. M. Lübkével 1909-ben külön folyóiratot indított *Wörter und Sachen* címmel.

⁵ R. Meringer ezt így fejezte ki: „Die Sachwissenschaften, von denen der Sprachforscher für seine Zwecke zunächst am meisten lernen kann, sind Volkskunde und Völkerkunde.” (Az anyagi étellel foglalkozó tudományok közül a néprajz és az etnológia azok, amelyektől a nyelv kutatója céljai elérésére a legtöbbet tanulhat.) *Germanisch-romanische Monatsschrift* I(1909). 597.

⁶ E szemléletmód érvényesült az 1941–1943 között a kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti és finnugor összehasonlító tanszékeinek kiadásában megjelentetett *Nép és Nyelv* című folyóirat (szerk. Mészöly Gedeon) dolgozatainak nagy részében. Az 1957 óta az Acta Universitatis Szegediensis, Sectio ethnographica et linguistica sorozatban megjelenő *Néprajz és Nyelvtudomány* című folyóirat elnevezésében nemcsak a két tudomány közti szoros kapcsolatokra utal, hanem a néprajzi és nyelvészeti kérdések megoldásában egymást segítő együttműködésre is. Vö. *Néprajz és Nyelvtudomány*. A szerkesztők: Bálint Sándor, Mészöly Gedeon és Nyíri Antal. Bevezető sorok: I(1957). 5. L. még Péntek János: *A néprajzi leírás néhány kérdése a népi foglalkozások szókincsének vizsgálatában*. StUBB. Series Philologia I(1971). 68–69.

⁷ Csűry Bálint a debreceni tudományegyetemen a 30-as években alapította meg a Magyar Néprajzkutató Intézetet és indította meg ennek évkönyvét, a *Magyar Néprajzkutató*, azzal a céllal, hogy a magyar nyelvjárások rendszeres és tervszerű kutatását megkezdje. Kiindulásul jelenség-monográfiák elkészítését jelölte meg, és tanítványainak azt a feladatot tűzte ki államvizsgái, majd doktori értekezések tárgyául, hogy egy-egy népi foglalkozási ág munkamenetének, eszközeinek, a feldolgozással kapcsolatos szokások megfigyelésével és leírásával együtt a nyelvtudomány megkövetelte pontos fonetikai lejegyzéssel állítsák össze e foglalkozások szakszókincsét. E követelmény értelmében az intézet tagjainak dolgozatai, doktori értekezései a néprajz- és nyelvtudománynak egyaránt adalékokat nyújtottak a népi életforma és a tájnyelvi szókincs feltárása és minél alaposabb megismerése szempontjából. Az intézet kiadványai közt ilyen jelenség-monográfiák voltak: Pető József: *A debreceni tímárok céh- és mesterségzavai*. Debrecen 1938; Nagy Jenő: *A népi kendermunka műszókincse Magyarvalkón (Kalotaszeg)*. Uo. 1938; Bolla József: *A népi konyhamesterség műszókincse Felsőgörzsönyben*. Uo. 1939; Balassa István: *A debreceni civis földművelésének munkamenete és műszó-*

kincse. Uo. 1940; Vámosi, Nándor: *A debreceni csizmadiák céh- és „műszavai*. Uo. 1942; Imre Samu: *A kolozsvári fazekasság műszókincse*., Kv. 1942.

⁸ A nyelvészek idevágó munkái közül a következőket említjük meg: Márton Gyula: *A zilahi fazekasmesterség szakszókincse = A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem* (1945–1955). Kv. 1956. 393–444; Gálffy Mózes: *Szalmakalapkészítés a kalotaszegi Jákótelkén*. EM. XLIX(1944). 184–191; Csák László: *A paprikatermelés munkamenete és műszókincse Bélfenyéren*. NyIrK. II(1958). 157–169; Vöő István: *A rákláb és névváltozatai*. Uo. VI(1962). 315–323. *Korsó-elnevezések az RNK-beli fazekasság magyar, szakszókincseiben*.. Uo. VIII(1964). 93–96. *A fazekaskorong és alkatrészei*. Uo. IX(1965). 107–123; Péntek János: *A körösfői népi hímzés szókincse*. Uo. IX(1965). 179–192; Szabó T. Attila: *A festékes és erdélyi társai = SzE*. 101–115. *Még néhány szó a festékes és társai erdélyi életéhez*. Uo. 116–121. *A felimeg és a fersing és rokonságuk*. Uo. 203–229. *A „győri bokály”, a „győri kancsó” és a „győri pohár” erdélyi elterjedéséhez = NNy*. 319–324. *Bokálykályha és bokálykemence*. Uo. 350–351; Bura László: *A szatmári szitakötők szakszókincse*. NyIrK. XV(1971). 123–131; Péntek János: *A hímzés és a hímzett ruhadarabok néhány szemiotikai funkciója Kalotaszegen*. Uo. XIX(1975). 59–64. *A kalotaszegi népi hímzés és szókincse*. Buk. 1979.

⁹ Kós Károly–Szentimrei Judit–Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Buk. 1972. *Szilágysági magyar népművészet*. Uo. 1974. *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Uo. 1978. *Moldvai csángó népművészet*. Uo. 1981; Faragó József–Nagy Jenő–Vámszer Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet*. Uo. 1977; Cs. Gergely Gizella–Haáz Sándor: *Udvarhelyi varrottások*. Uo. 1976; Sinkó Katalin: *Kalotaszegi nagyrásos*. Uo. 1980; Szentimrei Judit: *Széki iratosok*. Uo. 1982; a Népismereti Dolgozatokban és másutt (Aluta, Művelődés, a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom megyei kiadványaiban) megjelent tanulmányok, dolgozatok, gyűjteményes kötetek szerzői és az önálló tanulmánykötetek és monográfiák írói: Horváth István: *Magyarózi toronyalja*. Kv. 1971; Kós Károly: *A kalotaszegi muszuj*. MűvHagy. VI(1964). 153–181. *A vargyasi festett bútor*. Kv. 1972. *Népelet és néphagyomány*. Buk. 1972. *Tájak, falvak, hagyományok*. Uo. 1976. *Eszköz, munka, néphagyomány*. Uo. 1979; Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség*. Uo. 1977; Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*. Uo. 1980; Gazda József: *Így tudom, így mondom*. Uo. 1980; Nagy Jenő: *Kalotaszegi magyar népi öltözet*. [Buk. 1958]. *Torockói magyar népi öltözet*. [Buk. 1958]; Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Uo. 1982.

¹⁰ E szoros kapcsolatra hívja fel a nyelvjárások kutatóinak figyelmét Csúry Bálint, amikor így ír: „A népnyelv és a néprajz közt [...] rendkívül szoros kapcsolat van. A nép szó- és szóláskincse ezer meg ezer szállal kapcsolódik a népelet különböző megnyilvánulásaihoz. Alapos népnyelvi szótár elképzelhetetlen néprajzi háttér nélkül. S így a gondos népnyelvi gyűjtés egyúttal a néprajznak is hasznos adalékokat szolgáltat és viszont.” *A népnyelvi búvárlat módszere*. Bp. 1936. 16.

¹¹ A néprajzkutatók részéről szintén elhangzott a nyelvi vonatkozások feldeírítésének fontossága. „A néprajzi gyűjtés – írja K. Kovács László – [...] elengedhetetlenül fontosnak tartja, hogy a tárgyakat nevükkel együtt, a népi szellemi hagyományt teljes formakincsével együtt gyűjteni. *Szó és tárgy!* e nélkül félmunkát végez a néprajzi gyűjtő.” (NéprÉrt. XXXIX(1939). 393.) Palotay Gertrúd, a magyar népviseletek egyik legkiválóbb kutatója pedig így írt a két tudomány szoros együttműködésére vonatkozó kívánságáról: „Igen sok. a tárgy és elnevezés kapcsolatának tisztázását célzó, nyelvész és néprajzos összefogását igénylő, a Wörter und Sachen-irányzat munkamódját kívánó feladat áll még előttünk. E feladatok elvégzésére nemcsak a magunk portáján világosodnék meg sok minden, hanem a szomszédnépek, nemzetiségek ruházattörténeti problémáinak jelentékeny része is tisztázódnék.” *A magyar népviselet kutatása = A Magyar Néprajzkutatás Kézikönyve*, II. 6. sz. Bp. 1948. 6. L. még Cs. Sebestyén Károly: *A népnyelvgyűjtők és a magyar néprajz*. Ethn. LXIV(1953). 345–348. – A hazai magyar néprajzkutatók is fokozott figyelmet fordítottak és fordítanak a néprajzi leírásokban előforduló tájszók pontos följegyzésére és arra törekednek, hogy a népművészeti monográfiákban a feldolgozott tárgykörök szakszókincsét a kötetekhez csatolt szó jegyzékekben (így pl. a szilágysági és a moldvai csángó népművészeti monográfiában) foglalják össze.

¹² *A kalotaszegi népi hímzés és szókincse*. Buk. 1979.

¹³ Erre vonatkozólag l. Szendrey Zsigmond: *A néphagyományok gyűjtésének*

módszere. Bp. 1920; K. Kovács László: *A néprajzi gyűjtés módszere*. Bp. 1939; Vajda László: *A néprajzi anyaggyűjtés módszere és jelentősége*. Ethn. LXV(1954). 1–19; Molnár István: *Útmutató a néprajzi gyűjtéshez*. Műv. IX(1956). 12. sz. 22–23, X(1957). 1. sz. 33–35, 3. sz. 47–49, 4. sz. 56–58, 11. sz. 63–65. – Itt most nem térünk ki a néprajzi tárgyak gyűjtésére és múzeumi feldolgozására. Az ez-iránt érdeklődők figyelmébe ajánljuk a következő útmutatókat: K. Kovács László: *Néprajzi muzeológia*. A Néprajzi Múzeum Füzetei, 4. Bp. 1939. *Hogyan gyűjtsük a népi gazdálkodás tárgyait?* Bp. 1953; Molnár István: *Tájékoztató a néprajzi tárgyak gyűjtéséhez* = ND. 1976. 56–68; Kós Károly: *Szemponatok a népi tárgyi világ kutatásához*. Műv. XXXIII(1979) 9. sz. 28–29.

¹⁴ A néprajzi tárgykörök szakirodalmára vonatkozóan l. *A magyarság néprajza*, 2–3. kiad. Bp. 1941–1944, az egyes fejezetek végén részletes, tájegységenkénti összeállított könyvészettel. A legújabb (1944–1976) hazai könyvészetre vonatkozólag: l. Kós Károly: *A romániai magyarság néprajzáról – A romániai magyar nemzetiség*. Szerk. Koppándi Sándor. Buk. 1981. 326–330. Továbbá: *A magyar néprajztudomány bibliográfiája*. Szerk. Sándor István. 1850–1870. Bp. 1977; 1945–1954. Uo. 1965; 1955–1960. Uo. 1971.

¹⁵ A tárgyi néprajz egyes tárgyköreinek összegyűjtése céljából a Néprajzi Múzeum az Ethnológiai Adattár részére kérdőíveket állított össze (Gunda Béla és K. Kovács László). Ezek a kérdőívek a szakemberek és az önkéntes gyűjtők közreműködésével egy-egy tárgy vagy tárgycsoport és jelenség megfigyelésére, tanulmányozására nyújtanak útmutatást (pl. pásztor- és lakodalmi szokások, a gazdálkodás különböző módjai, eszközei stb.). A gyűjtőktől nemcsak a tárgyak és jelenségek egyszerű leírását kívánták meg, hanem azok társadalmi és gazdasági, nyelvi vonatkozásainak rögzítését is. Erre vonatkozóan l. még az Ethnológiai Adattár 1. sz. körlevelét.

Igen részletes és jól kidolgozott, témakörök szerint rendezett kérdésanyagot tartalmaznak az *Útmutató Füzetek a Néprajzi Anyaggyűjtéshez* című kiadványsorozat (szerk. Morvay Péter) egyes füzetei: I. Gunda Béla: 1. *A gyűjtőgető gazdálkodás*. 2. *Az elvetett búzától a kenyérig*. Bp. 1939; II. Szendrey Ákos: *Lakodalmi szokások gyűjtése*. Uo. 1956; III. Kovács Ágnes: *Népmese-gyűjtés*. Uo. 1956; IV. Vincze István: *A népi szőlőgazdálkodás*. Uo. 1956; V. Erdélyi Zoltán: *Az erdő néprajza*. Uo. 1959; VI. Morvay Judit: *Népi táplálkozás*. Uo. 1962; VII. Végh József–Papp László–B. Lőrinczy Éva–O. Nagy Gábor: *A nyelvjárási és néprajzi gyűjtés összekapcsolása*. Uo. 1959; Végh József: *Szántás-vetés. A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókinccse*, 2. Bp. 1964, valamint a társadalmi néprajzi gyűjtők és szakkörök számára összeállított füzetek, mint pl. Csilléry Klára: *Tájékoztató a népi lakásberendezés gyűjtéséhez*. [Bp.] 1952; Fél Edit: *Tájékoztató a népi hímzések gyűjtéséhez*. Uo. 1953; Végh József: *Táj- és népkutatás a középiskolában*. Uo. 1942; Morvay Péter: *útmutató az általános és középiskolában*. Uo. 1942; Morvay Péter: *Útmutató az általános és középiskolai néprajzi szakkörök számára*. Uo. [1953].

¹⁶ A néprajzi rajzra vonatkozóan Kós Károly: *Szemponatok a népi tárgyi világ kutatásához*. Műv. XXXIII(1979) 9. sz. 28–29. és *A rajz szerepe a néprajzkutatásban* = ND. 1981. 17–22.

¹⁷ Bakó Elemér: *A népnyelvi gyűjtés és anyagrendezés módszere*. Debrecen 1943. 20–21.

¹⁸ *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. I. kötet: *A–C*. Buk. 1975. II. kötet: *Cs–Elsz*. Uo. 1978. Szerkesztőmunkatársak: Kósa Ferenc, Nagy Jenő, Vámszer Márta, Vigh Károly, Zsemlyei János. III. kötet: *Elt–Felzs*. Uo. 1982. Szerkesztő-munkatársak az előbbieket és B. Gergely Piroska, Zs. Maksay Mária.

¹⁹ Nyr. XCIX(1975). 486–487.

²⁰ *A néprajz és az írásos források*. Ethn. LXXII(1961). 135–146.

²¹ Idevágó alapvető munkája: *A cifraszűr* (Magyar népi hímzések, I.) Bp. 1930, valamint kisebb közleményei közül: *Adalékok a Nagy-kunság régi népéletéhez*. Ethn. XLII(1931). 36. *Adalékok a Nagy-kunság régi pásztoréletéhez*. Uo. 97. *Adalékok a Nagy-kunság régi földműveléséhez*. Uo. 149. *Hunyad megyei látomások és kuruzslások a XVII–XVIII. századból*. Uo. XLVI(1935). 80. *A nagy-kun viselet a XVIII. században*. Uo. XLVIII(1937). 114. 362. *A házak építési regulája 1802-ből*. Uo. XLIX(1938). 238. *Erkölcstörténeti adatok a XVIII. századból*. Uo. 240. Vö. még Tálasi István: *Néprajzi életünk kibontakozása* = *A Magyar Nép-*

kutatás *Kézikönyve*, II. 3. Bp. 1948. 14. idevágó részével. Mészöly Gedeon: *Szótörténet – munkatörténet*. Ethn. LXV(1954). 69–75. A néprajz és a történettudomány kapcsolatáról értekezett újabban Imreh István: *Jegyzetek néprajzról és történelemről* címmel = ND. 1976. 30–35. L. még Nagy Jenő: *Szótörténet – viselettörténet* Műv. XXXII (1979). 10. sz. 27–29.

²² *Nép és nyelv*. Válogatott tanulmányok, cikkek, IV. Buk. 1980.

²³ *A nép nyelvének tanulmányozása*. Bp. 1905. 2.

²⁴ *A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének gyűjtése*. MNy. LX(1964). 298.

²⁵ *A néprajzi gyűjtés módszere*. Bp. 1939. 30.

²⁶ Erre vonatkozólag tájékoztatást nyújtanak a következő művek: Horger Antal: *Magyar nyelvjárások*. Bp. 1934; Laziczius Gyula: *A magyar nyelvjárások*. Bp. 1936; Kálmán Béla: *A mai magyar nyelvjárások*. Bp. 1953. *Nyelvjárásaink*. Bp. 1966¹, 1971²; Imre Samu: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Bp. 1971; Vöö István: *Magyar nyelvjárási szövegek*. Kv. 1970; Hajdú Mihály–Kázmér Miklós: *Magyar nyelvjárási olvasókönyv*. Bp. 1974; Szabó József: *Nyelvjárási szöveggyűjtemény Nagykönyiből*. MNyTK. 163. sz. Bp. 1982.

²⁷ *A népköltési (folklór) alkotások kritikai leadásának szabályzata* (Szerkesztési irányelvek, IV.) Bp. 1974. 93.

²⁸ *A felimeg, a fersing és rokonságuk* = SzE. 326–327, 307.

²⁹ Idevágó tanulmányok: Lőrincze Lajos: *Földrajzi neveink élete*. Bp. 1947.; Balassa Iván: *A néprajztudomány és a földrajznévkutatás újabb eredményei*. A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei XXX(1978). 175–181.

³⁰ Szabó T. Attila: *Anyanyelvünk életéből*. Válogatott tanulmányok, cikkek, I. Buk. 1970. V. fejezete: *A hely és név*.

³¹ Vö. B. Gergely Piroska: *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Buk. 1977, a benne felsorolt részletes könyvészettel.

KÓS KÁROLY

OROSZ ENDRE FÖLJEGYZÉSEI ŐSI JELLEGŰ NÉPRAJZI TÁRGYAKRÓL

Orosz Endre (Kolozsvár, 1871. július 4. – 1945. május 31.) tanító, ősrégész, etnográfus (1. fénykép). Szegény ösztöndíjas tanulóként a kolozsvári tanítóképzőt végezte, 1892-től a Bánságban, 1895-től a Kolozsvár melletti Apahidán, majd 1920-tól Kolozsvárt tanított. Közben 1915–1935 között az Erdélyi Kárpát-Egyesület (EKE) Néprajzi Múzeumának múzeumőre volt s az Egyesület *Erdély* című honismertető folyóiratát szerkesztette. Előbb az erdélyi őskori telepek önképzéssel jól felkészült, eredményes ásatásokat végző feltárója, majd a századforduló éveitől egyre inkább a népi kultúra ősi jellegű elemeinek kutatója lett. Főleg a mezőségi románság körében gyűjtött, létrehozva egy ősfoglalkozási arculatú néprajzi gyűjteményt. Régészeti, művelődéstörténeti és honismereti írásai mellett 1905-től egyre több néprajzi szakcikke, dolgozata jelent meg, főleg az archaikus népi tárgyi és szokásvilág köréből.

Az alábbiakban első ízben idézzük a 35 éve halott, de már élete vége felé elszigetelődött s azóta el is felejtett érdemes kutató-elődünk emlékét és munkásságát.

*

Tíz évvel azután, hogy a Herrmann Antalék által szervezett Néprajzi Társaság szakosztályai közt a paleoethnographia (ősnéptan) is helyet kapott,¹ öt évvel azután, hogy Torma Zsófia, az erdélyi neolitikus kultúra jeles vizsgálója kiadta az őskori ásatag anyag értelmezését segítő, néprajzi párhuzamokat tárgyaló, figyelmet keltő tanulmányát,² három évvel azután, hogy az 1896-os országos kiállításon helyet kaptak a vadászat, halászat és pásztorélet néprajzi tárgyai is,³ és nem sokkal azután, hogy 1899-ben az EKE Néprajzi Múzeuma megindította a terepen folyó gyűjtőtevékenységét, a Múzeum egyik önkéntes gyűjtője, Orosz Endre fiatal apahidai tanító⁴ elhatározta, hogy ősrégészként kezdett kutatómunkájának mintegy folytatása- és kiegészítéseként munkahelye körzetéből sajátos jellegű néprajzi magángyűjteményt hoz létre.

Herman Ottó ősfoglalkozási gyűjteményének, munkásságának és eszméinek hatása,⁵ majd az EKE múzeuma számára Kuun Géza elnök és Herrmann Antal előadó etnográfus utasításai szerint⁶ végzett gyűjtéseinek erkölcsi sikere, valamint az a tapasztalata, hogy az őt érdeklő kezdetleges tárgyaknak a közeli Mezőségen még nagy választéka található, megszerzésük pedig jóformán pénzbe sem kerülne, Oroszt arra készítette, hogy már abban az évben (1899) gyűjteni kezdje az emberi művelődéstörténet ősi rétegének a jelenben még föllelhető tárgyi emlékeit: „a jelentéktelennek látszó, a mindennapos használat által megszokott népies találmányú, készítésű és használatú tárgyakat”, „a már csak kegyelethől őrzött régebbi [már 1899-ben is régebbi!] háztartási és foglalkozási eszközöket”.⁷ Mindezeket Apahidán kezdi összeszedgetni, rész-

ben iskolásgyermekek segítségével,⁸ majd őskori telepek utáni nyomozások alkalmával a környéken,⁹ illetve (az EKE tagjaként is) a környező hegyi kirándulásai során¹⁰ és nagyobb útjain.¹¹

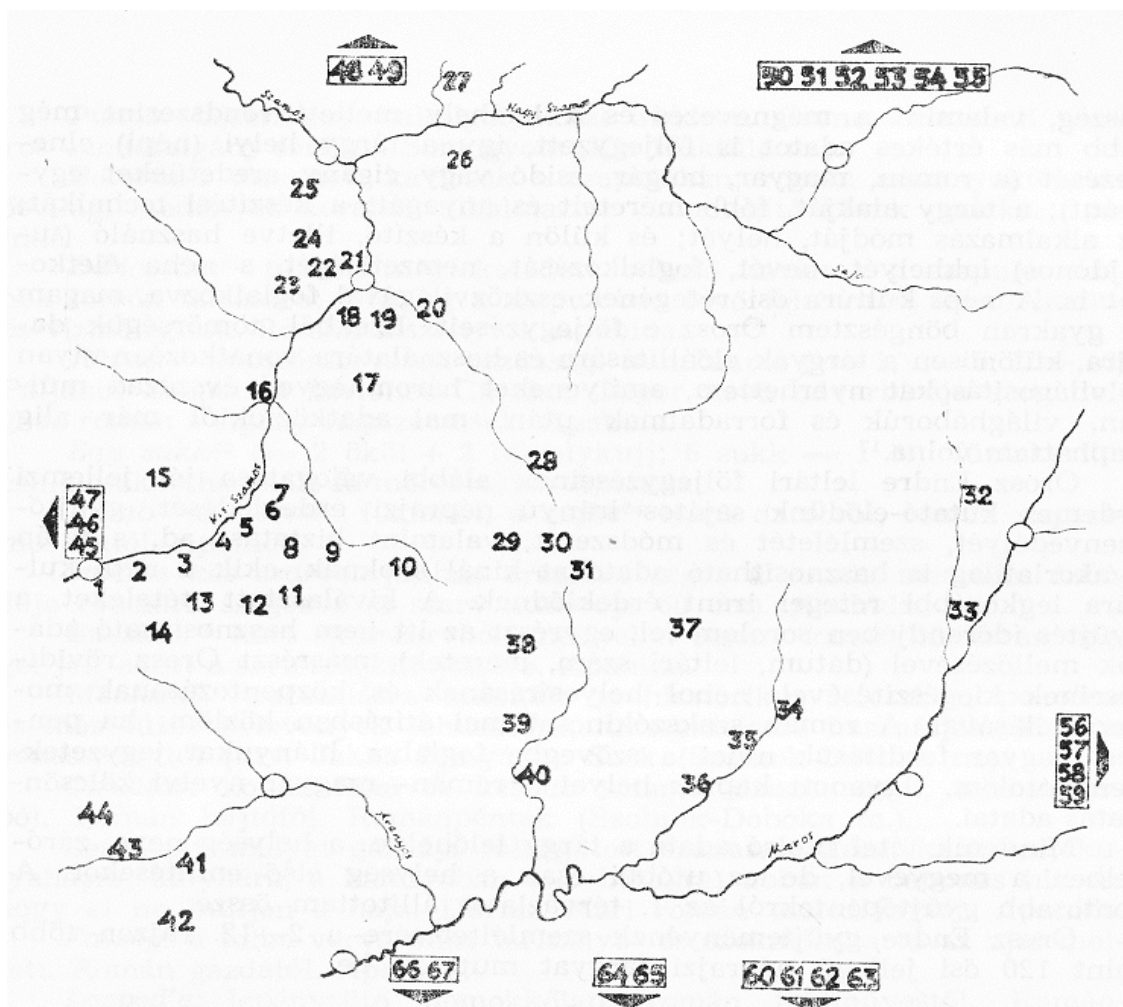
Orosz hangyaszorgalommal gyűjtötte otthonába az ősi jellegű tárgyakat, de nem volt magángyűjteményének megszállottja. Saját gyűjtései mellett az EKE Néprajzi Múzeumának ősrégi tárgyai is érdekelték, ezekből több tárgycsoportot feldolgozott,¹² sőt méreteik miatt a gyűjteményében el nem helyezhető ősi jellegű tárgyakra vonatkozó megfigyeléseit is följegyezte és lehetőleg közölte.¹³

Több évi gyűjtés után majdnem 1000 tárgyra gyarapodott magángyűjteményét először 1904-ben a közeli Válaszúton rendezett járási mezőgazdasági és háziipari kiállításon, majd 1905-ben az EKE meghívására a kolozsvári Néprajzi Múzeumban mutatta be. A kolozsvári kiállításra biztosított megfizetendő és igényes keret Oroszt arra ösztönözte, hogy megírja és még a kiállítás tartama alatt közölje – mintegy gyűjteménye sajátos jellegének tudományos indoklásaként – a néprajz és ősember-tan kapcsolatának szentelt dolgozatát.¹⁴ Bár ebben első pillantásra még a régész szól a néprajzi ismeretek és szemlélet fontosságáról, valójában az ősrégészet és a néprajz közötti kölcsönös viszonyt tárgyalja; így ez a dolgozat egyben Orosz első, de még most is figyelemre méltó néprajzi írása.

A kolozsvári kiállítás sikere, az elismerések és biztatások hatására Orosz 1905 végéig megkétszerezi gyűjteményét; ez eléri a 2000 tárgyat. A további évek folyamán a tanítói lakásban a tárolás nehézségei, s talán a gyűjtemény távolabbi jövőjével kapcsolatban fölmerült aggodalom miatt is, gyűjtőmunkája lelassul, de így is az első világháború végéig (Kolozsvárra költözéséig) a tárgyak száma meghaladja az 5000-et.

Már az 1905. évi kiállítás alkalmával, majd később is több ízben fölvetődött az a gondolat, hogy a gyűjteményt az EKE Múzeumának meg kellene vásárolnia, azonban anyagiak hiánya miatt a vétel csak kevés, válogatott, kiállításra is alkalmas tárgyra szorítkozhatott volna – az ajándékozást viszont a Múzeum egy mégoly buzgó tagjától és 1915 utáni örétől sem várhatta el, hiszen a gyűjtőutak és a vásárlások fedezetét hosszú éveken át népes családjától vonta el.¹⁵ Végre 1921–22-ben az erdélyi múzeumok kolozsvári főfelügyelője, Coriolan Petranu államsegélyt szerzett az EKE Múzeumának megfelelő román tárgyakkal való kiegészítésére,¹⁶ elsősorban az általa nagyra értékelt Orosz-gyűjtemény megvásárlására. Végül is a gyűjteményt az időközben királyi alapítványból létesített új kolozsvári néprajzi múzeum szerezte meg, miáltal az megmenekült a magángyűjteményeket fenyegető elkallódástól, és a tudományos kutatás vérkeringésébe került.

A múzeumok régebbi, kevés rovatú nyomtatott leltárkönyveibe – az ügykezelési adatokon kívül – a tárgyaknak csupán megnevezése és lelőhelye került be. Az Orosz-gyűjtemény esetében nagy szerencse, hogy a gyűjtő húsz éven át saját kezűleg rovatolt és lelkiismeretesen vezetett eredeti leltára megmaradt az Erdélyi Néprajzi Múzeum archívumában. Ez az *Orosz Endre néprajzi gyűjteményének leltára* című kézirat önmagában is érdekes olvasmány azok számára, akik a népi műveltség kezdetlegesebb tárgyi világa iránt érdeklődnek. Ő ugyanis a korabeli múzeumi gyakorlattól eltérően a dátum, a leltári szám, a vásárlási

1. Orosz Endre fontosabb mezőségi és környező hegyvidéki gyűjtőpontjai:
1. Kolozsvár (legelő) – Cluj-Napoca; 2. Szamosfalva – Someșeni; 3. Pusztaszentmiklós – Sînnicoara; 4. Apahida – Apahida; 5. Felsőszuk – Jucu de Sus; 6. Nemeszok – Jucu de Mijloc; 7. Alsószuk – Jucu de Jos; 8. Kolozskorpád – Corpadea; 9. Magyarkályán – Căianu; 10. Magyarszovát – Suatu; 11. Kolozs – Cojocna; 12. Kolozskara – Cara; 13. Dezmér – Dezmir; 14. Felek – Feleac; 15. Fejérd – Feiurd; 16. Válaszút – Răscruci; 17. Szék – Sic; 18. Hesdát – Hășdate; 19. Mikola – Nicula; 20. Ördöngösfüzes – Fizeșu Gherlii; 21. Szamosújvár (legelő, berek) – Gherla; 22. Ormány – Ormán; 23. Girolt – Ghirolț; 24. Románpéntek – Pintic; 25. Désakna – Ocna Dejului; 26. Magyardecse – Cireșoara; 27. Csicsógyörgyfalva – Ciceu-Giurgești; 28. Gyeke – Geaca; 29. Mocs – Mociu; 30. Pusztakamarás – Cămărașu; 31. Nagysármás – Sărmaș; 32. Széplak – Goreni; 33. Vajdaszentivány – Voivodeni; 34. Mezőmadaras – Mădăraș; 35. Mezőkapus – Căpușu de Cîmpie; 36. Kisikland – Iclânzel; 37. Mezőbodon – Papiu Ilarian (Budiu de Cîmpie); 38. Magyarfráta – Frata; 39. Mezőcikud – Valea Largă; 40. Mezőtóhát – Tăureni; 41. Várfalva – Moldovenești; 42. Torockó – Rimetea; 43. Bedellő – Bedeleu; 44. Runk – Runc; 45. Tóttelke – Gălășeni; 46. Magyarókerke – Aluniș; 47. Meziád – Meziad; 48. Domokos – Dămăcușeni; 49. Tőkés – Gros; 50. Romoly – Romuli; 51. Telcs – Telciu; 52. Nagyrebra – Rebra Mare; 53. Kisrebra – Rebra Mică; 54. Párva – Parva; 55. Óradna – Rodna Veche; 56. Nyárádköszvényes – Mătrici; 57. Nyárádremete – Eremitu; 58. Mikháza – Călugăreni; 59. Gyergyóalfalu – Joseni; 60. Netot – Netot; 61. Kercisóra – Cîrțișoara; 62. Ludisor – Ludișor; 63. Felsőárpás – Arpașu de Sus; 64. Somogyom – Șmig; 65. Szásznádas – Nadeș; 66. Sugág – Șugag; 67. Pojána – Poiana Sibiului

összeg, valamint a megnevezés és a lelőhely mellett rendszerint még több más értékes adatot is följegyzett, így a tárgy helyi (népi) elnevezését (a román, magyar, bolgár, zsidó vagy cigány eredetűeket egyaránt); a tárgy alakját, főbb méreteit és anyagát; a készítési technikát; az alkalmazás módját, helyét; és külön a készítő, illetve használó (tulajdonos) lakhelyét, nevét, foglalkozását, nemzetiségét, s néha életkorát is. A népi kultúra ősi rétegének eszközvilágával foglalkozva, magam is gyakran böngészem Orosz e följegyzéseit. Ezekből, tömörségük dacára, különösen a tárgyak előállítására és használatára vonatkozóan olyan fölvilágosításokat nyerhettem, amelyeket háromnegyed évszázad múltán, világháborúk és forradalmak után, mai adatközlőktől már alig kaphattam volna.¹⁷

Orosz Endre leltári följegyzéseinek alábbi válogatása jól jellemzi érdemes kutató-elődünk sajátos irányú néprajzi érdeklődését, gyűjtőszenvédélyét, szemléletét és módszerét, valamint biztatást ad, s talán gyakorlatilag is hasznosítható adatokat kínál azoknak, akik a népi kultúra legkorábbi rétegei iránt érdeklődnek. A kiválasztott tételeket a gyűjtés időrendjében sorolom fel, egyrészt az itt nem hasznosítható adatok mellőzésével (dátum, leltári szám, méretek), másrészt Orosz rövidítéseinek kiegészítésével, néhol helyesírásának és központosításának modernizálásával. A román szakszókincset mai átírásban közlöm; ha pontos magyar fordításuk nincs a szövegbe foglalva, hiányukat jegyzetekben pótolom. Ugyanott kaptak helyet a román–magyar nyelvi kölcsönhatás adatai.

Mindenik tétel utolsó adata a tárgy lelőhelye; a helység neve, zárójelben a megyével, de ez utóbbi csak a helység első említésekor. A fontosabb gyűjtőpontokról az 1. tervázatot állítottam össze.

Orosz Endre gyűjteményének szemléltetésére a 2–12. rajzon több mint 120 ősi jellegű néprajzi tárgyat mutatok be.

*

Lesped'e: homokkő palacsintasütő lap, kikerekítve, hígpalacsintának (*lipt'ie*). Pusztaszentmiklós (Kolozs m.).

Răvaș:¹⁸ 20 cm hosszú rováspálca fűzfából, annak jelzésére, hogy hány véka búza ment a gabonásládába csépléskor. Román gazdától. Apahida (Kolozs m.).

Canceu:¹⁹ tojáshéjból készítették román lányok, fali dísznek. Apahida.

Canceu:¹⁹ tojáshéjból készítették román gyermekek, fali dísznek. Apahida.

Sulă d'e opt'inci, corn d'e căprioară: bocskorlyukasztó abnormális özágancsból, román földművestől. Pusztaszentmiklós.

Cot: sing, 65 cm hosszú, vászon, ruha-, szövetmérő fapálca (hosszmérték). Román gazdától. Pusztaszentmiklós.

Hajító parittyá: bőr, zsineg és kavics. Magyar fiúknál. Apahida.

Lînă albă, neagră, nucedă: fehér, fekete, szürke gyapjú, a juhász a réten szedi. Apahida.

Kapócsont vagy *bici (bică)*:²⁰ 5 db kvarckavics. Román és magyar fiúknál. Apahida.

Punga: bőrszény halcsigolyákkal díszítve. Grancsa-törzsbeli sátoros vándorcigány férfitől. Somogyom (Kis-Küküllő m.).

Bolovani: tüzesített kavicsok a szapulóban, román asszonyoktól. Az ősvilági faedények korában alkalmazott vízmelegítő kövek emléke. Apahida.

Bd'icaşău:²¹ tűzben megfeketedett békasó kavicsok a szapuló vizének forrón tartására; jelenleg a szapulóban levő fehérruha feletti hamu- és vízmelegítők. Román asszonytól. Apahida.

Răvaş:¹⁸ napszámrovások gazdasági munkákról (| = 1, \ = 5, X = 10). Páljános Zsigmond bérlőnek Cherian Gligor nevű udvarbírója alatt dolgozó román s cigány napszamosok. Apahida.

*Egy sukk*²² (= 2 ököl + 2 hüvelykujj; 6 sukk = 1 öl): fűzfakerítés csinálásakor használt fa mérőeszköz. Apahida.

*Bumb*²³ *d'e lemn*: fűzfából, a *zejke*²⁴ nevű darócról, román napszamos fiától. Apahida.

Cimeres kos szarva: juhhús árusítási céger a román mészáros fabódéja csúcsára szegezve (a szarv átmérője 60 cm). Apahida.

Bucino:²⁵ kürt ökörszarvból, mellyel a cigány kanászfű korán reggel jelt adott a sertések kihajtására. Apahida.

Ménkükü: kuruzslásra használt prehisztorikus kőeszköz, pokolvar és más tüzes kelevények lehúzására, kikerekítésére használják. Magyar vénasszonytól (özv. Jakab Minyáné). Szék (Szolnok-Doboka m.).

Cîrnăţar: kolbásztöltő és később sótartó, díszes szaru, tehénszarvból. Román hajtótól. Románpéntek (Szolnok-Doboka m.).

Leányhaj, melyet gazdája fölaggatott szanaszét (fára, kerítésre, kutyaházra, kályhára, a kamarában álló botokra) abban a babonás hitben, hogy el ne hulljon a haja. Durnia Mari román cselédlánytól. Apahida.

Faszeg: a falba verve mint tarisznya- és szokmánytartó az ajtó mellett. Román gazdától. Apahida.

Lesped'e: lepénysütő homokkölap, román földművestől. Románpéntek.

Sălăriţa d'e corn: szaru sótartó, fenyőfa fenékkal és fadugóval. Román napszamostól. Apahida.

Régi kupa: hajlított bükkfalemezből, 30 éves. 21 ilyen merték tesz egy régi vékát. Román dinnyecsőstől. Apahida.

Cîrnăţar: marhaszaru cső kolbásztöltőnek; a disznóbelet ráhúzzák s ujjal gyömszölik a húst. Román dinnyecsőstől. Apahida.

Lingură: vízmelegítő fakanál nyárfából, nyele kakastaréjos díszes metszésű. Román pakulártól.²⁶ Felek (Kolozs m.).

Răvaş:¹⁸ 19 cm hosszú fűzfa rováspálca, 230 juh jelzésére (| = 10, X = 100). A juhok december 17-i létszámát jelzi. Román pakulártól. Felek.

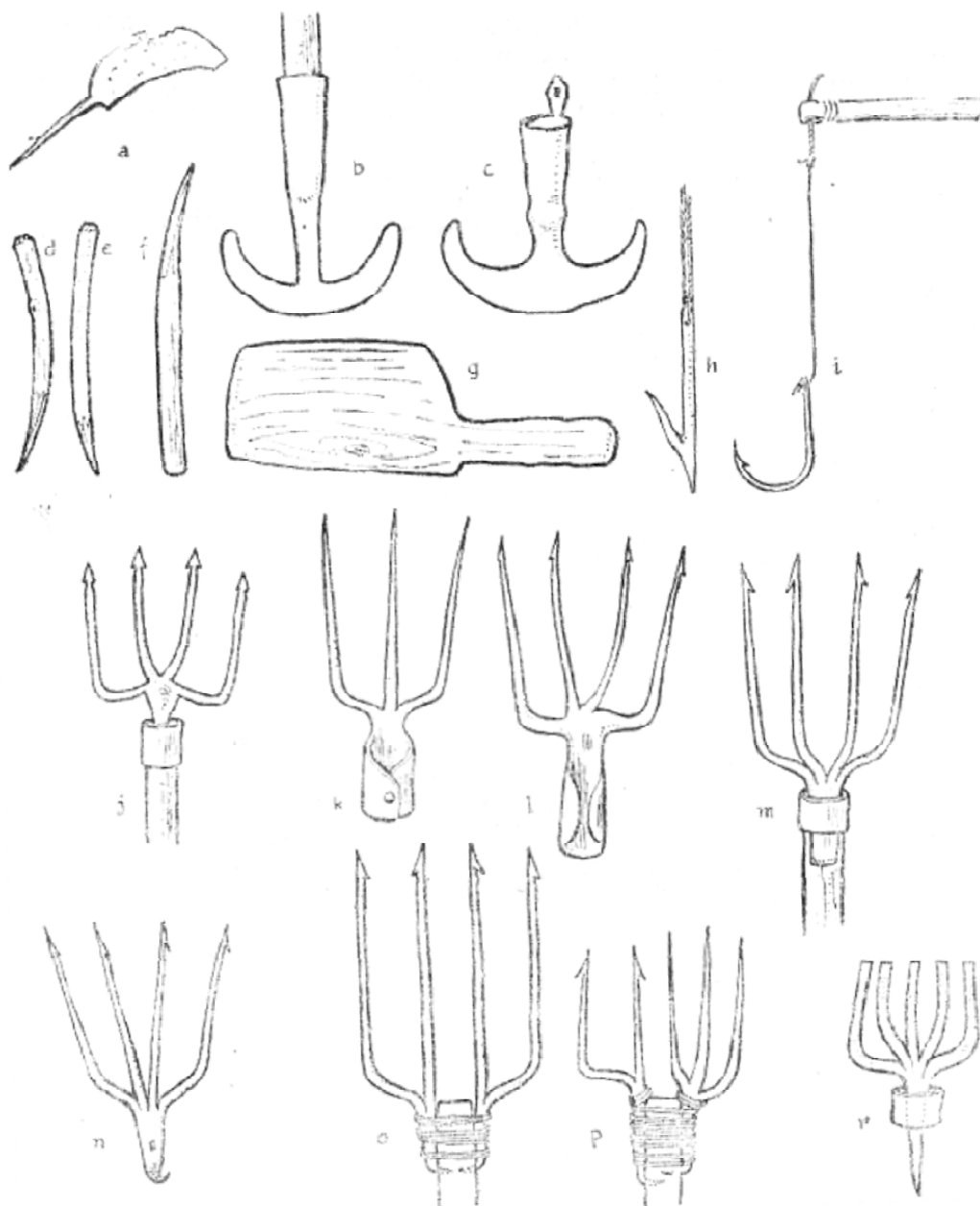
Răvaş:¹⁸ a juhosgazdák tejjelteményét jelző rováspálca, 19 cm hosszú fehér fűzfa. 1 rovás = 5 cseber. Román pakulártól. Apahida.

Bucin vagy *corn*:²⁷ pásztorkürt, 55 és 43 cm hosszú, görbülettel, Bos taurus szarvából. Román városi csordástól. Szamosújvár.

Fanyelű ár: marhaszúró lépdaganatkor. Cigánykovács készítmény. Román városi csordástól. Szamosújvár.

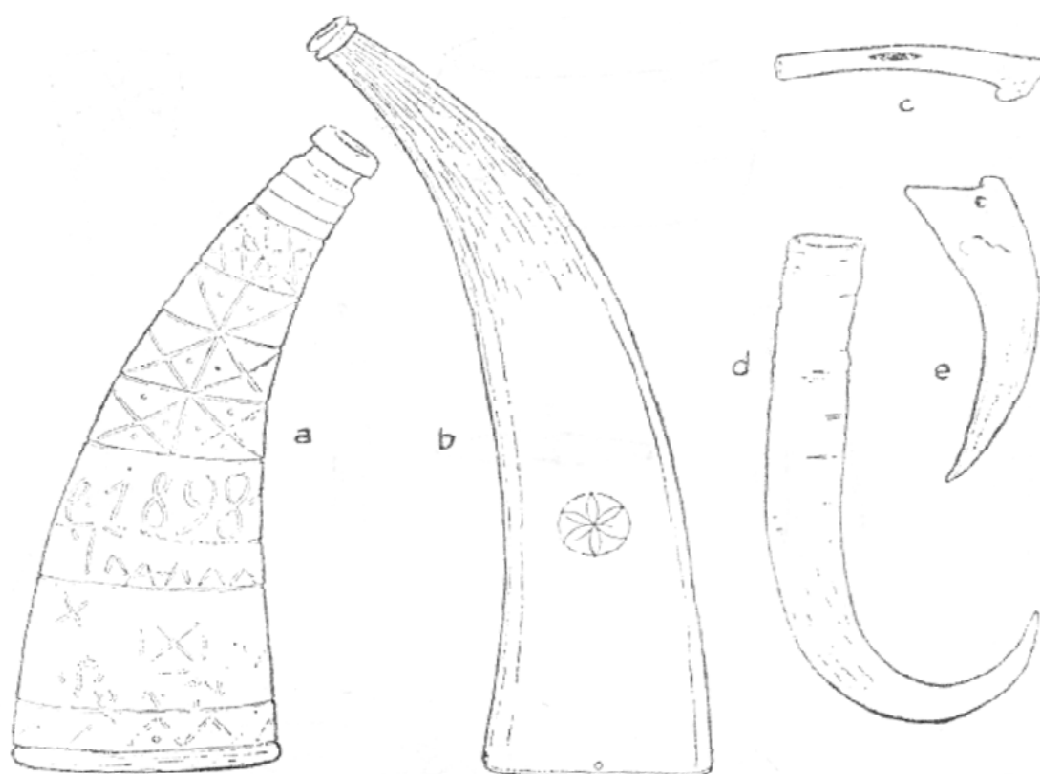
Lőportartó: lapított szaruból. Román vadásztól. Szamosújvár.

2. Halászeszközök: a) nádvágó kacor (földből került elő), Apahida; b-c) nádvágók; d-f) nádvejsze-készítő szurkálók; g) sulykoló vejsze készítéséhez; h-i) fa- és kovácsolt vashorgok a mezőségi tavakról; j-l, p-r) szigonyok a nyugat-mezőségi (Gyekei- és Szentgothárdi-) tavakról; m) szigony a közép-mezőségi (Méhési- és Záhi-) tavakról; n-o) szigonyok a kelet-mezőségi (Kapusi-, Bándi-, Madarasai-) tavakról

Lingura milostivilor:²⁸ égháborús időkben füstölnek vele; babonás hit, hogy a ménkő így nem csap le a házra. Román vadász feleségétől. Szamosújvár.

3. Vadásztárgyak: a) porszaru, Telcs; b) ua. Kolozsvár; c) madárcsalogató csontsíp, Telcs; d) vadásztrófea, zergeszaru, Párva; e) ua. vadkanagyar, Telcs

Corn d'e silitră.²⁹ söréttartó lapos szaruból, állítólag bivalytülből. Forró vízben lágyítják és úgy préselik laposra. Román vadász készítette és használta. Apahida.

Canceu.¹⁹ elhasznált tojásból készült falidisz, színes papírral, liszt-ragaccsal. Minden házban készítették a román lányok. Apahida.

Sótartó: tehénzarvból, mezei munkára és legeltetéskor vitték ki, madzaggal vállon hordva. Hóstáti magyar földésztől. Kolozsvár.

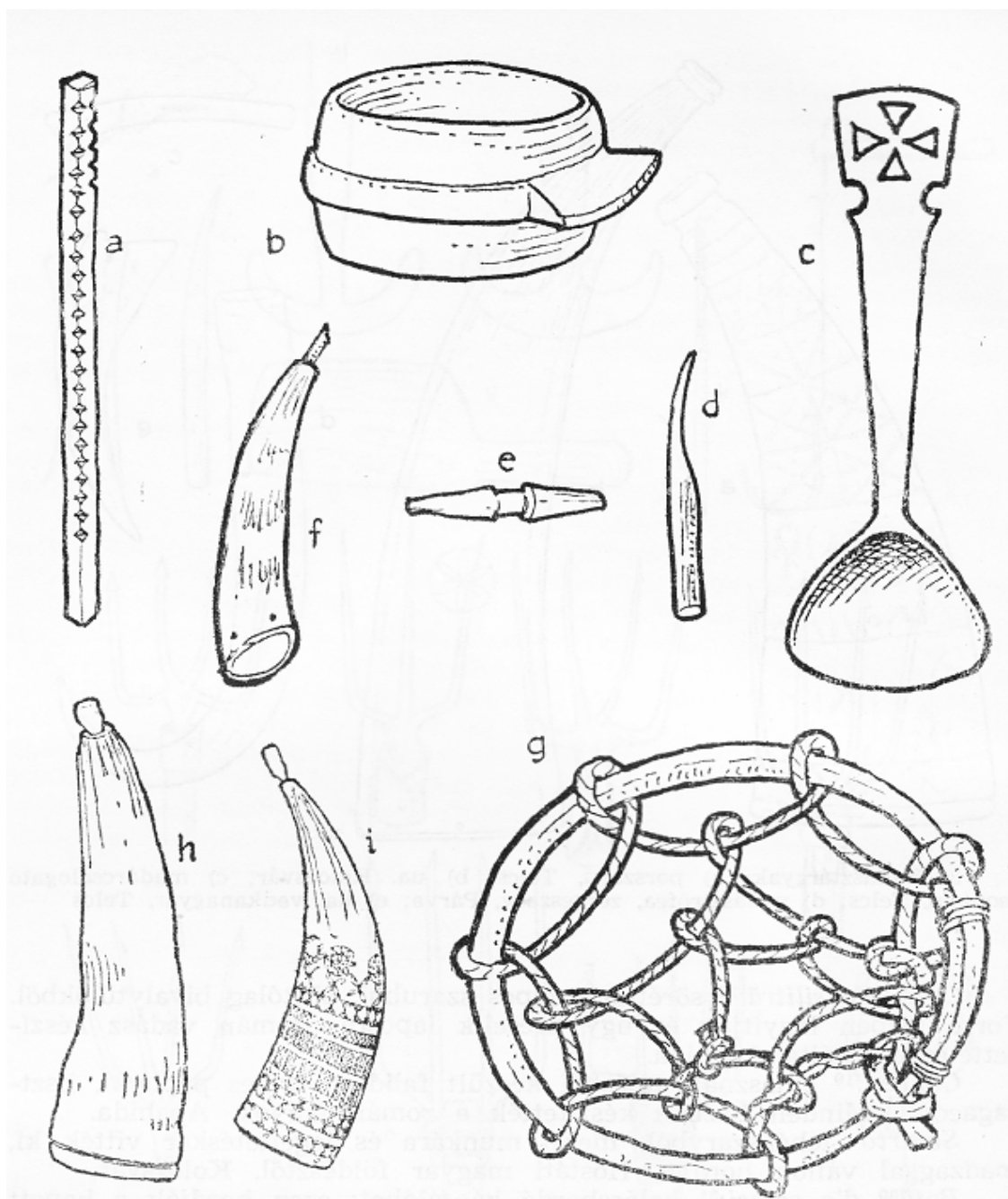
*Botă*³⁰ *d'e colaci*.³¹ kalácshordó kántálóbot; ezen hordják a kapott kerek és lyukas kis kalácsokat (20–30 kalács megy rá). Apahida.

Sulă d'e limbă: dagadt marhanyelv szűrő ár. A megdagadt nyelvet, mikor a marha nem tud enni, átszűrik vele, a vér kilövell belőle és meggyógyul. Apahida.

Lingura milostivirii.²⁸ szent gomba, melyből fehérfolyás (*rînduri albe*) ellen ivott, s ez használt Roșea Gh. pástor feleségének. Apahida.

Cîrnățar: kolbásztöltő tehénzarvból. Eredetileg sótartó volt (4 lyukkal). Román földművestől. Apahida.

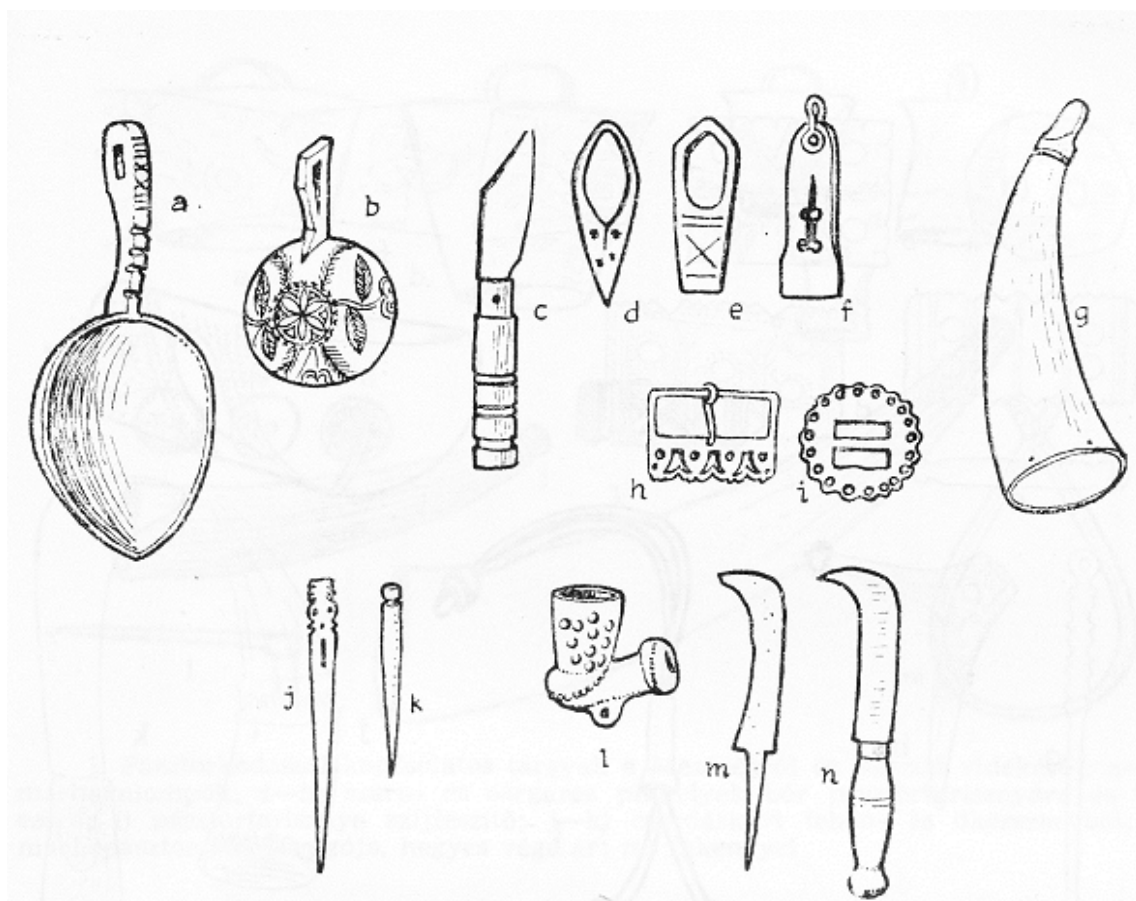
Gyioko: *Cyprea moneta* (kauri) hajfonatdísz a lányok copfja végén. Cigány napszámos lánytól, Apahida.

4. Havasi pásztoreszközök: a) rováspálca a meddő juhokról; b) fejökupa, cigány esztergályos munka és c) evókanál, Nagyrebra; d) bocskorlyuktágító; e) szemző a bárány megkötéséhez; f) sótartó kecskeszarvból és g) hótalp gúzzsal fonva, Tökés; h) sótartó tehénszarvból, Kisrebra; i) portartó tehénszarvból, Rogozsel

*Pămătuș*³² *d'e lesped'e*: pálcikára kötött rongy, kőlap zsírozója. Román földművestől. Apahida.

*Surcălău*³³ *d'e corn*: bocskorár borjúszarv hegyéből. Ősjellegű szerző. Cociș Lazăr csobántól. Apahida.

5. Pásztoreszközök a kolozsvári (?) Tarcsa-legelőről: a-b) ivókanalak; c) bugylibicska; d-f) tűzcsiholók; g) sótartó; h-i) sárgaréz csatok harisnyaszíjhoz; j-k) csontszurkálók; l) cseréppipa; m-n) kacrok

*Lopișcă*³⁴ *d'e tors plăcintă*: palacsintaforgató lapocka fenyőfából, román földművestől. Apahida.

Juhásztarisznya: sárgaréz gombokkal dúsan díszítve. Egy pár csizmaszárból készítette Crijan Vasi. Nemeszsuk (Kolozs m.).

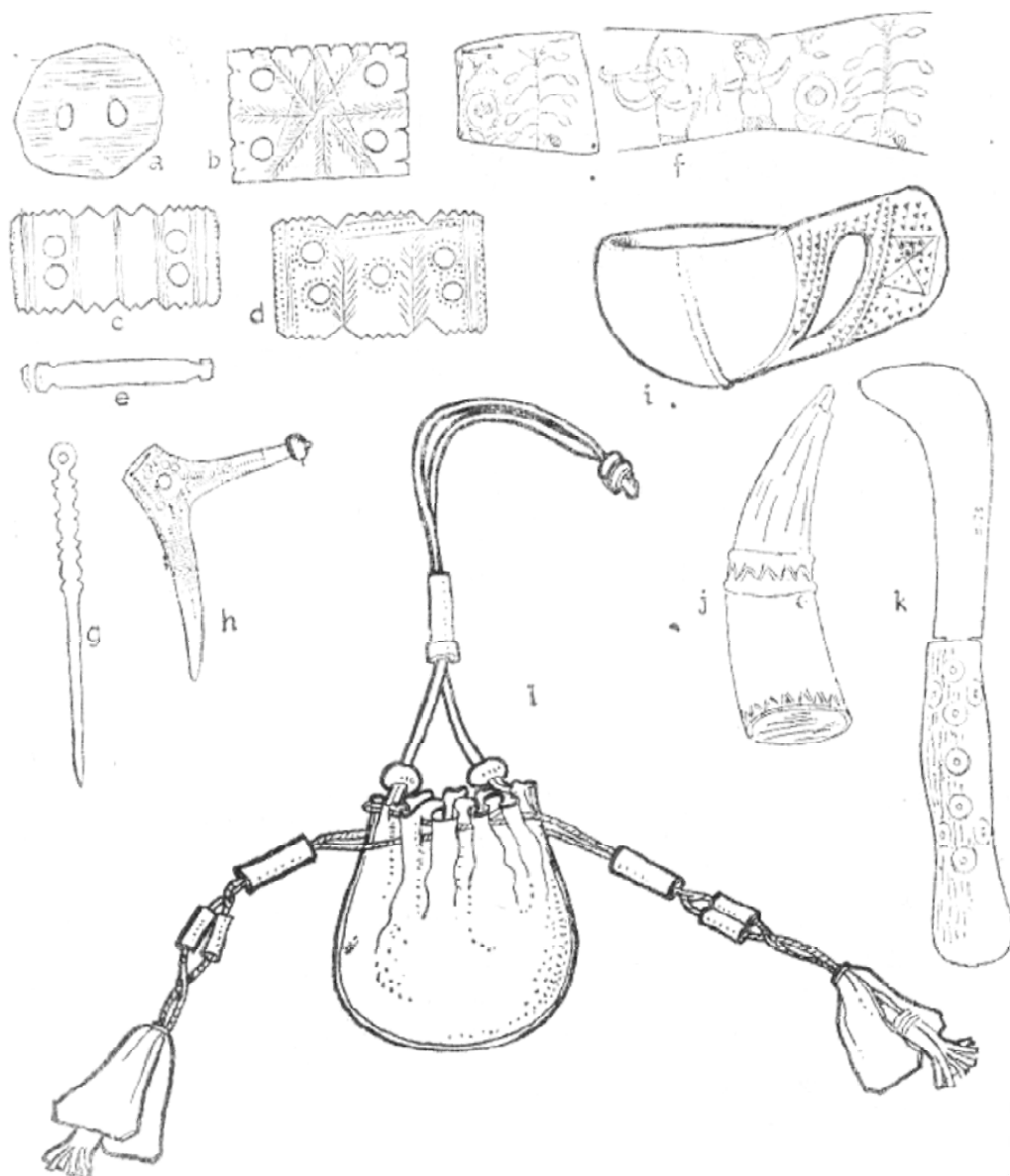
Icoane sfinte: fametszetű szentképek fuksziavörös, zöld és Chelid. május sárga festékekkel bemázolva, némelyikben 1824. vagy 1835. évszám. Román gazda faklisé nyomással készítette és a képeket eladta Szamosújvárt örmény boltba, kiárusításra. Hesdát (Szolnok-Doboka m.) faluban készítették.

*Bardá*³⁵ (cigány): madzagkötő szövőtábla (10 lyukas borda), bükkfából. Cigány munka. Gatyamadzag és surckötő *brecsinár* (szalag) készítésére. Ősi szövőszerszám, primitív díszítményekkel. Megtelepedett cigány napszámosnőktől. Apahida (Cigánysor).

*Bardá*³⁵ (cigány): fenyődeszkából, tüzes vassal átfúrva a 7 lyuk. A kisebbik tárgy *szuvejka* (vetélő). A Cigánysoron megtelepedett napszámosnőktől. Apahida.

*Răvaș*¹⁸ *d'e lapt'e*: tejhordási rováspálca 30 nap jelzésével; 4 oldalú faragott fűzfahasáb, román tehéntartó gazdtól. Apahida.

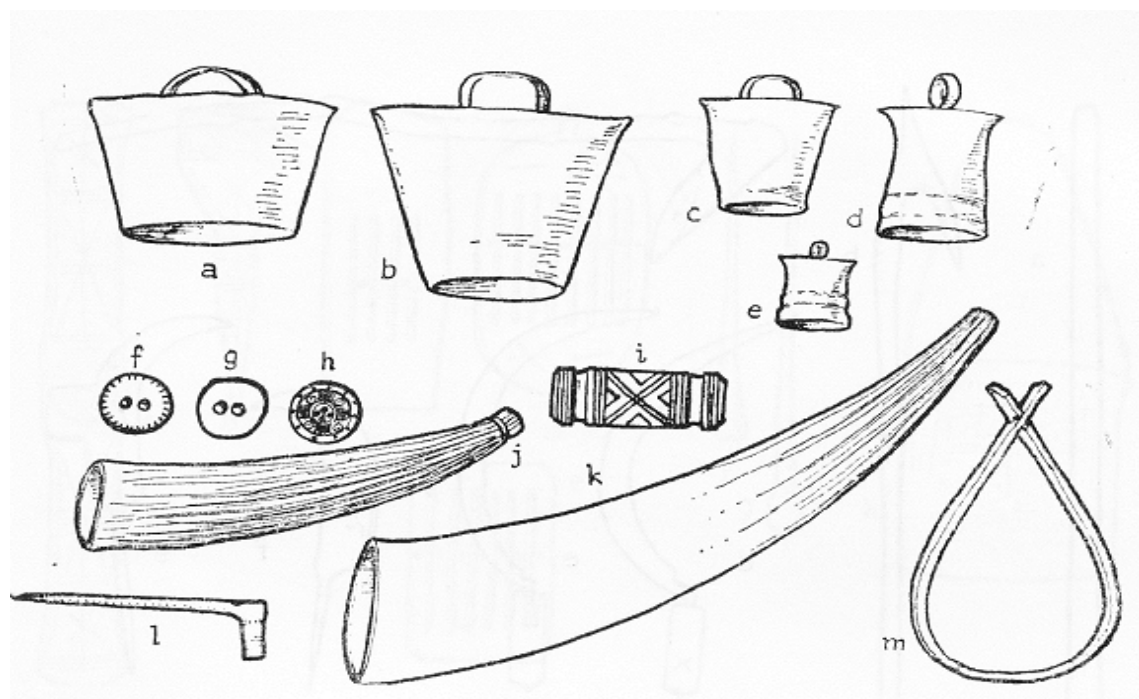
Hajítónyíl: gyermekjáték Dipsacus szárból; jobb kézben fogva a nyílveendő hajításkor kirepül. Felnőtt székely ember készítette. Medesér Udvarhely m.).

6. Pásztorékségek: a) pásztortarisnyára való szaruperezlen, Retyicel; b–e) pásztortarisnya szíját feszítő szarulemezek, Dés környéke (b: Désakna, c–d: Szamosújvár, e: Románpéntek); f) szaru sótartó kiterített rajzával és g) pipaszurkáló Apahida; h) bocskor lyuktágító, Sugág (Fehér m.); i) ivókanál, Magyarkályán; j) szaru sótartó és k) csontnyelű kacor, Apahida; l) pásztorszény, Válaszút

Corn: tehénszarv hegyéből készült falra akasztott só- vagy egyéb tartóedény. A kifűrt két lyuk s a zsineg a felfüggesztésre szolgált. Ős-jellegű tartó. Román juhásztól. Apahida.

Toc³⁶ d'e cut'e: kaszafenkő tok tehénszarvból. Használatkor a derékszíjon lóg. Román földművestől. Apahida.

7. Pásztorkodással kapcsolatos tárgyak a Mezőségről és Naszód vidékéről: a–e) marhakolompok; f–h) szaru- és sárgaréz pikkelyek bőr pásztortarisznyára és tűszőre; i) pásztortarisznya szíjfeszítő; j–k) csordáskürt tehén- és ökörszarvból: l) marhapásztor vas érvágója, hegyes vége ár; m) fakengyel

Țeajă d'e băut apă: nádivóka, 3 külön náddarabból összetoldva (hossza 28 cm). A mezőségi út szélén fekvő bodonforráskútban találtam. A bodonban a vízszint-mélység 33 cm. Román utas férfiak használják. Apahida.

Durva szőke haj kenderre kötve: babonás hit, hogy a haját nem szabad elhányni. Román nagylánytól. Apahida.

Rădăcină d'e bir:³⁷ babonás füstölőszer; este, ganétűzön a csorda közt, „să nu se buzdăriască”,³⁸ hogy meg ne vaduljon és szét ne széledjen a pusztán a légytől vagy ijedtségtől. Cociș Lazăr román pásztortól. Apahida.

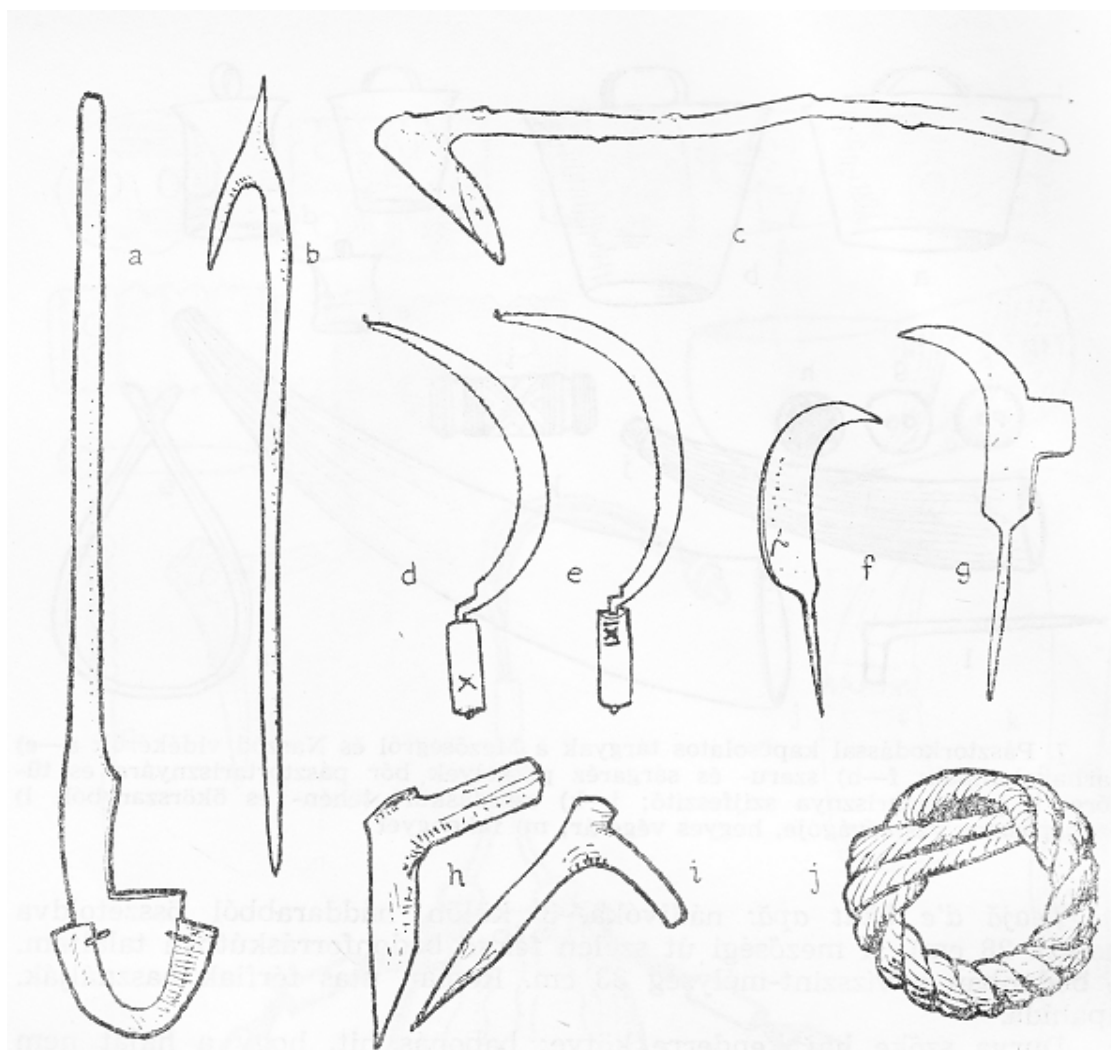
Sfîntă Vin'eră:³⁹ szent nő, jobb kezében kard, bal kezében seprű, amivel kisepri az országból a jeget. Üvegfestmény Mikoláról. Román földművestől. Apahida.

Fus (d'e răsucit): orsófa, 1 darab bükkfa görcsös aljzat; a bunkó feül áll a tenyérben való forgatáskor, serítéskor. Házi készítmény. Román földművestől. Apahida.

Díszes szarulemez: pásztorekszer a tarisznya vállszíjáról. Pont, vonal, csillag és fenyőág motívum bekarcolva. Román pásztortól. Széplak (Szolnok-Doboka m.).

Madárkoponya töredék: babonaszer, kuruzslásos gyógyításra. Angyél Trifné sátoros üstös vándorcigány asszonytól. Mezőbodon (Torda-Aranyos m.).

Kapócsont: két parti játék (10 db) a disznó lábperceiből. A játék neve *bika*. Magyar fiúk s lányok játéka. Apahida.

8. Földműves szerszámok: a) faásó vasalással, Magyarókerke; b) szénahúzó horog, Apahida; c) facsákány, bükkfából rögtönzött pásztorszerszám, Tókés; d-e) sarlók; f-g) kacor és szőlőmetsző (földből került elő) és h-i) ültetőfák bolgárkertészekről, Apahida; j) szekérlőcshöz való gúzs, Ördögösfüzes

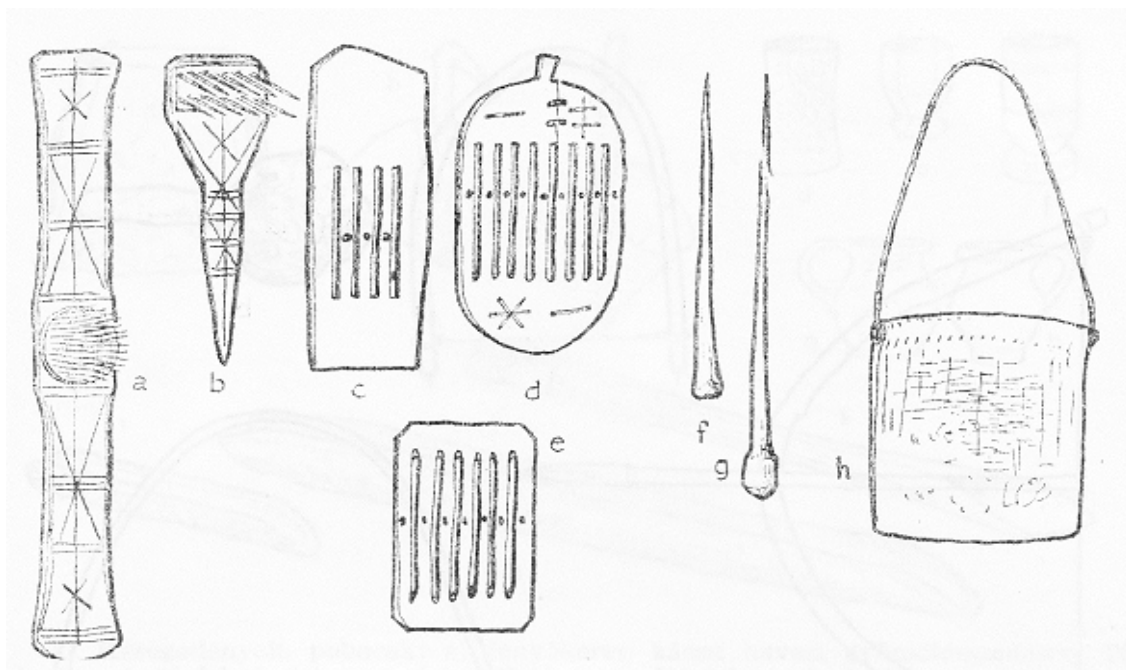
*Priznel:*⁴⁰ szarulemez, tarisznyaszíjdísz, 4 felfüggesztésre szolgáló körlyukkal és Halszálka utánzatú díszítéssel. Román juhász készítette (forró vízben lágyította, lapította, karcolással díszítette) és használta. Désakna (Szolnok-Doboka m.).

Corneci d'e opt'inci: bocskorár, fiatal özágancs végéből, kétágú, kör, vonal, fenyőág, pont stb. karcolt díszítéssel. Az 1905-ben Apahidán telelt Petru Ștefan román juhász gazdától. Sugág (Szeben m.).

Faások: köríves vaséllal (*nádolva:* vasalva). 25–30 éve [1906. évi feljegyzés!] nem használtattak. Magyarókerke (Kolozs m.).

Csontár: bocskorlyuktágító, a ló metacarpusa függelékcsontjából. Ősi eszköztípus a bőrmunkához. Magyar juhásztól. Magyarszovát (Kolozs m.).

Perselyek: női emlőt utánzó, mázatlan cserépből. Magyar fazekas-áru a piacon. Kolozsvár.

9. Cigány készítésű eszközök a Kis-Szamos völgyi falvakból; a–b) héhel és gereben; c–e) cigánybordák madzagszövéshez; f–g) faragott siritőorsók, h) mellvédő bükkfadeszka teknő- és kanálvájóknak

Persely: női emlőt utánzó, barna mázos cserép. Magyar fazekaskészítmény. Szamosújvár.

Forrásvíz levezető csatorna: hársfakéregből, vízivó eszköz román tehénpásztor fiútól. Girolt határa (Szolnok-Doboka m.).

Kok:⁴¹ ivópohár rekettyefűz (*Salix caprea*) kérgéből összehajlítva. Magyar tehénpásztor készítménye. Várfalva (Torda-Aranyos m.).

Corlenci vagy *găurar*: bocskorlyuktágító, kecske (*Capra bircus* L.) szarvából. Ősemberi típusú tárgy a havas vidéken; román földművestől. Bedellő (Torda-Aranyos m.).

Scoc vagy *șipot*: csorgó csatorna fűzfából (hossza 51 cm); román pásztorok készítménye. Nyírmező határa (Torda-Aranyos m.).

Șipot: csorgó csatorna fűzfakéregből; román földműves készítmény. Gyertyános határa (Torda-Aranyos m.).

Forráscsorgó fakéreg csatornája. Torockó (a Székelykő keleti oldala, Torda-Aranyos m.).

Csákánykapa: ferdén bemetszett bükk fatörzs 1 oldalaggal, ősi típusú. A pásztorokaliba belsejének földjét ásták ki vele. Hugyin-havas alatti „boéria”;⁴² román ökörpásztortól. Tőkés (Szolnok-Doboka m.).

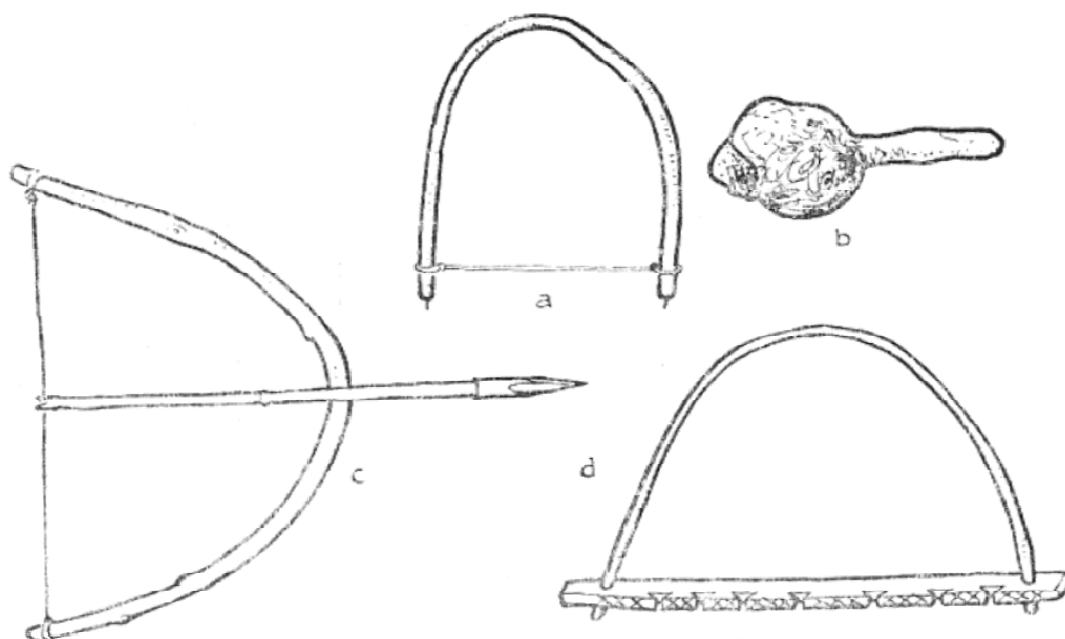
Virt'ej d'e făcut ațe: gyapjúzsínór sodróeszköz; természetes faág bemetszve. Ősjellegű. Román havasi esztena. Tőkés.

Ostor: szilfaháncsból, román havasi esztenán lakó ökörpásztortól. Tőkés.

Sălcer d'e brad: függő fogas 5 ágú fenyőtörzsből, a lakószoba gerendáján lógott; kanál, kolbásztöltő, karácsonyi kalács, őzagancsár, fűzfabarka állott rajta. Román havasi juhásztól. Tőkés.

Szelevari cserbo: őzagancs ág a szekéroldal végén gyeplőtartónak.

10. Különféle eszközök: a) ijjas cirkalom, Apahida; b) fakalapács bükkfa-szemölcsből, Tökés; c) gyermekij nádryállal és d) fali kanáltartó, Apahida

Azelőtt bocskorlyukasztó volt. Vándorcigánytól. Mezőtőhát (Torda-Aranyos m.).

2 pár *gilice* (csáklya): a ló lábszárcsontjából készült faragással és fűrészeléssel. (Leírását l. S. Kovács József: Erdély 1908. 17–20.) Székely fiúk játékszere. Gyergyóalfalu (Csík m.).

Bájeró:⁴³ gonosz (betegség, igézés, nyavalyák) elleni bűv- és varázsszer, 1–2–3 éves kisgyermek nyakán lóg, benne só, tömjén, kenyér, köldökzsinór-darab van bevarrva. Tipikus sátoros vándorcigány tárgy. Szászsebes (Kis-Küküllő m.).

Fúró: vas, tehénzarvnyéllel, begörbítve. Cigány készítmény és használati tárgy, letelepedett teknővájó cigánytól. Felsőárpás (Fogaras m.).

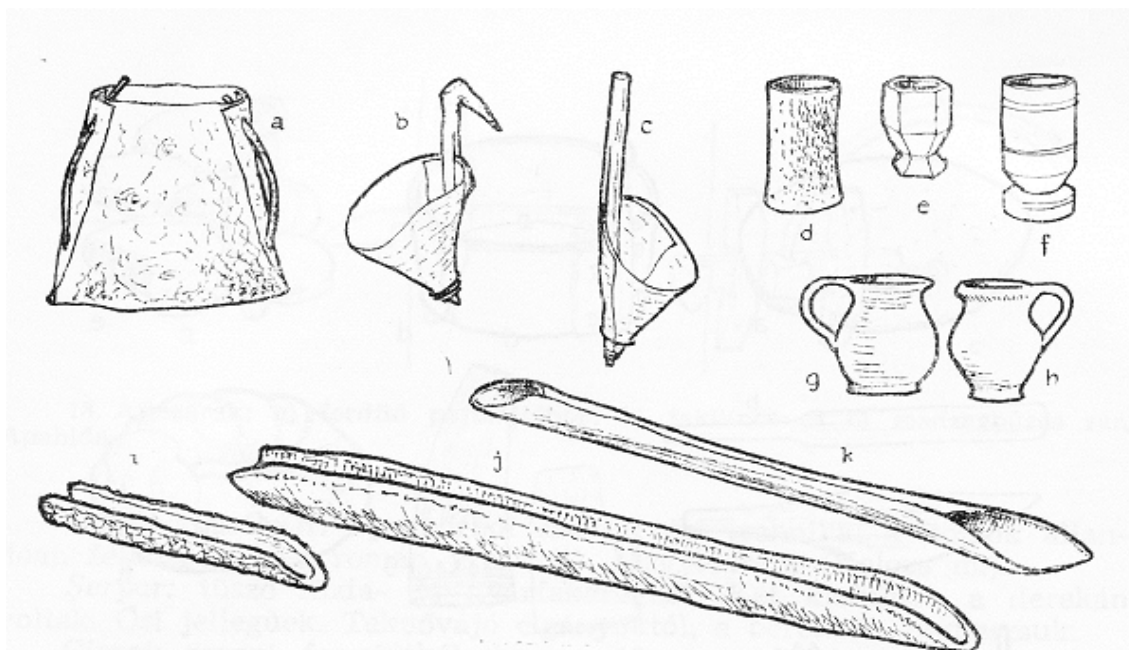
Şipot: forráscsorgó mogyorófából faragva, ősi ivóeszköz. Román pásztorfiúktól. Plevája völgye, Felsőárpás.

Bocskorár: ernyőfogantyú – szaruból készült A készen talált tárgy felhasználása az alkalmas célra. Román földművestől. Streaja-Cîrţişoara (Fogaras m.).

Csonttű: zsák stb. varrására. Lapos csontból készült, hossza 6,5 cm. Földben talált lelet (újabbkori korongolt cserepekkel együtt) a falu belsőségében. Apahida.

Egy csont- és egy szarukerék: órakerekeket imitálnak, közepükön átfúrva és körül pontbeponcolással ékesítve. *Şerpar* (börtüsző) és juhásztarisznya díszítésére. Elhalt öreg román juhász özvegyétől. Magyarókerke.

Sárgaréz fejés gyűrűk: pont- és vésett díszű régi ékszerek, melye-

11. Kéregedények, poharak: a) fenyőkéreg kászu havasi gyümölcszedésre, Tökés; b–c) fűzfahéj doboz (pohár), Sztána és Várfalva; d–f) kéreg-, faragott és esztergált fapoharak; g–h) cserép ivócsuprok a Mezőségéről; i) forrás csorgócsatorna tölgyfakéregből, Meziád; j) ua. fűzfából, Nyírmező; k) ua. fűzfakéregből, Gyertyános

ket a lányok régen fűzerben viseltek. Elhalt román juhász özvegyétől. Magyarókereke.

Gúzs: szekérlőcsre való kötés; ősi kötőszerszám. Magyar földművestől. Ördöngösfűzes (Szolnok-Doboka m.).

Sălărișă d'e corn: sótartó fehér szaruból, fadugós. Apahidai román csordástól a Tarcsai-legelőn. Kolozsvár.

Szaru sótartó: fekete, hossza 15 cm, nyakán barázda, hét X tulajdonjegy van rajta. Régi. Letelepdedett cigány napszámostól. Apahida.

Világítás céljából a tűzből kivett száraz égő fűzfapálcikák. Ha este káposztát főzött, ezzel világított be a fazékba. Chira Onisie román juhásztól. Apahida.

Csont török: bocskorszurkáló és pipaszurkáló. Párizsi fogkefe nyeléből alakítva, szíjon lóg. Chira Onisie román juhásztól. Apahida.

Só tartó: tülökből. Hossza 13,5 cm, szennyes szürke, végén 2 lyukkal, hogy felfüggeszthető legyen a vállra. Magyar ácsból. Apahida.

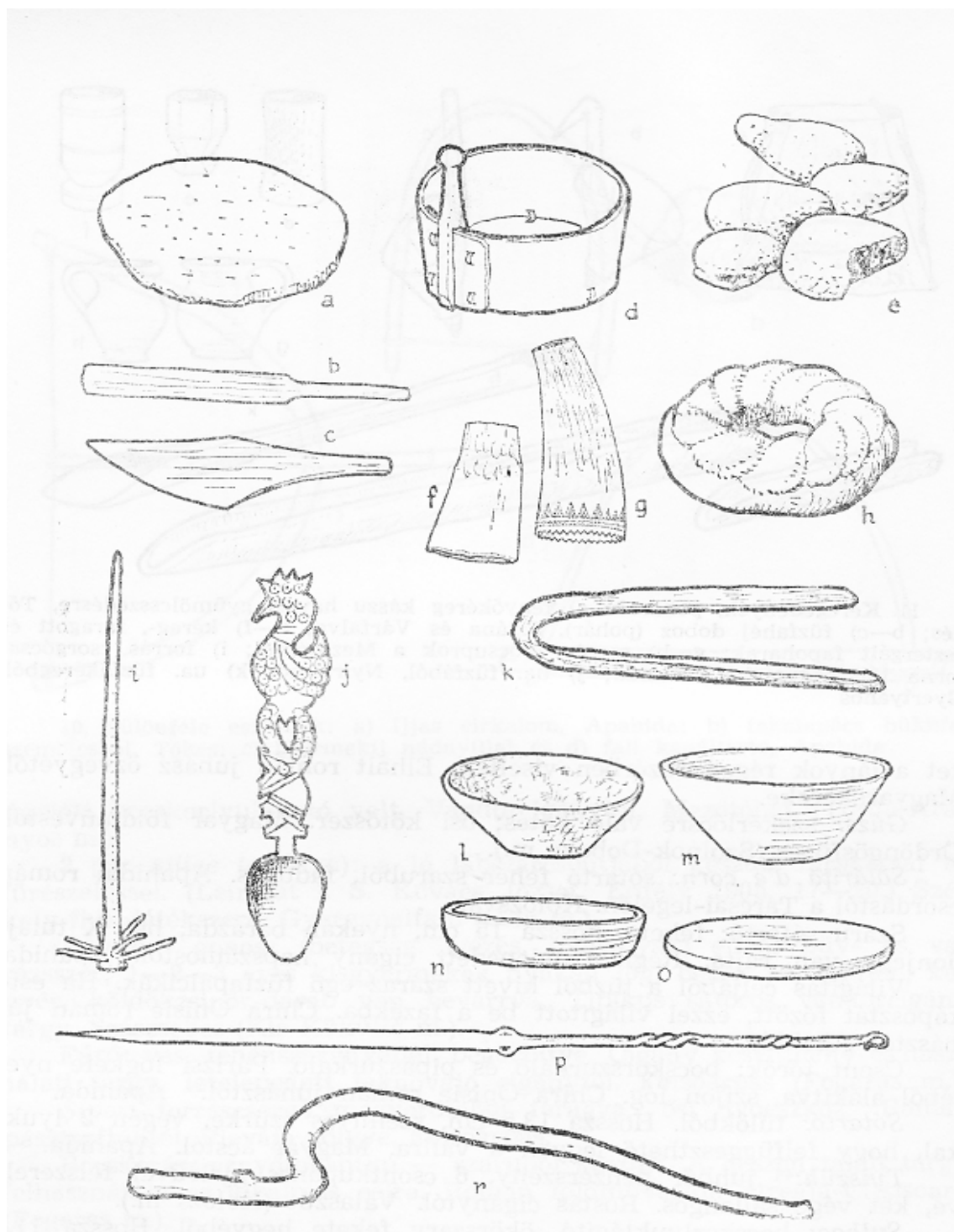
Tyiszüh:⁴⁴ juhbőr pénzerszény, 6 csontkupáncs gyűrűvel felszerelve, két vége sallangos. Rostás cigánytól. Válaszút (Kolozs m.).

Sulhac: bocskorlyuktágító, ökörszarv fekete hegyéből. Hossza 11,5 cm. Ferchi Gheorghe román vadásztól. Telcs (Beszterce-Naszód m.).

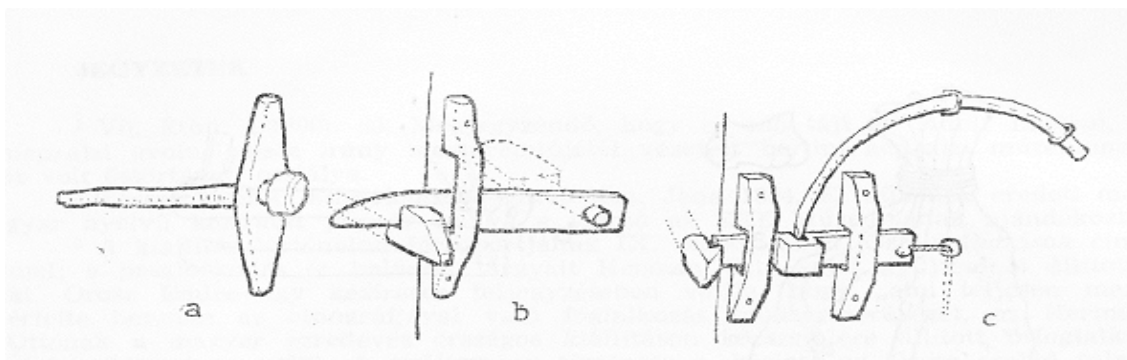
Bocskorszój: Mlade vagy Ulm kérge. Ősi analógia. Juhászbojttár fiú szükségéből készítette az esztenán.⁴⁵ Telcs.

Kokáló másészku: nagy halcsigolya mint ékszertárgy, hárászból kötött erszényről. Üstös vándorcigánytól. Mezőcikud (Torda-Aranyos m.).

Piept:⁴⁶ mellvédő bükkfából (23 X 19 cm), faragás közben mellre téve; cigány teknős- és kanalasoktól a berekben. Szamosújvár.

12. Étkezéssel kapcsolatos eszközök: a) palacsintasütő kőlap, Pusztakamarás; b–c) palacsintaforgató lapockák, Apahida és Felsőzsuk; d) kéregvéka, Medesér; e) vízmelegítő kövek, Apahida; f–g) kolbásztöltők tehénszarvból. Tőkés és Telcs; h) pereckalács kántálóknak, Apahida; i) habaró csalánlevél és liszt levesételhez, Felsőárpás; j) díszkanál, cigány munka vásári eladásra, Óradna; k) parázsfogó tölgyfából, Apahida; l–o) kézzel mélyített és esztergált fatálak, Mezőség; p) vasnyárs, Torockó; r) vízhordó vállfa, Apahida

13. Ajtózárak: a) fordító pajtaajtóhoz; b) fakilincs és c) madzaghúzó zár, Apahida

Gomb kozsókról:⁴⁷ juhbőrből csavart ősi technika; a kozsók állandóan felkötve. Öreg román juhásztól. Magyarfráta (Kolozs m.).

Șerpar: tűsző fűzfa- és nyárfakéregből. Két kisfiúnak a derekán voltak. Ősi jellegűek. Teknővájó cigányoktól, a berekből. Nemeszsuk.

Cioroi: csorgó fenyőfából, hossza 42 cm. A Fehérvíz egyik csorgója; román pásztorfiúk készítménye. Tónitelep, Retyicel (Kolozs m.).

Tarisznyacsüngő (dísz): kifűrt kétágú özagancs, a beléfűzött szíjon sárgaréz gyűszűk, óngolyók. Ősjellegű. Nimonești és Budureasa illetőségű juhászok havasi sztinájáról,⁴⁵ román juhászlegénytől. Priszlop sztina (Bihar m.).

Hengeridomú kis fenyő toboz [doboz]: gyanta gyűjtésére. *Abies excelsa* DC. vörös kérgéből. Hossza 10 cm. Pociovelește-i illetőségű román juhásztól (Bihar m.).

Fliscoi: csontsíp bodzafa tokban, *potîrniche* (fogoly, Pedrix) hívogató, fajt (vad *Gallus*) csontból. Román vadásztól. Telcs.

Fehér menyétbőr: lécre felszegezve mint menyétmarás gyógyítóeszköz (daganatsimogató). Suci Istrate 81 éves vadásztól. Telcs.

Kígyóbőr: mogyorófa botra húzva mint kígyómarás elleni gyógyszer. Hossza 1,11 m. Aesculapii Gesn. 64,5 cm hosszú bőre. Daganatot lehúzni vele. Suci Istrate 81 éves vadász-erdőőről. Telcs.

Pánygylá ángrusztengyi: sárgaréz gyűrűk öntésére szolgáló vaskezet, 2 darabból. Pakulárok számára készültek régen a gyűrűk. Vándor *klopotár*⁴⁸ cigány családtól. Mezőcikud.

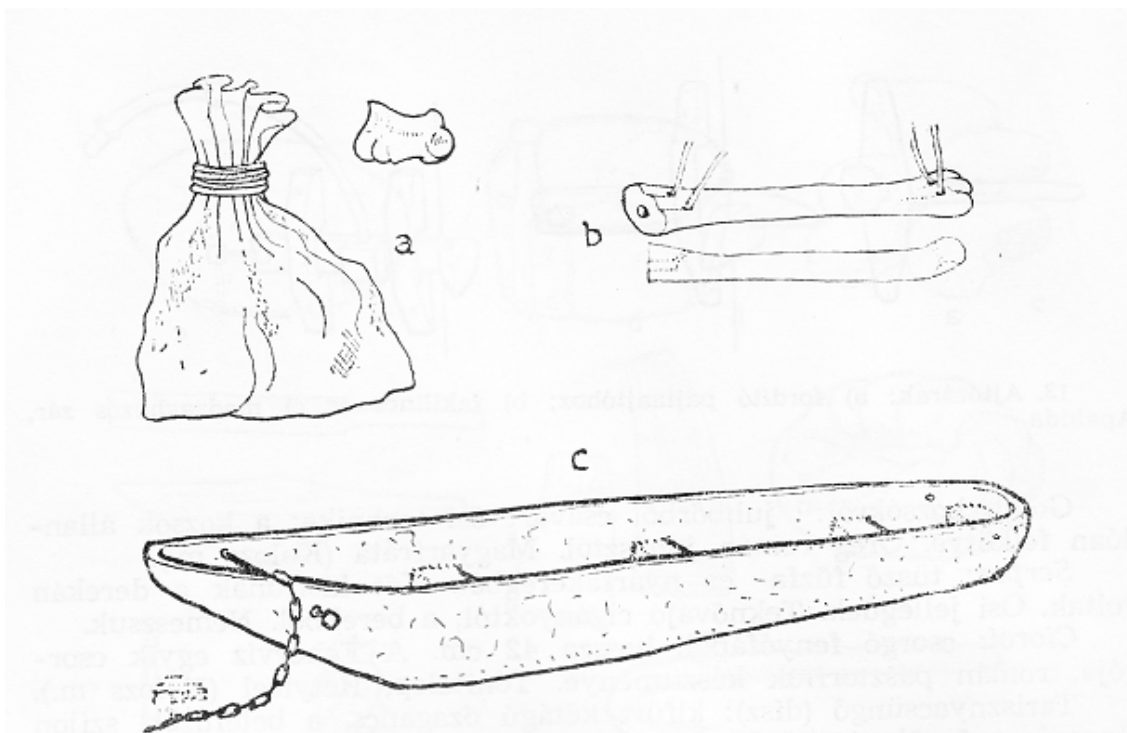
Tűzoktoll: kalapdísz, pásztorékesség. A pusztán lelt toll ősi jellegű ékítmény divat. Tóth András magyar juhásztól. Hortobágy puszta, Debrecen.

Csobáncsű:⁴⁹ vízivó eszköz bodzafából, szívócső. A *facsobányban*⁴⁹ (víztartó edény) áll. Hossza 41 cm. Tóth András magyar juhásztól. Hortobágy puszta, Debrecen.

Kostök zacskó, kis fakanál és piszkáló: a *kikkő*, timsó és bors keverékével való gyógyítására a férges juhoknak. Díszes. Tóth András magyar juhásztól. Hortobágy puszta, Debrecen.

Evővilla: címeres nádból, hossza 20 cm. Mondva csinált; letűnt készség. Magyar juhásztól. Hortobágy puszta, Debrecen.

Legelődíj-fizetési rováspálcák: mogyorófából, 3 db (hosszuk 70, 75 és 114 cm); két vonal köze egy-egy házat jelent; oldalsó szúrás = disznó;

14. Különfélék: a) kapójáték zacskóban és egy disznócsont kapó, Apahida; b) korcsolya ló lábszárcsontból; c) csónak egyetlen jegenyefából, Csata

O = marha; levágott oldal = fizetett. A községháza padlásáról, a román bírótól. Rogozsel (Kolozs m.).

Cioroi: forrásorgó tölgyfakéregből, elöl ferdén lemetszve. Hossza 36 cm, szélessége 6 cm. Román erdőmunkásoktól, a barlang közepéből. Meziád (Bihar m.).

Fúvó: bodzafából, a tűz élesztésére, hossza 52 cm. Öreg Jánosi Pál székely földművestől. Nyárádremete (Maros-Torda m.).

Sing: szilvafából, 12 coll. Vásznat, fát stb. mérnek vele. Székely földművestől. Nyárádremete.

Tűtartó. *Ovis aries* lábszárcsontjából, szíjra kötve, alul ólmozva, felül sárgarézgomb fedőzárral. Öreg román havasi juhásztól. Romuli (Beszterce-Naszód m.).

Fejér bronzgyűrű: 6 koncentrikus kördísszel, régi cigány mű. Üstös vándorcigány asszonytól. Netot (Fogaras m.).

Fonóorsó: kőből alakítva, átmérője 5 cm, koncentrikus körökkel és párhuzamos szögvonaldísz; földben találták. Kolozska (Kolozs m.).

Rézgyűrű: ovális és lapos fejű, 5 koncentrikus körrel, 12 párhuzamos vesszővel; földben találták. Dezmér (Kolozs m.).

Báráboj-⁵⁰ és gombaásó: kerekvégű kés, 3 szeges fanyelű, a Tarcsa határrész csiperkéséből, román napszámostól. Apahida.

Díszkanalak: urak számára, remekművek (egyik kakasfejű), román cigány kanalastól. Anyiesvölgy, Óradna (Beszterce-Naszód m.).

Dísz favilla: négyágú, remekmű. Román cigány kanalastól. Anyiesvölgy, Óradna.

Măciucă: hajtóbunkó, marhaterelő. Pásztorfiúk kedvelt terelőeszköze. Petean Grigore román pásztortól. Tarcsai-legelő, Nemeszsuk.

JEGYZETEK

¹ Vö. Ethn. I(1890). 60. Megjegyzendő, hogy ez idő tájt az Adolf Bastian, a néprajzi evolucionista irány megteremtőjétől vezetett berlini néprajzi múzeumnak is volt őstörténeti osztálya.

² Torma Zsófia: *Ethnologische Analogien*. Jena 1894. E művének eredeti magyar nyelvű kéziratát pár év múlva a szerző az EKE Múzeumának ajándékozta.

³ A kiállítás történelmi főcsoportjának IX. csoportjában, *Ősfoglalkozások* címmel; a pásztorkodás és halászat tárgyait Herman Ottó saját gyűjtéséből állította ki. Orosz Endre egy kézírásos feljegyzésében vallja, hogy „ami teljesen megérlelte bennem az etnográfiaival való foglalkozás szükségszerűségét, az Herman Ottónak a magyar ezredéves országos kiállításon közszemlére állított ősfoglalkozási gyűjteménye volt”. *A gyűjtemény története* c. kézirat az Orosz család tulajdonában.

⁴ Orosz akkori mezőségi gyűjtéseiről több ízben is elismeréssel ad hírt az EKE Néprajzi Osztályának folyóirata: Erdély Népei II(1899). 15, 16, 35, egy ízben kiemelve „egy ritka, nagy varsa” beszerzését (16), más alkalommal: „Orosz Endre beszállított egy fatörzsből vájt lélekvesztőt, melyet a legközelebbi ülésen a gyűjtő maga fog ismertetni” (35).

⁵ A 3. jegyzetben idézettekén kívül még töle: *A néprajz az ősembertan szolgáltatásban*. Erdély XIV(1905). 34–38. és 66–70 (34).

⁶ Erdély Népei II(1899). 15.

⁷ Orosz, i. m. 34.

⁸ Vö. Orosz Endre: *Két erdélyi néprajzi lelet*. Népr. Ért. XXI(1929). 21–22.

⁹ Így jut pl. a mezőségi tavak halászeszközeinek birtokába: *Szigonyos halászat Vajdaszentiványon*. Uo. 19–21.

¹⁰ *Néprajzi kirándulás a naszódvidéki havasi tanyákon*. Erdély XXII(1913). 39–47. és 64; *Néprajzi kirándulás a Lápos hegységben*. Uo. XXIV(1915). 7–8, 23–29. és 55–56.

¹¹ *Cigánykincsek*. Népr. Ért. XV(1914). 161–167; *Két felföldi ivócsanak*. Uo. XXI(1929). 22; *A csókai hivatalos acél*. Uo. 115; stb.

¹² *Pásztorkürtök az EKE múzeumában*. Erdély XX(1911). 94–96; *Vadászati felszerelések az EKE múzeumában*. Uo. 173–177; *Közlemények az EKE múzeumából. Ivókanalak*. Uo. XXI(1912). 87–93.

¹³ *Egy ősi háztípusról*. Uo. XIX(1910). 151–152; *Az apahidai „papluger”*. Uo. XX(1911). 25–26; ... *turkajárás Apahidán*. Ethn. XXII(1911). 304–305.

¹⁴ *A néprajz az ősembertan szolgáltatásban*. Erdély XIV(1905). 34–38. és 66–70.

¹⁵ A kortárs ősrégész-néprajzos (Herrmann Antal után, 1919-től az EKE Néprajzi Múzeumának igazgatója) egykori szíves közlései alapján.

¹⁶ Petranu, Coriolan: *Muzeele din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*. Buc. 1922. 137. – *Államsegélyt ajánlottak fel az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek*. Ellenzék 1921. január 1. [Terjedelmes újsághír.]

¹⁷ Vö. Kós Károly: *Népi eszközvilágunk ősrétegéből = Eszköz, munka, néphagyomány*. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Bukarest 1979. 13, 14, 16, 42–44, 59, 78, 79, 83. és 104, valamint a *Bevezetőben* Orosz szerepének méltatása az eszköz kutatás terén: 8, 10. és 11.

¹⁸ *Rávaş* vö. m. *rovás*. Változatairól, gyakoriságáról és elterjedéséről Tamás, Lajos: *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. Bp. 1966. 661–662.

¹⁹ *Canceu* vö. m. *kancsó*. Tamás, i. m. 162–163.

²⁰ *Bică, bici* vö. m. *bika*. Tamás, i. m. 111–112.

²¹ *Bd'icaşău* vö. m. *békasó*: kis kerek fehér kavics. Tamás, i. m. 111.

²² *Sukk* vö. n. *Schuh*: cipő.

²³ *Bumb* vö. m. *gomb*. Tamás, i. m. 152–153. *Bumb de lemn*: fagomb.

²⁴ *Zejke* vö. m. *zeke*. Tamás, i. m. 867–868.

²⁵ *Bucino* vö. r. *bucium, bucin*: havasi kürt, fakürt.

²⁶ *Pakulár* vö. r. *păcurar*: juhász. Változatairól, gyakoriságáról és elterjedéséről Márton Gyula–Péntek János–Vöő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest 1977. 286–289.

²⁷ *Corn*: szarv.

- ²⁸ *Lingura milostivilor*, alább *Lingura milostivirii*: ?pöfetegomba, Ganoderma Karst. Azonosítása azért nem biztos, mert Al. Borza etnobotanikai szótára csak a *Lingura zînelor* és *Lingurița zînei* román népi neveket ismeri: *Dicționar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*. Buc. 1968. 193. Vö. még Butură, Valer: *Enciclopedie de etnobotanică românească*. Buc. 1979. 263.
- ²⁹ *Silitră*, vö. m. *sörét, serét*, n. *Schrot*. Tamás, i. m. 733.
- ³⁰ *Bota* vö. m. *bot*. Tamás, i. m. 145–146.
- ³¹ *Colaci* vö. m. *kalács*. Tamás, i. m. 249.
- ³² *Pămătuș* vö. m. *pamacș*, nyelvjárási *pemet, pemete* stb. Tamás, i. m. 629.
- ³³ *Surcalău* vö. m. *szurkáló*. Tamás, i. m. 712.
- ³⁴ *Lopișcă* vö. m. *lapocka*, nyelvjárási *lapicka*. Tamás, i. m. 508.
- ³⁵ *Barda* vö. m. *borda*.
- ³⁶ *Toc* vö. m. *tok*. Tamás, i. m. 794–795.
- ³⁷ *Rădăcină de bir*: azonosítatlan növény. Borzánál és Buturánál egyaránt hiányzik. *Bir* vö. m. *bér*. Tamás, i. m. 116.
- ³⁸ *Se buzdăriască* vö. m. *buzdul, felbuzdul*. Tamásnál hiányzik.
- ³⁹ *Sfîntă Vineră*: Szent Péntek, a román mitológia egyik nőalakja. Bővebben Mușlea, Ion-Bîrlea, Ovidiu: *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*. Buc. 1970. 418–420; Bîrlea, Ovidiu: *Mica enciclopedie a poveștilor românești*. Uo. 1976. 453–454; Fochi, Adrian: *Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu. Uo. 1976. 276–282.
- ⁴⁰ *Prisnel*: pörgettyű, pereszlen.
- ⁴¹ *Kok* vö. r. ?*coc*: konty. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 208.
- ⁴² *Boéria* vö. r. *boierie*: bojári birtok.
- ⁴³ *Bájero* vö. m. *bájoló*.
- ⁴⁴ *Tyiszüh* vö. m. *tüsző*.
- ⁴⁵ *Esztena*, alább *sztina* vö. r. *stînă*: juhászkunyhó. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 130–131.
- ⁴⁶ *Piept*: mell.
- ⁴⁷ *Kozsok* vö. r. *cojoc*: combközépig érő ujjas bőrkabát. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 224–225.
- ⁴⁸ *Klopotár* vö. r. *clopotar*: harangöntő (ti. kolompöntő).
- ⁴⁹ *Csobán, csobány* vö. r. *cioban*: juhász. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 106–107.
- ⁵⁰ *Báráboj* vö. r. *baraboi*: vad turbolya. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 56–57.

SZÉKELY FERENC

VADRIASZTÁS A MAROSSZÉKI VADASDON

A bekecsalji erdőkben az 1970-es évektől egyre inkább elszaporodó s a gazdasági területeken, háztáji kertekben is jelentős károkat okozó nagyvadak – szarvasok, medvék s főleg vaddisznók – elleni védekezési, riasztási módok nemcsak gazdasági és társadalmi, hanem – kialakult sajátos formáik révén – néprajzi szempontból is figyelmet érdemelnek.

A nagyvadak által „ostromolt” bekecsalji falvak közé tartozik a Kis-Küküllő felső völgye és a Nyárad közti, jobbára erdővel borított vízválasztó hegy déli részén, a Havad-pataka völgyében fekvő Vadasd is. Orbán Balázs szerint „a hagyomány azt tartja, hogy itt egy nagy úrnak volt vadaskertje, s onnan eredne a falu neve”.¹ A kis falu 1043 hektáros területéből 325 hektár még ma is erdő. Határvonalának majdnem háromnegyede olyan erdőkön át húzódik, amelyek kapcsolatban állnak a Szovátaíig, sőt a Gyergyói-havasokig fölnyúló cser-, bükk- és fenyőerdőkkel. Vadgazdálkodási és vadászati szempontból ez a körülmény különösen fontos; valószínűleg ennek köszönhetően kerültek Vadasd vidékére a nagyvadak, s innen származik a falu neve is. Amint Szabó T. Attilának e sorok írójához küldött leveléből is kitűnik: „A *Vadasd* településnév a *vad* szó *-s* képzős és *-d* helynévképzős származéka, és eredetileg vadban gazdag helyet jelent.”

Az erdőirtások s az egykori rendszeres vadüzés és vadfogás folytán a nagyvadak régebb elkerülték Vadasd határát. Id. Bíró Sándor (sz. 1894), Vadasd egyik legidősebb embere szerint a 20-as években nagy szenzációnak számított az az erre tévedt őz, amelyet a *Vágásalja* határ részben láttak először. 1975–76 kemény telén megjelentek a szarvasok is, jelentős károkat okozva a határ északi részén telepített állami gyümölcsösben. 1977-ben aztán mind többen mondogatták, hogy aki *tapsinyomot* (medvenyom) akar látni, az menjen a *Bozodbükke* erdejébe.

A *sertevad* (vaddisznó) itteni jelenlétéről kb. 150–180 éve tudunk, bár nincs kizárva, hogy jóval korábban is portyáztak a környéken, megfelelő létfeltételekre találva a Vadasdot körülvevő csererdőkben és *ciheresek*ben. Ezt a tényt látszik igazolni a *Vaddisznófürdő* dülönév is, a *Gorzsád* erdejében lévő *dagonyás* (tapadós-sáros), vizes mélyedés.

Az egykori gazdag vadállomány, a dúvad elleni védekezés és a kecsgetető vadászszákmány a népi vadászat különböző módjait alakította ki.² Ezúttal azonban nem térünk ki az egykori népi vadejtés, vadászat, illetve orvvadászat, továbbá a vaddisznóboncolás, a vadhús tartósítása és fogyasztása, valamint a hagyományos vadfogó és -elejtő eszközök ismertetésére. Bár e téma is külön tanulmányt érdemelne, most a vadállomány jelenkori elszaporodása és szigorú vadászati tilalma miatt előállott helyzetből fakadó sajátos helyi védekezési formák érdekelnek.

Az állam a vadállományt értékes nemzetgazdasági kincsnek tekintette és körültekintő törvényekkel biztosította a vadvédelmet. Még fokozottabb és hatékonyabb lett a vadvédelem az erdők 1948. évi államosítása után, valamint a vadászati törvények megszigorításával. Így az-

tán 1980-ban a vadasdi határban már kb. 250–300 vaddisznó tanyázott, s mivel az ellenük való védekezés nem tartott lépést elszaporodásukkal, jelentős károkat okoztak mind az mtsz szántóföldjein, mind a háztáji gazdaságokban. Ezért a dúvadak elleni védekezés s a védekezés tökéletesítése a lakosság számára létfontosságú lett. Kétségtelen, hogy a védekezés, a vadüzés és vadriasztás részben régi hagyományokon alapuló, részben új tapasztalatok útján kikísérletezett és elterjedt módszerei a változásokra figyelő néprajzkutatót is érdekelhetik. Ilyen megfontolással gyűjtöttem össze a Vadasdon jelenleg szokásos riasztási módokat, változatokat. Mivel e kérdésnek – mondhatni – még nincs néprajzi szakirodalma, összehasonlító vizsgálatot nem végezhettem.

Dolgozatom első részében a vadriasztó eszközökkel, a másodikban az éjjeli határpásztorsággal foglalkozom.

Vadriasztó eszközök

Rongy- és fólia ijesztők. Faágakból, a learatott kékék összerakására való *kalangyakarókból*, lécekből ember alakú, kézzel-lábbal és fővel ellátott vázat készítenek. Ezt hagyományosan rossz kabáttal, lyukas kalappal, feslett kendővel stb. „öltöztetik fel”, de az utóbbi négy-öt évben már nylonzsákot, egészben hagyott vagy csíkokra vágott fólialemez húznak a fakeretre, s ezáltal bizonyos erősségű susogó-sistergő hangot is előidéznek. Többnyire a kiemelkedőbb helyeken, *hompokra* állítják fel vagy *hecserli-* és *galagonyabokrokra* aggatják. *Betakarodás, kórévágás* után a karók a tűzre kerülnek, vagy a *pajtabejárat* fölötti *karó-tartóban* várják meg a következő évet.

Kutyakikötés. Mielőtt az emberek kinnhálásra kényszerültek volna, házőrző kutyákat (egyet-kettőt, sőt még hármat is) kikötötték az őrzésre szánt terület valamelyik sarkába vagy épp a közepére, hogy ugatásukkal, vakkantásukkal, éjszakai *orgonálásukkal* távol tartsák az arra *matató* vaddisznót vagy vaddisznócsordát. A kutyákat megkötve tartották, különben elbódorogtak vagy hazasomfordáltak volna. Láncukat gyakran 2–4 méteres dróttal, spárgával vagy bőrszíjjal helyettesítették, s leginkább *cövekhez*, ritkábban magányos fához vagy bokorhoz kötötték, az utóbbi köré azonban könnyen odacsavarodik. Búvóhelyül, eső ellen szalmával, kátránypapírral, nylonlappal fedett *vackot* készítettek számukra (2. fénykép). Ma is sok helyütt látni az ennél egyszerűbb, esernyőhöz hasonló *gombát*: ez egy földbe vert karó, és rajta szalmából vagy nylonlapból készült *kalap*, hogy az állatot az eső ellen védje.

A kutyakikötésnek mintegy 10–15 éves múltja van; ma is gyakorolják.

A szófogadó ebek éjjel szabadon járnak-loholnak: a *törökbúzásokat* (kukoricaföld), *pityókásokat* (krumpliföld) pásztázzák, és csak nappalra akasztanak – odahaza vagy kint a mezőn – láncot a nyakukba. A napali kikötés célja az özek távoltartása a faluszéli földeken vagy a *kert-hejségben* termesztett *fuszujkától*, takarmány- és cukorrépatól, káposztától stb. A kikötött kutyákat *tángyérből*, ócska lábasból, konzervesdobozból etetik, itatják; ez többnyire ott marad használati helyén.

Ma már a kutyák bevonása a vadriasztásba, a *hajításba* inkább

csak akkor jár jó eredménnyel, ha a gazda jelenléte vagy zaj- és fényforrások is „besegítenek”; ébren tartják és bátorítják az ebeket.

Kertelés. Némelyik ember kisebb kukorica- vagy krumpliföldjét, amelyet háztájiként, de házatól távolabb kap az mtsz-tól, tavasszal bekeríti, s csak késő ősszel, kórévágás után bontja szét a kerítést. Ez korántsem vadasdi sajátosság: a szomszédos falvakban, főleg Gegesben, de az egész Nyárad- és Kis-Küküllő mentén látni.

Öt-hat évvel ezelőtt még jobbára faoszlopokra erősített szögesdrótból állították össze az ilyen kerítéseket, s a vízszintesen kihúzott drótokra két-három méterenként üres konzervdobozokat aggattak. Ezek, amikor a disznó *orrcimpójával* a kifeszített fémhuzalokat *bizgette*, úgy csörömpöltek, hogy elriasztották a vadat. Ez a riasztás azonban csak néhány évig bizonyult hathatósnak; utóbb a vaddisznók az orrukkal felnyomott drótok alatt kényük-kedvük szerint jártak ki-be. Vadasdon el is maradt kerítéskészítés, ma már csak Havadtó, Erdőszentgyörgy és Sóvárad határában látni ilyeneket.

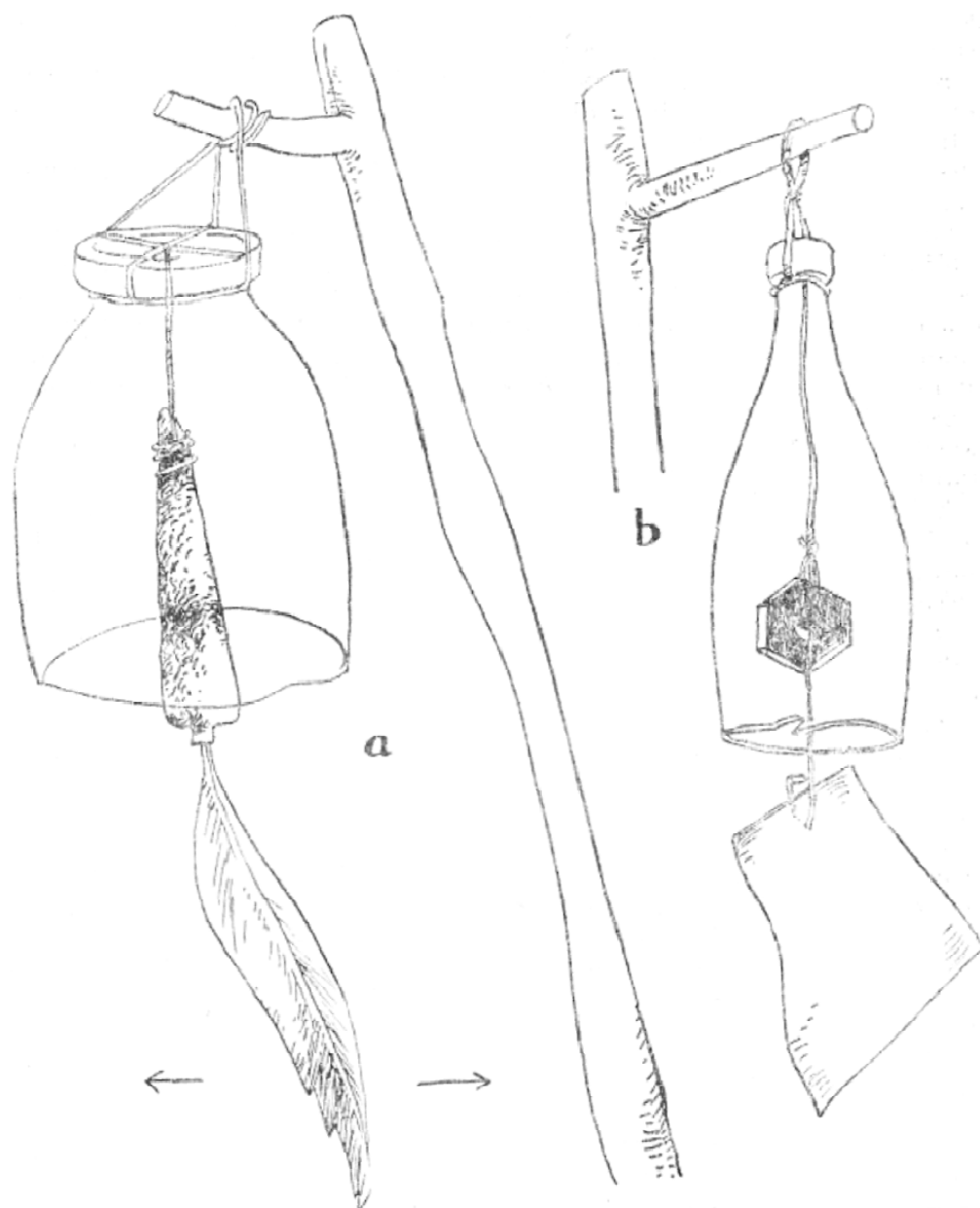
Sokkal erősebb a rudakból készült *vaddisznólésza* (3. fénykép). Ezt a *juhlészához* hasonló kerítést az erdőről vagy a ciheresből vágott karvastagságnyi rudakból állítják össze. A szekéren vagy háton behordott, rudaknak való fát, ha túl vastagok, kettéhasítják és úgy szegeznek 100–150-es *boltszegekkel* a földbe eresztett 1,20–1,50 m magas faoszlopokra, de sok helyütt látni, hogy dróttal kötik össze, vagy pedig *ficfagúzt*, esetleg szalmafonadékot használnak a kellő távolságra elhelyezett szil-, gyertyán- és mogyorókarók összeerősítésére. Az ilyen lészát csak ősszel, betakarodás után verik szét és hordják szekérrel, utánfutós traktorral vagy háton haza a tűzre, vagy megőrizni a következő évre.

A jól összeillesztett, erős vaddisznólészákat általában kikerülik a kukoricára éhes vadállatok, s olyan helyre *ütik be magukat*, ahol *szabad útjuk* van, de ha mindenki *kertelne, lészázna*, valószínű, hogy a vadak támadása is erősödne.

Az ákosfalvi állami mezőgazdasági vállalathoz tartozó 152 hektáros vadasdi gyümölcsöst 1977–78-ban 2,5 mm-es cindrótból készült hálós kerítéssel be, azonban a vadak ezen is áthatoltak, s nem egyszer kellett hajtóvadászatot szervezni a bekerült szarvas, őz, vaddisznó, medve kiűzésére.

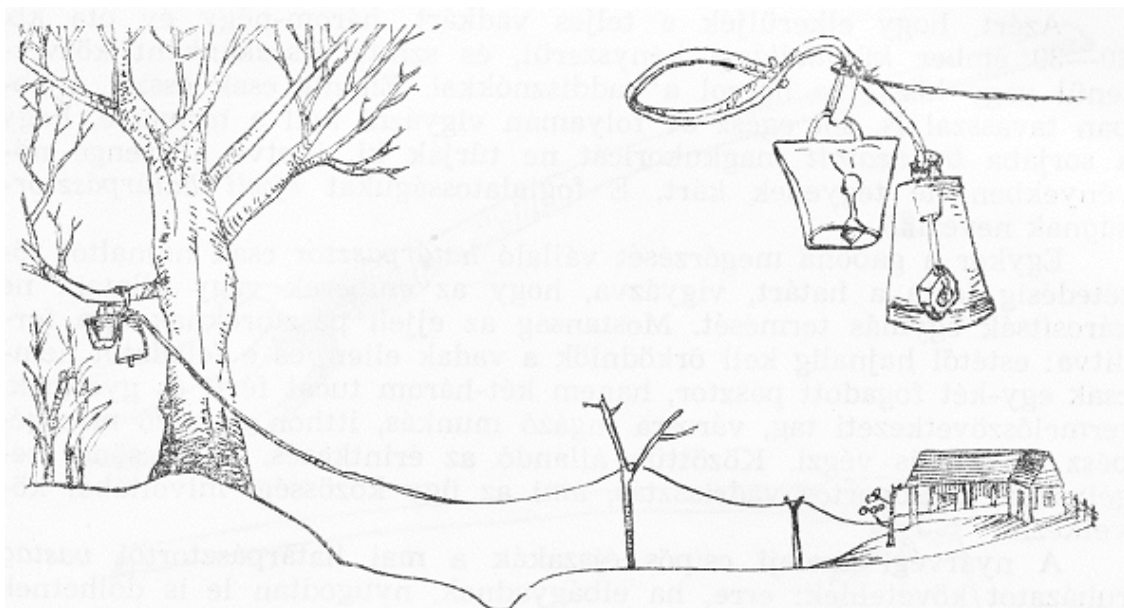
Kárbittevés. Egészen új „találmány”, próbálkozás a karbid hintése körös-körül a védelemre kijelölt terület szélére; orrfacsaró büze elriasztja az arra tartó vaddisznót. Hátránya, hogy a nyárvégi esők, záporok hamar elmoszák, *kiégetik*, s ettől jellegzetes szaga is odavész. Állandó hatása végett eső után azonnal újra kell hinteni, pótolni, a karbidnak viszont nem könnyű a beszerzése.

Üveglant. A közismert *fémianton* (kolomp) és *rézpergőn* (csengő) kívül (2. rajz) Vadasdon és környékén használatos az *üveglant*, más néven *üveggolomp* vagy *szarkaijesztő* is (1. rajz). Szőlősökben, dűlőkben, háztáji kertekben vagy épp az *életszereken* (belső telek) állítják fel, főleg szőlő-, gyümölcs- és gabonacsipegető madárfélék üzésére és elhesentésére. Az üveglant olyan literes, félliteres vagy befőttesüvegből készül, amelynek alja a használatban magától letört, vagy óvatosan letörik; esetleg forró vízbe teszik, hogy leválják. Az így előkészített üveg-

1. Ágasfára aggatott üveglant, üvekolomp vagy szarkaijesztő: a) alj nélküli befőttesüvegből, kukoricacsusza nyelvvel és tollal; b) alj nélküli literes üvegből, anyacsavar ütővel és kátránypapírral

harangot karóra vagy élőfára kötik, nyakába belülről drótot vagy madzagot húznak, s ennek végére, az üveg alsó része táján nyelvnek egy kisebb fémtárgyat (pl. anyacsavart), kukoricacsuzát, lennebb pedig egy nylon- vagy kátránypapír lapocskát erősítenek. E szabadon lebegő lapocskát a légáram mozgásba hozza, amitől a drót vagy spárka a rákötött

2. Dróttal vagy madzaggal rángatható *Kodó-lant*. A jobb felső sarokban egy *fémlant* (kolomp) és egy *rézpergő* (csengő), az utóbbi anyacsavar nyelvvel

fém tárgygal a harang nyelvéhez hasonlóan az üveg oldalához ütődik, s hangot ad. Mivel a vaddisznó látása gyenge, de hallása jó, az üveglant e kis zajától is az ember jelenlétére gondol, és óvatosságra, legtöbbször irányváltatásra kényszerül.

Kodó-lant. Nevét helyi kezdeményezője, Szigeti Kodó Albert után kapta. Lényege, hogy a háztól nem messze lévő törökbúzásban gyümölcsfára vagy oszlopra felfüggesztett kolompot, csengőt egy hozzákötött hosszú zsinag vagy drót megrántásával a ház *tornácáról* mozgásba lehet hozni (2. rajz). Ha a kikötött kutya vaddisznójárást jelez, akár éjszaka is, az éber gazdának csak a tornácig kell kimennie és párszor megrándítania a *tornácfájához* akasztott zsinag végét. A *Kodó-lant* lehetővé teszi, hogy az ember ágyában hálhat, hátránya viszont, hogy csak a ház közelében lévő kukoricásokba – 100–150 m távolsáig – lehet kivezetni.

A fenti vadállító és -riasztó alkalmatosságok nagy előnye, hogy nem igénylik az ember jelenlétét, legfőbb az időnkénti ellenőrzést és a *reperálást*: szeldöntötte madárijesztők felállítását, betört kerítések kijavítását stb.

Éjjeli határpásztorok

A *pujiskájának* való törökbúzását féltő vadasdi gazda naponta *kinéz* kertjébe, résziben vállalt mtsz-parcellájára, hogy „lám, mi újság van”, jártak-e a vaddisznók. Ha nem jártak, örvendezett, esetleg *számigálni* kezdte, hogy mennyi van még a *szedésig*; ha viszont jártak, akkor kezében, zsákban vagy *törökbúzaszedő* kosárban csak a *lemocskolt* csöveket hozhatta haza. Akinek teljesen *letarolták* a kukoricását, úgy, hogy még jóformán *kóréja* sem maradt a lábán, bánatosan panaszkolta szomszédainak, rokonainak: „Na én végeztem a szedéssel, kórévágással, egyszerre mindennel.”

Azért, hogy elkerüljék a teljes vadkárt, három-négy év óta kb. 20–30 ember *künnhálásra* kényszerül, és szinte éjszakánként közvetlenül vagy közvetve harcol a vaddisznókkal. Eleinte csak ősszel, újabban tavasszal is, sőt egész év folyamán vigyázni kell a termésre, hogy a sorjába *behúzatott* magkukoricát ne túrják ki, illetve a zsenge növényekben ne tegyenek kárt. E foglalatosságukat *éjjeli határpásztor-ságnak* nevezik.

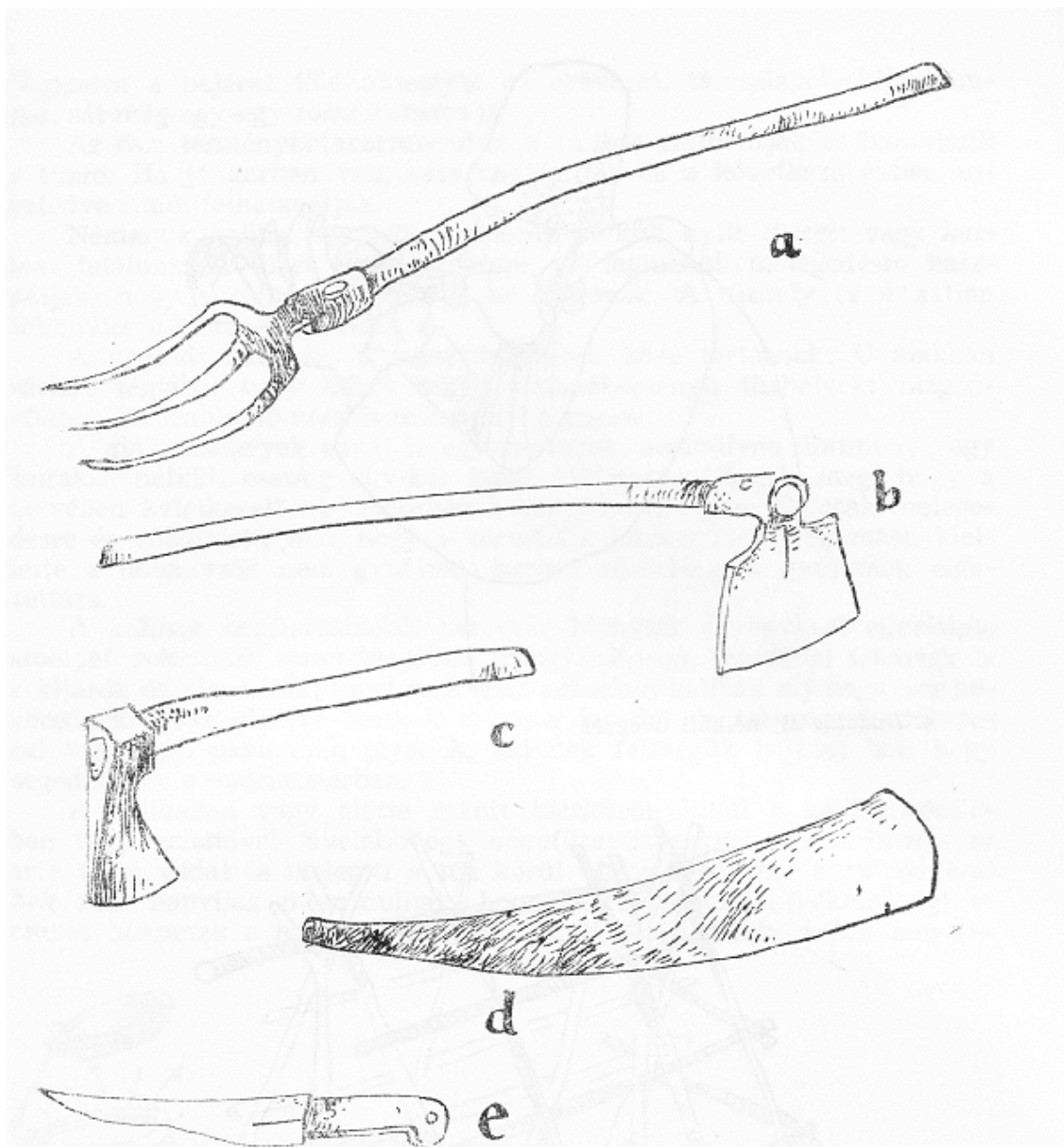
Egykor a gabona megőrzését vállaló *határpásztor* csak hajnaltól sötétedésig járta a határt, vigyázva, hogy az emberek vagy állataik ne károsítsák egymás termését. Mostanság az éjjeli pásztoroknak épp fordítva: estétől hajnalig kell örködniök a vadak ellen, és e feladatot nemcsak egy-két fogadott pásztor, hanem két-három tucat férfi és gyermek: termelészövetkezeti tag, városra ingázó munkás, itthon dolgozó mezőgépész és iskolás végzi. Közöttük állandó az érintkezés, a kölcsönös segítségadás, a csoportos vadriasztás, ami az ügy közösségi mivoltából következik.

A nyárvégi-őszeleji csípős éjszakák a mai határpásztorától *vastag* ruházatot követelnek; erre, ha elbágyadnak, nyugodtan le is dőlhetnek a *kajiba földjin*, a *szénakaró* oldalában vagy a *sarjún*. Előkerül hát ilyenkor egy-egy régi *újas* (házsizöttes posztókabát), *bundalájbi*, *pufajka*, elviselt *nagykabát* vagy *vastag gyapjúszvetter*, kinek mije van. A *bundasapka* és a *gumicsizma* szinte kötelező, s igen jól fog, ha *bundát* is magával vihet az, akinek van.

Az éjjeli határpásztorok *szerelekei* közül megemlítendő a *vasvilla*, a *fejsze* vagy *kézibalta*, a *tárcsakapa*, a *kés* vagy *bicsok*, a *lant*, a *kijárolámpa* és az *ökörszarvkürt* (3. rajz). A tárcsakapa a tárcsaborona tárcsájának körlapjából kivágott kapa; cigánykovácsok munkája. A lantot, vagyis vaslemez kolompot a vásárokon a cigányoktól vehetni, darabját 8–10 lejért. Ezeket, akárcsak a rézcsengengettyűket, borszíjra, szövetpántra, láncra vagy drótra akasztják és rázásukkal riasztják a vadat. A riasztásban kiegészítő eszköz a kijárolámpa, vagyis a viharlámpa is. A literes vagy félliteres üveg, ha az alját letörik és jól megfűjják (4. rajz), katonai kürttel vetekedő erős hangot ad. Egyik vaddisznópásztornak, Sárosi Gergelynek még régi ökörszarvkürtje is van, olyan erős hanggal, hogy „ha egy ijen kürtöt megfűnek, cseng tőle a vad füle”. Szigeti Albert, aki 26 évig volt Vadasd *majorja* (juhásza), ökörszarvkürtjével nem egyszer riasztotta el a juhra leselkedő farkast, sőt a vaddisznót is. A *zadogfa* (hársfa) kérgéből készült kürt szintén századokon át megbecsült vadriasztó eszköznek bizonyult, de Vargyas Áron, hajdani vadász, újabban már a villanyszereléshez használt *bermancsó*ból készített magának kürtöt.

Az esti órákban, szürkület után kivonuló határpásztorokat egész kutyafalka kíséri. A bátrabb kutyák nyakára vadharapástól védő *ölvet* tesznek; ezt kovácsok készítik kerékpárküllőből vagy 2–3 mm-es cin-drótból.

Az éjszakai örködésre készülődve, nyáron a vadasdi ember mindezekelőtt az időjárás viszontagságaitól megvédő hajlékot: *kajibát* (4–6. fénykép) készít magának. Ehhez az erdőről, ciheresből *lapiságot* (zöldlombos ág), karót, *ágasfát* hoznak, és gondoskodnak a *bélfödéshez* szük-

3. Az éjjeli határpásztorok szerelékeiből: a) vasvilla, b) tárcsakapa, c) fejsze, d) ökörszarvkürt, e) kés

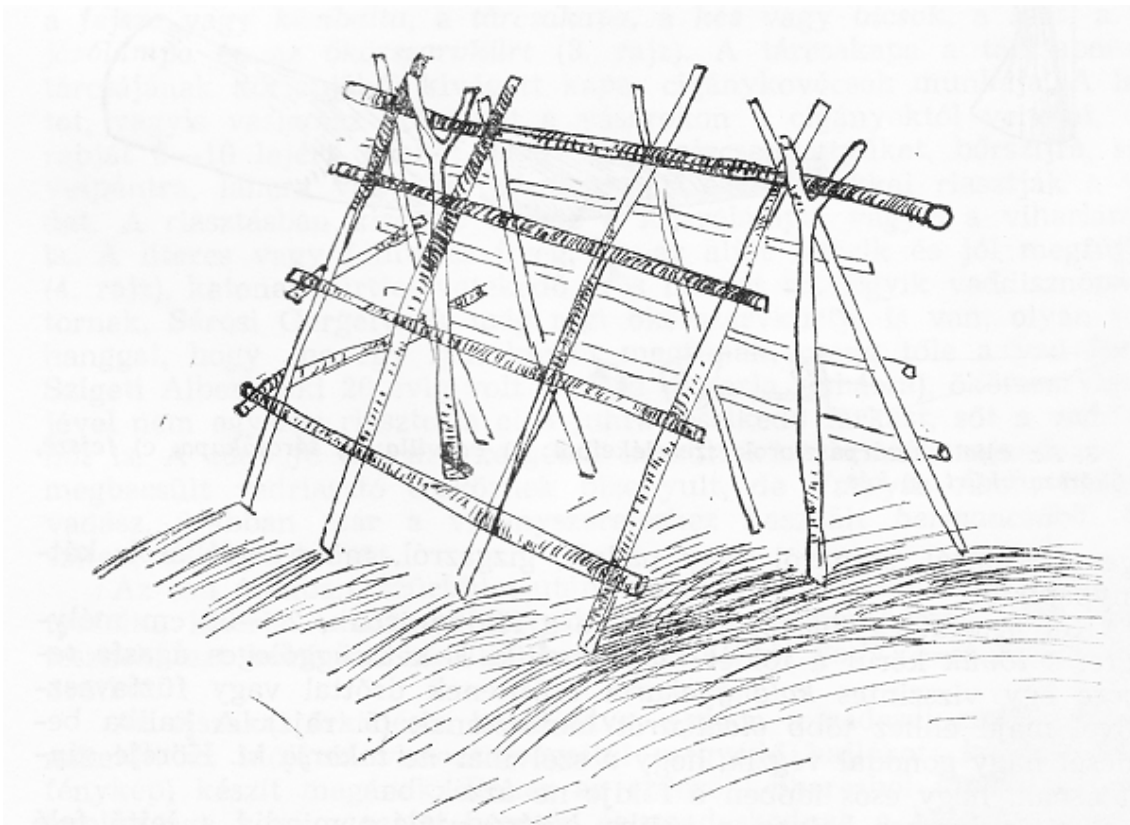
séges szalmáról, szénáról vagy nádról, gizgazról, műanyagföliáról, kát-ránypapírról.

Két ágasfát egymástól 2–3 m-re a földbe ásnak, 20–30 cm mély-ségre, s *tövük* körül a földet *megdöngölik*. E két függőleges ágasfa *te-tejére* egy vízszintes *kalangyakarót* erősítenek dróttal vagy fűzfavesz-szövel majd ehhez több *oldalkarót* támasztanak (5. rajz). A kaliba be-födését nagy gonddal végzik, hogy a szélvihar *ne takarja ki*. Köréje *sán-*cot ásnak, hogy esős időben a földje ne ázzék be.

Lejtős-dombos helyen a kaliba *béjáró nyílása* mindig a lejtő felé néz, azért olyan helyre építik, ahonnan az egész kukoricás belátható.

4. Dudálás alj nélküli üveggel

5. Kajiba faváza

Nappalra a bejárat fölé akasztják az ekevasat, tárcsalapot, kijárolámpát, sőt még egy-egy rossz kabátot is.

Az őszi terménybetakarítás után a kalibát szétbontják és hazaviszik a tűzre. Ha jó karban van, kint hagyhatják és a következő évben újrasedve ismét felhasználják.

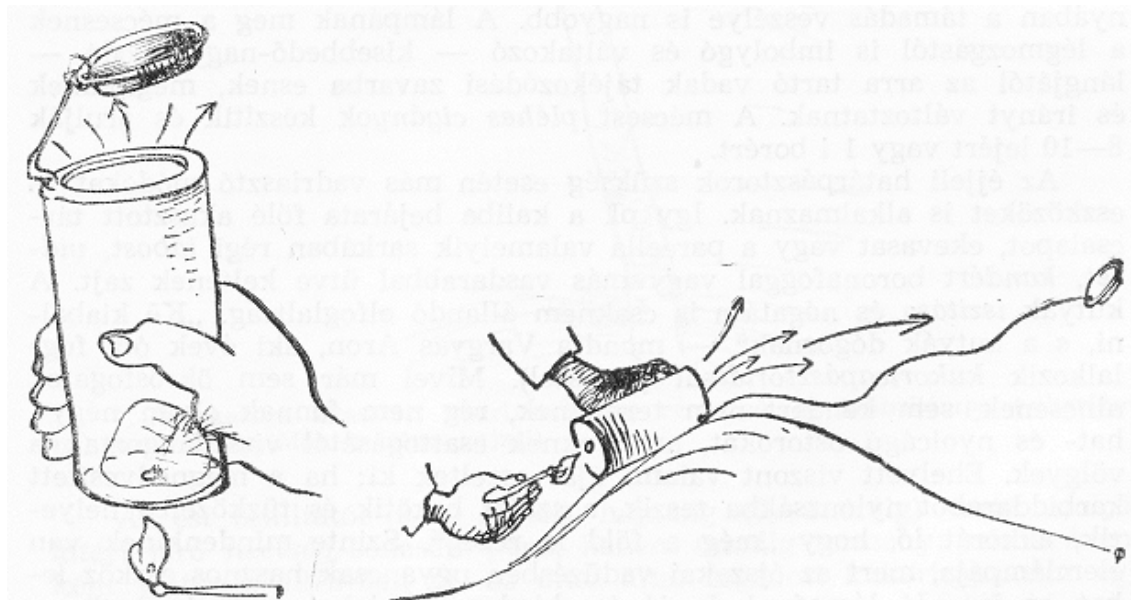
Némelyik kaliba belsejében kémény nélküli nyílt *tűszejt* vagy *katlant* találunk. A tüzet ételmelegítésre, de leginkább melegedésre használják, hogy a csípős éjszakákon ne fázzanak. A tűzhely és a katlan többnyire a kaliba előtt van.

A vadasdi katlanok a legegyszerűbbek közé tartoznak: U alakban sárból, téglából vagy kőből rakott szabadkéményű tűzhelyek; tűzgödörükben hosszabb idő után is felszítható a parázs.

A nyílt tűzhelyek ennél is egyszerűbbek: semmilyen építmény vagy falrakás nélkül, esetleg egy-két lapát földet mozdítanak meg, hogy a helyében keletkezett kis gödörben a tűz jobban égjen. Ez csak melegedésre és világításra való, hogy a körbeülők jobban lássák egymást. Mellette a dohányzók nem gyufával, hanem rőzseláanggal gyújtanak cigarettára.

A kalibák berendezéséből ma már hiányzik az egykori *cüvekágy*, amelyet *pokróccal*, *rongydurgával*³ (rongyszőnyeg), bundával takartak le a kijárók és kinnhálók; most csak *gazt vetnek* a kalibák *aljára*, s erre heverednek. Csak elvétve tesznek a gazra lepedőt és takaróznak pokróccal vagy épp paplannal, olyanok, akiknek feleségük is kint hál, hogy segédkezzék a vadriasztásban.

A kalibában vagy előtte rakott *kicsitűzön* kívül a kaliba közelében vagy valamivel távolabb egy *nagytűzet* is raknak: ez elriasztja az arra tartó vadat és melegíti a tűz körül ülőket. E célból a *süldőgyerekek* már napvilág megindulnak, hogy tűzrevaló *cirét* (vékony ág) és *csapot* hozzanak a hátukon a közeli erdőből. Az utóbbi a fán megszá-

6. Kárbitpuska

radt vastagabb ág; kézzel vagy horoggal törik, esetleg fejszével, bal-tával vágják le. Útközben a szekerekről elhullatott *szénabogokat* (cso-mók) is összeszedik, mert ezekkel az este beálltával egykettőre tüzet gyújthatnak. Az ágakon kívül újabban még fűrészporból és traktor-gumiból is jó tüzet rakhatnak; ezek legfőbb előnye, hogy sokat tar-tanak. A guminak magasra hág a lángja, messze ellátszik és jellegzetes szaga is van, s ezért riasztóan hat a vadakra.

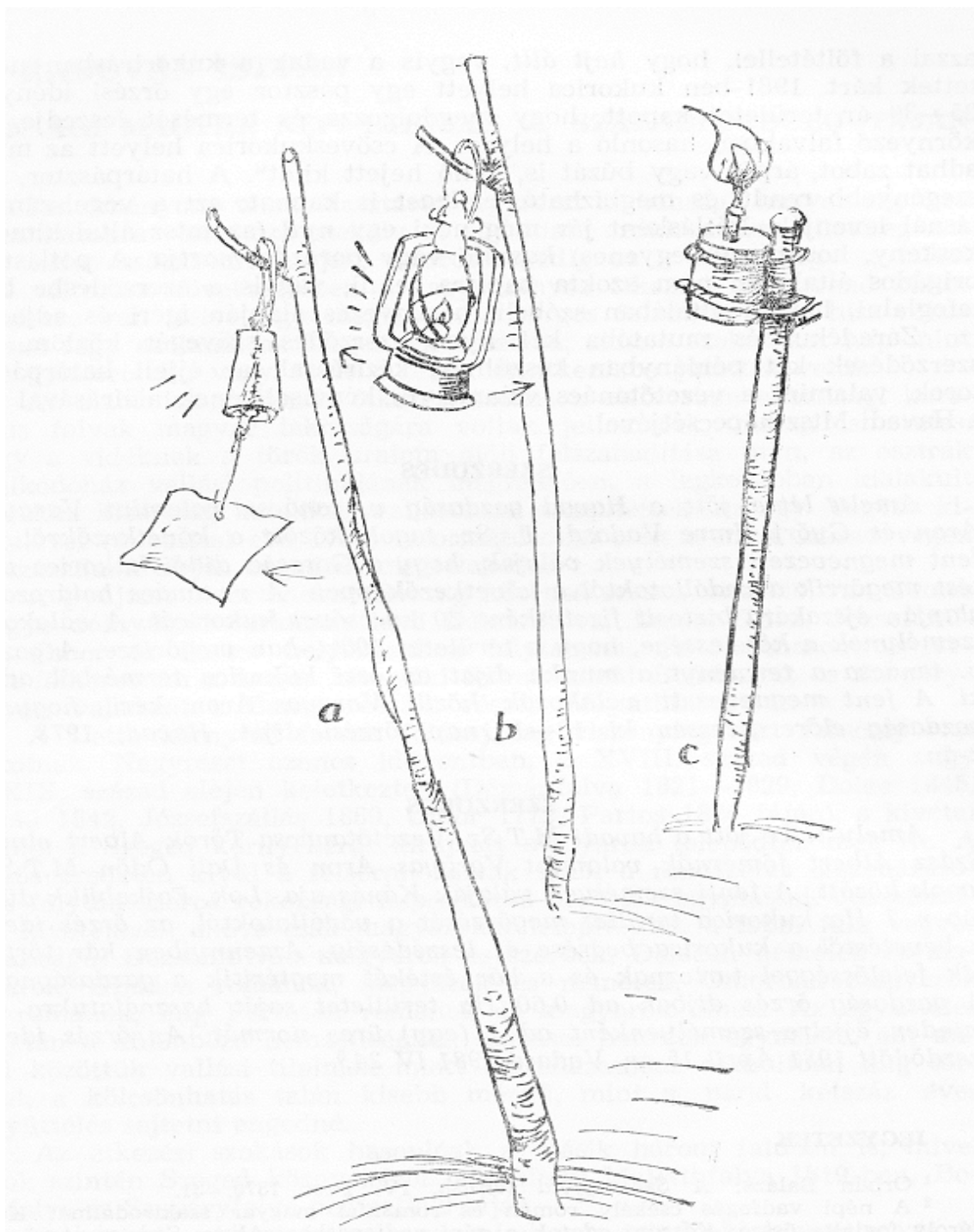
A messzire látszó tűz fényénél pipáló vaddisznópásztorok beszélget-nek, hallgatóznak, a gyermekek pedig versenyeznek, hogy ki *lő* na-gyobbat a *kárbidpuskával* (7. fénykép). Ez jól záródó fedelű bádog: fes-tékes- vagy konzervdoboz, alját 60–70 mm-es szeggel lyukasztják ki (6. rajz). A tűzvilágnál *tőtik meg*: tojás nagyságú karbidot helyeznek bele. Ennek a gázosodási folyamatát kevéske vízzel, *ráköpéssel* indítják meg, majd a dobozt gyorsan lezárják és az alján levő lyukhoz lángot tartan-ak. *Födélét* méternyi dróttal kötik a dobozhoz, hogy ne ugorják mesz-sze. Akkorát *szól*, hogy még a kutyák is megijednek, s a völgyek vissz-hangzanak tőle.

A karbidot hegesztőktől, építkezési és kisipari egységek dolgozóitól *szerezik bé* italért vagy kevéske pénzért.

A karbidpuskával lövöldöző gyermekek a fiatalabb és idősebb fér-fiakkal egyszerre mennek ki a szürkület beállta után, vagy megvárják a vacsora elkészültét, hogy hozzátortozóiknak és a kutyáknak enni vigye-nek. Lövöldözésük eltarthat éjfél-táig is; akkor nagy zshivajgás közepette térnek haza, pár órát pihenni. Főleg fiúgyermekek járnak ki, leányok nagyon ritkán.

Az mtsz földjein, valamint a háztáji kertek sarkában és szélében, 2–3 m magas ágasfára kijárolámpát vagy *mécsest* akasztanak (7. rajz); estétől pirkadatig égne, mialatt egyenként 0,5–0,75 l *petrót* (petróle-um) vagy *motorinát*⁴ (nyersolaj) fogyasztanak. Ezeket boltban vásárol-ják bádogszámra, s beszerzésük külön gond, hiszen a fényforrás hiá-nyában a támadás veszélye is nagyobb. A lámpának meg a mécesnek a légmozgástól is imbolygó és váltakozó – kisebbedő-nagyobbodó – lángjától az arra tartó vadak tájékozódási zavarba esnek, megijednek és irányt változtatnak. A méces *pléhes cigányok* készítik és árulják 8–10 lejért vagy 1 l borért.

Az éjjeli határpásztorok szükség esetén más vadriasztó módokat és eszközöket is alkalmaznak. Így pl. a kaliba bejárata fölé akasztott tár-csalapot, ekevasat vagy a parcella valamelyik sarkában régi *lábost*, *vid-ret*, *kandért* boronafoggal vagy más vasdarabbal ütve keltenek zajt. A kutyák *iszítása* és *nógatása* is csaknem állandó elfoglaltság. „Kē kiabál-ni, s a kutyák dógoznak” – mondja Vargyas Áron, aki évek óta fog-lalkozik *kukoricapásztorlással* (örzéssel). Mivel már sem ökrösfogatok nincsenek, sem kendert nem termelnek, rég nem fonnak olyan négy-, hat- és nyolcágú ostorokat, amelyeknek csattogásától visszhangoztak a völgyek. Ehelyett viszont valami újat eszeltek ki: ha a megnedvesített karbiddarabot nylonzsákba teszik, a száját bekötik és tűzközelbe helye-zik, akkorát *lő*, hogy „még a föld is rezeg”. Szinte mindenkinek van elemlámpája, mert az éjszakai vadúzásban ugyancsak hasznos eszköz le-het ez is. „Jó lámpával és jó torokkal távol lehet tartani őket” – mondják a határpásztorok.

7. Ágaskaróra akasztott vadriasztók: a) *rézpergő*, b) *kijárolámpa* (viharlámpa) és c) *mécses* (Molnár Dénes rajzai)

Az est beálltától (8–9 órától) hajnalig (5–6 óráig) tartó *szolgálatért* járó *fizetség* sohasem pénz, hanem mindig termés; szinte évenként változik. 1978-ban pl. az mtsz által fogadott kukoricapásztor egy éjszakára 20 kg csöveskukoricát kapott; ezt szedéskor mérték ki neki,

azzal a föltétellel, hogy *hejt állt*, vagyis a vadak a kukoricásban nem tettek kárt. 1981-ben kukorica helyett egy pásztor egy őrzési idényre 25–30 ár területet kapott, hogy megdolgozza és termését leszedje. A környező falvakban hasonló a helyzet. A csöveskukorica helyett az mtsz adhat zabot, árpát vagy búzát is, „kiló hejett kilót”. A határpásztor, ha szegényebb rendű és megbízható, *előleget* is kaphat; ezt a végelszámolásnál levonják. Pótlásként jár még neki egy *nyíl* (az mtsz által kimért keskeny, hosszú, nyílegyenes) *kaszáló* vagy *borozda martja*. A pótlást a brigádos általában nem szokta papírra tenni, vagyis a szerződésbe belefoglalni, hanem általában szóbeli megegyezés alapján ígéri és adja.

Záradékol és mutatóba két ilyen szerződés szövegét közlöm. A szerződések két példányban készülnek, kézírással, az éjjeli határpásztorok, valamint a vezetőtanács valamelyik képviselőjének aláírásával és a Havadi Mtsz köpecsétjével.

SZERZŐDÉS

Amely létre jött a Havad gazdaság v. tanácsa valamint Vargyas Áron és Györfi Imre Vadasdi T. Sz. tagok között a következőkről. A fent megnevezett személyek válaják, hogy a Gorzsád dülői kukorica vetést megörzik a vadállatoktól a következőképpen. A v. tanács határozata alapján éjszakára biztosít fizetesként 20 kg csöves kukoricát. A válakozó személynek a kötelessége, hogy a területet 100%-ban megörizze. A gazd. v. tanácsa a terményt a munka díjat az őszi kukorica termésből adja ki. A fent megnevezett válakozóak közül Vargyas Áron kéri, hogy a gazdaság előre fizessen ki 10–12 napi őrzési díjat. Havad, 1978. V. 2-án.

SZERZŐDÉS

Amely létre jött a havadi M.T.Sz. Vezetőtanácsa Török Albert elnök Szász Albert főmérnök valamint Vargyas Áron és Dali Ödön M.T.Sz. tagok között. A fenti személyek válaják Kánás aja, Lok, Fajkabükk dülöben 7 Ha kukorica terület megörzését a vadállatoktól, az őrzés ideje a bevetéstől a kukorica beérése és leszedéséig. Amennyiben kár történik felelősséggel tartoznak és a kár értékét megtérítik a gazdaságnak. A gazdaság őrzés díjban ad 0,60 Ha területet saját használatukra és minden éjjelre személyenként ad 1 (egy) üres normát. Az őrzés ideje kezdődött 1981 April 15-én. Vadasd 1981 IV 24.⁵

JEGYZETEK

¹ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, IV. Pest 1870. 31.

² A népi vadfogás csekély román és romániai magyar szakirodalmát Kós Károly foglalta össze: *Kászoni adatok a népi vadfogáshoz*. Aluta, Sepsiszentgyörgy 1971. 323.

³ *Durga* vö. r. *drugă*: durva szösz vagy durva szöszből szőtt lepedő. Változatairól, gyakoriságáról és elterjedéséről Márton Gyula–Péntek János–Vöő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest 1977. 122.

⁴ *Motorina* vö. r. *motorină*: gázolaj, nyersolaj. „Eléggé elterjedt szó a romániai magyarság nyelvében.” Márton–Péntek–Vöő, i. m. 266.

⁵ Fontosabb adatközlőim, születésük évével: id. Biró Sándor, 1894; Szigeti Albert, 1916; Vargyas Áron, 1916; Györfi Dezső, 1918; ifj. Biró Sándor, 1927; Györfi Domokos, 1929 és Györfi Mihály, 1952.

RADOVÁN ISTVÁN

BÁNSÁGI MAGYAR NÉPI ÉTKEZÉS A SZÁZADFORDULÓ TÁJÁN

Tanulmányom témaválasztását¹ egyrészt a bányási hagyományokra és szokásokra vonatkozó csekély és egyoldalú szakirodalom, illetőleg annak hiányosságai indokolják, másrészt pedig az a tény, hogy a falusi élet változása következtében a hagyományos étkezési szokásrend biztos feledésre van ítélve. Így megismerése sürgős feladattá vált, hisz rohamosan fogy azoknak az öregeknek a száma, akik e szokásokat nap mint nap gyakorolták, vagy szüleik révén érintkezésbe jutottak velük.

Az alább ismertetendő étkezési szokások elsősorban a bányási katolikus falvak magyar lakosságára voltak jellemzőek, hiszen ismeretes, hogy a vidéknek a török uralom alóli felszabadítása után, az osztrák uralkodóház vallási politikájának megfelelően, a legkorábban kialakult falvakba kizárólag katolikus vallásúakat telepítettek; az egy Végvár kivételével (telepítési éve 1794) reformátusokat csak a múlt század végén és századunk elején engedtek megtelepedni.²

A gyűjtést a történelmi Bánság középső részén elterülő, ma Temes megye délnyugati sarkában levő Dézsánfalva, Dolac, Gilád, Józsefszállás, Omor és Partos helységekben folytattam, de összehasonlítás végett fölkerestem a Lugos környéki falvak közül Bodófalvát és Szapárfalvát, valamint a Bánság északi részén Majláthfalvát is.

A Detta környéki falvak földrajzilag viszonylag zárt falucsoportot alkotnak. Nagyrészt azonos időpontban, a XVIII. század végén vagy a XIX. század elején keletkeztek (Dézsánfalva 1821–1829, Dolac 1845, Gilád 1842, Józsefszállás 1869, Omor 1779, Partos 1820 táján), s kivétel nélkül a Szeged környékéről kirajzott magyarok telepedtek meg itt. A közös eredeten kívül a felsorolt falvak lakói a rendszeres összeházasodás folytán szoros rokonsági kapcsolatba kerültek egymással. Józsefszállás kivételével, ahova csak magyarokat telepítettek, a többi falu vegyes lakosságú: Dézsánfalván magyarok és szerbek, Dolacon németek és magyarok, Giládon románok, magyarok és németek, Omorban magyarok és románok, míg Partoson románok és magyarok élnek. Az együttélés folytán a különböző nemzetiségűek szokásai hatottak egymásra, ám mivel közöttük vallási tilalmak miatt összeházasodás a múltban alig történt, a kölcsönhatás talán kisebb mérvű, mint a majd kétszáz éves együttélés sejtetni engedné.

Az étkezési szokások hasonlóak a másik három faluban is, mivel azok szintén Szeged környékéről települtek: Majláthfalva 1819-ben, Bodófalva és Szapárfalva pedig 1892 táján.

A bányási embert jellemezve, mindig és mindenki kiemelte két fő vonását: szorgalmát és étvágyát. Szemére vetették, hogy sokat eszik, s mindenekelőtt a zsíros ételeket kedveli. Róla mondták: „Inkább hasa fájjon, minthogy megmaradjon.” Ha azonban közelebbről szemügyre vesszük ezt a két vonást, rájövünk, hogy tulajdonképpen nem is ellentétesek, hanem egymás természetes kiegészítői: ahhoz, hogy a kubikus vagy a szántó-vető, arató földműves pirkadattól alkonyatig végezhesse fáradságos munkáját, tápláló, kalóriadús ételekre volt és van szüksége.

Azt is látni fogjuk, hogy a zsíros ételek fogyasztása az évnek csak bizonyos szakaszaiban volt szokásos, leginkább az alapvető mezőgazdasági munkák idején; böjtös időben fogyasztásuk tiltott volt, s a tilalmat jó-részt be is tartották.

Az étkezési szokások kutatásakor nagyrészt az egykori törpebirtokos és kisbirtokos parasztság szokásait vettem figyelembe, mivel náluk élt legáltalánosabban és legtovább a hagyományos étkezés rendszere. Ez a tény elsősorban anyagi helyzetükkel magyarázható, a föld nélküli cselédség vagy a kubikosok érendjéből ugyanis hiányoztak bizonyos ételek. A cselédség étkezését a nagybirtokosokkal kötött *komenció* (szerződés) befolyásolta: a munkaadó köteles volt ellátni cselédeit bizonyos mennyiségű és minőségű élelemmel. A kubikosok szegényes jövedelmükből vásárolták meg a nehéz testi munkához szükséges ételmet, elsősorban a szalonnát. A kubikosokra, s a fizetésüket az első napokon elherdáló napszámosokra mondta a délvidéki parasztgazda, hogy „máma dínom-dánom, holnap szánom-bánom”, vagy „egyszer hopp, máskor kopp!” A pásztorok, a *pilajosok*³ (rizskertekben dolgozó napszámosok vagy summások), a *csőszök* (határpásztorok, pusztabírók) szokásait sem vettem figyelembe, mivel kis számuknál fogva nem voltak annyira jellemzőek a Bánságban, mint más vidékeken.

A továbbiakban, az évszakok és a heti érend rövid jellemzése után, a legnagyobb változatosságot mutató jeles napok étkezési szokásait és érendjét szándékszem ismertetni, máskorra halasztva az olyan különleges alkalmak, mint pl. az életfordulók (születés, házasság, halál) étkezési rendjének leírását.

A zárójelbe foglalt számok az adatközlők sorszámait jelzik,⁴ s ahol szám(ok) nincs(enek), ott a leírt jelenség az összes említett gyűjtőponton általános.

*

Az étkezések száma, rendje és ideje évszakonként változott: a nehéz testi munkával telő hosszú nyári napokon többször étkeztek és táplálódóbb étkeket fogyasztottak, mint a téli hónapokban, amikor csak a ház körüli foglalatosságok kötötték le a családot. Mihály napjától György-napig naponta két étkezés dívott. Az első 10 óra tájban a *früstök*⁵ (reggeli): *pörkölt káposzta*, *tepsibe sült krumpli*, tejtermékek, majd 3–4 óra tájban *ebédre* főtt étel: *paprikás*, *mákos*-, *túrós*- vagy *krumplistészta* (laska), esetleg *tojásostészta* (laska), *édeskáposzta* a hozzájuk illő leves-sel. György-naptól Mihály-napig viszont többször étkeztek. Ekkor a reggelit: tejet, túrót, főtt krumplit vagy *suszterkávét* (rántott leves) 8 óra tájban ették (1, 4, 7, 11). Ebédre, 12 órakor, főtt ételt készítettek, rendszerint két fogásosat, aratáskor azonban három fogásosat is. Délután 4-kor *uzsonnyára* rendszerint a déli maradékot ették meg, de kint a háttárban megjárta egy fej vöröshagyma is; ezt egy kendő sarkában megtörték és sóval meg kenyérrel ették (1). Ha lehetőség volt rá, uzsonnára *gyuvecset*⁶ (paradicsompaprikás) készítettek (1, 10). A *vacsora* estére lett kész, amikor a család hazatért a munkából. Aratás idején ilyenkor másodszer is melegét főztek (1, 5, 9).

A farsang és húsvét közötti nagyböjt idején, akárcsak pénteken is, a szokásos ételek helyett *böjtös ételeket* fogyasztottak. Ilyenek a *sóba*-

vízbe leves (rántás vagy zsír nélkül, sós lében főzték meg a zöldséget, krumplit meg a levestésztát); a *sóba-vízbe bab* (a babot sós vízben főzték meg egy pár krumplival, hagymával és fokhagymával); a *csipőtké* (ujjbegynyi nagyságúra elcsipkedett levestészta, szintén sós vízben főzve, egy fej vöröshagymával, zöldség zöldjével és egy késhegynyi borssal). Böjtös ételnek számított még a *savanyú káposzta*; sokszor megelégedtek a levével is, és kenyérrel ették (1, 5, 7, 12).

Az évszakokon belül a hét napjainak étkezését is megszabták a hagyományok. Ennek megfelelően voltak *tésztás* (laskás), *húsos*, *egy fogásos*, *két fogásos* vagy *három fogásos* napok.

A húsos vasárnap után hétfőn a tésztafélék jártak, köztük is leginkább a száraztészták: *morzsástészta* (zsírban pirított, kenyérmorzsával beszórt laska), *tojásostészta*, *krumplistészta*, *mákostészta* (laska), *túróstészta* (túrós csusza) stb. Ezek mellé még *tésztalevest* (laskaleves) adtak (3, 4, 11, 13).

Kedden többnyire a káposzta került sorra. Az édeskáposztát zsírral berántva, s ha volt, egy kis hússal készítették. Jártá még a *tökcsuszpájsz*⁷ (tökfőzelék), a *paradicsomos tök*, inséges időkben pedig megelégedtek a tepsiben megsütött *fehértökkel* (sütőtök) is (4, 7, 11).

Szerda régente böjtös nap volt, ezért hús és zsír nélküli ételleket: babot, krumplit főztek levesnek és főzeléknek, rántás nélkül (1, 3, 4, 8).

Csütörtökön a húsos ételek: *csirke paprikás*, *szalonnás sült krumpli* dívott *palacsintával*, *fánkkal* vagy *csőregével*, vagyis a levessel együtt három fogás (3, 6, 10).

Péntek szigorú böjtös nap lévén, az ételek: *szárazbab törve*, *krumpli* vagy tésztaleves *böjtösen*, azaz zsíros rántás nélkül készült (1, 2, 9).

Szombat nem számított sem böjtös, sem húsos napnak. Ilyenkor leginkább a zsíros paprikásokat ették, mint a *krumlipaprikás* vagy a *kalánvertpaprikás*. Az utóbbiba a gazdasszony a galuskákat kanállal *szaggatta ki* és egyenként a forró paprikásba eregette (4, 10, 13).

Vasárnap ismét három fogásos ebéd került az asztalra, minőségileg azonban jobb a csütörtökinél. Mindig volt húsleves hosszúra metélt vagy kockára vágott tésztával, jelentősebb alkalmakkor *libagegővel*⁸ (libagege) vagy *csigatésztával*.⁹ A levesben főtt vagy a sült hús mellé *krumlipüré*, esetleg *rizskörítés* illetve *paradicsommártással*. Nyáron többször is tökfőzeléket, *paradicsomos tököt* vagy *paradicsomos krumplit* készítettek. Süteményként *mákos* vagy *diós vekni* (rúd), *kótt pite* (élesztővel kelt tésztából készült sütemény, alsó és felső lapja között töltelékkel) vagy *túrós lepény* jártá (1, 4, 7, 13).

*

Újév (jan. 1.). A nép hagyományos hiedelemvilágában a kezdő napoknak sorsmeghatározó és -befolyásoló erőt tulajdonítottak, s mivel eszerint nemcsak az ember viselkedésének, hanem étkezési módjának is az egész esztendőre kiható szerepe van, különös gonddal választották meg az újévi étkeket. Kerülték a tyúkhúsból készült ételleket, mivel a tyúk „hátrakapar”; nem fogyasztottak libahúst meg kacsahúst, mert az „hátralapátol”, de pulykát sem, mivel az „hátrarúg” – vagyis a szárnyasok a család előmenetelét hátráltatták. Annál inkább kedvelték a

disznóhúsból készített ételeket, mert a disznó „előre túr”, vagy a halat, mert az „előre úszik” (1, 2, 5, 8, 9, 12).

Az újévi ételekhez leginkább a disznó *orrját* (karaj) használták, mert az sok apró csontjával a szaporaságot meg a gazdagságot jelképezi (12). *Kocsonyát* viszont nagyon ritkán főztek, és sokan abba sem tették bele a disznó orrát, hogy „ne törjön, zúzzon” senki az új évben (2, 11). Más családok viszont ugyanabban a faluban kívánatosnak tartották a disznó orrának megfőzését, mivel „összedúri [egy helyre túrja] a szöröncsét” (3).

Az étel mellé nem adtak savanyúságot, hogy az év folyamán egyik családtagnak se legyen „savanyú az élete”. Annál inkább édes befőttet, ebből is olyat, amelynek sok szeme van (meggy, cseresznye), hogy „szaporítsa a ház szöröncséjét”, sok legyen a pénz (11, 12).

Az újévi étkezés tilalomlistáján szerepelt a birkahús is, mivel a birka „elbőgi a szöröncsét” (3). *Szármát*¹⁰ (töltött káposzta) szintén nem főztek, mert azt tartották, hogy ettől sok lesz az *acat* (aszat, tüskés gyomnövény) a vetésekben (2).

Dézsánfalván meg Omorban reggel korán rétest nyújtottak, hogy „hosszú lögyön az év” (6), „kerek lögyön az év” (7), vagyis hogy a család mindenik tagja szerencsésen megérje az év végét.

Újévkor legtöbb helyen a konyhában nem gyújtottak tüzet, hanem az ételt már előző nap megfőzték. Csak a szobai kemencében fűtöttek, s azon melegítették meg a kész ételt (3).

Vízkereszt (jan. 6.) dísze a kocsonya volt. Emellett még fánkot vagy csörögét sütöttek. Az utóbbiak, mivel sülés közben a zsírban felpuffadtak, a gyarapodás meg a szaporaság jelképeinek minősültek. A fánkba régente három különböző értékű pénzermét sütöttek, s azt a három gyermeket, aki megtalálta, *háromkirájként* ünnepelte a család: fejükre papírból készült koronát illesztettek, s aznap ők kapták a legjobb falatokat (11).

Fábián és Sebestyén napján (jan. 20.) zsírban kalácsot sütöttek, azért, hogy a szél le ne tépje az akkor még szalmából vagy nádból készült háztetőt (12).

Farsang utolsó napján mindig húsos étel járta. Ezután kezdődött ugyanis a hét hétig tartó *nagyböjt*, amikor is húst fogyasztani szigorúan tilos volt. *Farsang vasárnapjára* kocsonyát vagy töltött káposztát készítettek, s mellé farsangi fánkot vagy csörögét sütöttek.

Húshagyókedden, a farsang utolsó napján leginkább baromfit szoktak vágni; régente a szegényebbek még utolsó tyúkjukat is levágták ilyenkor (1). Ha lehetőség adódott rá, ekkor vágták le az *öreg kakast*, a vérét megszáritották, s amikor a kiscsibék kikeltek, a kockára vágott *kakasvérből* három-négy darabkát belemorzsolnak ételükbe, hogy „ojan erősek lögyönek, mind a levágott kakas vót” (3).

A nagyböjt idejére el szokták zárni az addig használt *zsiros edényeket* és evőeszközöket, s olyanokat vettek elő, amelyeket nem érintett a zsiros étel. Omorban a nagyböjt idején zsír helyett vajjal főztek (7).

Zöldcsütörtökön (a húsvét előtti csütörtök) rendszerint *zöld ételt*; *spenótot* (paraj) vagy *sóskából* készült főzeléket fogyasztottak (6, 7).

Nagypénteken többnyire *mákos metéltet* (mákos laska) ettek, hogy „a gabonának hosszú lögyön a szára” (1). Mások szigorú böjtöt tartottak, s egész nap csak *pattogatott kukoricával* éltek (4, 9). Az éhség miatt zúgolódó gyermekeknek szokta ilyenkor mondogatni az anyjuk:

*Kaptok, fiam, háromfélét:
Kenyeret, haját, bélét.*

Sok család *nagypénteken* sütötte meg a kenyeret húsvétra. A kenyéértésztából egy *cipónyt* külön sütöttek, eltették, s csak akkor vették elő, ha valaki a vízbe fulladt és semmi kereséssel nem akadtak nyomára. Ekkor a cipót a vízbe dobták, mert a hidelem szerint megáll és ott forog a tetem fölött: megmutatja, hogy a holtat hol találják (1, 7, 9, 10).

Omorban e napon nem főztek semmit és tüzet sem gyújtottak (7), Dézsánfalván viszont szokás volt a kemencében *sós bodagot* (élesztő nélküli, tepsiben sült kenyérfélét) sütni, de a konyhában itt sem gyújtottak tüzet.

Más szokás szerint e napon *lebbencslevest* főztek csipetkével; melléje pattogatott kukorica meg pálinka járta. A pattogatott kukorica is a szaporaság jelképe, a pálinkát pedig egészségóvó hatásáért tették az asztalra: azt tartották, hogy aki e napon egy pohár pálinkát iszik, még ha csak egy gyűszűnyt is, az egész évben egészséges lesz (3). A *lebbencs* úgy készült, hogy a rendes levéltésztát *csörgősre* szárították, apróra törtelték, *tülü* (tüll, fátolszövet) tarisznában tárolták és szellős helyen szegre akasztották, hogy ne penészedjék meg. Amikor levest főztek, a tésztát zsírban pirosra pirították, vízzel föleresztették, sót tettek bele és zsírban párolt hagymával ízesítették (1).

Sok helyen *nagyszombaton* sütöttek-főztek meg mindent húsvétra, mivel húsvét napján tilos volt a tűzgyújtás. Dézsánfalván nagyszombat volt a takarítás meg a kalácsütés napja, ám esti hat órára, az esthajnalcsillag megjelenésére, minden munkával végezni kellett (6).

Húsvét jellegzetes étele a *kókonya*.¹¹ főtt sonka tojással. E vidéken az ún. húsvéti bárány nehezen lett volna beszerezhető, az élet újjászületését szimbolizáló tojás viszont bőviben volt; így a sertéstenyésztéséről híres Bánságban a sonka meg a tojás lett a húsvéti ünnep sajátos eledele. Az ügyes kezű asszonyok – a sonka mellé főzött tojásokon kívül – *hímes tojásokat* is készítettek; ezeket vöröshagyma hajával vagy egyéb növényi kivonattal festették vörösre, s esetleg még mintázták is.

A sonka mellé szánt tojások héját – kizárólag Omorban – főzés előtt vagy közben megrepszették, hogy a sonka íze belefőjön, s így ízletesebb legyen (7).

A kókonyát húsvét reggelén *garabojban* (füles kézikosár) a templomba vitték megszentelni, s csak azután fogyasztották. Melléje *fokhagymát* vagy *tormát* adtak, hogy nyáron a kígyó ne másszon a mezőn alvó ember szájába. Néhol erre a napra egy szál kolbászt is megőriztek; ekkori fogyasztásáról ugyancsak azt tartották, hogy jó a kígyó elűzésére (3, 6, 7, 11, 15).

György napjáig (ápr. 24.) tartott a gyógyfüvek „igazi gyűjtési ideje”, mert úgy vélték, hogy az eddig gyűjtött füvek gyógyító hatása erősebb a későbbiekénél (1).

Pünkösdkor szedték – ugyancsak gyógyító hatásáért – a *bodzavirágot*; hajdanában leginkább vérnyomáscsökkentőnek használták. A család asztalára e napon *újkrumpli* került *kirántott csirkével* (3), vagy a disznó állat főzték hozzá. Ez utóbbinak a levét a disznók vályújába öntötték, mint *itatóst*, hogy semmi vész ne érje őket abban az évben (7).

Péter-Pál napján (jún. 29.) legkedveltebb ételnek a cukorborsós, grízgaluskás csirkepaprikás számított, s melléje kötelező módon *almás-rétest* vagy *almás tyúklábat* sütöttek. Korábban ugyanis szigorúan tilos volt megvágni vagy reszelni az almát, mert azt tartották, hogy ha Péter-Pál előtt az éretlen almát megvágják, akkor elvágják a búza kalászat (3), vagy elveri a jég a határt (4, 7, 9). A tyúkláb úgy készül, hogy a hígpalcinta tésztajába reszelt almát kevernek, s a híg pépet kánálból a forró zsírba cseppentik. A zsírban szétfolyó pép megsülve „tyúkláb” formájú lesz, s innen kapta a tészta a nevét (4).

E napon tartották régen a *búzaszentelőt* is. A megszentelt *újbúzából* a háziállatoknak is *kóstolót* adtak (4).

Mivel e napra a múlt évi liszt rendszerint már elfogyott, a következő mondóka járta:

*Húsvétra kalácsot,
Pünkösdre kenyeret,
Péter-Pálra, ha csak lehet* (7).

Péter-Pál után elkezdődött az *aratás*, majd ezt követte a *hordás* meg a *cséplés*. E fontos időszakban, amikor a család apraja-nagyja kint serénykedett a mezőn, a legtáplálóbb ételeket készítették. Früstökre – ezt rendszerint kora reggel fogyasztották el, miután kiérték a határba – tejet, túrót, vaját, szalonnát, sonkát ettek zöld- vagy vöröshagymával, sült vagy főtt tojással. Tíz órára ugyanez maradt. A vizet cserépkorsóban a kocsi alá, nedves lóherébe takarták, vagy a búzakereszt tövébe dugták, hogy egész napra hideg maradjon. A nagyobb létszámú *aratócsapatnak csobójában* vitték ki a vizet. E 10, 20 vagy 25 l űrtartalmú, hordó formájú vizesedény tetején egy nagyobb lyuk volt; ezen át töltötték meg, majd fadugóval zárták. A csobolyó egyik dongájába hosszan a hordó fenekéig lyukat fúrtak, hogy mindig az alul lévő, hidegebb vizet szívhassa ki az, aki inni akar. A dongába fúrt lyuk ugyanis felül *szopókában* végződött, s ezen át a víz alulról jutott a szomjazóhoz (1).

Ebédre főtt ételt kaptak az aratók; a cselédek is, akiknek a gazda főzetett. Az ebédet déli harangszóra vitte ki a nagymama vagy a még munkára fiatal gyermekek valamelyike, fehér kendővel letakart garabolyban. Az egyik fogás általában csirkepaprikás volt, krumplival vagy cukorborsóval. A másik főtt tésztaemű: gyümölcsízzel töltött *dereje*; *nudli*¹² (burgonyametélt) vagy más nevén *angyalbögyöllő*; *krumplitészta* (-laska); *gölödény* vagy *gölödin*¹³ (túrós vagy szilvás gombóc) stb. Előttük leves, utánuk kalács járt.

Uzsonnára ismét a tarisznyában levő *madárlátta* ételeket vagy a délről megmaradt ételmaradékokat vették elő, vacsorára pedig újra főtt étel várta a munkából hazatérőket (4, 11, 15).

Nyáron, amikor a falusi gyermekek a legtöbbet játszottak, ha megeheztek, a következő mondókéval indultak hazafelé:

*Sárgarépa, pasternák,
Most jönnek a katonák.
Aki nem lép egyszerre,
Nem kap rétest estére,
Mert a rétes nagyon jó,
Katonának nem való! (4.)*

Anna napján (júl. 26.) mákos veknit sütöttek új lisztből új mákkal. Lehetőleg kenyeret is sütöttek az új termésből (4).

Az aratás végeztével – ez augusztus közepe tájára esett – az *aratóbéden* mindenkit megvendégeltek, aki bármi módon hozzájárult a nagy munka sikeréhez. Ekkor kötelező szokás volt új lisztből kenyeret és kalácsot sütni. Ugyanakkor apró cipókat is sütött a gazdasszony; ezeket a gyermekeknek osztotta szét azon frissiben, ahogy kiszültek, hogy jövőre is jó legyen a termés és bő az aratás (15).

Mihály-napra (szept. 29.) nem járta különleges étel, de rendszerint húsfélét készítettek. Helyenként, pl. Versecen ekkor tartották és tartják a *szüret* ünnepét is az új termésből sajtolt musttal (1).

Nyár végén, ősz elején a szeder, a szőlő és sok más gyümölcs érésének idején a határból hazatérő szülőket izgatottan várták már a gyermekek, mivel a tarisznyából a madárlátta ételeken kívül egy-egy márék gyümölcsféle is került elő. Az apa vagy az anya ilyenkor szokta mondani:

*Hunyd be szemed, nyisd ki szád,
Hoztam neked jó papát.*

A gyermeknek a szájába tett gyümölcs formája és íze alapján ki kellett találnia, hogy mit kapott, és csak azután nyújtották át neki az egészet (4).

Dömötör napjának (okt. 26.), a nagybirtokokon dolgozó juhászok ünnepének jellegzetes étele a *bürgepaprikás* (birkapaprikás) volt (1).

Halottak napjára (nov. 2.) hús nélküli ételt főztek, s melléje szintén fonott kalácsot sütöttek. Ebből osztogattak a szegényebb sorsú falustársaknak, a cigányoknak meg a szomszédoknak is, név szerint említve, hogy kinek a lelke üdvösségéért adják (7).

Márton napján (nov. 11.) kövér ludat, főként tojó libát vágtak, s általa egyúttal a téli időjárást is megjósolták. Ha ugyanis a sült lúd mellcsontja barna volt, akkor enyhe, sáros telet, ha pedig fehér, akkor hideg, havas telet vártak (6). A Márton-napi liba csontjából szerencsét is lehetett jósolni: a *nyerőcsont* két szárát megfogva kétfelé húzták, amíg el nem tört, s akinek nagyobb darab maradt a kezében, azé lett a szerencse (6).

András napján (nov. 30.) kezdődött a *disznóölés* (7).

Luca napja (dec. 13.) az étkezés szempontjából is jeles napnak számított. Ekkor paradicsomleves járta *töpörtyűs pogácsával*. Ebbe a *Luca-pogácsába* egy pénzdarabot rejtettek, s azt tartották, hogy aki megtalál-

ja, az vállalkozásaiban szerencsés lesz (3, 9, 11, 15). Omorban és Dézsánfalván a Luca-pogácsának főzött krumpli ízes levéből krumplilevest főztek (6, 7).

A Luca-napi ebéd közben bárkinek tilos volt az asztaltól felállania, mert úgy tartották, hogy akkor a kotlók nem fognak a tojásokon ülni. Ezért már ebéd előtt minden szükségeset odakészítettek, még a *vizes-vödröt* meg a *sóskupát* (sótartó) is (1, 15).

Luca napján többféle jóslás is divatozott. Ez volt ama napok egyike, amidőn az eladó leány megtudhatta, hogy milyen sors vár reá. Ezért a Luca-pogácsákba gyúrás közben tizenhárom cédulát rejtett, mindenikben egy-egy fiúnévvel: amilyen nevet a pogácsák evése közben elsőnek talált, olyan nevű kőrőre számíthatott (11).

Ugyancsak az eladó leány a Luca előestéjén előkészített almát Luca napján kezdte enni, de úgy kellett beosztania, hogy mindenik nap egy falást harapjon belőle, s az utolsó falat Ádám és Éva napjára maradjon. Ekkor, az éjféltől hazatérve megette az utolsó falatot is, hogy éjszaka megálmodja jövőbelijét (1).

Ha a család mindenik tagjának sorsára kíváncsiak voltak, akkor a nyers Luca-pogácsába mindenkinek egy-egy tollat szúrtak. Akinek a tolla sütés után épségben maradt, arról azt tartották, hogy egészséges lesz; akié megégett, annak betegséget vagy közeli halált jósoltak (7).

Ádám és Éva napján (dec. 24.) az ebédnél a család mindenik tagjának jelen kellett lennie. A családfő elsőnek vett mindenik fogásból, ám mielőtt a maga tányérjára tette volna, egy-egy keveset (pár szem babot, egy kis mákos laskát, almát, fokhagymát stb.) az asztalra helyezett üres tányérba rakott. Az így összegyűjtött eledelt megszáritották, eltették, s akkor vették elő, amidőn vihar tombolt. Ilyenkor egy csipetnyit a tűzre tettek belőle, s azt tartották, hogy a kéményen kiemelkedő füstje eloszlatja a vihart (5). Az asztaltól ezúttal sem volt szabad senkinek fölállania, hogy a kotlók jól üljenek (2).

Az ebéd kötelező étele a böjtösen főzött bableves volt mákos laskával (2, 5, 7, 11, 15). Helyenként *aszalt szilvát* főztek *ciberének* (5). A babot meg a savanyú levesben felduzzadt aszalt szilvát a szaporaság jelképeként tekintették. A mákos laskát is – egyrészt a szapora mák, másrészt hosszúkás formája miatt – bőséghozónak szánták. A mondóka szerint ugyanis „hosszú tészta, hosszú kalász” (3).

Ebédkor almát, diót és fokhagymát is kötelező volt enni (1, 6, 7, 9–11, 15); az utóbbi kettőt mézbe mártották. Egy almát a családfő a családtagok számának megfelelően osztott el, s mindeniküknek egy-egy cikket adott. E szokás magyarázata: mint ahogy az alma cikkei egy egész almát alkotnak, ugyanúgy a család tagjai is együvé tartoznak. Ha egy-egy családtag elvetődött a családi tűzhely mellől, ilyenkor a családban elfogyasztott almacikk emlékeztette a családi közösségre, s táplálta benne azt a vágyat, hogy oda visszatérjen (1, 5).

A dió és a fokhagyma a család egészségét védte. Mézbe mártva gyógyító hatását kívánták fokozni.

Mágikus erejűnek tartották azt a nagy fonott kalácsot, amelyre tésztából tehenet formáltak borjával; lovat csikójával, kocát malacával, birkát bárányával, kotlót csirkéivel, hogy „azokból szöröncsésen lögyön a gyüvő évbe” (1).

A megmaradt mákos laskát a tyúkoknak szórták ki, hogy annyit tojjanak, ahány mákszemet megesznek. Szórás közben mondták: „Tojja-tok, kotoljatok!” (5.) Mások az asztalon maradt ebéd morzsáit összegyűjtve, egy részét kiszórták a jószágnak, ám valamennyit megőriztek belőle. Ezt egész évben a jószágok gyógyítására használták: a lapátra parazsat tettek, arra némi morzsát szórtak és a beteg állatot körülfüstölték vele (6).

Az ebéd semmiféle maradékát nem volt szabad eldobni, ezért a családtagok még az alma- és dióhéjról sem feledkeztek meg: valamennyit összesöpörték, s a kertben a gyümölcsfákra szórták, hogy azok a következő évben bőven teremjenek (1).

Szokás volt még az asztal alá egy villa szénát helyezni, arra rátették a lószerszámot, a *mángolót*, néhány kukoricacsövet meg a sóskupát, hogy a következő évben „lögyön mit fölszerszámozni, lögyön mit mángolni, lögyön bú kukoricatermés, mög lögyön mit sózni” (1). Néhol ugyancsak az asztal alá tették a *nagyfazekat*, belé ocsút vagy más takarmányt, s ünnepek alatt onnan etették a jószágot, hogy az új évben szaporák és egészségesek legyenek (3). Mások a *nyújtófát* (sodrófa) is az asztal alá dugták, majd gyógyító erőt tulajdonítottak neki: ha a gyermekek közül valamelyik megbetegedett, azzal dörzsölték fájó testrészét, mert azt tartották, hogy attól el fog múlni a betegsége (3).

Az Ádám–Éva-napi ebédnek jövendőmondó szerepe is volt. A lányok éjféle misére menet (ahol különben a hiedelem szerint a boszorkányok is találkoztak) magukkal vittek egy darabot a megmaradt mákos laskából, és észrevétlenül a szenteltvíztartóba csempészték. Ha ez sikerült, akkor a leány azon éjszaka megálmodta, hogy ki lesz a jövendőbelije (11). Mások szerint ahány szem mák volt a vízbe csempésztett laskán, annyi udvarlója lesz a leánynak (7).

A jövendőbeli megismerésének másik módja szerint az Ádám–Éva-napi ebédén kapott almát az eladó leány vagy a nősülendő legény nem ette meg, hanem másnapra hagyta. Akkor kiállott a kapu elé az utcára s ott kezdte enni. Azt tartották, hogy olyan nevű élettársa lesz, mint amilyen nevű legény, illetőleg leány először elmegy mellette (15).

Este rendszerint kocsonya került az asztalra (2).

Szembetűnő, hogy noha csak az étkezéssel, illetőleg az ételfélékkel foglalkoztunk, a legtöbb szokás, bőségszerző és jövendőmondó praktika Luca, valamint Ádám–Éva napjához kapcsolódott, sőt ezeknek egy része mindkét napon azonos vagy egymáshoz hasonló volt. Az összeesés azért nem véletlen, mert a két nap az esztendőnek tulajdonképpen ugyanaz a messze kiemelkedő jeles napja, csak kétféle időszámítás, illetőleg naptár alapján. Luca napja a régi Julián-naptár szerint a téli napfordulót megelőző napnak felelt meg, mint ahogy a naptárreform után, a mostani Gergely-naptár szerint Ádám–Éva napja lett a téli napfordulót megelőző nap. Ez az oka a szokások meg a hiedelmek azonosságának és hasonlóságának, és ez az oka rendkívüli gazdagságuknak is, hiszen a napforduló ősidőktől fogva világszerte az emberiség legnagyobb ünnepei közé tartozott.

Karácsony első napjának (dec. 25.) étkezési szokásai az előbbiekhöz viszonyítva egyszerűbbek voltak. Ekkor is csak a lakóhelyiséget melegítő kemencében gyújtottak tüzet; söprögetni is tilos volt. Az étkeket

friss disznóhúsból készítették (2, 5, 7, 9–11, 15), s ezek mellé még sült kolbász járta tormával (1). Valamennyit előző nap főzték-sütötték és a kemence sütőjében melegítették fel. Süteményként a *guráblit* (apró édes tészta) kedvelték (1). Partoson ekkor főzték meg az aszalt szilvát, hogy úgy szaporodjék a ház szerencséje, mint ahogy a szilva dagad a forró vízben (1). Dézsánfalván a hagyományos ebéd a töltött káposzta volt (6).

Karácsony napján diót enni tilos volt, mert a hiedelem szerint betegséget okoz. Aki dióbelet eszik, az nagyobb betegségbe, aki pedig darált diót fogyaszt, az himlőbe esik (3). Ezzel magyarázzák, hogy karácsonyra sohasem sütöttek dióskalácsot.

István napján (dec. 26.) a szokásos ebéd baromfi húsleves és töltött káposzta volt, s melléje a legszegényebb család is előteremtett némi bort meg pálinkát (1). E nap hangulatára utal az a gyermekversike (bizonytalán egy néhai István-napi köszöntő maradványa) is, amely Partoson a mai napig fennmaradt:

*Rétes ide, rongyos,
Kalács ide, fonatos,
Tyúk ide, búbos,
Meg a teli butykos! (1.)*

Szilveszter napjára (dec. 31.) *tökös* vagy *mákos rétest* nyújtottak, hogy „nyújtsák az évet”, valamint – a már szintén említett hiedelmek jegyében – bablevest és mákoslaskát főztek (2, 5, 8, 9, 11, 15). Dézsánfalván csak levest főztek (6).

Óesztendő estéjén mindenik családtag számára egy-egy diót törtek. Akié egészséges volt, arról úgy vélték, hogy az új évben egészséges marad; akié férges volt, annak megbetegedésétől tartottak (11). Tojást is ütöttek egy-egy pohárba: akié gyöngyözött, az hosszú életűnek ígérték, akié nem, annak közeli halált jósoltak (4, 7, 10).

*

Visszapillantva a sajátos étkezési szokásokkal is megkülönböztetett jeles napokra, úgy tetszik, mintha azok az egyházi évhez: az egyházi ünnepekhez, a szentek napjaihoz, a böjttökhöz stb. igazodnának, holott valójában az egyháznak kellett igazodnia az emberiségnek ama sokkal régebbi, évezredekken át kialakult szokásaihoz, amelyeknek alapja az ősi tapasztalat és tudás, a természet ismerete, az évszakok és az időjárás változásaihoz igazodó mezőgazdasági munkák, kezdő és végső határnapok kijelölése, valamint – tárgyunknál maradva – az ezekre alapozott étkezési szokások és szabályok kialakítása. A téli napforduló példájára már céloztunk, de az is köztudomású, hogy a régi római naptár szerint február a bűnbánat és a halottakra való emlékezés időszaka volt, s a halál-isten, Februus nevét viselte. Ez volt az a hagyomány, amelynek örökébe lépett a keresztény egyház nagyböjtje, záradékol a feltámadást és a tavasz kezdetét egyaránt jelképező húsvéti ünnepekkel.

Az évszakokhoz, a határnapokhoz és egyéb jeles napokhoz fűződő hiedelmekben és szokásokban, valamint a körükön fonódó teendők sorá-

ban, egészen az egyszerű analógiás varázslásokig tehát nem az egyház befolyását, hanem az ősi természeti naptár emlékeinek maradványait, napjainkig tartó szívós továbbélését, sőt szükségszerű fennmaradását tapasztaljuk. Összegyűjtésükkel, tanulmányozásukkal jelentősen hozzájárulunk egy letűnt világ életmódjának és -filozófiájának alaposabb megismeréséhez, miáltal a népi megfigyelések és tapasztalatok helyességét, évezredes bölcsességét és máig tartó érvényességét igazolhatjuk.

JEGYZETEK

¹ A romániai magyar népi táplálkozás fontosabb könyvészetét legutóbb Szabó Bálint állította össze: *Az étkezés rendje Nyárádszentimrén=ND 1981.* 95–96. További szakirodalom, a megjelenés időrendjében: Benedek Zoltán: *Nagykároly és vidékének táplálkozásáról.* Korunk XXIII(1964). 208–214; Tarisznyás Márton: *A szárhegyi és vaslábi káposztatermelés népi hagyományai.* Falvak Dolgozó Népe XXIV(1969). 39. sz. 7; Gazda Klára: *Adatok a sepsiszentkirályi gyűjtőgető gazdálkodáshoz.* Aluta 1970. 421–428. és *Gyermekvilág Esztelneken.* Néprajzi monográfia. Bukarest 1980. (*Anyatej, szoptatás,* 24–26; *Táplálkozás,* 50–51, 66); Gazda József: *Így tudom, így mondom. A régi falu emlékezete.* Uo. 1980. (*Az ingyen táplálék vót,* 31–42; *A mi mindennapi kenyerünk,* 249–258); Kövi Pál: *Erdélyi lakoma.* Uo. 1980; Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza.* Tíz tanulmány. Uo. 1982. (*A gyűjtőgető gazdálkodás hagyományai Gyergyóban,* 31–44; *Gyergyószentmiklósi adatok az erdélyi örménység történeti néprajzához: A táplálkozásról és ételekről,* 230–233); Kovács Éva: *Táplálkozási kultúra Dobrán.* Korunk XLI(1982). 860–865.

² A dolgozat történeti és néprajzi háttéréhez, további gazdag szakirodalommal, l. Bálint Sándor: *A Bánát településtörténetéről.* A Hung. Int. Tud. Közl. V(1973). 15. sz. 5–13; Büchl Antal: *Letelepedés és gazdálkodás a Bánságban (1716–1848).* Korunk Évkönyv 1979. 282–289; Paládi-Kovács Attila: *Az anyagi kultúra alakulása néhány délföldi (bánsági) faluban.* Népi Kultúra – Népi Társadalom VII(1973). 291–326. A gyűjtőpontjaimra vonatkozó egyedüli népköltési tanulmány Vöörné Zattler Gabriella: *Omori néphagyományok Rózsa Sándorról és Petru Maturól.* NyIrK. VIII(1964). 59–68.

³ *Pilajos* vö. r. *plăiaș* (?): határőr, a romániai magyar nyelvjárásokban mezőőr. Változatairól, gyakoriságáról és elterjedéséről Márton Gyula–Péntek János–Vöör István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Bukarest 1977. 305.

⁴ Fontosabb adatközlőim a sorszámozás rendjében, 1981-es életkorukkal: 1. Radován János (49), Partos; 2. Técsi Mihályné Pattus Vera (69), uo.; 3. Ujj Mártonné Tácsi Mária (60), uo.; 4. Radován Mihályné Horváth Anna (56), uo.; 5. Meszecsóf Györgyné Bakos Julianna (86), Dézsánfalva; 6. Orgonás Rozália (77), uo.; 7. Szakál Katalin (64), Omor; 8. Vastag Katalin (43), uo.; 9. Varga Katalin (82), Józsefszállás; 10. Páll Mária (59), Dolac; 11. Hergáth Péterné Zabojszky Mária (69), Majláthfalva; 12. Zabolszky Mária (66), uo.; 13. Kovács Jolán (64), Szapáryfalva; 14. Szép Jolán (59), Bodófalva; 15. Oláh Rozália (52), Gilád.

⁵ *Früstök* vö. n. *Frühstück*: uzsonna.

⁶ *Gyuvecs* vö. r. *ghiveci*: húsos vagy hústalan lecsó, szerbgulyás.

⁷ *Csuszpájsz* vö. n. *Zuspeise*: körítés.

⁸ A *libegőhöz* levéltésztát gyúrtak 2–3 tojásból meg egy *összemarék* lisztből; ha túl keménynek bizonyult, kevés vizet adtak hozzá. A kinyújtott tésztát késsel vagy *csőregevágóval* (derelyemetsző) kb 2x2 cm nagyságúra darabolták. E kis kockákat sarkuknál fogva orsó végére helyezték s úgy csavarták rá, hogy az orsót a gyúródeszkán vagy az asztalon végigpergették. Az orsóról lehúzott tésztát frissen vagy szárazon, levesbe meg paprikásba egyaránt lehetett használni (10).

⁹ *Csigatésztának* 1 l liszthez 7–8 tojást számítottak, s víz nélkül jól összedolgozták, míg majdnem hólyagos lett. Amikor jól *ki volt dagasztva*, elnyújtották és késsel vagy derelyemetszővel 2x2 cm-es nagyságúra darabolták. A kockákat a szövőszék bordájára tették, s kötőtűvel egyenként felsodorták. A bordá-

nak minél sűrűbbnek kellett lennie, hogy a tésztát sűrűn csíkozza, mert „úgy szép a csiga”. Szokták *sarkára* vagy *simán* (két oldalával párhuzamosan) is sodorni. Száradni hagyták, s szárazon bármikor használhatták (10, 13, 14).

¹⁰ *Szárma* vö. r. *sarma*, *sarmale*. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 350.

¹¹ *Kókonya* vö. r. *coc*, *cocă*: húsvétkor a templomban megszentelt ételnemű. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 209.

¹² *Nudli* vö. n. *Nudel*: metélt (tészta).

¹³ *Göldény*, *göldin* vö. n. *Knödel*: gombóc.

KARDALUS JÁNOS

CSÍKSZENTDOMOKOSI FARAGOTT FAEDÉNYEK

A hagyományos falusi háztartásban használt faedények egyik legrégebbi típusa, a kéregedények után, az egy darab fából faragott edény.

Népi eszközvilágunk ősrétegében a famunkák közt a faragott edényekkel, valamint külön a vízivó kanalakkal legutóbb dr. Kós Károly foglalkozott. „A fa gyakori, számos változatban előforduló és könnyen megmunkálható nyersanyag, kezdettől kínálkozik az eszközkészítő ember által való felhasználásra... Így pl. a folyóparti településeken a házi eszközök – kanál, laskanyújtó, tál, tányér, csutora, vízmerítő, doboz, guzsaly, orsó stb. – jórészt puhafából, mindenekelőtt a könnyű juharfából készülnek. A nyár, fűz és jegenye, az előbbieket mellett, még teknőknek, csónaknak, szerszám-alkatrésznek, szerszámnyelekeknek, sőt épületfának is alkalmas... A kisebb méretű és állandó nyomásnak-ütésnek kitett mélyített tárgyak nagy része... mesterséges úton, tűzzel égetve vagy faragással mélyesztve s idomítva készül. Ilyen például a gyümölcs- és sőtörő vályú, a szála ellenében mélyített magtörő, a nagy kétkézi famozsár, a kisebb borstörő és kaszafenkötök. A szála mentén mélyített eszközök a csónakból s vályúból a víz kihányására használt szapoly és a különféle apróbb, díszes kivitelezésű házi eszközök (pl. kanál, beretvatok stb.). Akárcsak a köpük és vékák, a mozsarak is függőlegesen kivájt fatörzsből valók, csak a kemény körte-, tölgy- vagy cseresznyefából.”¹

A faragott faedényeket a falusi háztartásokon kívül különösen a juhászatban használták és kedvelték; Vámszer Géza a csíki juhászat leírása során több helyen utalt rájuk.²

Alább, Kós Károly és Vámszer Géza kutatásait folytatva, a csík-szentdomokosi faragott faedényeket szándékozzom bemutatni.

1. Az 1900-ban született Péter János, ma már nyugdíjas erdőmunkás mondotta: „Régen Csík-szentdomokoson mindenki elkészítette a neki szükséges edényeket. Mindenki tudott faragni. Sőt, az erdei szállásra kimenő férfiak nem vittek magukkal más edényt, csak puliszkafőző üstöt és rántóedényt. A többi összes más edényeket, kanalakat mind ott faragták ki.”

Való igaz, hogy egykor majd mindenik férfi értett a famunkához, és a legegyszerűbb faedényeket ki tudta faragni, a nagyobb edények (teknők, légelyek stb.) elkészítése azonban már gyakorlattal kifejlesztett ügyességet és szakértelmet kívánt. Nem csoda, hogy az öregek még ma is név szerint számon tartják a két világháború közötti leghíresebb helyi edényfaragó mestereket: Pintyi Imre (1879–1957), Máthé Gergely (1881–1949), Karda Márton (1896–1971), Péter István (szül. 1896), Kedves András (1898–1947), Duduj Ádám (1901–1969) és Gurzán János (szül. 1901). Napjainkban az egyetlen és utolsó működő mester az 1933-ban született Mákszem Domokos, aki a néhai sokféle edény közül már csak jobbára különböző méretű és rendeltetésű teknőket, valamint

kanalakat farag. E dolgozat adatait is nagyrészt tőle, valamint a már említett Péter Jánostól nyertem.

Az eladásra szánt faedényeket készítőik helyben is értékesíthették az egész Felcsíkot megmozgató két csíkszentdomokosi nagyvásár: a március 17–19-i *tavaszi* vagy *Szent József-sokadalom* és október 7–10-én az *őszi* vagy *Szent Ferenc-sokadalom* harmadik napján, a *kirakóvásáron*.³

Nyilvánvaló, hogy az edényfaragást a faluban nem a felsorolt mesterek kezdték; ha sok évszázados múltját nem is, de az ő pályájuknál valamivel korábbi gyakorlatát néhány írásos adattal is jelezhetjük. A Csíkszentdomokosi Néprajzi Gyűjteményben a sok faragott faedény között egy kicsi mozsáron az 1919-es évszám, egy merőkanálon pedig 1893 jelzi a faragás évét. 1886-ban Kedves János Anna nevű leányának *perefernális levele* (hozománylevele) a *perefernális javak* között sorolja: „Három tekenyő, egy szóró lapát, egy virits⁴ merő, 2 F.” Ugyanebben az évben Máté József Anna nevű leányának hozományában: „Egy szakasztó teknyő, egy léhel, egy gereben, egy palacsintasütő, 1 F 80 kr.” Végül Albert Anna javai között 1867-ben: „1 dagasztó tekenyő, egy gyakorszita, együtt 1 F 40 kr.” (Ugyanezen hozománylevelek szerint 1867-ben egy kétéves sertés ára 9 forint, 1886-ban egy festett láda és pad 6 forint.) Az edényfaragás tehát Csíkszentdomokoson több mint egy évszázaddal ezelőtt is divott, s a férjhez menendő leány hozományában a faragott edények is helyet kaptak.

2. A *faragott faedény* egyik versenytársa az *eszterga* elterjedése után az ugyancsak egy darabból készülő *esztergált* vagy *metszett faedény* volt. Az eszterga megjelenésének időpontja Csíkszentdomokoson a múlt kódébe vész, hiszen a legidősebbek is azt mondják, hogy a gyermekkorukban hallott elbeszélések szerint a *kézi esztergát* már nagyapáik használták. Ezt az eszterga-fajtát a XIX. században a *vízkerékre szerelt eszterga*, majd a századforduló táján a *lábbal hajtott eszterga* követte, de az újabb típusok a régieket nem szorították ki a használatból. A metszett edények az eszterga mechanikai ereje folytán gyorsabban elkészülnek és kívül-belül szabályos körméretűek. Ám épp utóbbi minőségük jelzi korlátozott választékukat: nem szabályos körméretű faedényeket (teknők, lapátok, kanalak, kilinták stb.) esztergálni nem lehet. Ezen kívül a metszett edények kevésbé anyagszerűek, következésképp kevésbé tartósak – vagyis végső soron az eszterga megjelenése az edényfaragást nem tudta fölöslegessé tenni.

Mi több, a faragott faedények fölött még a gyári fém-, üveg- és porcelánedények sem arattak valamilyen gyors vagy elsöprő győzelmet, és inkább csak a főzőedények közt tudtak teret hódítani. A porcelánedények a századforduló táján jelentek meg a módos családoknál, de jórészt a tányérokra korlátozódtak. Ezeket nagy becsben tartották és csak különleges, ünnepi alkalmakkor használták.

Ilyen körülmények között a század elején még általánosan használt faragott faedények egy része átvészelt az egész XX. századot. Ezek azért maradhattak meg, mert formáikat az esztergált vagy gyári termékek nem utánozhatták és nem is helyettesítették. Olcsóságuk néhány kiváló tulajdonságukkal vetekszik: könnyűek; könnyen tisztíthatók; nem rozsdásodnak; nem adnak mellékízt az ételnek. Ezért a háztartásban

(liszt és tésztafélék tárolására), erdőmunkán, juhászatban (tejfeldolgozásra) egyik-másik típusuk ma is gyakori, sőt mindenféle más edényfajtnál kedveltebb.

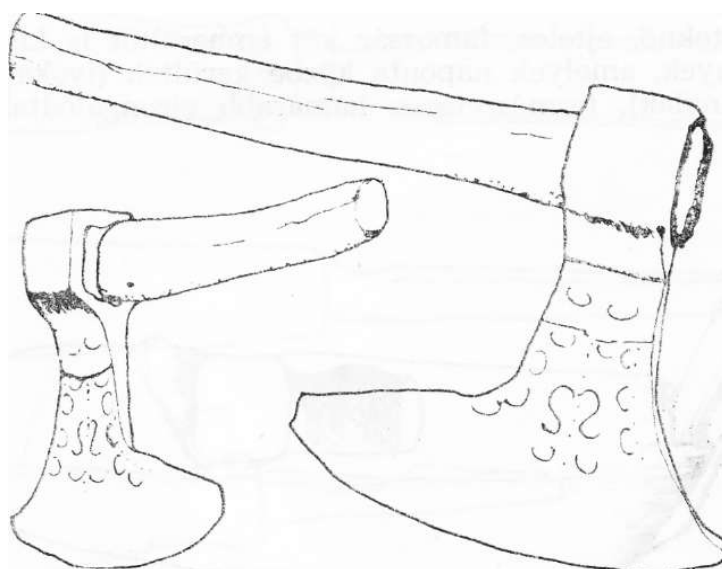
Megjegyzendő azonban, hogy a mai faragott edények mégsem teljesen azonosak a száz év előttiekkel. A műszaki fejlődés ugyanis a faragószerszámokat is tökéletesítette, s ezért a mai faedények kisebb erőbefektetéssel és hamarabb elkészülnek, mint néhai elődeik, s finomabban is azoknál.

3. Az edények anyaga a *juhar*-, *csipkejuhar*-, *nyír*-, *jegenye*- és *fűzfa*. Ezek a fafajták tömörök és mégis puhák; szívósak, de könnyen alakíthatók és sajátosan szép színűek.

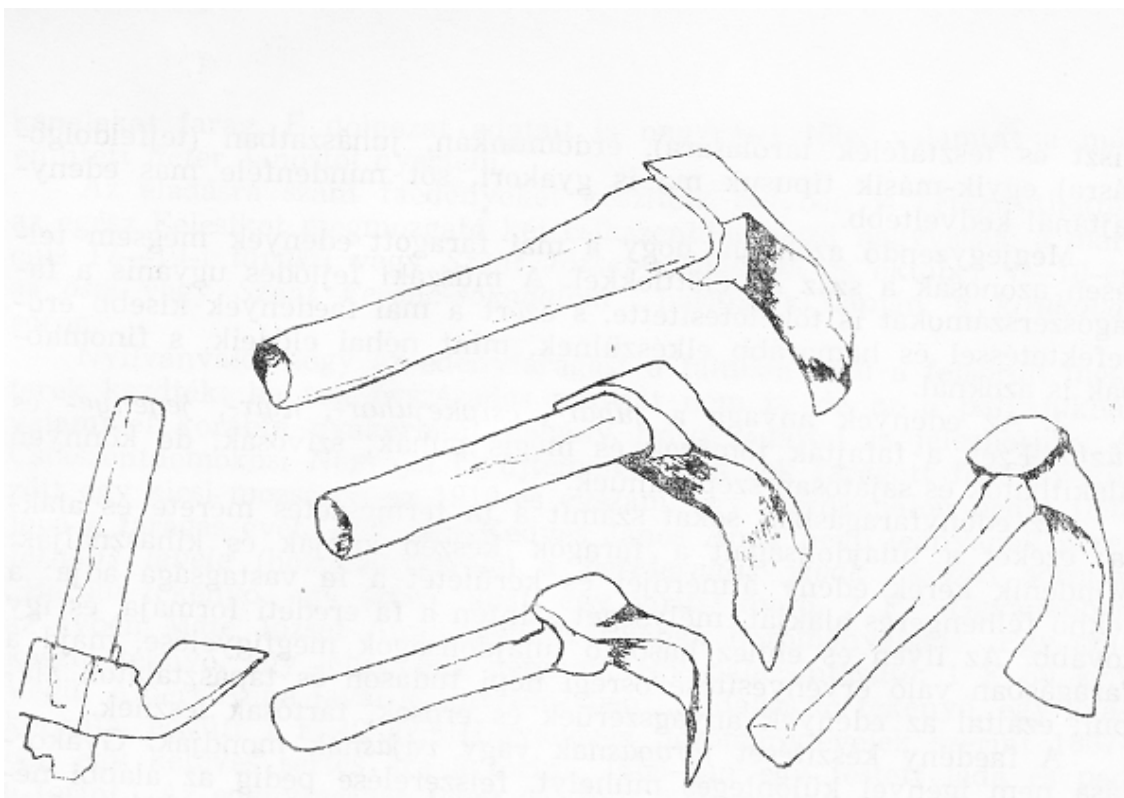
Az edényfaragásban sokat számít a fa természetes mérete és alakja: ezeket a tulajdonságait a faragók készen kapják és kihasználják. Mindenik kerek edény átmérőjét és kerületét a fa vastagsága adja; a teknő félhengeres alakját, mélységét szintén a fa eredeti formája, és így tovább. Az ilyen és ehhez hasonló tulajdonságok megfigyelése, majd a faragásban való érvényesítése ősrégi népi tudáson és tapasztalaton alapul; ezáltal az edények anyagszerűek és erősek, tartósak lesznek.

A faedény készítését *faragásnak* vagy *vájásnak* mondják. Gyakorlása nem igényel különleges műhelyt, felszerelése pedig az alábbi néhány szerszám: *faragófejsze* (1. rajz); néhány kisebb-nagyobb medencéjű *szalu* (2. rajz); különböző méretű hajlott aljú *teknőpucoló gyalu* (3. rajz); görbe élű *kanálpucoló kések* (4. rajz); *vésők* (5. rajz); *egyenes* és *görcsített kézvonó* (6. rajz) és egypár *furu* (7. rajz). Míg a rendszeresen dolgozó *teknővájók*, *kanálfaragók* e szerszámok több változatát, egész sorozatát használták, addig a házi műhelyek szerény készletében mindeniket egy-két darab képviselte.

A teknőkészítést véve példának, a faragók a teknőnek való megfelelő fát közönséges fűrészsel és fejszével *kivágták*, majd *leágazták*, vagyis az ágaktól megtisztították. A teknő hosszának megfelelően *fel-*

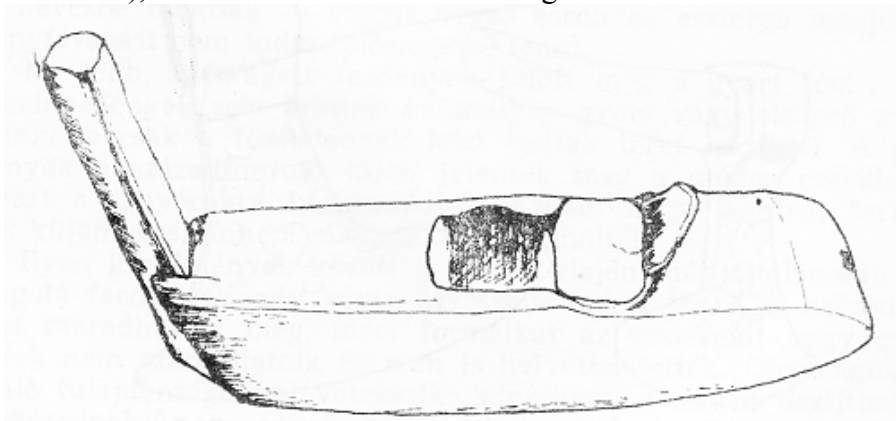
1. Faragófejszék

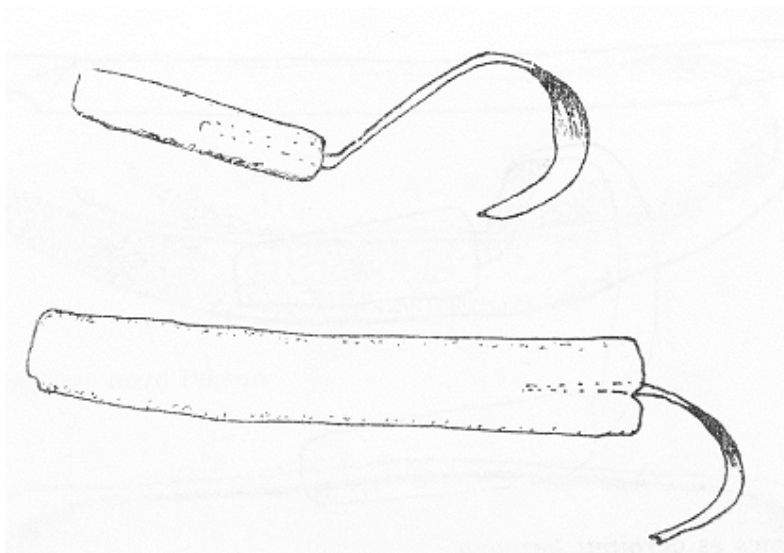
2. Szaluk

darabolták és lehéjjalták, azaz a kérgét lehántották. A bogokat lefaragták róla, majd a teknő mélységének megfelelően hosszan vágták, vagyis hosszában elhasították. Ennek a fatömbnek kívül a faragófej-szével adták meg a formáját, belül a szaluvál mélyítették. A darabos munka után a tulajdonképpeni faragás, más néven csiszolás következett; ezt kisebb szalukkal, teknőpucoló gyalukkal, vésőkkel végezték. Ha az edénynek szarva, nyele, lefojója, füle volt, azt kézvonóval képezték ki. A kész edényt tiszta vízzel megmosták, és azonnal használni lehetett.

Egy-egy teknő, ejteles, famozsár két emberöltőt is kiszolgált. Azok a kisebb edények, amelyek naponta kézbe kerültek (ivókannák, merítőkánalak, fakánalak), természetesen hamarabb elrongálódtak.

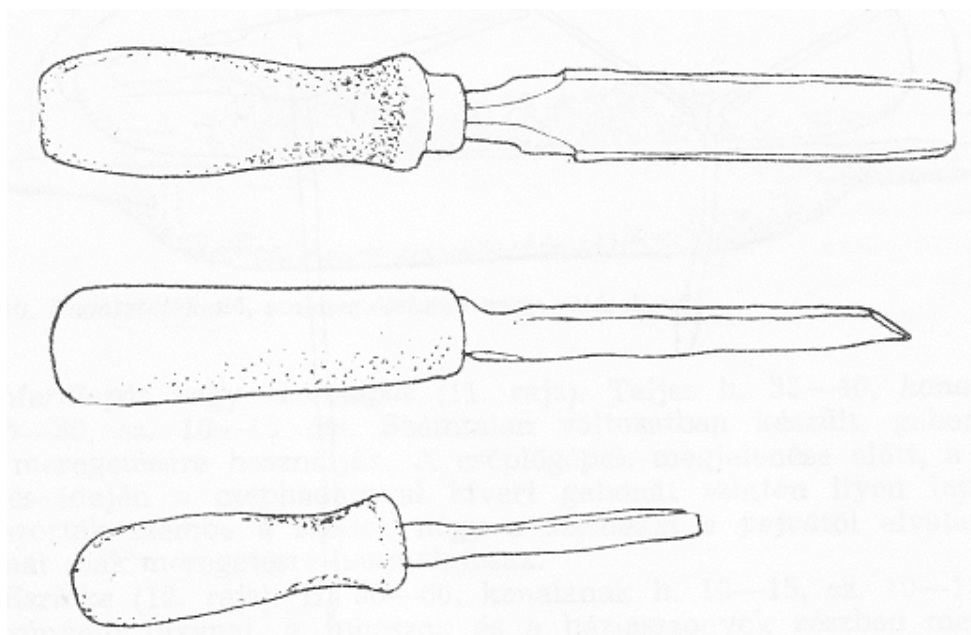
3. Teknőpucoló gyalu

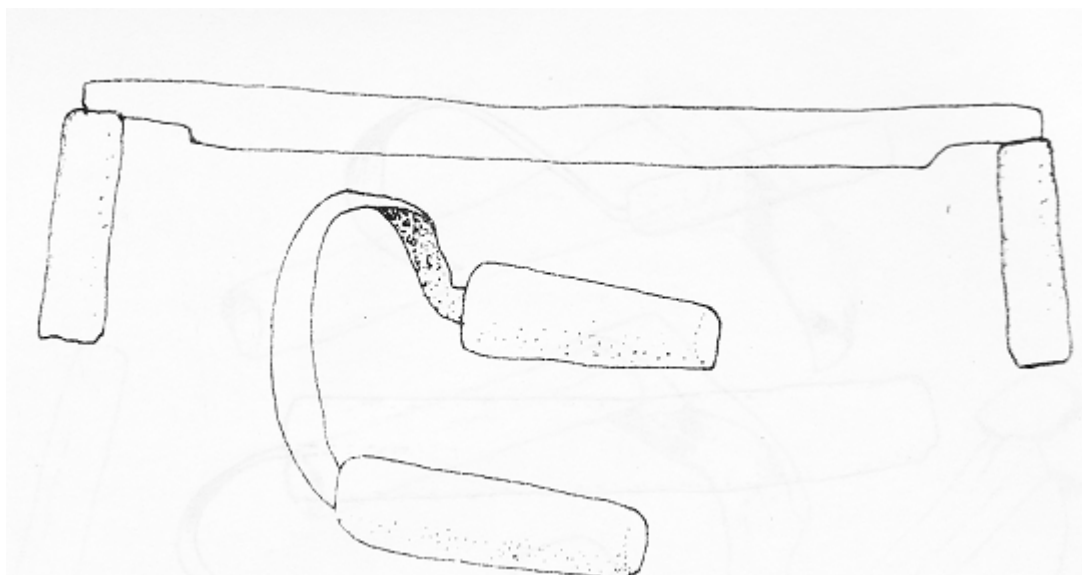
4. Kanálpucoló kések

4. Alább felsorolom a Csíkszentdomokoson készített és használt faragott faedényeket. Az edény megnevezése után méretei következnek: h = hossza, sz = szélessége, m = magassága, á = átmérője, majd a címszót az edény egykori vagy mai használatára utaló megjegyzések zárják.

Puliszkaliszt tartó tekenő (8. rajz). H. 50–60, sz. 25–30 cm. Kétszeri, háromszori puliszkafőzésre előkészített, szitált kukoricalisztet tartottak benne. Ma is használják.

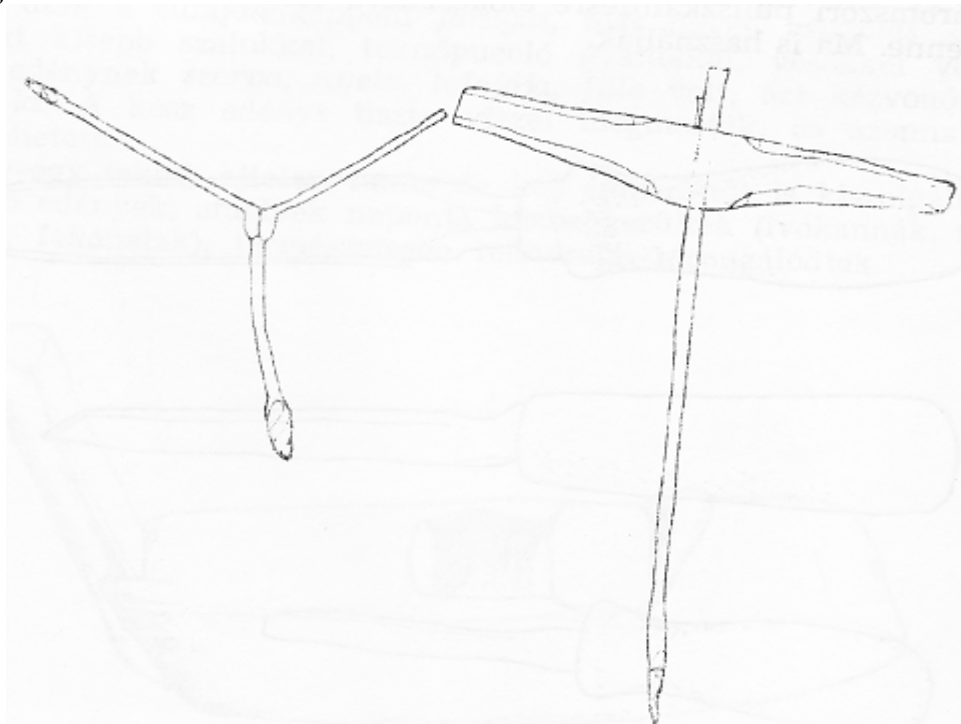
5. Vésők

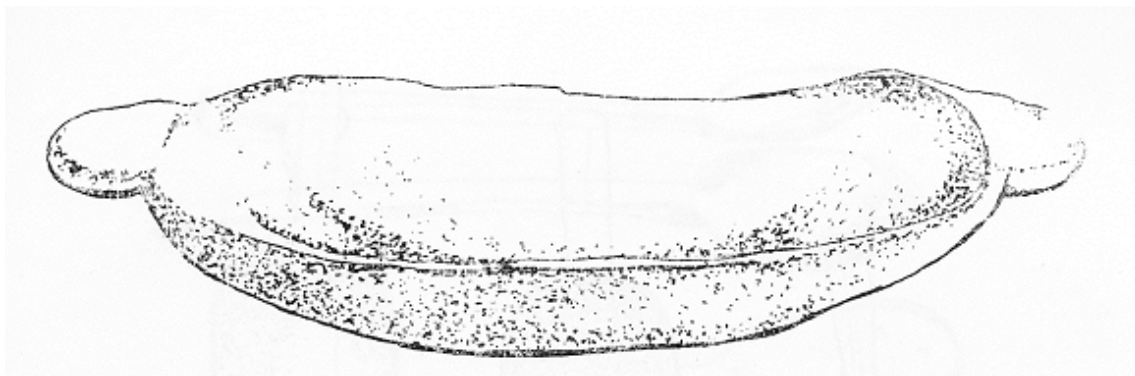
6. Egyenes és görbített kézvonó

Kalácssütő tekenő (9. rajz). H. 80–90, sz. 30–37 cm. Kalácsnak vagy egy-két kenyérnek való kisebb mennyiségű búzalisztet dagasztottak benne, de mosásra is befogták. Ma is használják.

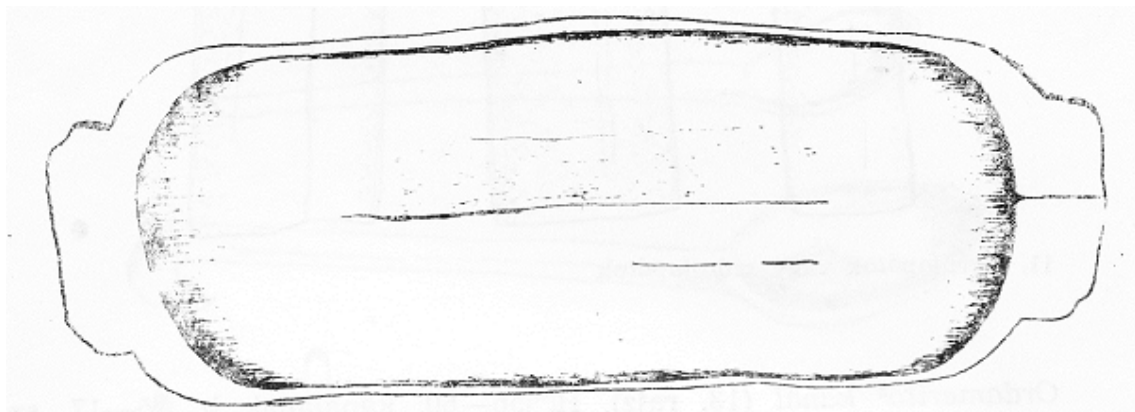
Dagasztótekenő, szakasztótekenő vagy *sütőtekenő* (10. rajz). H. 80–100, sz. 40–50 cm. Sütés előtt ebben dagasztották és kelesztették, majd szakították ki a kenyértésztát. A *mosótekenők* hasonló méretűek és formájúak voltak. Ma is használatosak.

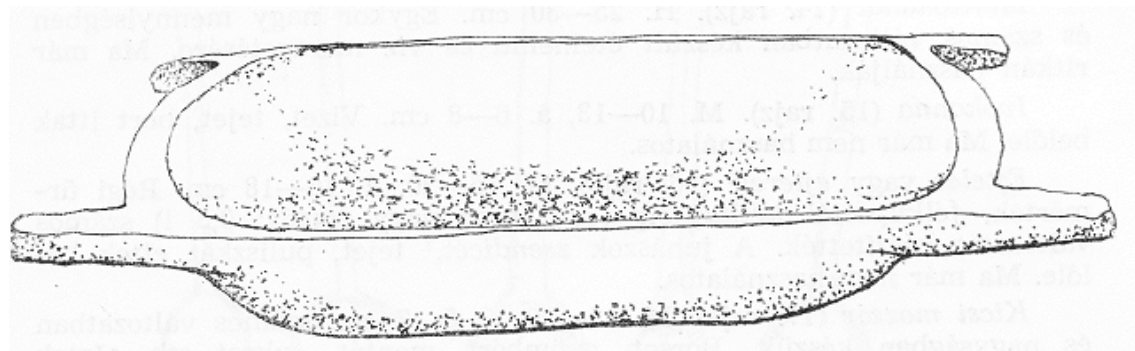
7. Furuk

8. Puliszkaliszt tartó tekenő

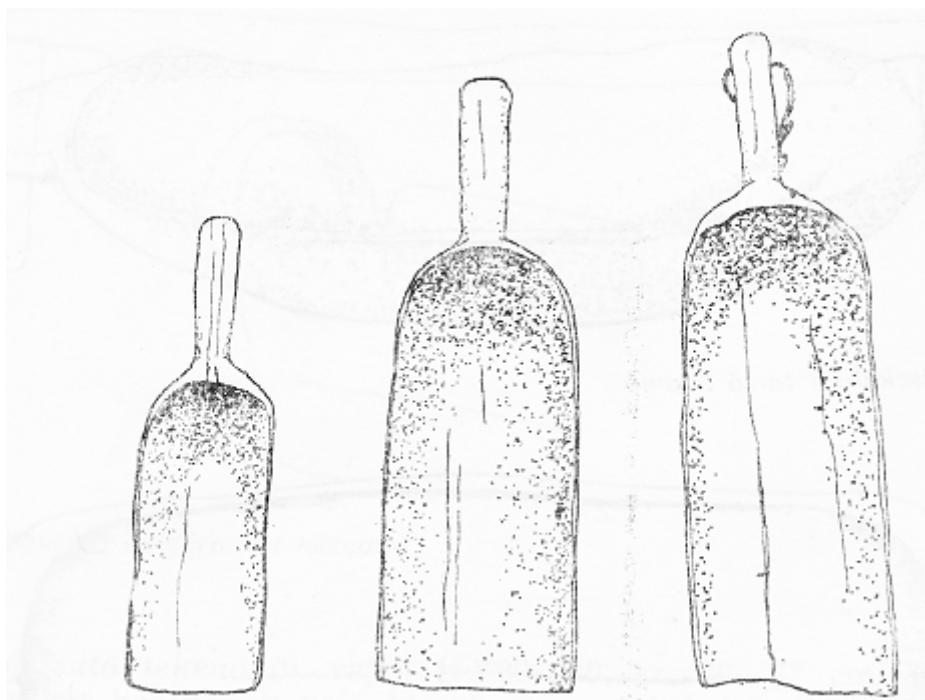
9. Kalácsütő tekenő

10. Dagasztótekenő, szakasztótekenő vagy sütőtekenő

Merőlapát vagy *szórolapát* (11. rajz). Teljes h. 35–40, kanalának h. 25–30, sz. 10–15 cm. Számtalan változatban készült, gabona és liszt meregetésére használják. A cséplőgépek megjelenése előtt, a kézi-cséplés idején a cséphadaróval kivert gabonát szintén ilyen lapátokkal szórták szembe a széllel, hogy a szemeket a *pejvától* elválasszák. Ma már csak meregetésre használatosak.

Eszteke (12. rajz). H. 50–60, kanalának h. 10–15, sz. 10–13 cm. Hosszúnyelű fakanál, a juhászok és a háziasszonyok részben még ma is az aludttej összetörésére és a fővő orda keverésére használják.

11. Merőlapátok vagy szórólapátok.

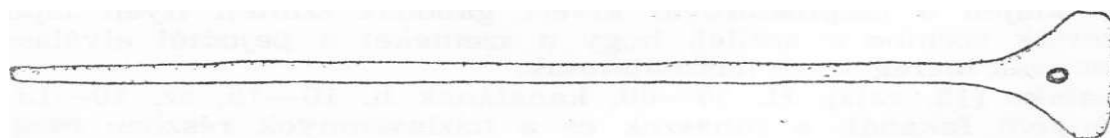
Ordamerítő⁵ kanál (13. rajz). H. 56–60, kanálának h. 15–17, sz. 8–11 cm. A juhászok ma is ezzel meregetik le a megfőtt ordát a forró savóról.

Merítőkanál (14. rajz). H. 25–30 cm. Egykor nagy mennyiségben és számos változatban készült ételnemű és víz meregetésére. Ma már ritkán használják.

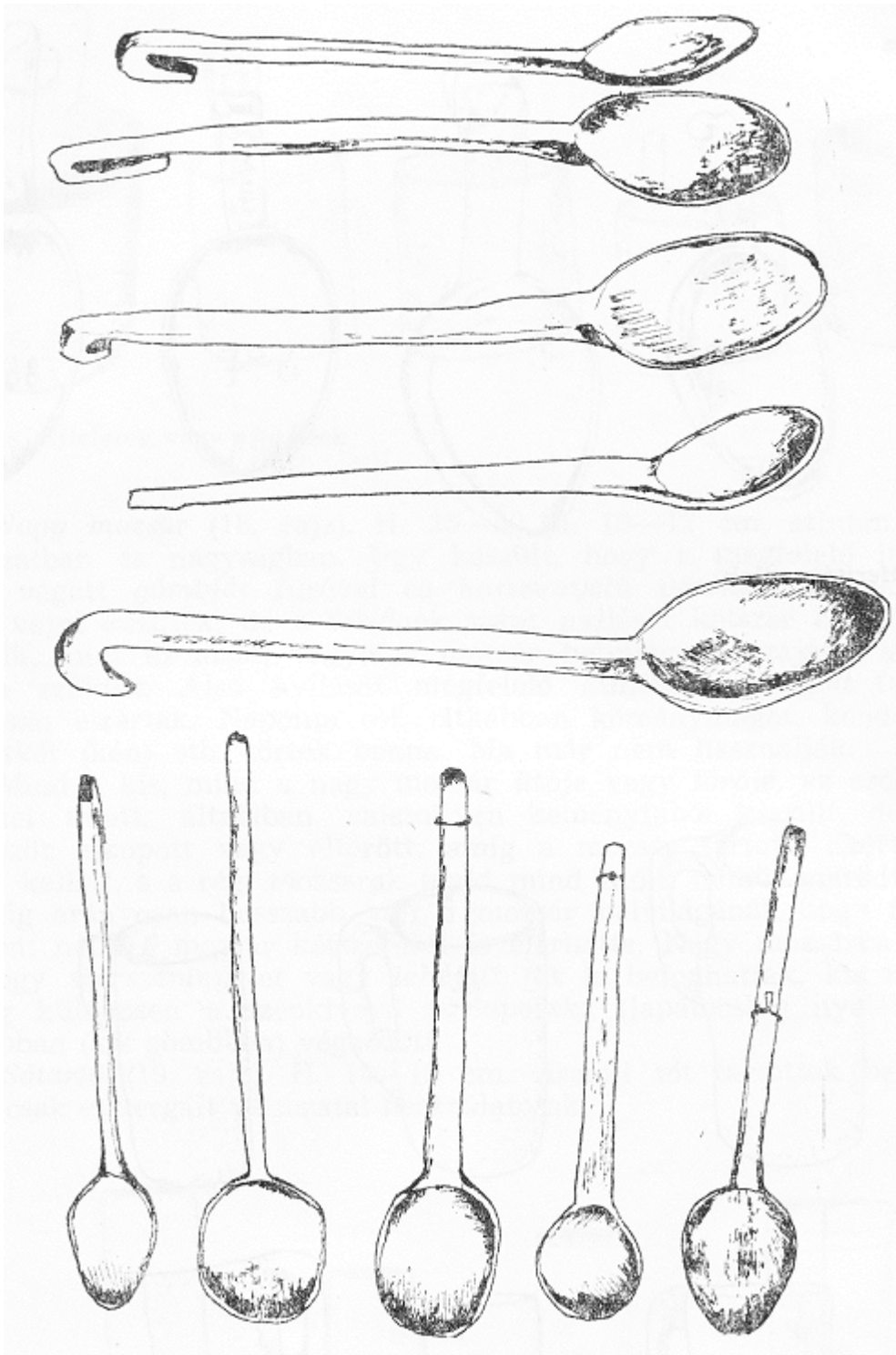
Ivókanna (15. rajz). M. 10–13, á. 6–8 cm. Vizet, tejet, bort ittak belőle. Ma már nem használatos.

Ejteles vagy *ejteres⁶* (16. rajz). M. 15–20, á. 10–18 cm. Régi űrmérték, félkupástól kétkupásig (egy kupa vagy kupás: 0,5 l) számos változatát készítették. A juhászok *zsendicét⁷* tejet, puliszkát ettek belőle. Ma már nem használatos.

Kicsi mozsár (17. rajz). M. 15–20, á. 5–7 cm, számos változatban és nagyságban készült. Borsot, gyömbért, mentát, cukrot stb. törtek benne. Belsejét fűrókkal és vésőkkel vájták ki. Ma már nem használatos.

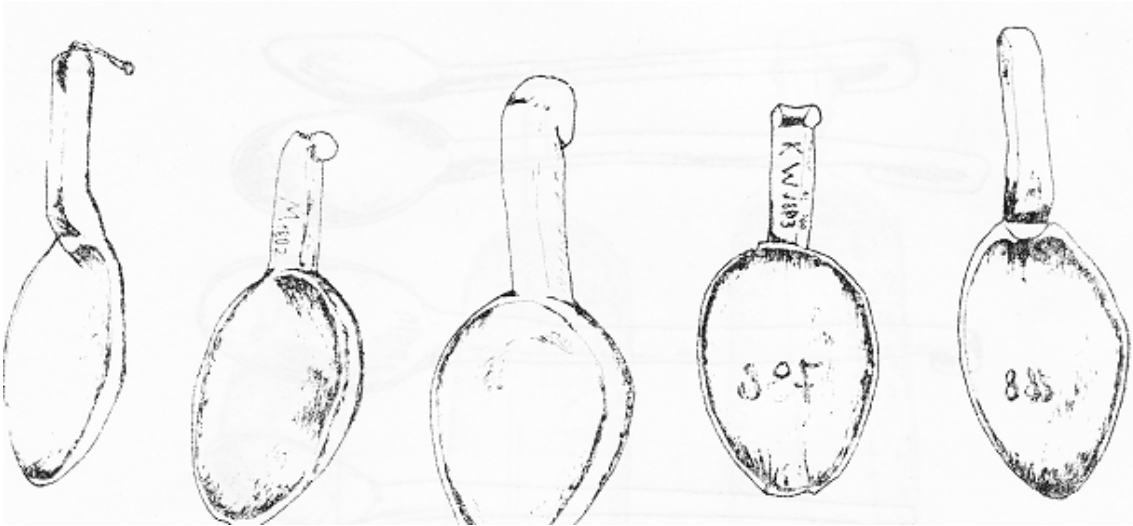

12. Eszteke

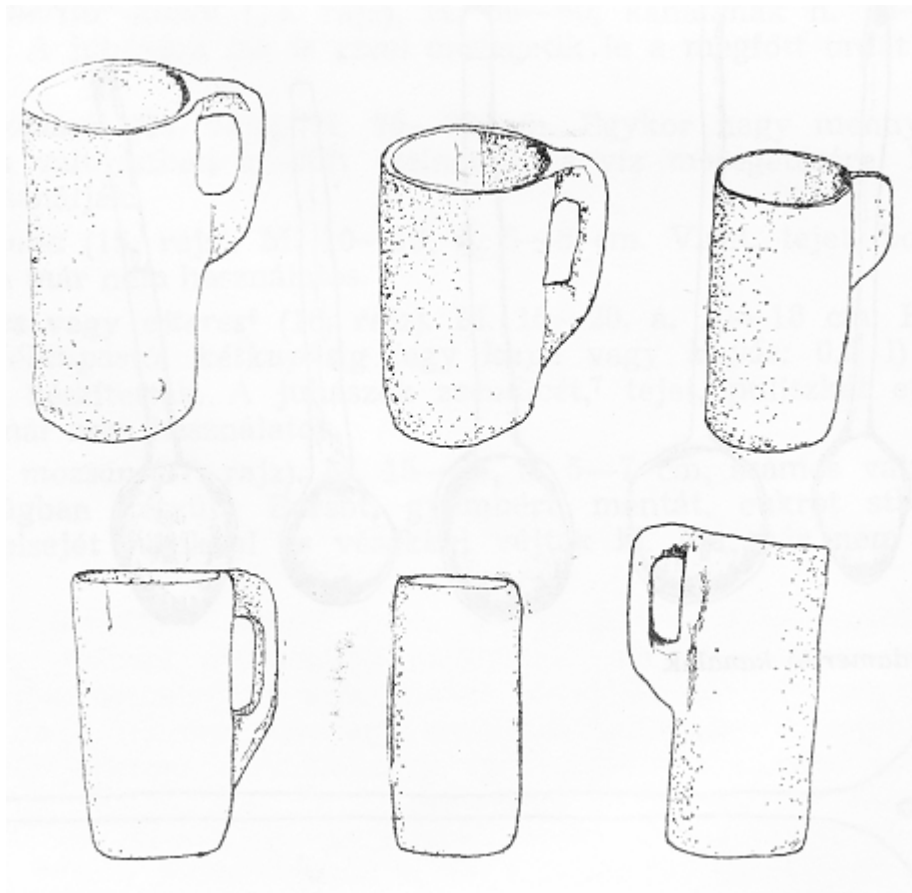

13. Ordamerítő kanalak

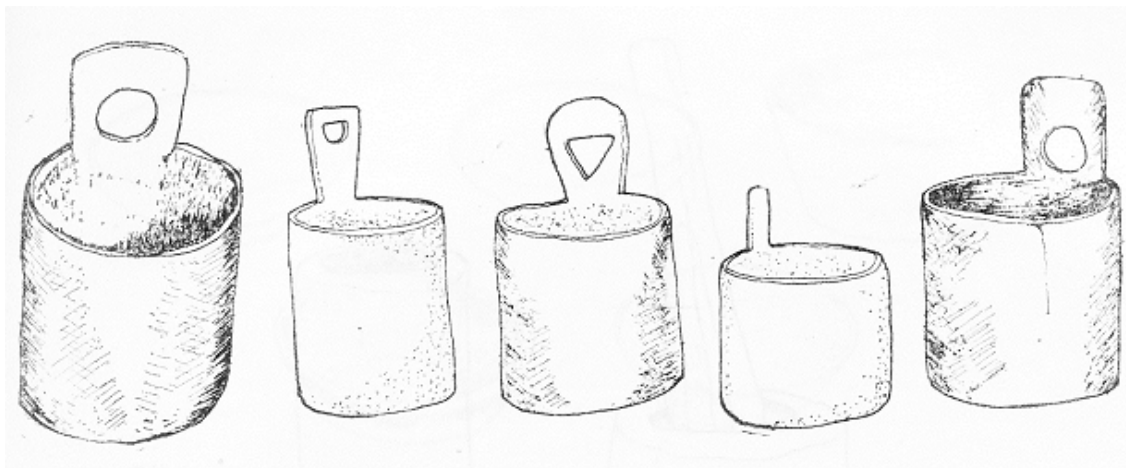

14. Merítőkanalak

15. Ivókannák

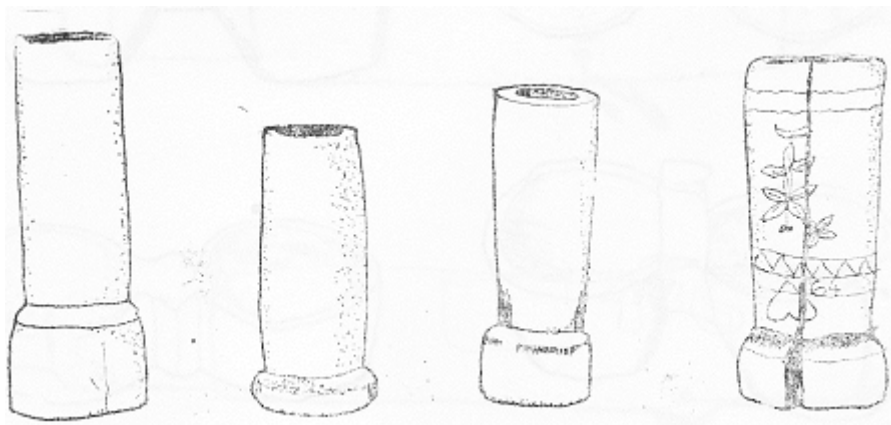

16. Ejtelesék vagy ejteresek

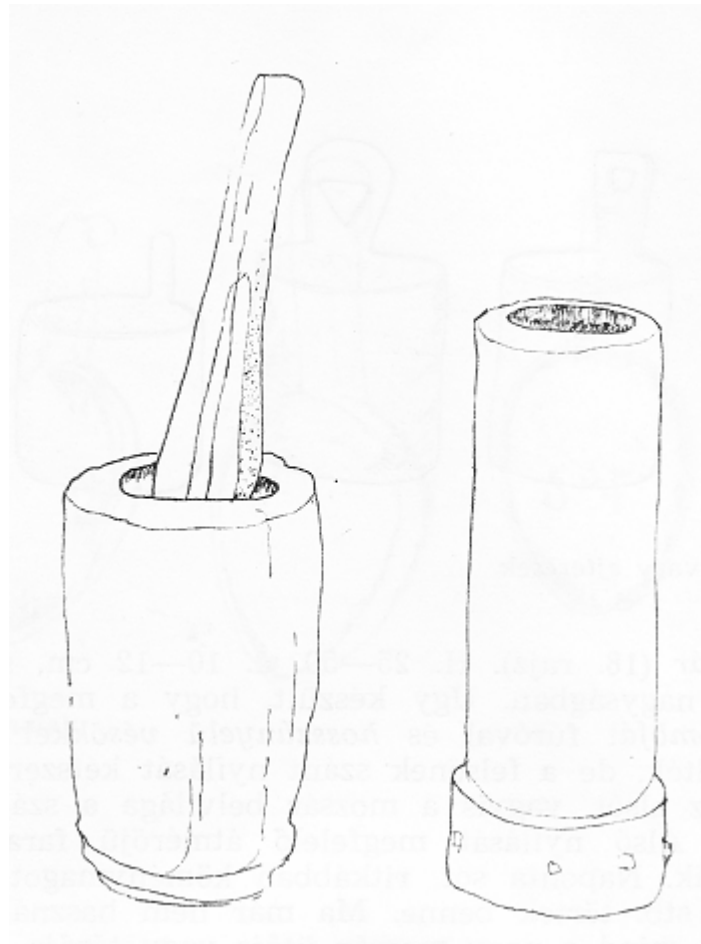
Nagy mozsár (18. rajz). H. 25–50, á. 10–12 cm, szintén számos változatban és nagyságban. Úgy készült, hogy a megfelelő hosszúságúra vágott *gömbfát* fúróval és *hosszúnyelv*, *vésőkkel* mindkét vége felől vájni kezdték, de a felsőnek szánt nyílását kétszer akkora formálták, mint az alsót, vagyis a mozsár belvilága a szájától a talpáig egyre szűkült. Alsó nyílását megfelelő átmérőjű faragott fadugóval szorosan elzárták. Naponta sót, ritkábban köménymagot, kendermagot, *büdöskőt* (kén) stb. törtek benne. Ma már nem használják.

Mind a kis, mind a nagy mozsár *ütője* vagy *törője*, az erős igénybevétel miatt, általában valamilyen keményfából készült, de így is többször elkopott vagy eltörött, amíg a mozsár tartott. Ezért cserélni kellett, s a régi mozsarak majd mind ütők nélkül maradtak meg. Mindig arányosan hosszabb volt a mozsár belvilágánál, hogy fogni lehessen; néha a mozsár kétszeresét is elérhette. Nagy mozsárba ütőként egy-egy *szerszámnyelet* vagy *lehéjalt fát* is befoghattak, kis mozsárba pedig különösen a szénkivevő *vaslapocska* (lapátocska) nyelét, amely gombban (kis gömbben) végződött.

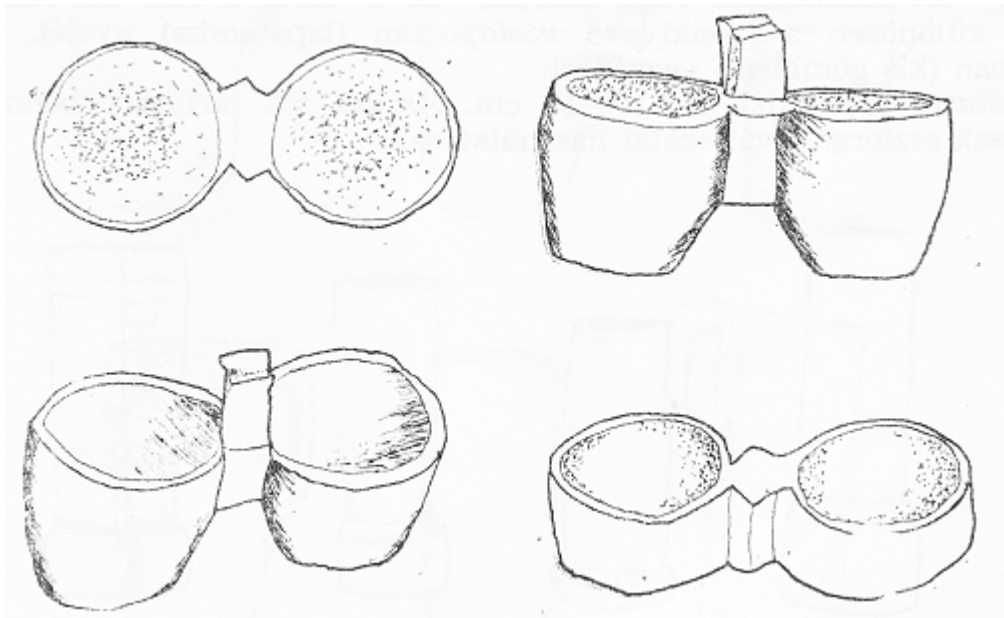
Sótartó (19. rajz). H. 10–15 cm. *Asztali* sót tartottak benne. Ma már csak esztergált változatai használatosak.

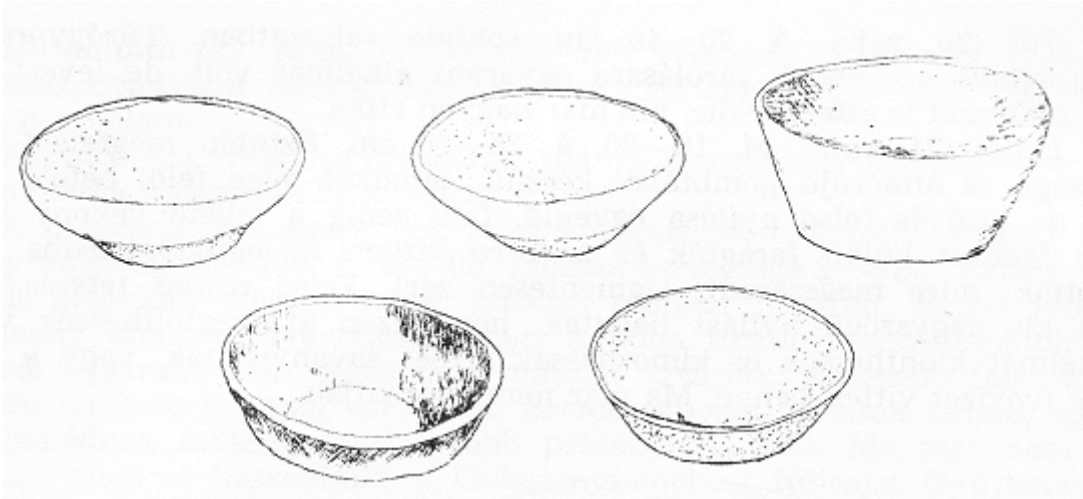
17. Kicsi mozsarak

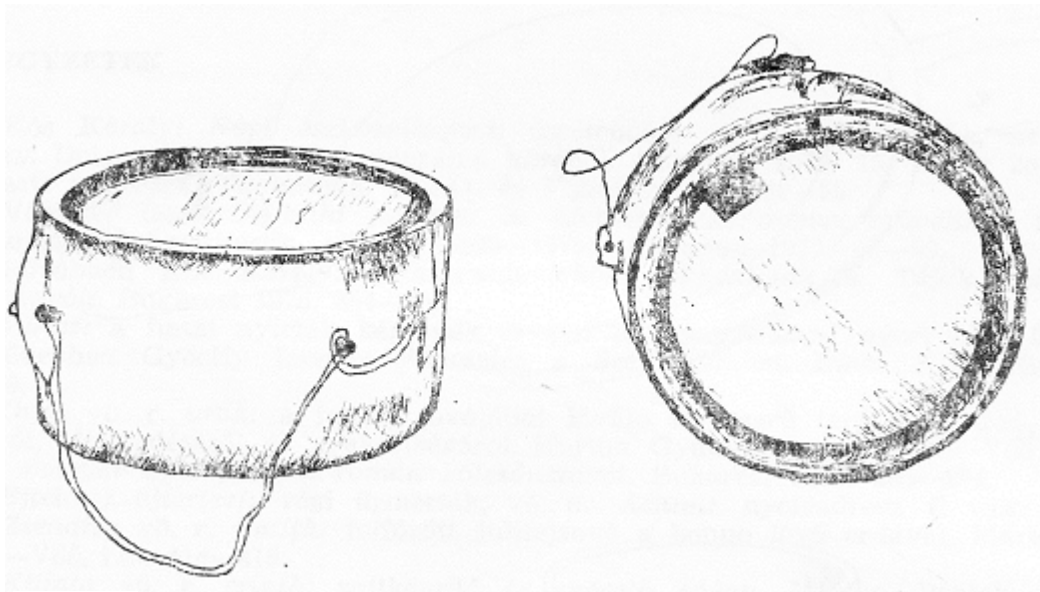
18. Nagy mozsarak

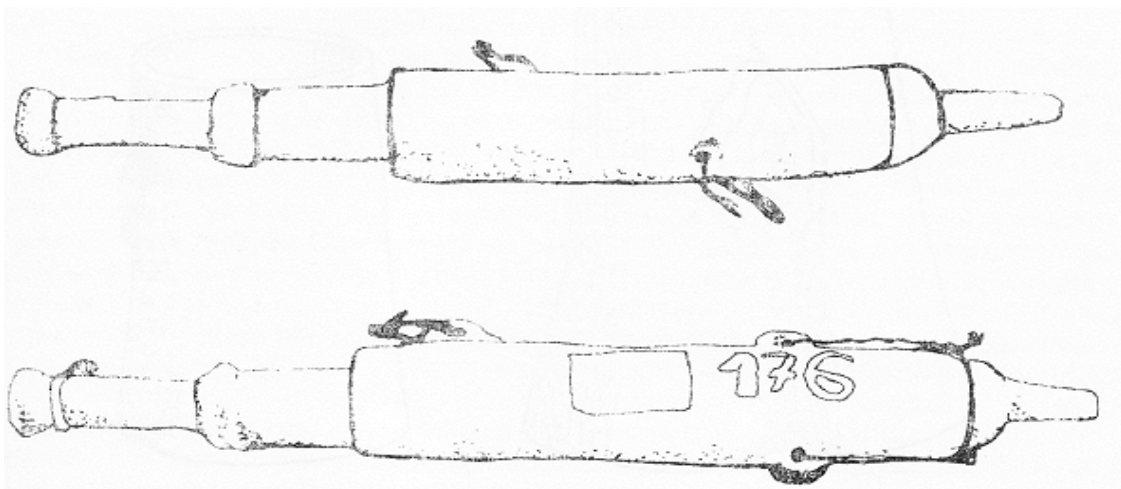
19. Sótartók

20. Tálak

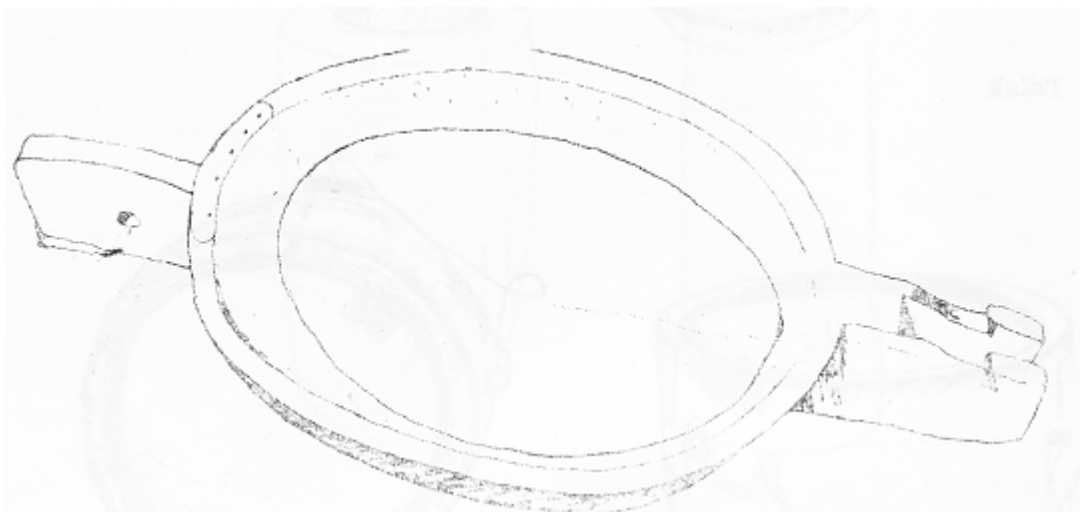
21. Légejek

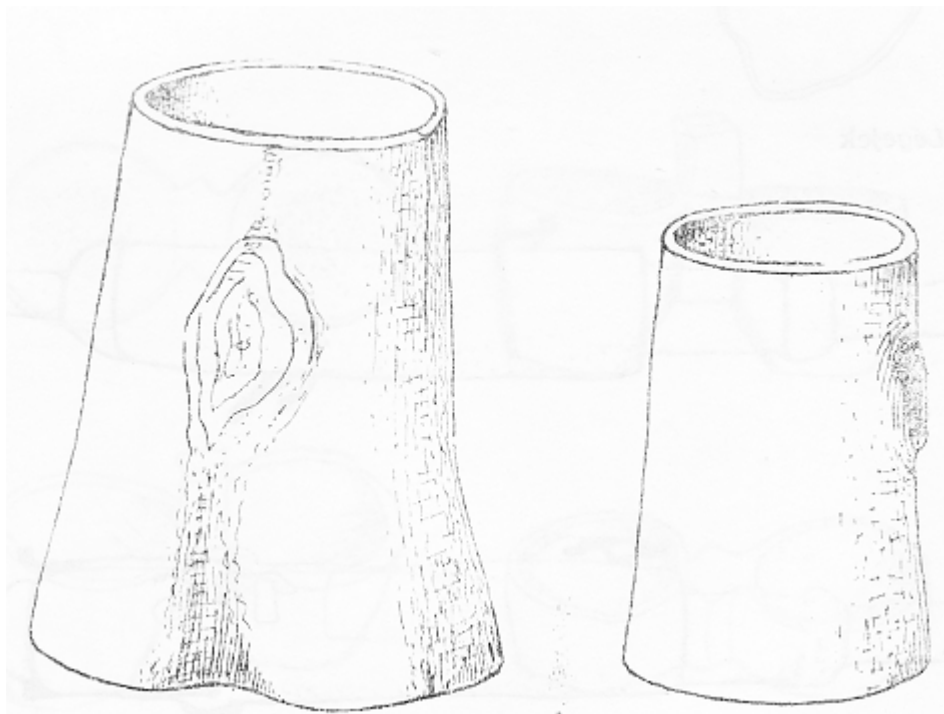
22. Hurkatöltők

Tál (20. rajz). Á. 20–40 cm, sokféle változatban. Túrógyúráásra, zöldségmosásra, ételek tárolására egyaránt alkalmas volt, de levest, tejet, puliszkát is ettek belőle. Ma már nagyon ritka.

Légej (21. rajz). M. 16–20, á. 26–30 cm. Szintén megfelelő magasságú és átmérőjű gömbfából készült, mindkét vége felől befele vájva, de alsó és felső nyílása egyenlő, fala pedig a lehető vékony volt. Két *fenekét* külön faragták és a forró vízben melegített *kávába* szorították; mire megszáradt, légmentesen zárt. Felső részén tetszés szerint kis négyszögű nyílást hagytak, hogy ezen át megtölthessék vagy tartalmát kiönthessék és kimoshassák. Tejet savanyítottak, vagy a mezőre ivóvizet vittek benne. Ma már nem használják.

23. *Kilinta*

24. *Szuszékok* (Offner Marianna rajzai)

Hurkatöltő (22. rajz). H. 53–56, vájt részének h. 30–35, á. 8–9 cm. Disznóvágáskor minden háztartásban nélkülözhetetlen volt. Ma már nem használatos.

*Kilinta*⁸ (23. rajz). A juhászok ma is használják: belehelyezve és lenyomtatva csorgatják ki a sajtból a savót.

A gabonatarató *szuszék* (24. rajz) a legnagyobb méretű faragott faedény volt: m. 60–200, á. 27–63, falának vastagsága 2–3 cm. Fatörzsből vájták vésőkkel; méretei miatt hosszas munkát igényelt. Szíjas fából: a kemény bükkből, gyertyánból vagy a puha fűzfából készült. Alulról-felülről egyaránt vájni kezdték, s miután kivájták, szélesebb felét alul laposra hasított falappal zárták el. Szemesgabonát tároltak benne, egy-egy családnak szükség szerint több példánya is volt. Ma már nem is készítik, nem is használják; a Csíkszentdomokosi Néjrajzi Gyűjtemény három darabot őriz belőle.

JEGYZETEK

¹ Kós Károly: *Népi eszközvilágunk ősrétegéből = Eszköz, munka, néphagyomány*. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Bukarest 1979. 16, 18. és 26–27. Az idézett fejezetek: *Famunkák*, 16–41. és *Vízivókanalak*, 42–55.

² Vámszer Géza: *A csíki juhászat = Életforma és anyagi műveltség*. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975). Bukarest 1977. 55–99.

³ Bővebben Kós Károly: *Csíkszentdomokosi sokadalmak = Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest 1976. 354–356.

⁴ *Virics*: a fiatal nyírfák kérgének tavaszi megcsapolásával nyert népi üdítő ital. Bővebben Györffy István: *Viricselés a Székelyföldön*. Ethn. XLVIII(1937). 205–220.

⁵ *Orda* vö. r. *urdă*: a juhtej savójából kiváló túroszerű termék. A szó változatairól, elterjedéséről és gyakoriságáról Márton Gyula–Péntek János–Vöö István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest 1977. 283–284.

⁶ *Ejtél(es)*, *ejter(es)*: régi űrmérték, vö. n. *Achtel*: nyolcadrés (1 vagy kg).

⁷ *Zsendice* vö. r. *jintiță*: felfőzött juhtejsavó a benne lévő ordával. Márton–Péntek–Vöö, i.m. 414–415.

⁸ *Kilinta* vö. r. *crintă*: sajtkészítő és préselő edény. Márton–Péntek–Vöö, i. m. 228.

VÉGH OLIVÉR

A NAGYENYEDI FAZEKASOK CÉHLEVELE 1648-BÓL

Nagyenyeden régi hagyományai voltak a már elfelejtett fazekas-mesterségnek. A város múzeumában olyan fazekastermékeket őriznek, amelyeknek keletkezési ideje a XV–XVI. századra tehető, s amelyeket minden bizonnyal helybeli mesterek készítettek.¹ Az enyedi fazekasok rendtartását és kiváltságait már az 1600-as évek elején céhlevél írta elő; ezt 1648-ban I. Rákóczi György, 1684-ben pedig Apafi Mihály fejedelem erősítette meg.² A fazekasok olyan népes közösséget alkottak, hogy az enyedi vár egyik bástyáját róluk nevezték el, védelmét rájuk bízta; erről tanúskodik a bástya azóta megsemmisült felirata is.³ Céhes kiváltságait más helységek fazekasainak is átadhatták; bizonyos erre, hogy például járai mestereknek még a XIX. század végén is megbízóleveleket küldtek.⁴ Az utolsó enyedi fazekas századunk derekán még dolgozott, azonban időközben felhagyott mesterségével és Marosvásárhelyre költözött.

A céhlevél megerősítésének fent idézett két évszámán kívül az enyedi fazekasságra vonatkozó egyéb történeti adatot az eddigi szakirodalomban nem találunk; mi több, a magyar fazekascéheket számba vevő legújabb és eddig legteljesebb összefoglalás – bizonyára azért, mert a céhlevélről nem tud – Enyedet meg sem említi a fazekasközpontok között.⁵ Legutóbb Vita Zsigmond sorozatnyi levéltári adatot közölt a XVIII. századi nagyenyedi csempés tüzelőkről, a leltári jellegű források azonban semmit sem árulnak el a csempék mestereiről. „Jogosan feltételezzük azonban – vonja le a tanulságot a szerző –, hogy a nehezen szállítható csempéket az enyediek s így a Kollégium is a helybeli fazekasoktól szerezhette be, és azok felrakását is e mesterekkel végeztette.”⁶

Ily csekély kutatási előzmények után, mivel a nagyenyedi fazekasság történetének felmérésére eddig még nem került sor, fontosnak tartjuk közzétenni a céhlevél teljes szövegét. E kiváltságlevél ugyanis nemcsak nyelvészeti szempontból, vagy mint történeti érdekesség figyelemre méltó, hanem számos részletkérdésre is fényt vető, alapos dokumentum: hűen tükrözi az akkor már egyre bonyolultabb szakmai ügyek törvényes rendezésének szükségességét. Míg például Székelyudvarhely fazekasainak 1572-ben kelt céhlevele, amelyet 1613-ban, majd 1643-ban erősítettek meg újra, még csupán hat pontban foglalta össze tömören a szabályokat,⁷ Enyeden, a XVII. század derekán, a megsokasodott vitás kérdések tisztázása végett már kereken negyedszáz cikkelyt kellett a céhlevélbe foglalni. Így, részletes és aprólékos előírásaival, a céhlevél betekintést nyújt a céh belső életébe; némelyik cikkelye valósággal különlegesség, s ugyanakkor eddig eldöntetlen kérdéseket is tisztáz.

A céhlevél 79,5x69,5 cm méretű pergamenre íródott (8. fénykép).⁸ A hajtogatás egyes helyein és utolsó sorai alatt megrongálódott vagy hiányos. Alsó éle mentén, középtűt, egy háromszögű szakadás van (alapja kb. 20 cm, magassága szintén); ennek hegye megszakítja

az alulsó hét sort. A szakadás bizonyára akkor keletkezett, amikor a függőpecsétet leszakították az okmányról. Első két sorát, a cikkelyek római számozását, valamint az aláírók nevét arany betűkkel írták. Terjedelme hatvan kézzel írott sor: ezt közöljük szöveghű másolatban. A hatvan sorban semmi bekezdés nincs. Mi, az áttekintés megkönnyítése végett, minden cikkelyt új bekezdéssel emeltünk ki. A sorvégeket / jellel, az olvashatatlan vagy hiányzó részeket három ponttal, a bizonytalan olvasatúakat pedig a dült betűs szövegben álló betűkkel jelöljük. Az írásjelek magyarázatát és a szójegyzéket a tanulmány végén adjuk.

A rövid bevezető es záró rész a szokványos latin nyelvű szöveg,⁹ a rendtartásra vonatkozó cikkelyeket viszont magyarul írták:

NOS GEORGIVS RAKOCI / DEI GRATIA PRINCEPS TRANS-SYLVANIAE PARTI[UM] REGN[I] HUNGARIAE DOMINUS, & SICULORUM COMES / Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis, Quod fideles nostri Pruden[tes], et Circumspecti Stephanus Desi, Senior, Johannes Bekessi Junior, Magistri, Item Joannes Kalaczai, et Michäel Nagy Senior, Confratres Societatis, siue Confranter-/nitatis Figulorum, suis, ac caeterorum vniuersor[um] eiusdem Cehae siue Societatis Figulor[um], in Oppido nostro Enyed residen[tium], et commoran[tium], nominibus, et in personis, nostram, humili submissione, venientes in praesentiam, exhibuerunt nobis, et praesentauerunt, / l[ite]ras quasdam, Pruden[tium], ac Circumspector[um] Michäelis Geörgyffi Judicis primar[ii], Joannis Bolthos quondam, et Nicolai Czizmadia, caeteror[um]que Jurator[um] Ciuium, ac Senator[um] didi Oppidi nostri Enyed, in simplici pappyro, in formam libelli, patenter confectas, Sigilloq[ue] eiusde[m] / Oppidi maiori, et authentico, in viridem caeram, impresso, manusq[ue] Notar[ii] Jurati subscriptione firmatas, et roboratas Annuentionales, siue Ceehales, continentes in sese nonullos Articulos: Quibus mediantibus iidem Judex, ac Jurati Ciues, certas quasdam immunitates, iu-/ra, et libertates, necnon tractandae artis, morumq[ue], inter ipsos, obseruandor[um], normam, praefatae, Figulorum Cehae, siue Confraternitati indulnisse, et praescripsisse dignoscebantur, tenoris infrascripti: Supplican[tes] Nobis humili cum instantia, vt nos easdem literas, omniaque / et singula in eisdem contenta, ratas, gratas, et accepta habentes, literis nostris inseri, et inscribi facien[do] pro eorundem Figuloru[m] Confraternitate, praescripti Oppidi Enyed ac Successoribus ipsor[um], perpetuo valituras clementer confirmare dignaremur. Quorum quidem lite-/rarum tenor verbalis sequitur in hunc modum. Nos Michäel Geörgyffi Judex Primarius, Joannes Bolthos, et Nicolaus Czizmazia caeteriq[ue] Jurati Ciues, ac Senatores Oppidi Enyed, Memoriae commendamus, Quod cum nos certor[um] negotio[um] ac Causar[um] discutiendarum / causa Sede nostra Judiciaria consedissemus, comparuerunt coram nobis, Prouidi Andreas Fazakas, Joannes Kalaczai, Magistri Cehae, Johannes Fazakas, al[ia]s Székely, Joannes Bekessi, et Stephanus Desi, alias Fazakas, caeteriq[ue] eiusdem artis Magistri, Concives nostri Figuli, / ac flagitabant a nobis, vt pro artificii ipsor[um] maiori firmitudine, ac munimine, in medio nostri, secundum consuetudinem, aliarum societatum, potesta-

tem ipsis facere dignaremur, Ceeham, seu Communitatem, quâ hactenus magno cum ipsorum detrimento caruissent / Consuetudini, nostro, ac totius Oppidi consensu acceden[tes]. Quo legibus ac Regulis certis, ipsi, pro nune, caeteriq[ue] advenae, eiusdem artificii constituti, homestius ac moderatius artem suam in vsum publicum exercere in Oppido nostro possint. Leges autem et articuli tales / sunt Vngarico idiomate.

I. Az mély Fazekgyarto mester ember idegény helyről ieőuend kőozwnkben, es io nemzetsegh leuele, s. bizonysga leuen, hogy Céhes, es nem kantar helyén tanult, es iambor eletw, ném Jobbagy legyen, illyén conditiokkal vesszwk be Tarsasagunkban, / Vgyan it az my Cehunkban, es tarsasagunkban tanult Fazékgyartó mester Legenyekél edgywt, hogy elsőben tizenéótódnapok alatt tartozzék mester Remeket, vgy mint három fazakat, és egy mák eórleött czinalni, mely három fazéknak edgyiké, magosságára egy singh, s egy fertály / az másiknak magossaga egy singh, az harmadiknak magossaga fertály heien, egy singh. Az mákéórlónekis oly nagynak kél lenni, az kiben huszonégy font hus leuéstéol méghabarlodgyek. Ha pénigh az Mester Remeket tizeneótódnapra elegsegeskeppen megh nem keszitene / az my Cehunkban be allando iambor, es nem Jobbagy személy, tartozzek adni az Chenak bwnteswl f. 3. Ezekét be advan, keszwljon mester aztalhoz. Az méster oztálhoz pénigh keuantatik az my Cehwnk rénd tartasa szerent: Tyuk nro 8.24 font hus pedzenyevel / edgywut, éleuen hal eőregh dr. 50. Egy vereó malacz swtni valo, egy Lud gywméolczós leuel, feier kenyer elegendó, két lepen, két kalacz, es gywméolcz tal eték. Ezeknek megh adasikor tartozzek lé tenni az Ceh aztalara f 6 dr 44 az my Cehunkban be allando mester Legeny. / Ha pénigh erteke nem léuen az hat forint, és négyuen négy penznek le tetelere egyszersmind, az feléré tartozzék ezwt marhat zalagnak letenni, méllyet eztendő s három nap alatt akár mély napon kivalthat. Ez pénigh az megh irt be allandó mester Legeny, legh iffiabb, es fen szolgalo iffiu mester / lezen, mind addiglan, miglen mas utan'a be al, az Cehnek reghi io rend tartasa szerent.

II. Valamely rendbeli embérnek gyermeke kéozwnkbé akar állani, es az Fazekgyarto mwuet megh akaria tanulni, kevantatik elsőbe két hétet (mellyet proba hétnek hinak) lakni, annakuta'na szwksegh, hogy Jobbagy n'e leven iambor nemzet, es / tizta személy legyen, mikor pénigh az Cehban be al, tartozzek az Cehnak be allasakor f. 3 dr. 44. adni ezek melle három tal etkét, vgy mint három tyukot, 10 font hust péczenyével edgywt, egy véró malaczot, eleven halat dr. 25. kenyeret elegendót, egy kalaczot, egy lepent, gywméolcz tal etket. Az vrat penigh szolgallya / iamborul három egez eztendeigh. ha penigh az három eztendők alatt az be allot Inas, Vrat, ok, es modnelkül el hadna, harmadnapok alatt haza nem ménven, megh bwntetik f. 1. Masodsor-is ha el hadgya Vrat. hir, mod es oknelkwl bwntettesek f. 1. harmadzoris penigh ha ugya' megh probalandgya, tartozzek az Cehba / bwntetéswl adni f. 1. Es igy az elebeni gazdaiához vizza adgya az Ceh, ha penigh az Inas'k Vra adna okot ra, az Ceh megh bwntesse f. 1. ha penigh az inas vakmerőkeppe, az aprod avagy inasi haro' égesz eztendőköt nem akarna ki téolteni, annak utanna penigh eórégedven, akarna az Fazekgyarto mester emberek kéoziben az my Cehunk-/ban, miueles'k auagy mwuenek

kóutesere be allani, tartozzek az eó quasi aprod eztendeiet kiteólteni iamborul, avagy penigh ha azt nem akaria czelekedni, tartozzek adni f. 16 es igr az Ceh igassagat plenarie meghaladva, tanult mesterseget kéovetheti. az ki penigh az inasnak Vra leszen, mas'k nap szamra nem iartathattya mert ha elkwdene bwn-/tetese f. 1. Az Inas'k penigh ruházattal tartoznak, vgy mint egy czondraval, ket ingel, ket labra valaval, egy swvegel tartoz'k, es saruvalis az menyit elnywhet, masfel egez eztendeigh. Az harom eztendók el telven, az Cehlevelet tartozik neki adni iambor, Vranal való szolgalttyarol, hogy az uta' légeny bene' szolgáltass' és mivelhesse' / valahol akar Cehes helyyeken. Az Inassagbol miues legenysegre való felszabadittas'k lévélenek meghadasakor tartozzek fizetni f. 1. egyebet semmit sem, ha penigh maga gondolattyabol az Céhre való haragiaba közel való helyyre ménne kantarkodni, es az Céhnek nagy artalmara mivet hordana be, ieóvendőbe penig be akarna allani, mester-/segenék kóutesere az ellennwnk mwvelt kantarkodasert fizessen f. 6.

III. Az myréghi io, igaz rendtartasonk ez volt, hogy kózónseges napon, masunnan fazakat ide nem volt szabad hozni, mostis azt kévannyuk, ha penigh hoztanak, s. mégh tudhattuk, hogy arultak, el vóttwk, fel oztotunk vele, annak az mwnék két resze a Varos Biraiae / volt az harmad resze az Fazakasoke, ezutanis ha hoznak, es nemes, vagy varosi haznal lé raknak is, megtuduan, az nemes haztul szolgál biroual, varosi haztul penigh biro hatalmaual, ez my Ceh leuelwnkk vigora szerent, el hozhassuk, fel oztuan, két resze, az fiscuse, harmadresze' penigh az biroe s Fazekgyartomesterembereke legye'. ennek felette ha valamély ide-/gen kivwl való mester ember szabad sokadalom napiara mwvet hoz, az Lato mester, az my Cehwnkk io rendtartasa szerent, megh latogatva' egetlen talalvan benne, azt teórúenyre Ceh mester hazahoz vihesse es mégh bwtetések f. 1. Sokadalom masodnapian penigh 12 oraigh szabadon arulhatnak az éxtraneusok, 12 ora utan penigh az és föl-/di miuekk veztese alat arulni migh nem engedtetik.

IV. Az mw mwúkk rendi szerent ve.. azos, gyontaros, máz ala való feieritet feier, tarka cravalt, és fekete mwvet szabad czinalni. Tovabba mint ennek előtte, vgy ezutanis az mazas, vagy egyeb fele kalyha behozasa, mellyet my is megh czinalunk, az Vykerezyenek czenalta kalyhaian ki-/wl, be ne mereszellyek hozni, miuék veztese alat. Az magunk Cehbeli attyankfiáis illendőkeppen adgyak kalyhaikat.

V. Az mi penigh az mw mwvinket illeti, ha valaki kózollwnk az Piaczra, senges, es egetlen mwket viszen, mw kóztwnk Latomester leven, ha valaki előt olyan mivet talal, az arra rendeltetet Latomester, az Cehmester / hazahoz viszi tóruenyre, ha senges'k es egethlen'ek talallyak, az Ceh rendelése szerent, marad bwntetesen f. 1. Ezalat ha valaki a Latomestert, az Piaczon megh pirongatna oknélkül magunk Cehwnkbeli attyankfiai közwl bwntetesen vagion dr. 18.

VI. Mazas miuét a kiczinal, vgy mint olaynak es bornak, s egetet bor'k való korsot / ha vgy arullya felelue, hogy mazas belól, s vgy nem leszen, tehat megh bwntetik f. 1.

VII. Az ki mas ember, Szent Miklos penzevel fogadot, mwvere menyen tudvan, kéménczere czinalni, s. meghczinallya, az mit teólle fi-

zetnek, el veszik tőle, es az Cehe leszen, ha penig felveven az Szent Miklos penzet, fogadat mwvet vegben nem vinne tehat / Biro hirevel Ceh akarattyabol, az mwvelhető ember meghczinaltathattya, magunk Cehwnkbeli atyankfiaval es az Szent Miklos penzet, az ki fel vette volt, tartozzek refundalni az miueltető embernek.

VIII. A Piaczon pénigh egymas elől, az Fazakasok az veveot senki el ne hiia, mert meghbwntetik d. 18.

IX. ha / valaki köszwllwnk az Piaczon, vagy maga, vagy haza nepe féddenek, avagy edgik az masikra te mondadott, vagy gyalazatos szot mondanak bwntetése legyen f. 1.

X. Az mély Mester legeny kéóztwnk méggh akar maradni, mesterseget akar követni, addigh méggh ném engedgywk hogy Mesterseget valczon kwlóm-/ben, hané' elsőben keresse meg az vtyat, azaz elsőben szolgallyon az Mester Remekert Husvettólfogva Szent Galaprigh, annak utanna valczon mesterseget ha pédig nem szolgálna, déponallyon f. 4. ha pénigh eleb megh matkasodik, tegyen f. 2.

XI. Az mely Fazekgyarto Mester embernek holta téórtenik, annak felesége / ha az Cehet akaria tartani, esztendónként tartozzek az Ceh köziben adni d. 12 ha ki buczuzik, ezzel nem tartozik, de'ha gyermeke az megh holt Attyanak mesterséget keduell, s. tanullya, téhat az szegodtetesnék felevel tartozik, az szogaltnak is fél ideievel, de az be allas penzel nem tartoszik hogyha penigh / nem azt az mesterseget kezdi elsőben tanulni, hanem mast, s. azt megh vnuan vissza terne az atya mestersege tanulasara, így, mint egy extraneusnak reputaltatik.

XII. Ceh rendi szerent kóztwnk négy Iffiu mesterwnk vagyon, az mikor halot esik kóztwnk tartoznak sirt asni, az sir asas közben / pénigh ha valami illétlen dologh talal esni, egymas kóztót igaziczak. neha pé-nigh pénzert is szoktak temetni, annak az pénznék ket resze az negy Iffiu méstere, az harmad resze penigh az Cehe.

XIII. Ha penigh az mesteremberek közwl, Ceh téórvenye szerent kóztwnk birsakon marad, az Ceh téórvenyeuel / megh nem elegedue', tartozzek elsőben a birsagon küiul le tenni f. 3. az mely három forint, es birsagh penz, az megh nyért fele legyen, es így az my Cehwnkból ki viheti az téorvuent negy Cehre.

XIV. Ha mivés legeny ie'ouend kóztwnkben, ez mely mester emberhez tanal elsőben menni, akar penigh hozta legenyis, az legent / le ne wltesse Ceh hire nelkwl, hanem egy nap az Ceh mesternel miuel-uen, annak utanna adgya oda ismét, ahoua szallot, auagy penigh az ki hozta, ket hétig ot lakva', adgyak oda, az houa illik, hogy ha penigh az Ceh hirenelkwl le wltetné, megh bwntettesek f. 1.

XV. Ha valamély méster embernek fia volna, es az my méster-/segwnket megh akarna tanulni, az Attya hazanal szabadoson megh tanulhassa minden fizetes nelkwl, ha penigh az Attya nem akarna tannittani gyermeket, hanem mashoz akarna inkab adni, tehat tartozzek masfelesztendoeigh be szegódni, es egy ebedet adni, gazdaiaval edgywt az Cehnak, éztendeiet iamborul ki túltuen, / fel szabadittani minde' fizetes nelkwl. Legeny penig, es Inas Vra hirenelkwl vra hazan küiul né méreszellyen szalni, egy forint bwntetes alatt.

XVI. Valamely mester ember az Ceh mester szavara az Ceh szogaiának szalasot ne adna vakmeróképpén, es az Ceh mester hazatul haragiaban Ceh tóruenye ellen el-/menuen, megh bwntessek f. 1.

XVII. Ha valamely mester ember az Ceh titkait ki viszi az Cehből, auagy valami oly dologgal kérkednek, az ki hozza nem illenék, auagy Ceh gyalazattara tartoznek, az Ceh még bwnteti f. 1.

XVIII. hogyha az mésterek közül valaki az Cehtúl megh hasonlonek, és az Ceh igas-/saga ellen zugolodnék, haborgana, az Cehnek igaz tóruenye szerent, valamit az olyan mester ember erdemel megh bwntedgyek.

XIX. Hogyha ide az my varasunkba valamely affele Szatocz, mely masoktól veszen fazakat nyeresegre fazakakat hozna, sém'i vton, modon fel né mereszellye bontani, akarmely időbe'is nylua'valo / karunkra, hané' az Varosrol csak ki vigye, mert ha kwlómbé czelékednék, tehat minden abbeli iauai veszteseuel bwntettesek, melynek két része az fiscuse az harmada penigh az Biroe, es Cehe legen.

XX. Ha valamely idegen Fazakas méster ióné Varasunkba', auagy bator Vratlan legény / volna varasunkb... auagy Inas, mely Inas ki tóltuen az eó inas eztendeiet, es azon Vranal ném akarna touab lakni, tartozek az Legenyek Attyahoz menni es az altal Vrat kerni, ha penigh ez ellen valamellyik impingalna, tehat ennek az eó bwntetese f. 1. anakutannais vgyan az Cehtől varion.

XXI. Hasonlokeppen / az Legenyek Attyais tartozek Vrat mutatni, de abbanis ilyen mod obserualtassek, hogy elsőbenis ha Tanaczbeli ember vagon az Cehban, azt kinallya megh az Legen'yel, ha annak ne'm kel az Ceh mestereket, ha azoknakis nem kel, az éoregh mestereket, ha vgyan azokkis nem kel, azon rendel, az mint az Cehban vadk az elsőkötfog-/ua mindaz utolso legh Iffiabbik méster emberigh megh kennallya, mert ha kwlómben, es valami oly állapotban, vagy valakinek való kedvezesben tapasztaltatik, akarva' kezvezni az mesterlegennek is, rendet ez zerint nem tartva, megh bwntetődik, az Legenyek Attya f. 1.

XXII. Az mely legeny valamely mester mwhelye/-ben akarna meg maradni, elsőben tartozek proba hetet, két hetet lakni annal, annak utan'a ha teczik az szallas, fertaly eztendeig tartozek ot lakni, es ha valami forma mindén igaz oknelkwl, es vakmerokeppen az Vrat el hadna, az olytant megh bwntetik f. 1. miglen penigh ki nem telik az á fertaly esztendőis, / addigh Vra ne adattassék, el teluén penigh az fertaly esztendőis, de vgyan annak után'a, az Legenyek Attiatul keruen Vrat, az előbbi ..... obserualtassek.

XXIII. Az mely mesterlegeny imar mwhellyebe lakva, es muéluen, az eó Vrat valami gondolattyalból vakmeróképpén elhagyná, kwlsó munkara vagy /szakmanyozasra, szólómwre, és aratasra adna magat, az Cehnekis' bozusagara, az ollyi' legeny meghbwntettesek f. 3.

XXIV. Ennek utana pedigh az mester emberek szalagiaiis akar menyeniis legyen, de az Ceh mester hazanal aluan az korcjomara ne vitettesek, anák kivaltasanak bwntetese alat, miuel igen illetlen / dologh.

XXV. Az Cehnek az mely szeki az Templomban vagon az ket vtolso iffiabbik mesterék tartozanak minden vasarnap reggel enekles elót megh tisztítani.

Nos itaque supplicatione[m] ipsorum, ac caeterorum honestorum honestorum virorum intercessionem ipsorum nomine factam, tanquam iustam ac legitimam agnoscentes, quia iusta / et honesta, petentibus non sunt deneganda, nos etiam ipsorum petitioni benigne annuentes, eisque liberam facimus potestatem Ceham, siue Societatem Figulorum aptis legibus et conditionibus. (Salvo iure alieno) in usu ipsorum privato, et publicum in Oppido nostro Enyed, sicut litterarum nostrarum praesentium vigore Sigillo Oppidi nostri / / Enyed maiori, et authentico roboratas, et in perpetuum valentes dedimus, et concessimus iure, ipsorum in cautelam Enyedini. Anno Domini Millesimo sexcentesimo [.....]gesimo, die vigesima quarta Mensis Iulii. Franciscus Litteratus, Notarius Oppidi Enyed. Nos itaque praemissa supplicatione, nobis modo quo supra por-/recta fauenter exaudita, et clementer admissa, praescriptas litteras Annuentiales, siue Cehales, non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte vici atas sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibus litteris nostris de verbo, ad verbum, Secundum resolutionem nostram sine diminutione, augmento, variationeque aliquali, insertas, et inscriptas, quoad omnes earum continetias, articulos, clausulas, et puncta, eatenus, quatenus ea[m]de[m] existunt emanate, viribusque earum veritas suffragatur, ratas gratas et acceptas habendo acceptauimus, approbavimus, ratificauimus ac / pro praefatis Magistris, caeterisque Confratribus ac tota Societate seu Ceha Figulorum, ipsorumque Successoribus, et posteris [universis confirmavimus prout, acceptamus, approbamus, ratificamus, et confirmamus, harum nostrarum] vigore, et testimonio litterarum. In cuius rei memoria[m] firmitatemque perpetuam, has easdem praesentes litteras nostras, pendentes, et authentici Sigilli nostri munimine roboratas... [Stephano Desi, senior[e], Johanni Bekessi Junior[e] magistris, item Johanni Kalaczai, et Michaeli Nagy Senior[e]. Confratribus ac toti Societati, Siue Cehae / Figulorum, et eorum Successoribus, ac posteris uniuersis] clementer dandas esse volumus, et concedendas. Datum in Civitate nostra ... die ...] .... Septima Mensis Junii. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Octavo.

Georgius Rakoci

Ioannes Horvath de Palocz Secretarius

A céhlevél hátsó lapján, a többszöri összehajtás után borítóként kívül maradt egyiken az alábbi nehezen olvasható hatsoros latin nyelvű kihirdetési és megerősítési záradék van 1649. február 19-i kelttel, Veres Ambrus ítélőmester saját kezű aláírásával:

Anno 1649 die 19 mensis Februarii, in generale congregatione dominorum regnicolarum trium nationum Transsylvaniae, Partium Hungariae eidem annexarum ex edicto illustrissimi domini principis Transsylvaniae ad diem vigesimum tertium proximum praesentis mensis Ianuarii in civitate Alba Iulia celebrata exhibitae, publicatae, acceptae, confirmatae et extradatae sunt praesentes litteras privilegiales, nemini contradictione.

*Ambrosius Veres protonotarius m. pr.*¹⁰

A céhlevél bevezető és záró részéből megtudjuk, hogy Enyeden ez időben id. Nagy Mihály, Fazakas András, Kalaczai János, Fazakas Székely János, Bekessi János, Dési Fazakas István fazekasok, valamint a társaság többi, név szerint nem említett tagjai dolgoztak, és céhük megerősítését kérték. A helybeli Fazekascéh vagy Társaság persze már jóval korábban működött, hisz magát a céhlevelet is 1648 előtt írták és terjesztették a város tanácsa elé,¹¹ de amint a szövegből kiderül, mindaddig – nagy kárukra – nélkülözték a többi társaságéhoz hasonló törvények és szabályok előírásait. Ezenkívül közismert, hogy a fazekasok, kevésbé rangos és jövedelmező foglalkozást űzván, viszonylag később alapították céheiket, mint más mesterségek képviselői¹² (pl. bőripar, ruházati ipar, ötvösség stb.). Kétségtelen, hogy a fazekasmesterséget Enyeden sokkal régebb, talán évszázadokkal előbb gyakorolták, mígnem szervezeti formáit e céhlevélben törvényesen is rögzítették.

Ezúttal nem feladatunk az enyedi fazekasok céhlevelének szövegét más erdélyi fazekascéhek kiváltságlevelével összevetni és ebből következtetéseket levonni, nem mulaszthatjuk el azonban, hogy néhány érdekes vagy vitatott kérdést érintő cikkelyre rá ne irányítsuk a figyelmet.

Többször merült fel mostanáig például a kályhacsempék más helyre való szállításának és eladásának ügye. A céhlevélből – más megfontolásokkal egybevágóan¹³ – egyértelműen kiderül, hogy az alvinci habán kályhákon kívül, amelyeket Erdélyben sehol sem tudtak utánozni, másfajta csempéket csak az illető hely fazekasai készíthettek és adhattak el (IV. cikkely). Ilyenformán máris igazolódott Vita Zsigmondnak az a föltevése, hogy a Kollégium csempés tüzelőit valóban az enyedi mesterek készítették. Különbön is bármely fazekasterméket csak vásárok alkalmával lehetett más helyről hozni (III. cikkely). Ebben az időben a máz használata már Enyeden is általános (IV. cikkely), sőt a céhlevél a mázhasználat részleteire is kitér. Az inasokat már ekkor sem volt szabad szakmán kívüli más munkára felhasználni (II. cikkely). A kontár helyen tanult mestereket nem vették be a céhbe (I. cikkely), s ha valaki a céhet elhagyva, kontárkodás után akart újra beállni, büntetést kellett fizetnie (II. cikkely). Érdekes, hogy a céh törvényei a már működő viszonteladókat (*szatoczok*) ekkor még kitiltották a városból (XIX. cikkely).

Az említetteken kívül a régebbi céhlevelekből hiányzó számos egyéb adat között tallózhat a kutató. Ha pedig helyenként olyan, ma már kevésbé érthető részekre talál (pl. Szent Miklós pénze, VII. cikkely), amelyeknek értelmezését a sokszor kétes olvasat is zavarja, reméljük, hogy a további részletesebb elemzések meghozhatják azokat az eredményeket, amelyek igazolni fogják e közlés létjogosultságát.

ÍRÁSJEGYEK ÉS SZÓJEGYZÉK

Az eredeti céhlevél *y* és *w* betűi fölött a két pontot nyomdaműszaki okokból nem jelölhettük. Olvasatuk a mai *i*, ill. *ü* hangzónak felel meg.

Az iratszerkesztő rövidítési jele enyhén hajlott *s* betű formájú.

A dénár rövidített *dr.* jele általában cirkalmasan írt, sokszor az olvashatatlanságig cifrázott.

Felhívjuk a figyelmet néhány betű maitól eltérő, szokatlanabb olvasatára (ami különben nem következetes a szöveg minden helyén):

u = *v* (pl. *leuele*, *hatalmaual* stb.), de lehet fordítva is: *v* = *u* (pl. *Vra*, *vgyan* stb.), s a kettő egyazon szóban is előfordulhat (pl. *vmuan* = unván).

cz, *dz* = *cs* (pl. *czinálni*, illetve *pedzenyevel* stb.).

ó, *eő*, *eő*, *eo*, *eo*, *éó*, *éó* = *ö* vagy *ő*.

dgy = *dj* vagy *gy* (pl. *adgyak* vagy *edgyiké*).

z = *sz*, de *sz* = *z* is lehet (pl. *aztal*, illetve *tartoszik*).

A könnyebb olvashatóság és a fogalmak pontosabb értelmezhetősége miatt az alábbi szójegyzéket állítottuk össze:

céhmester: a céh választott előjárója, aki a céhet a városi tanácsban képviselte; ő vezette le a céhgyűléseket; nála volt a céh ládája, irattára, később pecsétje és zászlója

craval: zavaros, nyugtalan; itt talán márványos erezetű, folytatott, fröcskölt vagy pöttyözött máz alatti díszítést jelenthet

deponáljon: letegyen

dr.: dénár, eredetileg ezüsből, majd később rézből vert pénznem, a magyar forint századrésze

edgik a másakra te mondadott (egyik a másakra te mondadott): sértő szót, megszólást másra fog. (A kalotaszegi Vistán ma is *témondázik*, *témondázó* az, aki valakiről rosszat mond, de számonkéréskor másra fogja. – „Hát nem te mondad, hogy olyan?”)

ezwst marha (ezüstmarha): ezüstmű, ezüst értéktárgy

extraneusok: városon kívüliek, idegenek, jövevények

f.: forint, pénzegység. Magyar forint = 50 krajcár, ill. 100 dénár; rénes (rajnai forint) = 60 krajcár, ill. 120 dénár

fertály: egy negyed

fiscus: kincstár, állampénztár

font: régi, néhol ma is használatos súlymérték, kb. 0,5 kg

gyontáros: gyantáros; itt festett mázas

gywméolcz tal etek: gyümölcs tál éték

gywméolczos leuel (gyümölcsös lével): gyümölcsös mártással

iauai veszteseuel: javai vesztesével

ie'óuend, *ieóuend*: jövendő

impingál: ellentmond, ellenáll

ióne: jőne

kantár: kontár, céhen kívüli, nem hivatalosan dolgozó mester

kéözwnkbé: közünkbe

kiiül, *küiul*: kívül

látómester: a termelés ellenőrzésére és az áruk minőségének megállapítására kiválasztott mester, aki biztosítja a hagyományos munkamódszerek tiszteltetését, vásárokon kijelöli az árusítóhelyeket, ellenőrzi a kirakott áruk minőségét

legények atyja: atyamester, a legények és inasok irányítója és elosztója, vándor fazekaslegények szállásadója

mák eórleő, *mákeórló* (mákórló): széles fenekű fazékfélére gondol-

hatunk, amely nagyjából csonkakúp formájú, de mindenképpen a fazék-formától eltérő nagy (a szöveg szerint kb. 12 kg húsból készült leves számára alkalmas) főzőedény; nem tudni, honnan vehette nevét. Már a kolozsvári fazekascéh 1512-ben kelt céhlevelének 1523-ban kiegészített szabályai is az előírt mesterremekek között említik. Ebből úgy tetszik, hogy nem is annyira mérete, mint inkább formája miatt kaphatta nevét, mivel itt Kolozsvárt „a nép által úgynevezett mákőrlő”-ként fel-tűnő edény méretét egyvedresként szabták meg

meghabarlodgyék (megabálódják): ízesített lében rövid ideig főjön

mesterasztal: céhbe-álláskor a mesterré váló legény által a céh tag-jainak adott kötelező vendégasztal, amelynek különböző fogásait a céh-levellek mindig előírják

mesterremek: céhbe-álláskor mestervizsgára készített mintadarab

miueluen, miuéluen: mívelvén

míueles'k auagy mwuenek kóetesere: mívelésének avagy művének követésére

mwuet: művet

nylua'valo: nyilvánvaló

obserualtassek (obszerváltassék): a szabály (a mondott dologban vagy személyre nézve is) betartassék

pedzenye, péczenye: pecsenye

penigh, pénig, penig: pedig

plenarie: teljesen

probalandgya (próbálandja): ha majd próbálja

quasi (kvázi): mintegy

refundálni: visszafizetni

reputáltatik: nyilvánítatik

senges (zsengés): kellőképpen ki nem égetett cserépedény

singh (sing): a rőfnél rövidebb hosszúságú, kb 60 cm

szalagiais: valószínűleg *szolgájai is* elírása

szatocz (szatócs): kereskedő

Szent Miklós-pénz: zálog

szólómwre (szőlőműre): itt szőlőművelésre

toltuen: töltvén

tóruenye: törvénye

ve... azos: talán *veres mázos*

vereó malacz, véró malacz (verőmalac): sütni való szópós malac

vigora: ereje, hatalma

vnuan: unván

vykereztyenek (újkeresztyének): az erdélyi iparosodás fejlesztése végett 1622-ben Bethlen Gábor fejedelem által Morvaországból Alvincre betelepített, kiváltságos anabaptista – újrakeresztelkedő felekezetű – kiváló kézművesek, az ún. habánok

JEGYZETEK

¹ Pascu, Ștefan: *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*. Buc. 1954. 190.

² Szádeczky Lajos: *A céhek történetéről Magyarországon*. Bp. 1890. 147. és uő: *Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon*. Bp. 1913. II. 335.

³ Közölte Vita Zsigmond: *Nagyenyedi csempés tüzelők a XVIII. században* = ND 1980. 91. – A történeti szakirodalomban tallózva, a fazekasok bástyájának még a következő említését találtam: „A város közepén elterülő, falakkal és bástyákkal körülvett templomépület IV. Béla koráig vezethető vissza. A templomot környező vár ódon bástyáit és tornyait céhek védelmezték. Külön bástyája volt a mészárosok, szabók, csizmadiák, szücsök, tímárok, fazekasok, kerekések, kovácsok céhének.” Korompay György: *Középkori eredetű református templomok és templomerdők = Magyar református templomok*. Szerk. Kováts J. István, Bp. 1942. I. 237. Egy ennél meglepőbb, méltán jelentős adat a céh jegyzőkönyvére vonatkozik, anélkül azonban, hogy ennek további sorsáról tudomásunk volna: „[1849-ben] Elpusztultak a céhek jegyzőkönyvei, kiváltság levelei is, kivéve a fazekas-céh jegyzőkönyvét, mely valami úton-módon megmaradt.” Szilágyi Farkas: *Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben*. Nagy-Enyed 1891. 111.

⁴ Egy ilyen meghatalmazást Kós Károly közölt nemrégiben: *Egy vajasdi százéves fogalmazvány-könyv közösségi életre vonatkozó részletei*. Művelődés XXXI (1978). 1. sz. 47. Ugyancsak a szerző volt szíves átengedni gyűjtéséből még egy ilyen megbízólevél szövegét:

Meghatalmazás

Alolírott Andrádi István Nagyenyedi fazakos mester ezennel meghatalmazom Kovács István alsójárai fazakos mestert, hogy Alsófehér megyében lévő bármely községben vagy városban az érvényben lévő szabály rendeletünk értelmében mint megbízottam cserép, illetőleg mázos edényt árulhasson.

Nagy Enyeden 1897 Január 25.

I. Szöts István

tanu

Lacs Lajos

tanu

Andrádi István

fazakos mester

⁵ Kresz Mária: *A magyarországi fazekascéhek = II. Kézművesipartörténeti Szimpózium referátumai és hozzászólásai*. Veszprém 1974. 27–45.

⁶ Vita, i. m. 87–91; az idézet a 90. lapon.

⁷ Jakab Elek–Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története*. Bp. 1901. 353. és 364–365.

⁸ Szabó Jenő nagyenyedi nyugdíjas családi tulajdonában.

⁹ A bevezető és záró rész latin szövege Varró János fordításában (a fordítást az eredetivel összevetette Dani János):

Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a magyarországi részek ura és a székelyek ispánja, jelen írásunk tartalmával adjuk tudtára mindenkinek, akiket illet, hogy okos és bölcs híveink, idős Desi István, ifjú Bekessi János mesterek, valamint Kalaczei János és idős Nagy Mihály, a fazekasok társaságának, illetve egyesületének tagjai, a maguk és ugyanezen céhnek, vagyis társaságnak a mi Enyed mezővárosunkban lakozó és tartózkodó összes többi fazekasai nevében mély alázatossággal személyesen hozzánk jöven, bemutatták nekünk és elénk terjesztették az okos és tekintetes Gyeörgyffi Mihály főbíró, néhai Bolthos János, valamint Csizmadia Miklós és a fentnevezett Enyed mezővárosunk más esküdt polgárainak és szenátorainak, egyszerű papíron, könyv formában, nyílt levél módjára készített és ugyanazon város zöld viaszra nyomott nagyobbik hiteles pecsétjével, valamint hites jegyzője kézjegyével ellátott, megerősített és megszilárdított annuencionális egyezés, illetve számos cikkelyt magába foglaló céhlevelét, amely (cikkelyek) által ugyanazon bíró és esküdt polgárok az alább következő bizonyos kiváltságokat, jogokat és szabadságokat, nemkülönben a mesterség gyakorlásának és az előbb megnevezett fazekas céh vagy társaság egymás között tartandó szokásait megszabó rendtartását adományozták, és méltóztattak előírni, alázatos könyörgéssel kértek minket, hogy mi ugyanazt a levelet, a benne foglaltakat összességében és egyenként szentesítve, elismerve és elfogadva, a mi levelünkbe besorolhatván, beíratván, a fent írt Enyed mezőváros fazekasai társasága, valamint az ő utódjai számára örök érvényűen megerősíteni kegyesen méltóztassunk. Mely levélnek tartalma pedig szó szerint így következik: Mi, Gyeörgyffi Mihály főbíró, Bolthos János és Csizmadia Miklós, valamint Enyed mezőváros többi esküdt polgárai és szenátorai, emlékezetül rójuk, hogy amidőn bizonyos dolgok és ügyek megbeszélésére törvényes székhelyünkbe összegyűltünk,

megjelent előttünk a becsületes Fazakas András, Kalaccai János, a céh mesterei, Fazakas, más néven Székely János, Bekessi János és Desi, más néven Fazakas István, valamint a szakmának többi mesterei, a mi fazekas polgártársaink, és kérve kértek, hogy az ő mesterségüknek miközöttünk való gyakorlása, nagyobb megszilárdítása és megerősítése végett, más társaságok szokásaihoz hasonlóan, őket felhatalmazni méltóztassunk, hogy céhet, azaz társaságot létesítsenek, amelyet mindeddig nagy kárukra nélkülöztek, szokás szerint a mi és az egész mezőváros egyetértésével elfogadván, hogy biztos törvények és szabályok segítségével, most már a maguk és a többi jövevény ugyanazon mesterségbe tömörülve, becsületesebben és mérsékletesebben gyakorolhassák a maguk mesterségét a közjó hasznára a mi mezővárosunkban. A törvények és cikkelyek pedig így hangzanak magyar nyelven:

Mi is azért az ők könyörgésüket és a többi becsületes férfiaknak az ők nevében tett közbenjárását igazságosnak és törvényesnek elismervén, (és) mivel az igaz és tisztességes dolgokat nem szabad megtagadni a kérelmesektől, mi is az ők kérésükre jóságosan figyelmeztvén, anélkül hogy a mások jogait megsértenők, az ők személyes és a köz hasznára, a mi Enyed mezővárosunkban a fazekasok céhének vagy társaságának létesítésére szabad hatalmat adunk – megfelelő törvényekkel és szabályokkal ellátván azt, és az ők jogaik biztosítására, más levelünkbe hasonlóan, Enyed mezővárosunk nagyobb hiteles pecsétjével megerősített és örök érvényű jelen levelünket kiadtuk és engedélyeztük. Enyed, az Úr ezerhatszáz... ik évének július hó huszonnegyedik napján. Franciscus L[ite]ratus, Enyed városának jegyzője. Mi pedig hasonlóképpen a fentebb leírt módon elénk terjesztett könyörgést kedvezően meghallgatva és kegyelmesen engedélyezve, a fentebb írt engedélyt vagy céhlevelet, amely minden vágás, törlés, fogyatékoság, sőt minden hiba vagy gyanú hiányával (van), a mi határozatunk alapján szóról szóra, minden csökkentés vagy hozzáadás és bármely változtatás nélkül a mi jelen levelünkbe beiktatván, annak egész tartalmát, cikkelyeit és záradékát és pontjait ugyanúgy, ahogyan azok az igazság erejétől segítette kibocsátattak, elfogadván, helyben tartván és megerősítvén, elfogadtuk, helyben hagytuk és megerősítettük, és a fazekasok egész céhe vagy társasága fent említett mesterei és a többi céhtagok és az ő összes utódaik és örökösök számára megerősítettük, amint-hogy el is fogadjuk, jóváhagyjuk, elismerjük és megerősítjük a mi levelünk ereje és tanúsága által. Mely dolognak örök emlékezetére és erejének biztosítására jelen levelünket függő, hiteles pecsétünkkel megerősítvén, az idősb Desi [István], ifjabb Bekessi János mesterek, valamint Kalaccai János és idősb Nagy Mihály céhtagok és a fazekasok egész társasága, vagyis céhe számára, valamint az ő összes örökösök és utódaik számára kibocsátani és kiadatni akartuk. Kelt [...] v[árosunkban], június hó [...] hetedik napján az Úrnak ezerhatszáznyolcvencadik évében.

Rákóczi György

Pálóczi Horváth János titkár

¹⁰ Magyar fordításban:

Jelen privilegiális levél bemuttatott, kihirdetett, elfogadtatott, megerősített és kiadattatott 1649. év februárius hó 19. napján, az erdélyi három nemzetbeli országlakók és Magyarország hozzá csatolt részei urainak közgyűlésében, Erdély méltóságos fejedelem urának rendeletéből, jelen januárius hó legközelebbi huszonharmadik napján Gyulafehérvár városában tartott országos gyűlésen, nem lévén senki ellentmondó.

Veres Ambrus ítélmester s. k.

A szöveg feloldását és fordítását Dani János történész szíves közreműködésével sikerült megoldani.

¹¹ A latin Mille... Sexcentesi.... gesimo keltezésből látszik, hogy valamelyik kerek évtized, de épp ez évtizedet meghatározó szám hiányzik. Lehet 1620, 1630 vagy 1640, de mindenképpen ezek egyike.

¹² Kresz, i. m. 34.

¹³ Végh Olivér: *A kalotaszegi fazekasság*. Bukarest 1977. 9, 12.

WILHELM SÁNDOR

A FAZEKASSÁG EMLÉKEI MARGITTÁN

Margitta főteréről a Tasnád felé vezető hosszú utca mindmáig *Fazekas utca* néven ismert a régiek között, egyik utolsó emlékeként a hajdan virágzó helybeli fazekasságnak. Margittán a XVIII. századforduló táján 27 fazekas dolgozott,¹ de még a két világháború közötti időszakból is számos működő fazekasra emlékeznek, mint Bárány József, Nagy Antal, Nagy Imre, Bundik Antal, Bundik Sándor, Incze Károly, Fekete Károly, Oláh Jenő, Borbély József, Asztalos Lajos, Nagy Gábor, Fórizs Sándor, Molnár Béla, Béres Gyula és Béres Zoltán.

A város keleti peremén húzódó dombosor kiváló alapanyagot biztosított a fazekasságnak, s ezt már ősidők óta felhasználta az itteni lakosság. Bizonyítékként a Székelyhídi Múzeumban őrzött XIII–XIV. századi, szürke anyagból készült edényekre hivatkozom; ezeket épp az említett dombosor lábánál találták és genyétei leletként vonultak be a szakirodalomba.²

A mesterség fejlődését több más körülmény is elősegítette. Margittának nagy volt ugyan a határa, ám java részét a Csáky grófok birtokolták, majd a mölki apátság tulajdonába került;³ így a lakosság kevés termőföldhöz jutott és mezőgazdasági jövedelmének kiegészítésére kényszerült. Ugyanakkor Margitta országosan ismert vásárhely volt,⁴ s ez a körülmény szintén kedvezett kézművessége virágzásának.

Biharban számos fazekasközpont működött (Körösrév, Báród, Lehecsény, Lelest), és közel estek a Szilágyság kisebb-nagyobb fazekasközpontjai (Szilágysomlyó, Tasnád, Désháza, Zilah), valamint Debrecen is. Így a margittai fazekasok elsősorban a helyi igényeket elégítették ki, bár termékeik a környékbeli piacokon is versenyképesek voltak, ezt pedig csakis kiváló minőségükkel érheték el.

A környező fazekasközpontokhoz hasonlóan, a margittai is a századforduló táján ért virágzásának tetőpontjára, hanyatlását pedig szintén a gyári fém- üveg- és porcelánedények elterjedése okozta.

A margittai fazekasságról kevés korábbi adat ismeretes; mint Margitta a maga egészében, ez is jórészt elkerülte a néprajzkutatók figyelmét. Mindössze az 1968 előtti Körös tartomány fazekasságát tárgyaló monográfia tért ki rá és ismertette nagy vonalakban a szilágysomlyói fazekassággal együtt, mint hasonló sorsú központot.⁵

Alábbi leírásomban egyrészt az évek során Margittán és közvetlen környékén összegyűjtött tárgyi anyagra, másrészt a mesterség néhány utolsó hírmondójától származó adatokra támaszkodom. Ha arra gondolok, hogy 1980 januárjában, 72 éves korában az utolsó működő margittai fazekas is meghalt, elmondhatom, hogy amit még lehetett, azt a huszonegyedik órában rögzítettem.

Adatközlőim Molnár Béla (sz. 1912) nyugdíjas, hajdani fazekas; Béres Gyula (1908–1980), az említett utolsó működő fazekas; Fórizs Vince (sz. 1906) cipész, Fórizs Sándor (1868–1945) volt fazekas fia, valamint Nagy Gábor (sz. 1924) asztalos, Nagy Gábor (1884–1954) volt fazekas fia.

1. A fazekasmunka alapanyaga, a jó minőségű *agyag*, bőven volt Margittán. Többféle agyagot használtak, ezeket a *Cseredombról*, valamint a *Lapisról* bányászták. A Cseredombon a felszínhez közelebb *föveny* (homokos agyag), mélyebben pedig *sárga agyag* található, ezeket keverték a mázatlan edény készítéséhez. A Lapisról *vadgalambszínű*, *zsiros agyagot* bányásztak a mázas edényekhez, de felhasználás előtt ezt is fövennyel keverték, hogy *soványítsa*.

Az agyag kibányászása nehéz mesterségnek számított, mert a jó minőségű rétegek több méter mélységben húzódtak. Amikor a megfelelő mélységet elérték, *padmajba*, vagyis oldalirányba, a felső rétegek alá ástak, így fokozottan fennállt a beomlás veszélye. A nehéz, veszélyes munkához több fazekas állt össze. Odalent gyertyavilágnál dolgoztak, de ha a gyertya – bizonyára a felgyült széngáz miatt – elaludt, abba hagyták a munkát. A kitermelt agyagot *fuharossal* (fuvaros, bérelt szerkes) házhoz szállították és az udvaron deszkák közt tárolták. Télire is kint hagyták, hogy a fagy *megszívja*; így javult a minősége. Csak nyáron dolgoztak: novembertől márciusig szünetelt a munka.

2. Az előkészítés során az agyagot vízzel *belocsolták*, *tőkén* vagy keményfából készült *táblán kótissal* (fából készült szögletes fakalapáccsal, 1a. rajz) *felverték*, majd kaszaélből készített *szelővel* (1b. rajz) *felszelték*. Szelés közben az idegen anyagokat (apró kavicsokat, növénydarabokat stb.) gondosan kiszedték, mert ahol ilyen maradt, ott az edény az égetéskor kilyukadt. A felszelést többször megismételték, majd az agyagot egy napig állni hagyták.

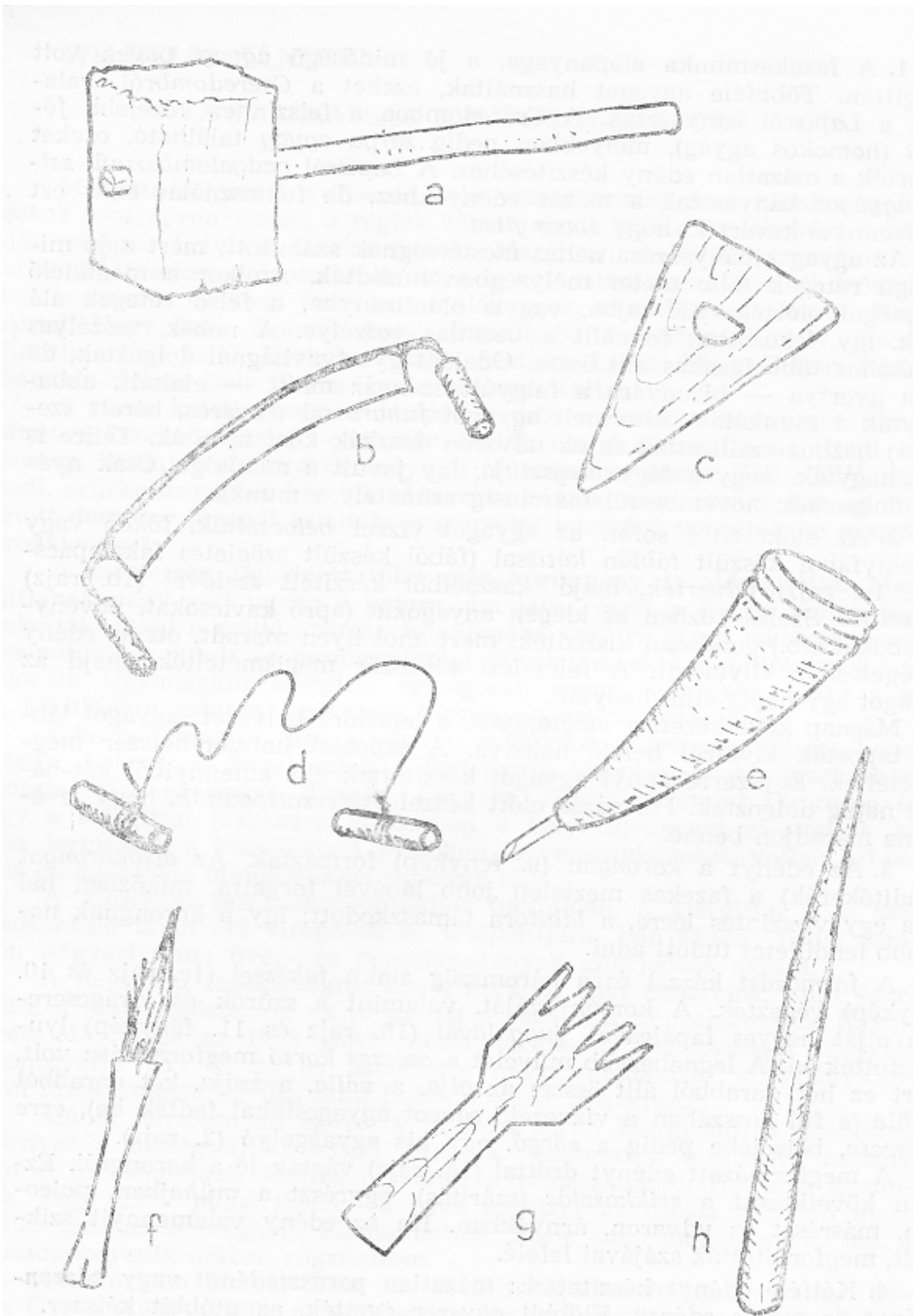
Másnap következett a *megtaposás*: a lepedőre helyezett agyagot lábbal taposták kívülről befelé haladva. A taposást hatszor-hétszer megismételték. Egyszerre annyi agyagot készítettek elő, amennyiből két-három napig dolgoztak. Formázás előtt kézzel *összecsattogatták*, hogy levegő ne maradjon benne.

3. Az edényt a *korongon* (9. fénykép) formázták. Az *alsókorongot* (lendítőkerék) a fazekas meztelen jobb lábával forgatta, miközben bal lába egy vízszintes lécre, a *lábítóra* támaszkodott; így a korongnak nagyobb lendületet tudott adni.

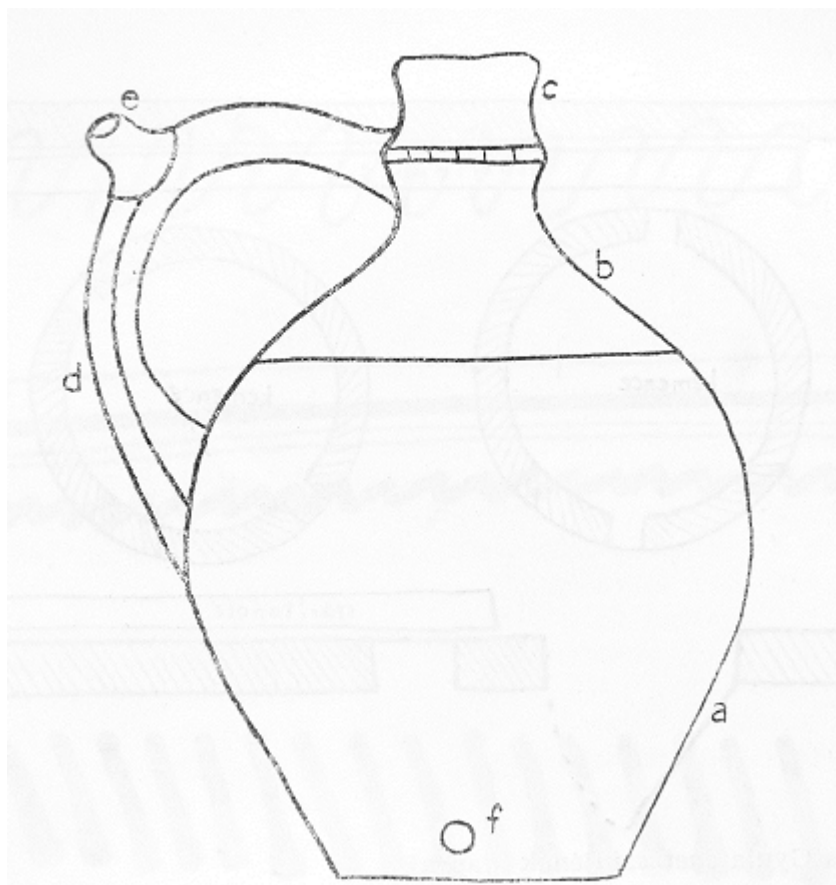
A *formázást* kézzel és a háromszög alakú *fakéssel* (1c. rajz és 10. fénykép) végezték. A korszók száját, valamint a szűrők és virágcserepek alját hegyes fapálcával, *juggalóval* (1h. rajz és 11. fénykép) lyukasztották ki. A legnehezebb művelet a *csecses korszó* megformálása volt, mert ez hét darabból állt össze: az *alja*, a *váll*, a *szája*, két darabból a *füle* (a fül hosszában a vízvezető sáncot agyagcsíkkal fedték be), erre a *csecse*, belsejébe pedig a *zörgő*, egy kis agyaggolyó (2. rajz).

A megformázott edényt dróttal (1d. rajz) vágták le a korongról. Ezután következett a *szikasztás* (szárítás), egyrészt a *műhejben*, polcon, másrészt az udvaron, árnyékban. Ha az edény valamennyit szikkadt, megfordították szájával lefelé.

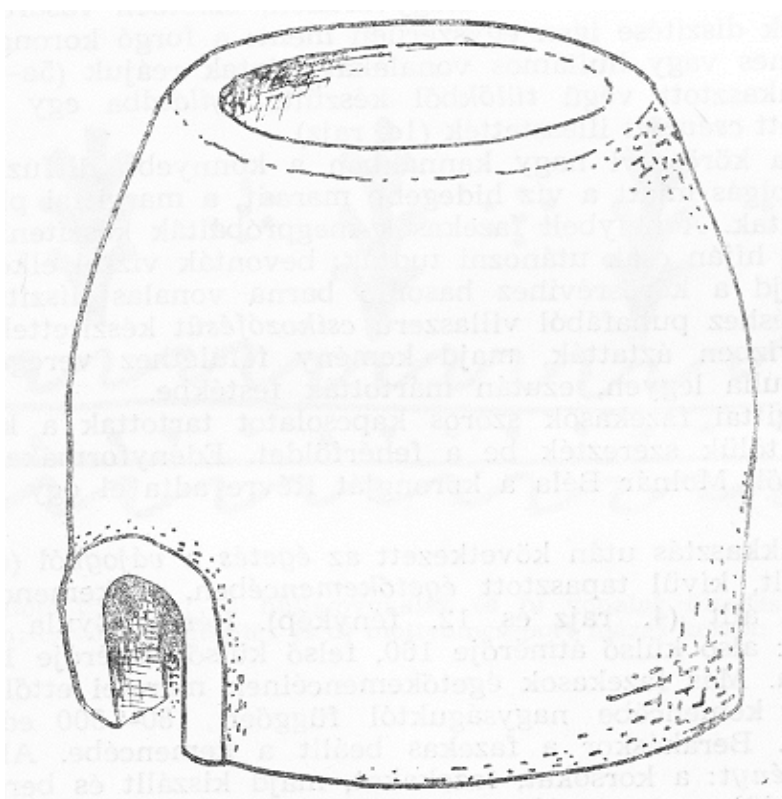
4. Kétféle edényt készítettek: mázatlan *parasztedényt* vagy *vászonedényt* és *mázas edényt*. Előbbit egyszer égették, az utóbbit kétszer. A mázatlan edényt *kikorongolás* és *fülezés* után szikkasztották, majd vízzel elkevert *fehérfölddel* és *borostyánnal* díszítették. A fehér földet (kaolinos fehér agyagot) Körösrévről szereztek be, a borostyán né-

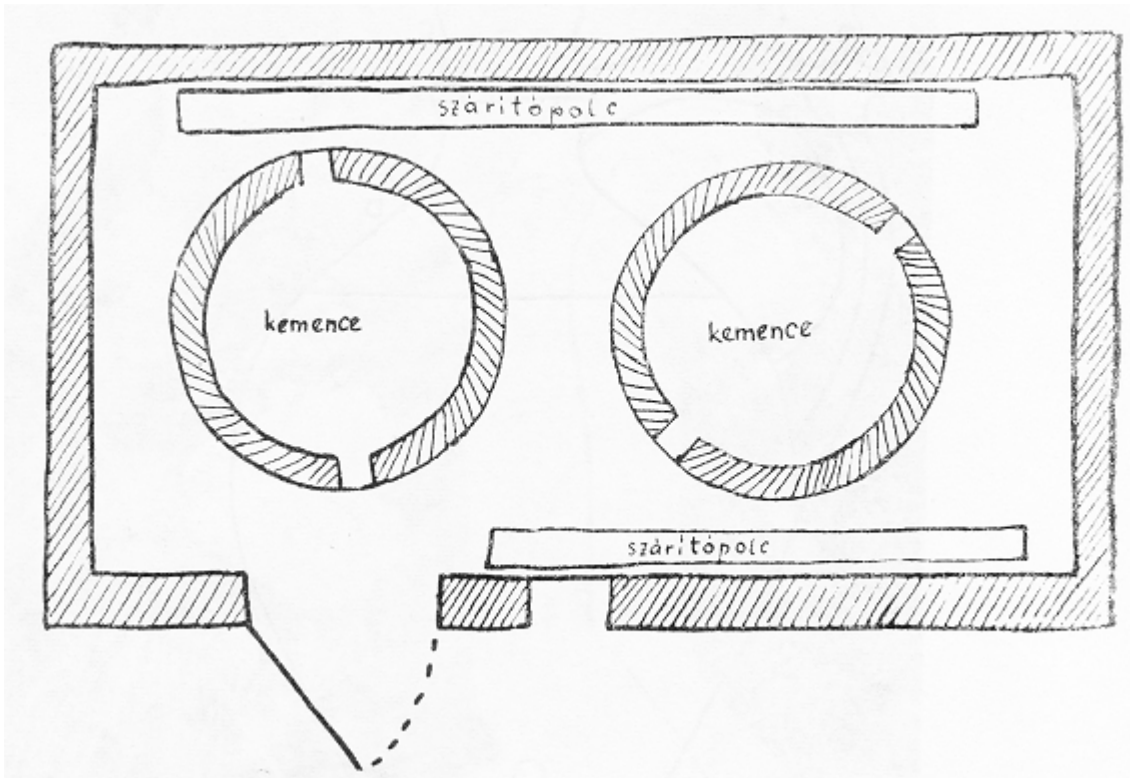
1. A fazekasok munkaeszközei: a) kótis, b) szelő, c) fakés, d) drót, e) szaru, f) szörpemzli, g) csikozófésű és h) juggaló

2. A csesces korsó részei: a) alja, b) válla, c) szája, d) füle, e) csecse, f) zörgő

3. Égetőkemence

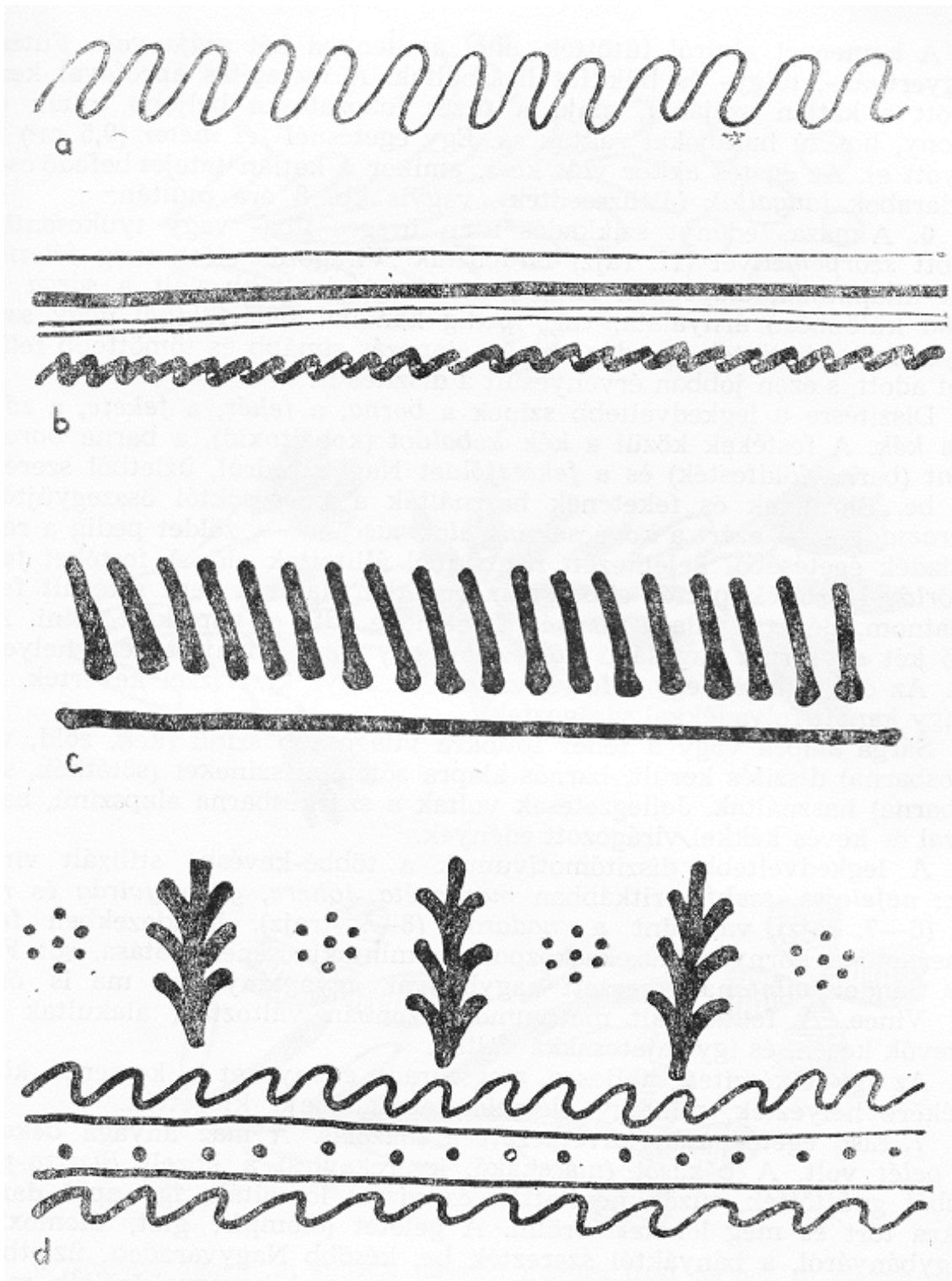
4. Béres Gyula égetőszíjének alaprajza

ven ismert barna földfestéket Nagyváradon, üzletben vásárolták. A parasztedények díszítése igen egyszerűen ment: a forgó korongon száruval körbe egyenes vagy hullámos vonalakat húztak reájuk (5a–b. rajz). A szaru kilyukasztott végű *tülből* készült, *nyílásába* egy *lúdtoll* ferdeire metszett *csévjét* illesztették (1e. rajz).

Mivel a körösrévi nagy kannákban a könnyebb diffúzió, nagyobb felületi párolgás miatt a víz hidegebb maradt, a margittai piacon is keresettek voltak. A helybeli fazekasok megpróbálták készíteni ezeket, de fehér agyag híján csak utánozni tudták: bevonták vízzel elkevert fehér-földdel, majd a körösrévihez hasonló barna vonalas díszítéssel látták el. A díszítéshez puhafából villaszerű *csikozófésűt* készítettek (1g. rajz), a hegyét vízben áztatták, majd kemény felülethez veregették, hogy tompa és puha legyen, ezután mártották festékbe.

A margittai fazekasok szoros kapcsolatot tartottak a körösréviékkal, hiszen tőlük szerezték be a fehérföldet. Edényformákat is vettek át a réviektől. Molnár Béla a korongját Révre adta el egy Arдай nevű fazekasnak.

5. A szikkasztás után következett az *égetés* a *vájogból* (égetett téglából) készült, kívül tapasztott *égetőkemencében*. A kemence (3. rajz) *égetőszínben* állt (4. rajz és 12. fénykép). Béres Gyula kemencéjének méretei: alsó külső átmérője 160, felső külső átmérője 105, magassága 127 cm. Más fazekasok égetőkemencéinek méretei ettől különbözhetnek. Egy kemencébe nagyságuktól függően 180–500 edényt lehetett berakni. Berakáskor a fazekas beállt a kemencébe. Alulra rakta a *nagyja edényt*: a korsókat, fazekakat, majd kiszállt és berakta a *közét*, végül felülre az *apraját*: a tálakat, lábasokat, tányérokat, fedőket.

5. Díszítőmotívumok: a) hullámvonalas és b) vonalas díszítés mázatlan parasztedényen; c) vonalas díszítés és d) motívumcsoport mázas korsón

A kemencét alulról fűtötték, ahol átellenben két *szája* volt. Fűtésre gyertyán-, tölgy- és bükkfát használtak. A melegítés aprófával kezdődött a katlan szájánál, majd a tüzet fokozatosan beljebb tolták és vékony, hosszú hasábokat raktak rá. Egy égetésnél *fél méter* (0,5 m³) fa fogyott el. Az égetés akkor volt kész, amikor a katlan tetejét befedő cserépdarabok *langáltak* (áttüzesedtek), vagyis kb. 8 óra múltán.

6. A mázas edényt szikkadás után üreges liba- vagy tyúksontba húzott *szörpemzlivel* (1f. rajz) *virágozták*. Virágkozás előtt, még *félszikkadt* állapotban, *alapozták*. *Alapszínnek* legkedveltebb volt a *sárga* és *barna* különböző árnyalata, vagy pedig kanállal fehérföldből négy szabályos foltot öntöttek az edényre. Az alapozás simább és tömöttebb felületet adott, s ezen jobban érvényesült a díszítés is.

Díszítésre a legkedveltebb színek a *borna*, a *fehér*, a *fekete*, a *zöld* és a *kék*. A festékek közül a kék *kobaldot* (kobaltoxid), a barna *borostyánt* (barna földfesték) és a *feketeföldet* Nagyváradról, üzletből szereztek be. Barnának és feketének használták a kovácsoktól összegyűjtött *vasrozsdat* is – ezért a kovácsoknak *áldomás* járt –, zöldet pedig a rézhulladék égetéséből keletkezett rézoxidból állítottak elő. A festéket *festékörllővel* őrlték porrá; ebből már egyetlen darabot sem sikerült felkutatnom, Béres Gyula a magáét Érseléndre adta el paprikát őrlni. Az őrlő két egyforma nagyságú kő, ezeket egy fából kivájt tőkére helyezték. Az őrlt festék egy lefolyó vályún át folyt ki. Vízzel keverték, és az így kapott folyadékkal virágoztak.

Sárga alapra vagy a fehér foltokra világosabb színű (kék, zöld, világosbarna) díszítés került, barnás alapra sötétebb színeket (sötétkék, sötétbarna) használtak. Jellegzetesek voltak a szürkésbarna alapszínű, barnával és kevés kézzel virágozott edények.

A legkedveltebb díszítőmotívumok a többé-kevésbé stilizált virágok: *nefelejcs*, *szekfű*, ritkábban *margaréta*, *lóhere*, *gyöngyvirág* és *róza* (6–7. rajz), valamint a *madarak* (8–9. rajz). Mindezekben felismerhető a környező fazekasközpontok mintakincsének hatása, sőt Fórizs Sándor *mintának* szerzett nagybányai agyagtányérját ma is őrzi fia, Vince. A felhasznált motívumok azonban változtak, alakultak az átvevők kezén, és így sajátosakká váltak.

Az így elkészített, teljesen megszáradt edényeket a kemence környékére helyezték, mintegy előmelegítették, majd kiégették.

7. Első égetés után következett a mázolás. A máz anyaga *békasó* és *gélét* volt. A békasót (macskakő, kvarckavics) a közeli *Bisztra-patak*ból gyűjtötték, tűzön hevítették és vízzel locsolták; így apró darabokra tört és meg lehetett őrlni. A gélétet (ólompír, glét, ólomoxid) Nagybányáról, a bányáktól szereztek be, később Nagyváradon, üzletben is lehetett kapni. Az említett két anyagot vízzel keverve őrlték meg. A mázat *kanállal* öntötték az edényekre.

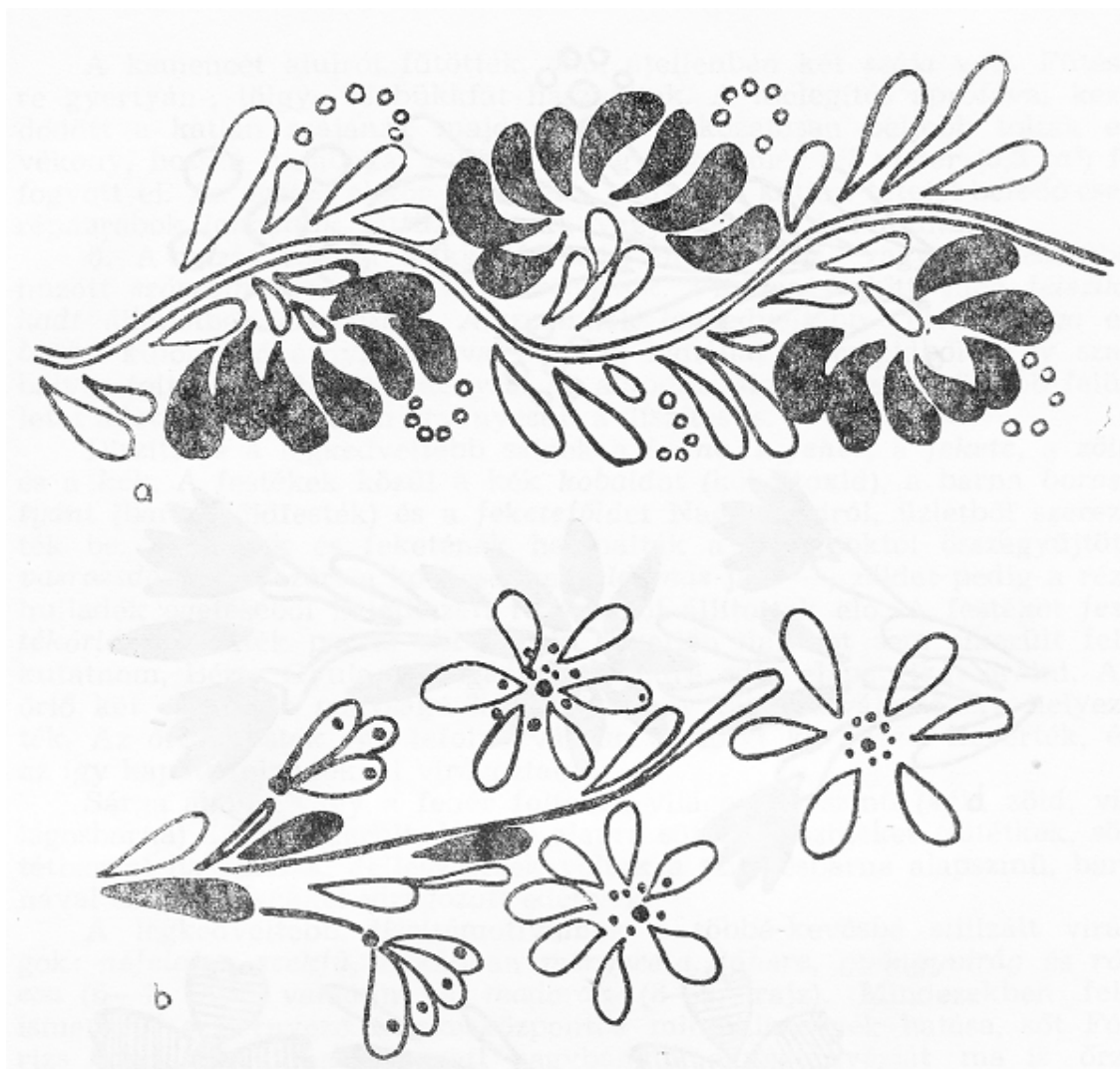
Az edényeket mázolás után újra kiégették. E másodszori égetés nagy figyelmet igényelt; különösen befejezésének megállapítása volt fontos, mert a túlhevült máz szétfolyhatott. Ellenőrzésül *égetőfával* szétolták a katlan tetejére tett cserépdarabokat, s ha a máz fényes volt, „mint a tükör”, akkor az égetést befejezték.

8. A hagyományos margittai edényformák konyhai használatra készültek. A régi fazekak mázatlanok voltak (*parasztfazék*), egy vagy két

6. Növényi díszek: a) stilizált növényi díszítés (régi forma), b) *margaréta* és c) *lóhere* szilkén

füllel és keskeny aljjal (13. fénykép), mivel szabad tűzhelyen főztek bennük. Utóbb ezekben már csak szilvalekvárt tartottak, mert helyüket átvették a plattenes tűzhelyre való lapos fenekű *mázás fazekak* (14–17. fénykép). Ma, amikor ezeket is végérvényesen kiszorították a fémedények, már csak az idősebbek emlékeznek vissza a cserépfazekakra: „Ezekben volt igazán jó a töltött káposzta!”

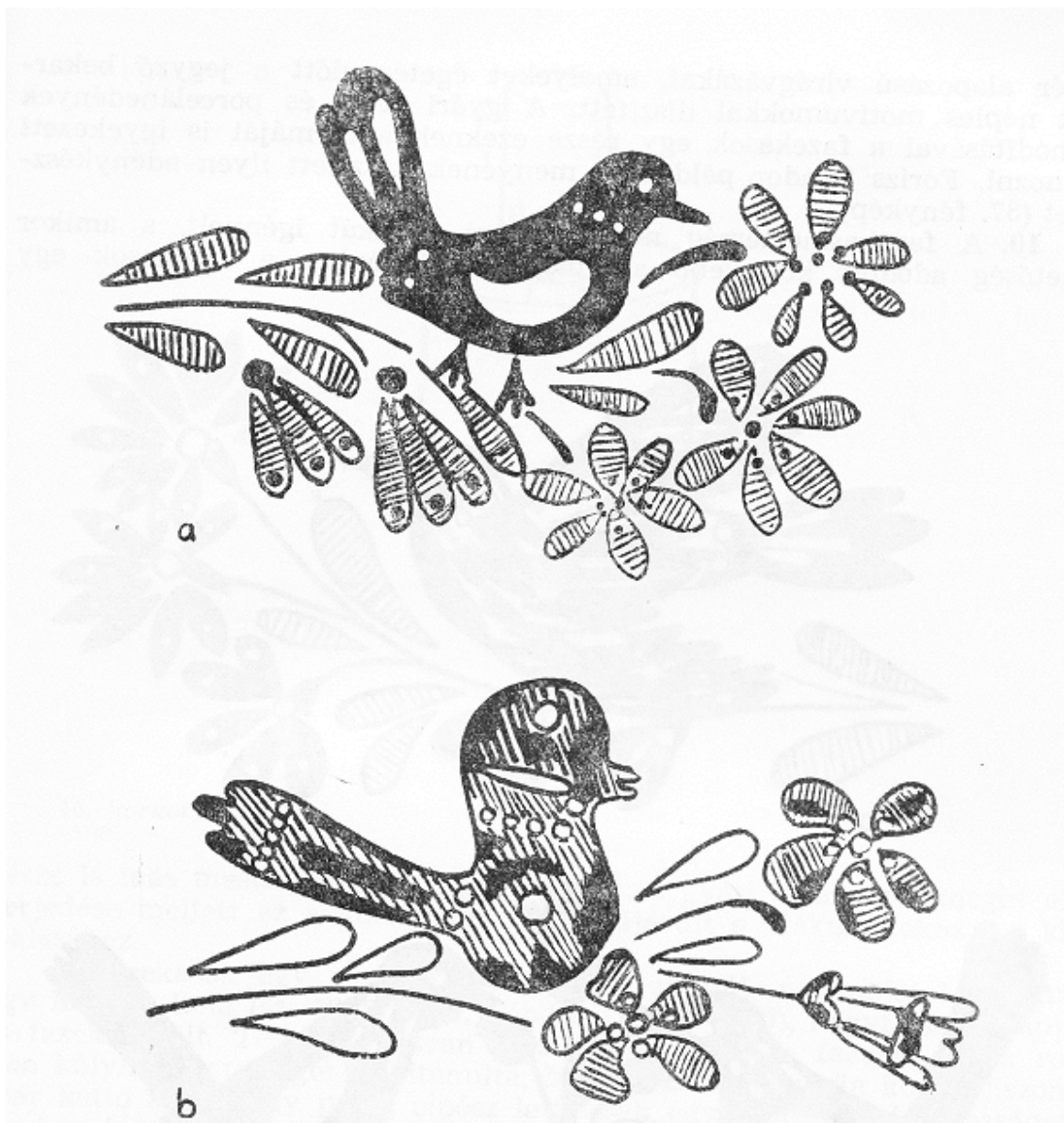
7. Növényi díszek: a) rózsza szilkén és b) nefelejcs mázas korsón

A másik hagyományos edényforma a *szilke* (18–21. fénykép); ebben a mezőre hordták az ételt. Nagysága szerint a szilke lehetett *félemberes* és *kétemberes*.

A *tejescsuprok* (22–25. fénykép) negyedliterestől kétliteresig készültek. Ezekben altatták a tejet, mert *jobban feladta a felit*: több lett a tejfölle.

Készítettek mind mázas, mind mázatlan *kannákat* és *korsókat*, (26, 29. fénykép). A mázatlanok hidegen tartották a vizet, ezért ezeket hordták a mezőre; a mázasokat inkább szépségükért kedvelték és a lakásban használták.

A hagyományos edényformák közé tartozott a *tál*, *tányér* (27. fénykép), a *laskaszűrő* (28. fénykép), de egyéb háztartási edényt is tudtak készíteni, mint a *tejfeles csupor* (30. fénykép), a *vizescsupor* (31. fénykép), a *boroskancsó* (32. fénykép), a *pálinkásbutykos*. Készítettek továbbá *persejt*, *virágvázát*, *virágcserepet* (34. fénykép), *cserépaljat*, *csirkeita-*

8. Madaras díszítés: a) *madár* és nefelejcs mázas fazékon és b) madár tejes-
csupron

tót (33. fénykép), *borkotyogót* (9. rajz), *fedőt* (36. fénykép), *kávészcuprot* (35. fénykép) és *tojássütőt* (37. fénykép) is.

9. A fazekastermékek nagy részét a helyi piacon értékesítették. Néhány fazekasnak, így Nagy Antalnak saját lovas szekere volt; mások bérelt szekerekkel jártak a környékbeli vásárokra, főleg Szalárdra, Székelyhídra, Bihardiószegre, Érmihályfalvára és Szilágysomlyóra – de eljutottak a margittai edények még távolabbra, a híres debreceni vásárokra is.⁶

A mesterek egy részétől viszonteladók vásárolták fel szekérszámra az árut. Némelyik fazekasnak megvolt az állandó felvásárlója; Nagy Gábornak például Érmihályfalván volt ilyen „embere”.

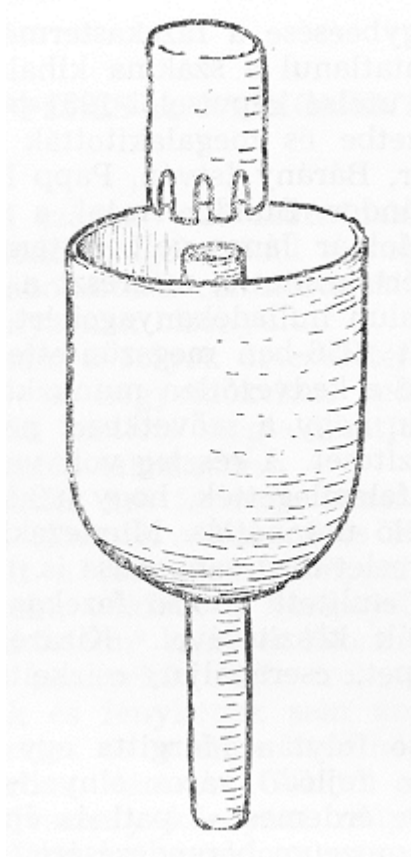
A hagyományos formák mellett a fazekasok egyéni rendelésre is dolgoztak. Egyikük, Nagy Gábor például a margittai jegyzőnek készített

fehér alapozású virágvázákat, amelyeket égetés előtt a jegyző bekarcolt népies motívumokkal díszített. A gyári fém- és porcelánedények térhódításával a fazekasok egy része ezeknek a formáját is igyekezett utánozni. Fórizs Sándor például a menyének készített ilyen edénykészletet (37. fénykép).

10. A fazekasmesterség nehéz fizikai munkát igényelt, s amikor lehetőség adódott könnyebb szakmák elsajátítására, a fazekasok egy

9. Madaras díszítés: a) madár és *szekfü*, b) madár és részarányos virágos díszítés mázas fazékon

10. *Borkotyogó*

része is más mesterségre adta gyermekeit; a gyári edények tömeges elterjedése mellett ez a körülmény is hozzájárult a szakma fokozatos kihalásához.

A fazekasok egy része a mesterséget apjától, nagypjától tanulta. Így Molnár Béla (sz. 1912) apja, Sándor (1863–1940), nagypja, dédapja is fazekas volt. Testvére, István (1896–1947) szintén fazekas, de a rokon kályhás mesterséget is kitanulta, Molnár Béla négy fia közül viszont már kettő szabó, egy pedig cipész lett; csak egy tanulta a fazekasságot, de ő is felhagyott vele és tisztviselőnek ment. Béres Gyula (1908–1980) apja, István (1887–1962) szintén fazekas volt, aki másik fiát, Zoltánt (1914–1944) szintén fazekasmesterségre tanította, nagypjuk viszont még a földet művelte. Ugyancsak fazekas-családból származott Nagy Gábor (1884–1954) is, aki a szakmát apjától, id. Nagy Gábortól (1848–1921) tanulta. Fiai közül egyik asztalos, másik kereskedő lett. Főríz Sándor (1868–1945) apja szintén gazdálkodó volt; ő a mesterséget apósától, id. Nagy Gábortól tanulta. Négy fia közül kettő cipész, egy kereskedő, egy pedig kőműves lett, csak az utóbbi értett a fazekasmesterséghez is.

A fiatalabb fazekasok közül többen meghaltak a második világháborúban; utánpótlásuk nemigen akadt. Béres Gyulánál többen is elkezdtek az inaskodást, de egyik sem tartott ki. Nagy Gábor két inasa közül az egyik nem bírta a nehéz munkát, elment borbélynak, a másik korán meghalt.

A nemzedékváltás egybeesése a fazekastermékek iránti kereslet rohamos csökkenésével óhatatlanul a szakma kihalásához vezetett. A halódó margittai fazekasság utolsó képviselői 1951-ben beléptek a „Record” kisipari termelőszövetkezetbe és megalakították a fazekasrészleget. Az alapító tagok Nagy Gábor, Bárány István, Papp Lajos, Nagy Antal, Mészáros Sándor, Snitzer Sándor, Bundik Antal, a részleg vezetője először Molnár Béla, majd fia, Molnár János volt. A termelt árut a szövetkezet egyrészt a helyi piacon értékesítette, másrészt a hulladékfelvásárló vállalat (D.C.A.) ügynökei falun hulladékanyagokért adták cserébe. A fazekasrészleget a szövetkezet 1956-ban megszüntette. Ennek okait keresve, a fazekasok leszármazottai a kedvezőtlen munkakörülményekre, valamint arra a tényre hivatkoztak, hogy a szövetkezet nem támogatta a hagyományos edényformák készítését. A részleg volt vezetői a faellátás nehézségeire panaszkodtak, és felemlgették, hogy a kiöregedett mesterek helyébe nem akadt megfelelő utánpótlás. Mindezekhez bizonytal hozzájárult a termékek iránti kereslet megcsappanása is.

Béres Gyula, a már említett utolsó fazekas szintén felhagyott a hagyományos edényformák készítésével. Kizárólag mázatlan edényt, ebből is csak virágcserepet, cserépaljat, csirkeitatót készített, szerszámaikat is eladogatta.

A fazekasság eltűnése folytán Margitta egy sajátos színfolttal lett szegényebb. A rohamosan fejlődő város elnyelte már a főtér néhány olyan – talán megőrzésre érdemes – patinás épületét is, amely alkalmas lett volna egy helyi múzeum berendezésére, többek közt a fazekasság tárgyi emlékeinek megőrzésére. Béres Gyula háza, ahol megvan még a korong, állanak az égetőkatlanok és kimustrált mázórló kövek támasztják a ház sarkát, megfelelne erre a célra. A régi Fazekas utca is megérdemelné, hogy legalább nevének használatával állítsunk emléket ennek a hagyományos, szép mesterségnek.

JEGYZETEK

¹ Vende Aladár: *Agyagipar = Bihar vármegye és Nagyvárad*. Bp. é.n. (Az *Előszó* kelte 1901) 301.

² Dumitrescu, S.–Nánási, Z.: *Ceramica descoperită la Ghenetea (jud. Bihor) = Satu Mare*. Studii și comunicări, [II.] 1972. 227–236.

³ Vende Aladár: *Bihar vármegye községei = Bihar vármegye és Nagyvárad*, 112. (Mölk: Melk, Alsó-Ausztria.)

⁴ Bővebben Duka János: *Margittai vásár = ND 1976*. 125–130.

⁵ Florescu, Florea Bobu–Mózes Tereza: *Ceramica populară din regiunea Crișana*. (Arta populară din regiunea Crișana, I.) Oradea 1967. 185–188. A bihari fazekasságról még Mózes Teréz: *A körösrévi és báródi fazekasságról = ND 1976*. 97–102. és *Gondolatok a körösrévi fazekasságról*. Korunk XXXIX(1930). 106–109.

⁶ Kresz Mária: *Fazekas, korsós, tálas* (Néhány szempont fazekasközpontok kutatásához és összehasonlításához). Ethn. LXXI(1960). 315 (279–379).

BALÁZSI DÉNES

ZSÚPFEDÉS A NYIKÓMENTÉN

Az épületek növényi szárral való fedésének története visszanyúlik az őskorba.¹ A növényi fedőanyagok közül a magától termő nád és sás, valamint a természetett gabonafélék cellulóztartalmú szalmás része hosszú időn át kiváló nyersanyagnak bizonyult.

A mocsaras síkságokon, a folyók árterületein főként a nádfedés, a lápoktól távolabbi domb- és hegyvidékeken pedig a szalmafedés uralkodott,² bár sokfelé a nád mellett megtalálhatjuk a szalmát is,³ sőt a kettő kombinációjával szintén találkozunk.

Erdélyben a szalmafedés két formája ismeretes. A teregetett szalmafedél volt általános a Körösök vidékén⁴ és Kalotaszegen,⁵ de már a Szilágyságban⁶ megritkult a felkötözött zsúppal szemben. Erdély délnyugati⁷ és keleti vidékein, például a Székelyföldön⁸ szintén a zsúpos szalmafedés dívott. Adatközlőim⁹ nem emlékeznek arra, hogy a század elején Székelyudvarhely környékén lett volna terített szalmafedéses épület; az egykori rajzok és fényképek sem ábrázolnak ilyen fedést.¹⁰ Ezzel szemben a lépcsőzetes és a sima fedélhézatos zsúpfedél egyaránt ismeretes volt. Csikban Vámszer Gézától a lépcsőzetes zsúpfedélről olvashatunk,¹¹ az Udvarhely környéki zsúpfedés leírásával viszont még adósok vagyunk. Alább ezt a hiányt szeretném pótolni.¹²

Kutatási területem központi része a Fehér-Nyikó felső szakaszának vidéke, de összehasonlításképpen a szomszédos Sóvidéken, valamint a Nagy-Küküllő felső szakaszának néhány falujában végzett megfigyeléseimet is felhasználom.¹³

1. Az itteni éghajlati viszonyokra jellemzőek a hosszú, kemény telek, a bőséges csapadék és az erős viharok. Ezért volt célszerű a meleg szalmafedél, ehhez viszont szükség volt az időjárásnak ellenálló zsúpra, valamint a rozskévék szilárd, tartós felkötözésének sajátos helyi megoldásaira. A zord időjárást és a gyenge minőségű hegyvidéki talajt egyaránt jól bírta a kenyérgabonaként természetett rozs, szalmája pedig a zsúpfedésre is megfelelő nyersanyagot kínált.

A *zsúp* egyenesszálú szalma, amelyet összekötve házfedésre használnak. Bátky Zsigmond utal a „zsúp” szó német eredetére. A vidékünkön uralkodó zsúpfedél sima fedélhézataival szintén németes forma, de a csomózó felkötözés – Bátky szerint – szláv eredetre mutat.¹⁴ Így nálunk egy mindkét módszer előnyeit egyesítő zsúpfedési technika alakult ki, ami valószínűleg azzal magyarázható, hogy a helyi lakosság a fenyőáru fuvarozása és árusítása közben, valamint a kézi cséplés idejeiben messze földet bejárt, sok tapasztalatot, megfigyelést gyűjtött, majd ezeket itthon kamatoztatta.

Zsúpfedésre vidékünkön *rozsszalmát* használtak. A rozstermesztés csökkenése folytán szokássá vált az *elvegy*, vagyis búzaszalmával vegyes fedés, később kizárólag a *búzaszalma*, de ez utóbbiak csak szórványosan, elsősorban javításra. Elvéve a *nádfedél* is megjelent, de csak az utóbbi időben, a rozsvetések csökkenése és a kézi cséplés kiszorulása után.

A zsúpkészítés céljaira is vetett *őszirozs* nemcsak *jobban eresztett*, hanem *szálasabb* is volt. A zordabb havasi fennsíkon is jól megtermett, átlagmagassága 130 cm, de elérhette a 170-et is. Az ebből készült zsúpkéve három lécsort is átért, anélkül hogy a léceket túl sűrűn kellett volna elhelyezni. *Tavaszzal* is fedtek, ha az őszi vetés kifagyott, ám ennek szalmája vékonyabb és rövidebb volt.

A rozstot lehetőleg tiszta földbe vetették. A régi *hármashatár* (háromfordulós) rendszerben a megpihent, majd kétszer szántott (ugarolt és forgatott) földet érett istállótrágyával trágyázták. Az ilyen talaj nem termett gyomot; ha mégis igen, akkor tavasz vége felé kigyomlázták, mert ha pl. a *disznósaláta* (saláta, *Lactuca L.*) a zsúpban maradt, elrothasztotta a fedelet. A *tövist* (szerbtövist, *Xantium spinosum*) már csak azért is irtották, mert kellemetlen volt miatta a kézi (sarlós) aratás, főképp pedig azért, mert elnyomta a rozstot a növekedésben.

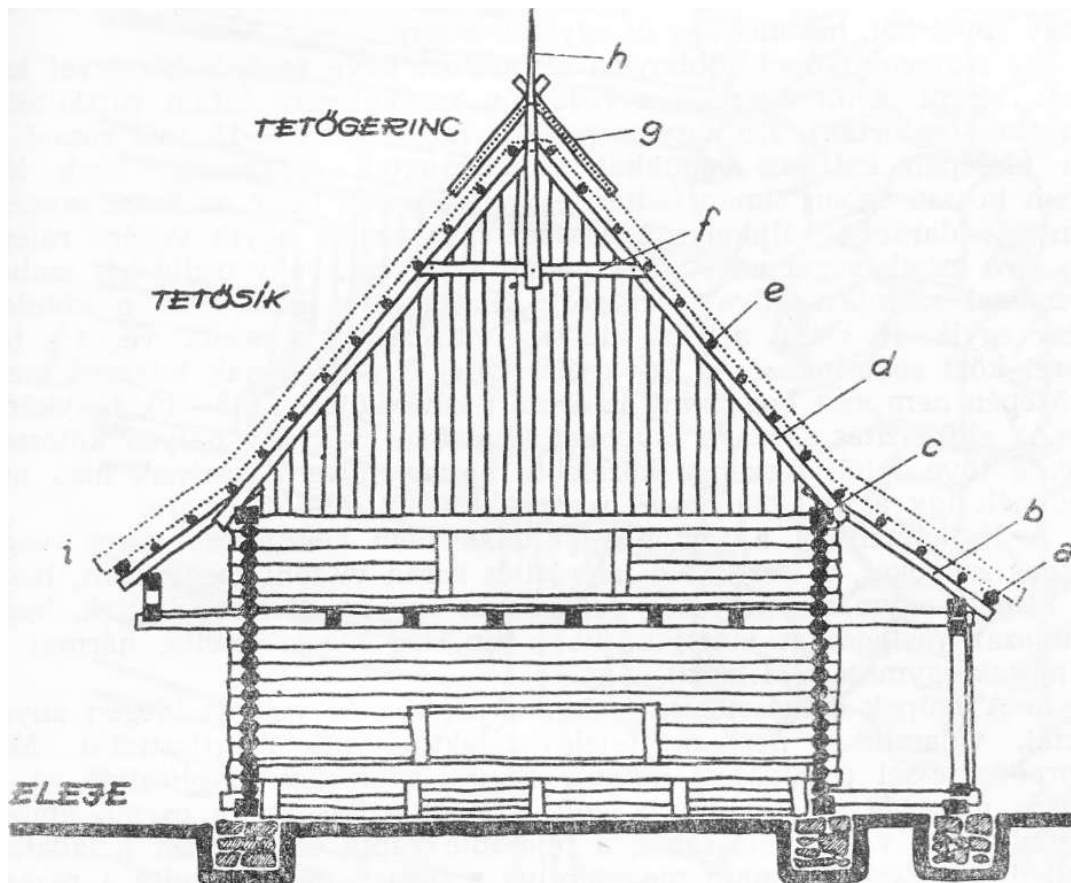
2. Régen *cigánysarlóval*¹⁵ arattak, és a rozstövist összeütve, *bütüs* (egyenes végű) kévéket kötöttek. A zsúpfedélnek valót később, a kaszával való aratás elterjedése után is mindig sarlóval vágják, hogy tiszta és ép szalmát nyerjenek.

A zsúpnak való kévéket a cséplőgép megjelenése után is *kézicséppel* cséplték ki. Ez a cséplés annyiban különbözött a kenyérgabonának szánt rozst cséplésétől, hogy nem *szalmázták ki*, vagyis nem cséplték *agyalva* (felállítva), hogy ne törjön össze a szalmája. Ha esetleg ki is bontották, miáltal a csép a kéve közepe táján lévő szálak kalászait is elérte, cséplés után visszakötötték saját kötelébe. A kenyérozst cséplése könnyebben ment, mert a lerakott kévét *forogatás* és *elverés* után *elrázhatták*, s ezzel be is volt fejezve, a zsúpnak való viszont négyszer-öttször is kellett forgatni, hogy szemei a szalma összetörése nélkül is kiverődjenek. Az Alsó-Nyikó mentén „abban az esetben nem agyalnak, ha rozskévékből tetőzsúpot... akartak tartalékolni... A zsúpnak hagyott kévéket a lecséplésük után az ágyásból egyik kezükkel megfogva felemelték, fejfelé fordították, s a másik kezükkel a kalászok közt maradt gabonaszemeket kirázogatták, majd száradás végett a csűrőskertbe, udvarra bütüre (tövükre) állítva kirakták.”¹⁶

A rozsszemek minél jobb kiverése nemcsak a kenyérgabonával való takarékoságból fakadt, hanem a fedél tartóssága végett is nagyon fontos volt: ha szem maradt a zsúpban, akkor az egerek elrágta a köteleket, és a kévék *lesuvadtak* (lecsúsztak).¹⁷

Zsúpnak általában egyenlő nagyságú kévéket kötöttek, hiszen a fedél csak így lett egyenletesen síma felületű, gödrök és bemélyedések nélküli. Falvanként és vidékenként némi eltérést észlelhetünk, bár megkülönböztető elnevezéssel alig találkozunk. A legáltalánosabb a *zsúp* név használata. Székelypálfalván és Szencsedén a *fedőzsúp* névvel is találkoztam. A Szinte Gábor feljegyzésében előforduló *pemete* szót 'fedőkéve' értelemben az általam megkérdezett zsúpfedő mesterek sem ismerték.

Egyik-másik faluban a fedél alsó szegélyére *fokosabb* (vastagabb): *aratott kéve* vastagságú vagy majdnem, olyan átmérőjű zsúpot illesztettek. Az aratott kéve cséplés után 25–35 cm közt váltakozott, s néhol ezt osztották kettőbe, hogy így két *eszterhéjzsúpot* nyerjenek belőle. A vastagabb eszterhéjzsúpoknak az volt a szerepük, hogy ellenálljanak a

1. Hegyi A. Ferenc (Székelyszentlélek) zsúpos csűrének metszete: a) első léc, b) vízvető, c) koszorúfa, d) szarufa, e) léc, f) kakasülő, g) kalótya, más szóval kalocsa, kaloda, pózona vagy csákja, h) gyaka vagy karó, nyárs, csóva, merekje és i) eszterháj, csöpögés vagy kivetés

meredek fedél felső részéről alácsúszó-gördülő hó- és jégtömegnek. Az alig 10–15 cm átmérőjű fedőzsúpokra már nem várt ilyen nehéz feladat, mert az eső és a hó csak tovasiklott a felületükön. Mivel a zsúpok felrakását – akárcsak a zsindeley- és cserépfedést – alulról fölfelé haladó sorban végezték, a legalsó eszterhájzsúpok sorára „épült rá” a következő zsúpkévék sora, s így az alsó sor az egész zsúpfedél alapja volt. Ez a sor a régi meredek tetősíknak enyhe kihajlást adott, vagyis a vízvezető egyszersmind kecsessé tette a karcsú, magas tető vonalát (1b. rajz).

A szegőzsúp nevet körzetünkben Pálné-tanyán (Farkaslaka) halottam. Itt a tetőleket fedték be az eszterháj zsúp vastagságú szegőzsúpokkal. Terepjárásaim alkalmával Székelypálfalván láttam egy, a szakirodalomban *fejlesztés*nek nevezett¹⁸ változatra emlékeztető kévfórmát is; ezt a fedélsíkon támadt lyukak betömésére használták, de külön elnevezés nélkül.

A zsúpok vastagságának pontos méretei nem voltak, nem is lehetek, hiszen átmérőjük a fedél óhajtott vastagságától, az aratott kéve átmérőjétől vagy a mester szokásától függött. Egy aratott kévéből a

mester egy, két vagy több *összemarékkal* vett egy zsúphoz: így osztott el egy kévét két, három vagy öt egyenlő részre.

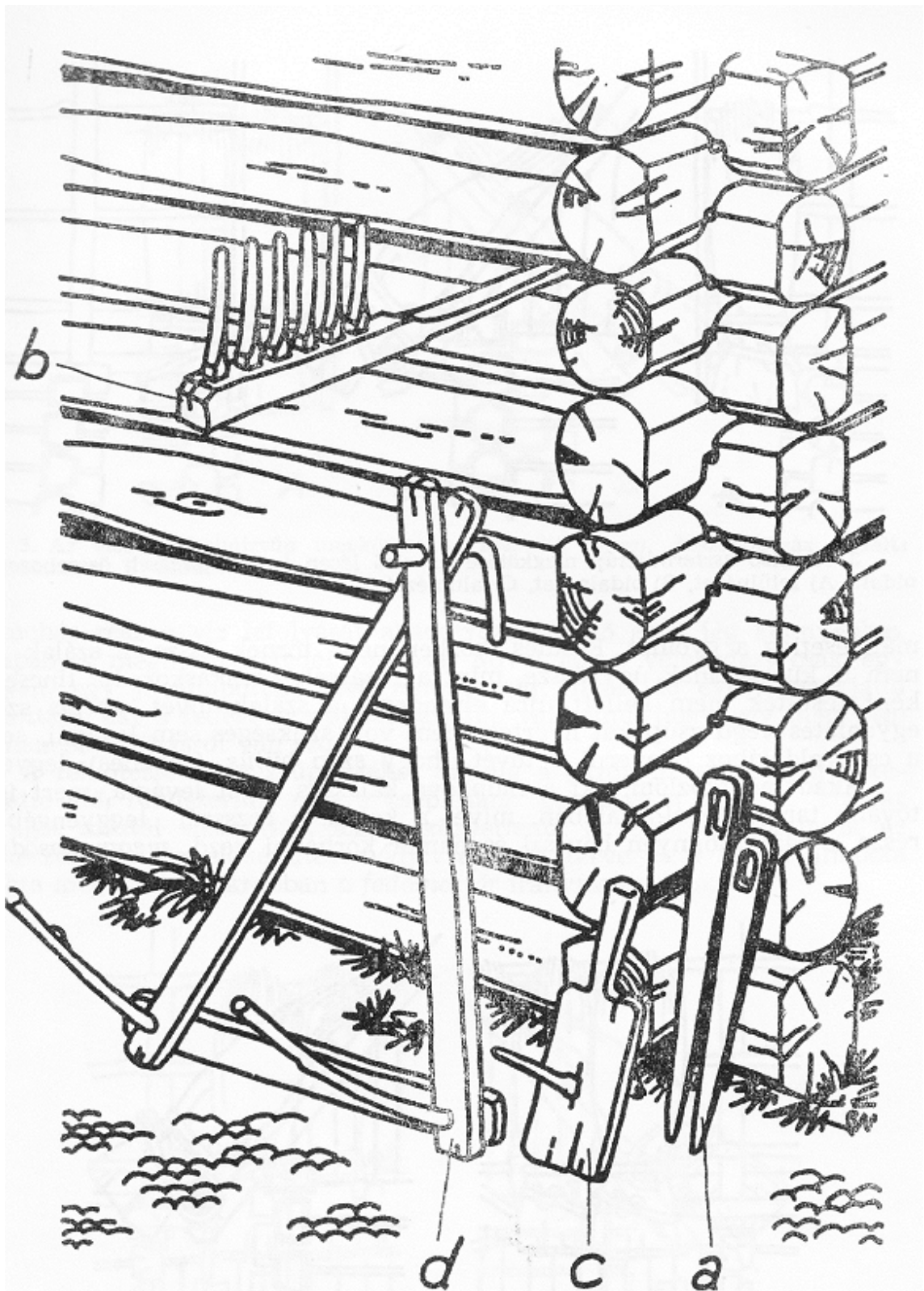
Az eszterhéjzsúpot többnyire az aratott kéve eredeti kötelével kötötték vissza. Ettől eltérően a fedőzsúp megkötésére külön rozskötelet *síritettek* (sodortak). Ezt úgy végezték, hogy kb. 15–15 szál rozst a már kicsépelte kalászos végükkel szembedugtak egymással. Ezek kb. 15 cm hosszúságban simán fedték egymást, azért, hogy az összecsavarás után egy darabbá váljanak. Az összedugott szálak egyik végére ráléptek, és a másik végét a két tenyerükkel sodorták, vagy pedig két ember egymással szemben állva dolgozott. Ha egyedül készítette a kötelet, akkor egyik 15 szálát a hóna alá szorította, hogy a másik végét a tenyerei közt sodorhassa. Az így nyert kötél egy darabnak tetszett, mert a közepén nem volt bog, mint az aratott kéve kötelén (38–40. fénykép).

Az előkészítés során a zsúpokat általában csak egy helyen kötötték meg, a töve felőli részéhez közelebb, hozzávetőleg hosszának alsó negyedénél; így a kb. 130 cm-es rozst a tövétől 30–35 cm-re.

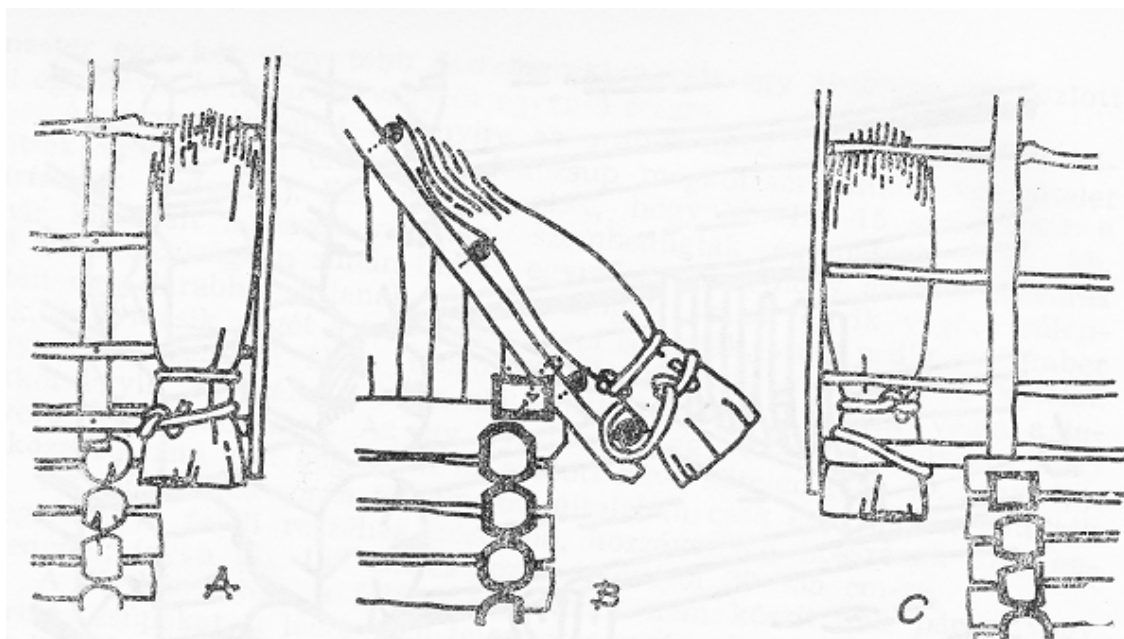
A Nyikómentén a földön egyáltalán nem készítettek páros vagy hármas zsúpokot, a lécre való felerősítés során viszont megtörtént, hogy két kisebb, egymásra helyezett fedőzsúpot egy kötéllel rögzítettek, hogy a héjazat vastagságát emeljék; ha a simaság megkövetelte, hármat is rakhattak egymásra (11. rajz).

3. A zsúpok előkészítésének fontos mozzanata volt az idegen anyagtól, valamint a nem megfelelő szálaktól való megtisztítása. Míg *megrebögetéssel* (rázogatás) inkább csak a szemeket távolították el, a *kirázás* már hatásosabb módja volt a megtisztításnak: a cséplő ember megfogta a kévét a kalásznál, a feje fölé kapta és többször a lábához (lábbelijéhez) csapta, majd megcserélve a fogást, megismételte a rázást. A maradék gyomot aztán kézzel kellett kiszedegetni a kévéből. A fejlettebb és tökéletesebb tisztítási mód azonban a *kifésülés*; ez bizonyosan a zsúpkéve ipari felhasználása óta terjedt el. Kifésülésre *zsúpfésűt* (2b. rajz) vagy *törekvágó gereblyét* használtak. A zsúpfésű a csűr *gerezdes* sarkában a *rovásokba* vagy a csűr oldalán a *boronafák* közé bevert, illetve a csűr oldal-boronafájába egymástól 4 cm távolságra befűrt arasznyi hosszú, *lecsapott végű 6–7 faszeg*. A rögzített fésű az épület tartozéka, ám ismeretes olyan törekvágó gereblyéhez hasonló, de nyél nélküli fésű is, amelyet a fogsort tartó *ágyfa* végénél elvékonyítottak, és így a csűr boronafái közé nyomhattak (2b. rajz). Ezt a fésűt mozgatni lehetett: a boronafák közül kihúzhatták és új helyre, vagy más épületben az alkalmas részbe ismét beszorították. Fésüléskor a törekvágó gereblyét is rögzítették: hol a csűrkapura, hol meg a csűr oldalára erősítették úgy, hogy fogai függőlegesen álljanak. Valószínű, hogy a vágógereblye adta a rögzített fésű ötletét.

Ha a szalma nagyon gyomos volt, akkor a kévét kioldották, és *tin-csenként* – *félmarékkal* vagy *összemarékkal* – a fejénél megfogták, a kezükhöz közel belecsapták a fésűbe és a szálakat végighúzták, mint amikor a kendert *léhelik*. Ha csak a törött szálakat meg a *pejvát* kellett eltávolítani, akkor az egész kévét markolták meg a fejénél, a kötélen alul csapták be a fésűbe, majd maguk felé húzva, alsó feléből kihullt az idegen anyag. Ugyanezt fordítva is megismételték: most már a tövénél fogva a kéve feje felőli részből fésülték ki a pelyvát, törött szal-

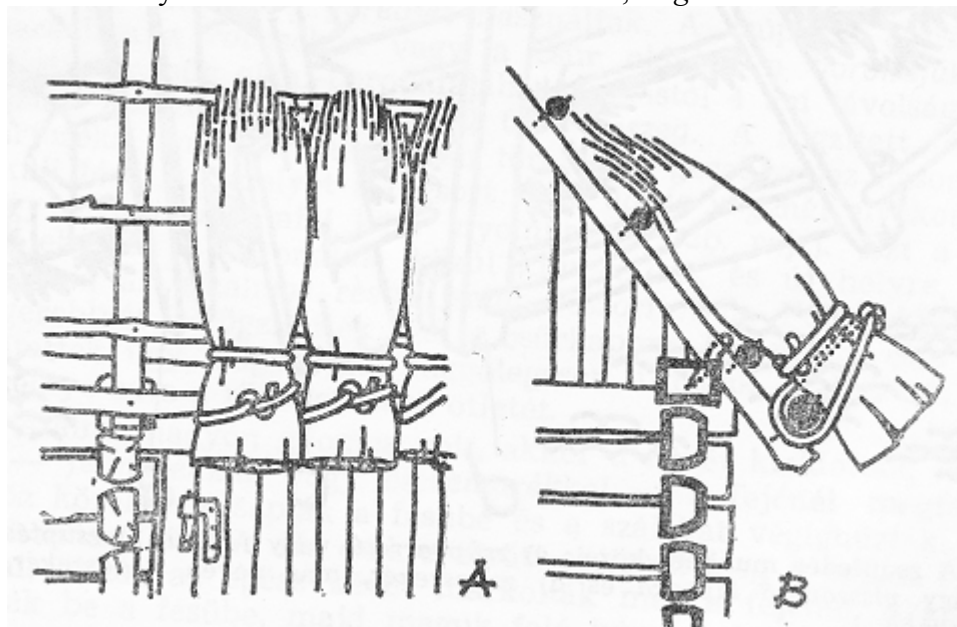
2. A zsúpfedés munkaeszközei: a) zsúpvarrótű vagy fedőtű, b) zsúpfésű, c) fölvérő vagy visszaverő lapocka és d) zsúpszekér, más néven fedőszekér, sorogja vagy iszkába

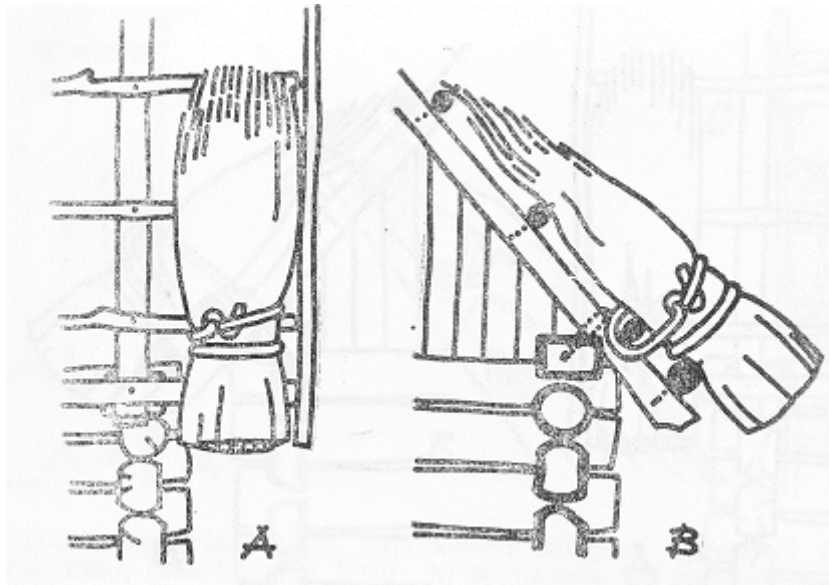
3. Az első *eszterhéjzsúp* megkötése az *első lécen keresztkötéssel*, összebogozás oldalt: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alulnézet

mát, esetleg a gyomot. Fésülés közben nem törnek össze a szálak és nem is kuszálnak úgy össze, mint a rázással. Lerakáskor, ha tincsenként fésülték, nem kellett újra elrendezni a szálak tövét, mégis szép egyenes végű zsúpokat nyertek; nem volt szükséges sem levágni, sem a csűr oldalához odaverni a tövét, hogy szép *bütüs* (egyenes) legyen.

Akadat adatközlőm, aki a zsúpkéve kalászos végét levágta, mert így tovább tart a fedél. Valóban, mivel a kalász a rozsszál „leggyengébb” része, a vizet könnyen beveszi és hamar korhadni kezd, *megmohosodik*.

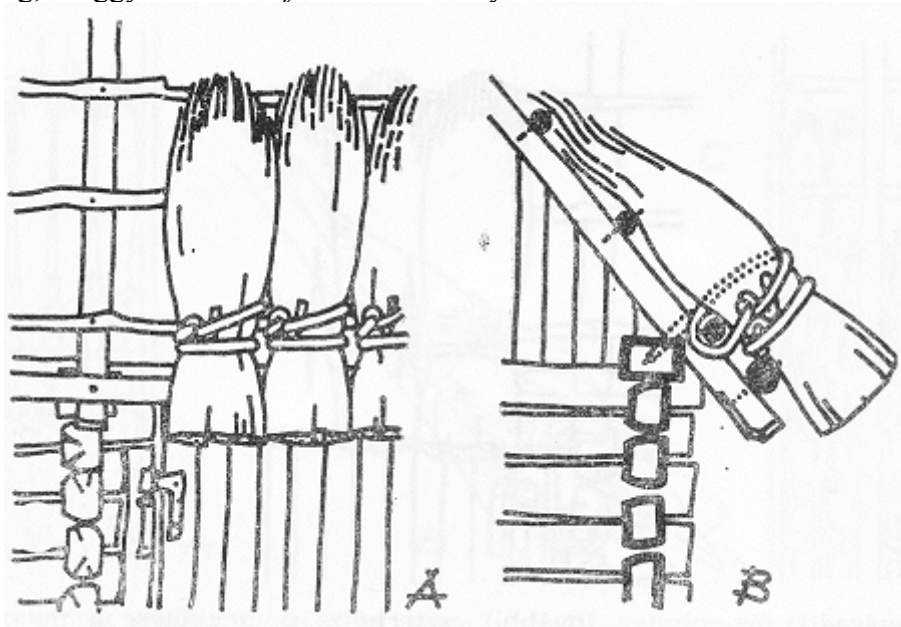
4. A második (és minden további) *eszterhéjzsúp* megkötése az *első lécen*, összebogozás felül: A) felülnézet, B) oldalnézet

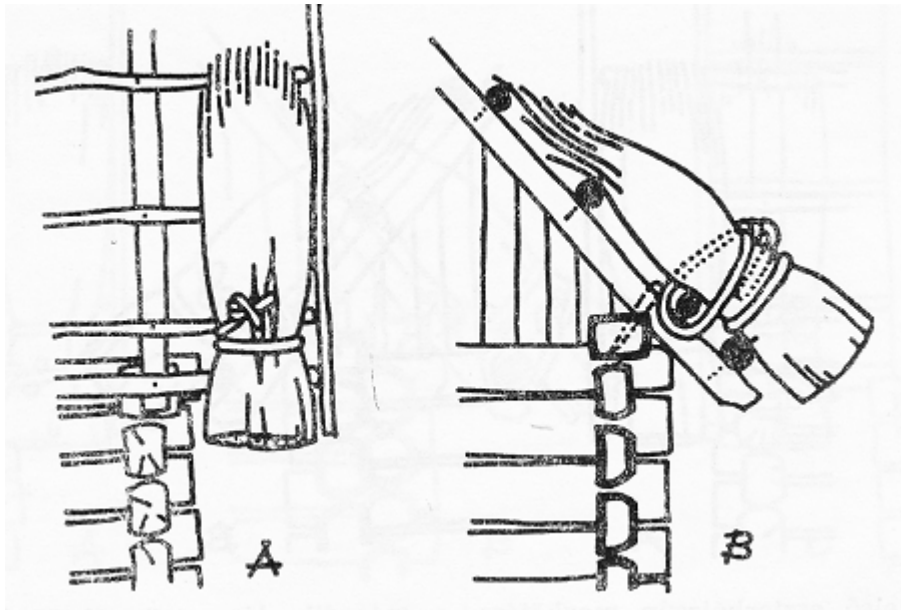
5. Az első eszterhéjsúp megkötése a második lécen, összebogozás oldalt: A) felülnézet, B) oldalnézet

A mohás rész a víz lefolyását akadályozza: a hó és a jég könnyebben rátapad, s megindul a fedél romlása. Mivel ezt a vélekedést csak egy helyen, egy jó állapotban lévő zsúpos csűr fiatal (43 éves) gazdájától hallottam, aki a fedést az apjától tanulta, valószínű, hogy egy még nem általánosult újításról van szó.

A felkötésre váró zsúpkévéket mindig a gazda meg a családja készítette elő, rendszerint már a csépléskor gondolva a fedésre. Ha az anyagot mástól vásárolták, akkor közvetlenül a fedés előtt folytak az előkészületek. Az előkészítés módját a fedél terve és a kévék állapota szabta meg, s leggyakrabban a *fedőmestör* irányította.

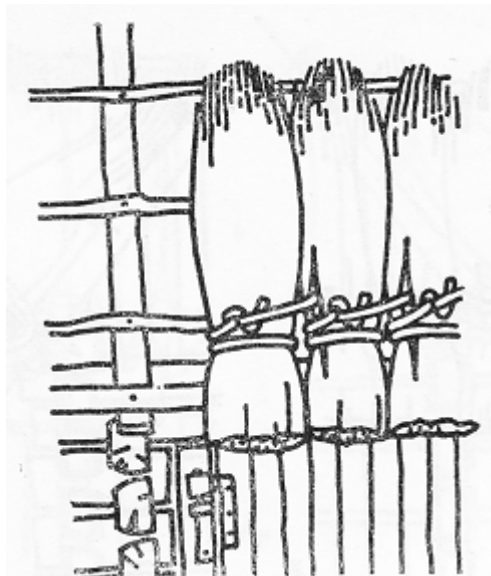
6. A második (és minden további) eszterhéjsúp megkötése a második lécen, összebogozás oldalt: A) felülnézet, B) oldalnézet

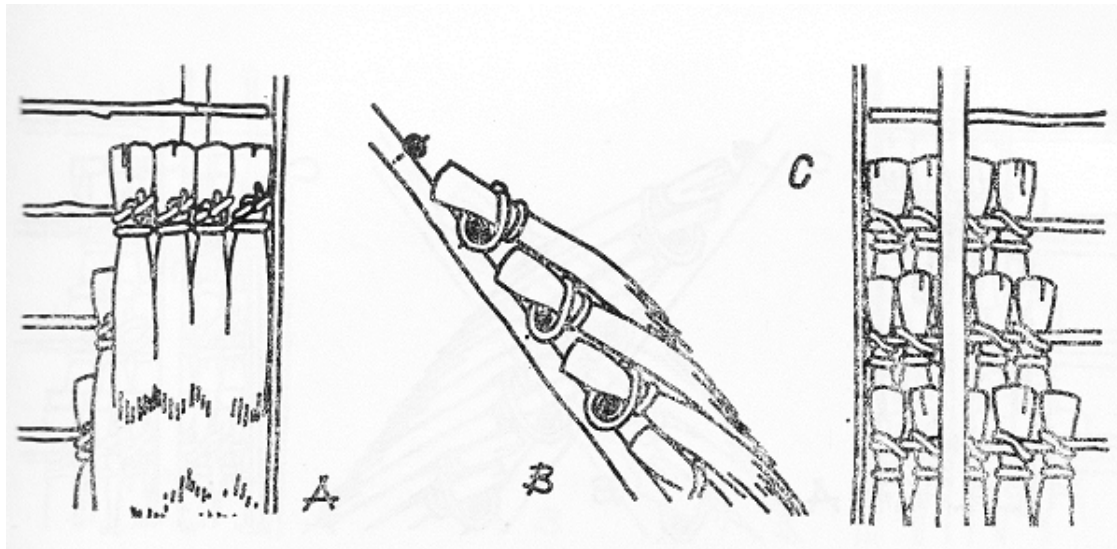
7. Az első eszterhéjsúp megkötése a második lécen, összebogozás felül. A kötélt összesodort végét a zsúp varrótübe fűzték és visszadugták a zsúpbba: A) felülnézet, B) oldalnézet

Nagy szárazság idején, vagy ha az aratás és cséplés óta már kiszikkadtak, akkor a kévét *megvizezték*, hogy a szalma rugalmasabb legyen, a felkötéskor *engedjen*. A fedés előtt álló épület közelében *egy cseber víz* volt elhelyezve; ebbe áztatták a kötélnak való *zsúpszalmát*, hogy jól sodorható legyen, bírja a csavarást meg a feszítést, a zsúpok felerősítésére ugyanis csak kivételesen használtak *fűzfaporontyot* (veszszőt), újabban pedig *drótot*.

A Nyikómentén általános szokás volt, hogy a kévék felkötésére már

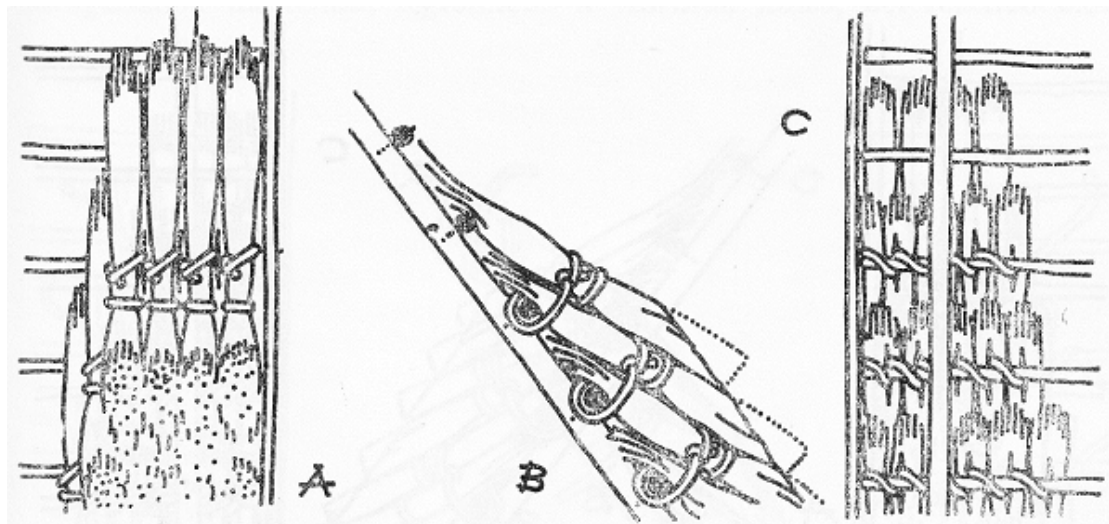
8. A második (és minden további) eszterhéjsúp megkötése a második lécen, összebogozás fent, felülnézetben. Mindenik zsúpkötél az előző zsúphoz is rögzíti a következő zsúpot

9. A tetősík *szimpla fedése* lent sodort kötéllel, egyesével felrakott és felerősített zsúpokkal, összebogozás felül: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alulnézet

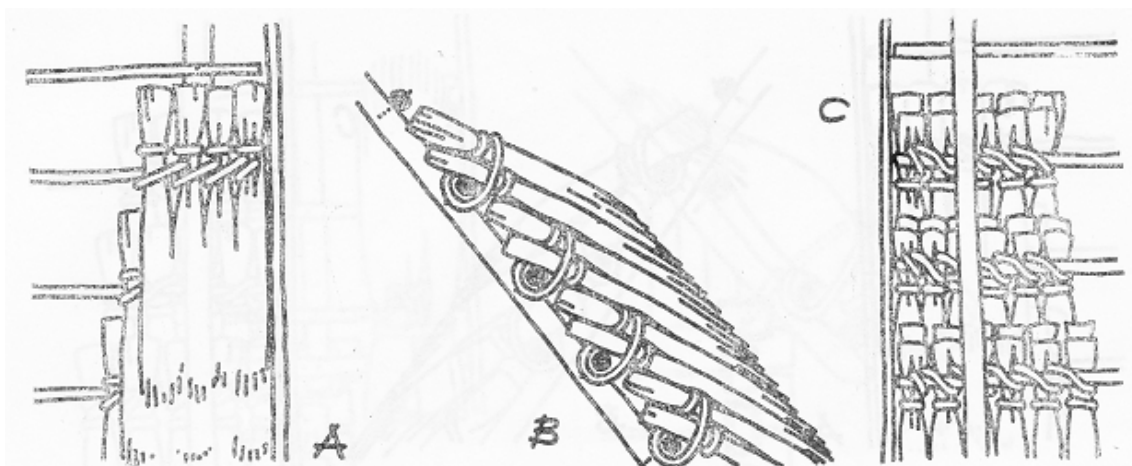
lent a földön elkészítették a zsúpköteleket, bár gyakori eljárás volt az is, hogy a felkötésre kerülő zsúp saját szálából fenn a tetőn sodortak kötelet. Néha ugyanazon fedélen is mindkét eljárást alkalmazták, az adott helyzetnek megfelelően.

A vastag eszterhéjzsúpok mindenikének külön kötelet sodortak, lehetőleg a finomabb szálú, hajlékonyabb tavaszrozsból. A beáztatott rozsból annyit markoltak, hogy a kész kötélmagjának átmérője 2–3 cm legyen. Ezeket a köteleket is a zsúpkéve megkötésénél leírt módon, csak annál hosszabbra, kb. 2 m-re sodorták. A megsodort kötélmagától összezsúrodott. Így húzták bele egy *nyársba*, azt felvitték a tetőre, hogy ott a mester keze ügyében egy már lekötött zsúpra szúrják. Mások az összerősített köteleket *magjába* (csomóba) egymásra helyezték, s amikor annyi

10. A tetősík *dupla fedése* lent sodort kötéllel, egyesével felrakott és felerősített zsúpokkal, összebogozás oldalt. A *bütük menedékes fölverése* vagy *vissza-
verése* után sima fedélhéjazatot nyertek: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alulnézet

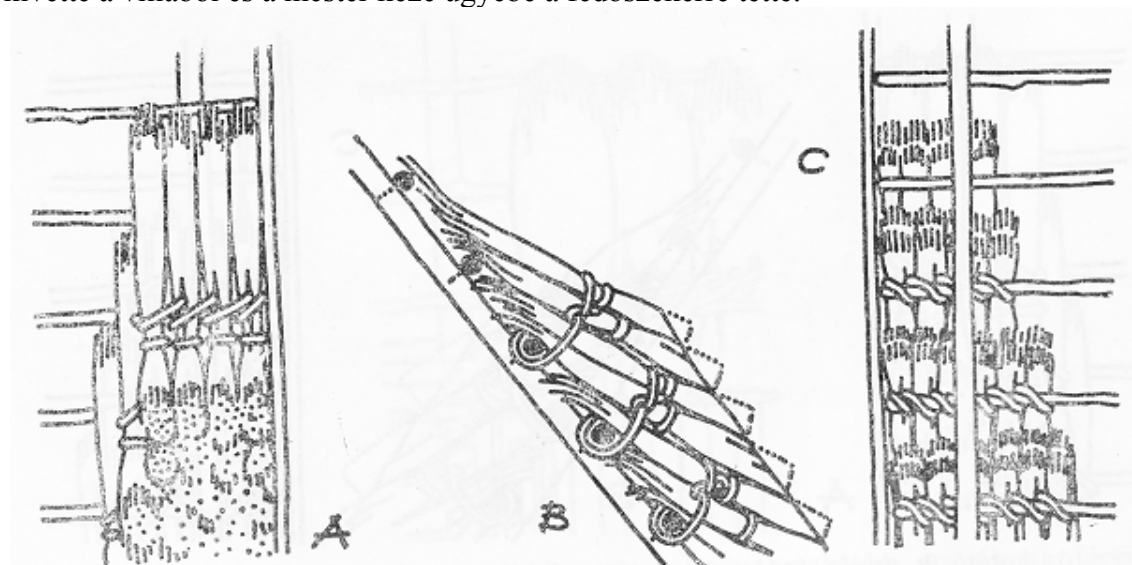

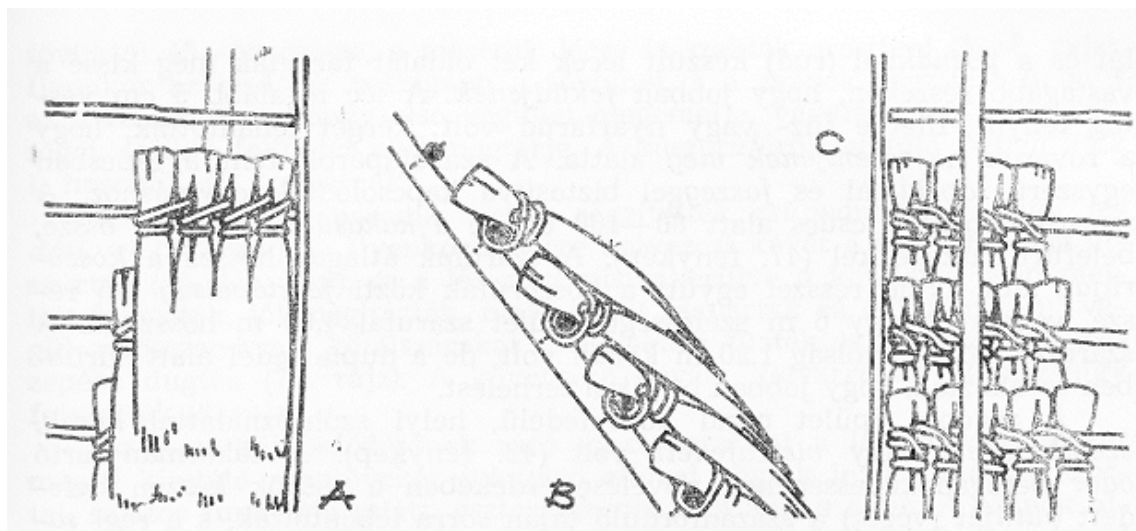
11. A tetősík szimpla fedése lent sodort kötéllal, kisebb páros zsúpokkal: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alulnézet

elkészült, felölelték, létrán felvitték a tetőre, és ott a mester mellett a *zsúpszekérre*, más néven *fedőszekérre*, *sorogjára* vagy *iszkábára* (2d. és 16c. rajz) rakták.

Ha a zsúpok felerősítéséhez hosszú, 8–10 m-es kötelet használtak, azt két embernek kellett sodornia. A kész kötelet egy bogba, *gomjába* göngyölték, vagy ha épp a zsúpfedő mester készítette, akkor a dereka köré *tekerte*, majd innen vette le a zsúpkévék „felvarrására”. A kész zsúpkévéket rendszerint szintén a tető léceire akasztott zsúpszekérre helyezték. Ha még nem jutottak túl magasra a fedéssel, akkor a zsúpot az egyik segítő hosszúnyelű villával adogatta fel, a másik meg kivette a villából és a mester keze ügyébe a fedőszekérre tette.

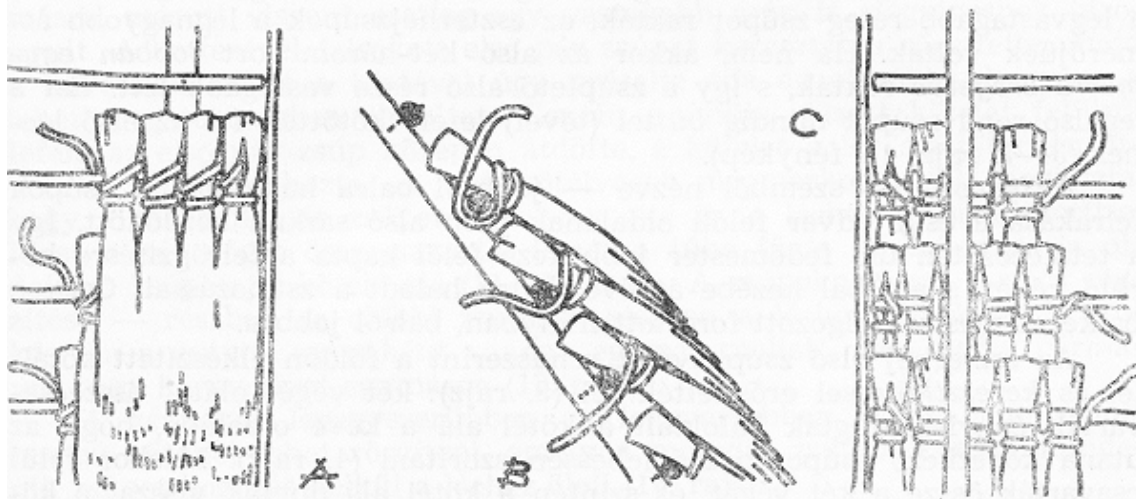
12. A tetősík dupla fedése lent sodort kötéllal, kisebb páros zsúpokkal: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alulnézet

13. A tetősík szimpla fedése lent sodort kötéllel. A kötél áthatol az előző zsúpon és átöleli a lécet, vagyis kétszeresen rögzíti a zsúpot, összebogozás oldalt: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alulnézet

4. Az előkészített zsúpok felrakása, vagyis a zsúpfedél elkészítése előtt szólnunk kell a *héjazat* tartására ácsolt fedélszerkezetről, majd sorra vesszük a fedél különböző részein alkalmazott zsúpfelrakási módokat: az eszterháj, a tetősík, a tetőélek és a tetőgerinc zsúpozását (1. rajz).

A fedőanyag minősége az építészetben mindig meghatározta a fedél alakját, meredekségét, a szarufák hosszát és átmérőjét, a lécek anyagát, előkészítési módját és a köztük lévő távolságot. A *zsúphéjazat* könnyű volt, a *tető* pedig – a víz gyorsabb lefutása és a téli hó súlya miatt – meredekebb; így aztán a szarufák vékonyabbak lehettek, mint pl. a mai cserépfedésé. A zsúpokat tartó *léc* az erdőtakarításkor kivágott egyszerű *gyéritésfa*; akár görbe is lehetett. A szarufák és a lécek rendszerint faragatlanok maradtak; legfőbb a szarufák külső, belécezendő olda-

14. A tetősík szimpla fedése lent sodort hosszú kötéllel, a második zsúptól bogozás nélkül: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alulnézet

lát és a *póznákból* (rúd) készült lécek két oldalát faragták meg kissé a vastagabb részeken, hogy jobban *feküdjenek*. A lécek legalább 5 cm vastag fenyő-, illetve fűz- vagy nyárfarúd volt; kérgét lehántották, hogy a rovarok ne *teremjenek meg* alatta. A szarufapárok fent a csúcsban egyszerű *lapolással* és *faszeggel* biztosítva kapcsolódtak egymáshoz. A szarufapárokat a csúcs alatt 80–100 cm-re a *kakasülő* kapcsolta össze, belefűrt faszegekkel (47. fénykép). A szarufák átlagos hossza a *koszorúfán* alul nyúló résszel együtt a koszorúfák közti *fesztávolság* 4/5 része, vagyis pl. egy 6 m szélességű épület szarufái 4,80 m hosszúak. A szarufák közti távolság 1,20 m körüli volt, de a dupla fedél alatt sűrűbben sorakoztak, hogy jobban bírják a terhelést.

A régebbi épület mind kontyfedelű, helyi szóhasználattal *kerek, szembefedett* vagy *visszafedett* volt (42. fénykép). A takarmánytartó *odor* befogadóképességének növelése érdekében a csűrök készen befedett *bütijét* (végét) a századforduló táján sorra lebontották, s a régi *sarok-szarufák* helyett a csűr két végére is egy-egy pár *álló szarufát* helyeztek, miáltal *nyeregfedelet* (43. fénykép) hoztak létre. A fedél két végén maradt háromszögű üres részt bedeszkázták (*giberes* fedél), vagy esetleg csak belécezték, s a lécekre zsúpokot kötöttek, az oldaléleket pedig némelykor *szegődeszkával* is megerősítették.

Szimpla fedélnek a zsúptartó léceket egymástól 40–50 cm távolságra szegezték a szarufákhoz, belefűrt faszegekkel. A nehezebb dupla fedélnek már sűrűbben (25–30 cm) *lécezték*. A lécek legalább 5 cm vastagok. Az *eszterhéjon* (más szóval *csöpögés* vagy *kieresztás*) az eszterhéjzsúpot tartó *első lécek* még vastagabb volt és faragatlan (gömbölyű); ezáltal is emelték a *vízvetőt*.

5. A zsúpkévék felkötözését soronként és alulról fölfelé haladva végezték.

A legalsó, egyszersmind legelső kévesort a csűrnek az udvar felől a *sarjútartó* fölötti, valamint túlfelől a hátsó *törektartó* fölötti eszterhéjára rakták, vagyis a zsúpfedő munka az eszterhéjzsúpok felkötésével kezdődött (3. rajz); erre rakták aztán a következő, felsőbb rendeket.

Mivel a rothasztó nedvességnek leginkább kitett legalsó fedélrészre a legvastagabb réteg zsúpot rakták, az eszterhéj zsúpok a legnagyobb átmérőjűek voltak. Ha nem, akkor az alsó két-három sort *jobban egymásra eregetve* rakták, s így a zsúptető alsó része vastagabb lett. Ezt a legalsó rend zsúpot mindig *büttel* (tövel) lefelé kötötték fel az első léchez (3–7. rajz, 44. fénykép).

A fedéssel – szemből nézve – jobbról balra haladtak. A zsúpok felrakása a csűr udvar felőli oldalának jobb alsó sarkán kezdődött. Így a tetőlécezen ülő fedőmester jobb keze felől kapta a felrögzítésre kerülő kévét, s azt bal kezébe átvéve, balra haladt a zsúpozással. Csak a balkezes mester dolgozott fordított irányban, balról jobbra.

Az eszterhéj első zsúpkévéjét rendszerint a földön elkészített kötéllel és *keresztkötéssel* erősítették fel (3. rajz): két végét oldalt összecsavarták és visszadugták baloldalt a kötél alá a kéve oldalába, hogy az utána következő zsúpot hozzá lehessen szorítani (4. rajz). Máskor felül csavarták össze a két végét, és szintén a kötél alá dugták vissza; a kötés így is védve volt, mert a következő rend zsúp takarta (9. rajz).

Az eszterhéjzsúpokot nem mindig az első, hanem 20 cm-rel fölnebb,

tövüktől 45–50 cm-re, a második lécre is szokták erősíteni (5–6. rajz). Ilyenkor az első lécs vastagabb a többinél, s a zsúpok rögzítése helyett az a rendeltetése, hogy alsó végüket megemelje, vagyis a tető meredekségét, lesikló felületét alul megtörje. A *koszorúfáról* lenyúló *pótszarufák* is hasonló célt szolgálnak.

A zsúpokat a második léchez rögzítették *zsúpvarrótűvel* vagy *fedőtűvel* (2a. rajz) is. Ilyenkor a lécre helyezett kévét a tűvel felülről átszúrták (45. fénykép), és a lécs alatt visszakerülve a kötelet a zsúp mellett felhozták, jól meghúzták, majd bogot csavartak rá (46. fénykép); végül az összecsavart kötélzárakat a tű fokába fűzték és azzal a kéve közepébe dugták (7b. rajz). A következő kévék „felvarrását” is ugyanígy folytatták (8. rajz).

Az eszterháj befödésének záró mozzanataként a lelógó rozsszalakat meg a kinyúló zsúptöveket *juhnyíró ollóval* vágják le; az ollónak ezáltal, sajátos funkciója miatt, *eszterhájnyíró olló* volt a neve. A zsúpok alját ezenkívül, szükség esetén, a *jelverő* vagy *visszaverő lapockával* (2c. rajz) *verték fel* vagy *verték vissza*, hogy egyenes vonalban álljanak.

6. Az eszterháj fölötti tetősík a zsúpkévek elhelyezése, illetve vastagságuk szerint lehetett *szimpla fedél* vagy *dupla fedél*. Ha a zsúpokat kalászos felükkel lefelé kötötték fel, akkor szimpla vagy más szóval *hajtott fedelet* kaptak, mert a zsúpokat fejükkel lefelé hajtották (9. rajz és 43. fénykép). Ha viszont, az eszterhájszúpokhoz hasonlóan, a következő rend zsúpokat is tövükkel lefelé helyezték el, akkor dupla fedelet nyertek (10. rajz és 44. fénykép), mert így a zsúpok tövének vastagsága miatt a zsúprétegek is vastagabbak lettek. Ilyenkor mindenik zsúp „bütűjét” *menedékesen fölverték* vagy *visszaverték*, hogy ne lépcsőzetes, hanem sima héjazatot nyerjenek (10, 12. és 19. rajz).

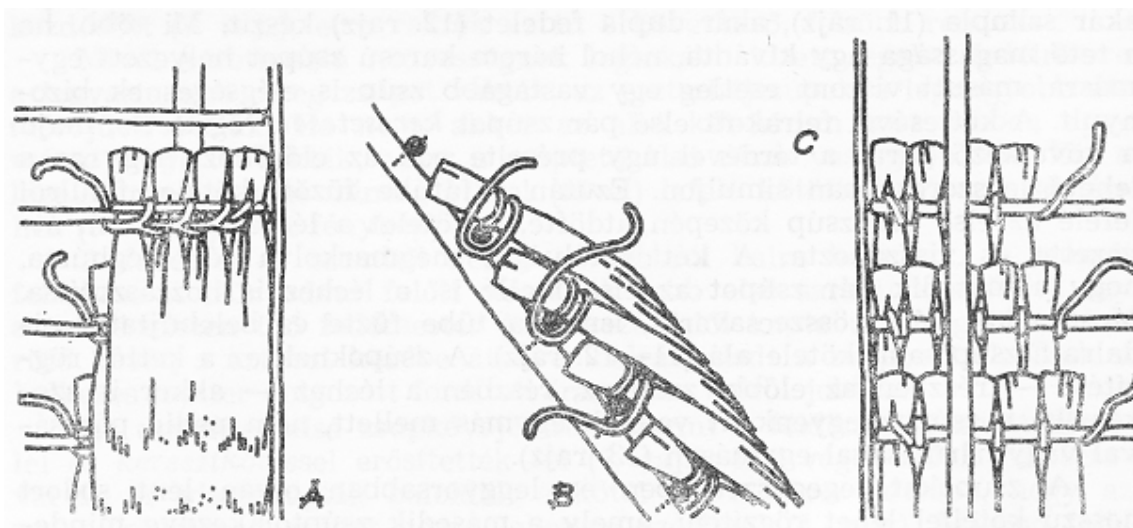
A zsúpkéveket mind a szimpla, mind a dupla fedélen általában egyesével rakják és erősítik fel (9–10. rajz), de Székelyszentléleken Ambrus Ferenc a maga kisebb, alig 12 cm átmérőjű zsúpjait kettesével rögzíti, akár szimpla (11. rajz), akár dupla fedelet (12. rajz) készít. Mi több, ha a tető magassága úgy kívánta, néhol három karcsú zsúpot helyezett egymásra, másutt viszont esetleg egy vastagabb zsúp is elégségesnek bizonyult. A kettesével felrakott első pár zsúpot *keresztesen* rögzítette, majd a következő párat a térdével úgy préselte oda az előzőhöz, hogy az a lehető leghamarabban simuljon. Ezután a fatübe fűzött kötelet felülről lefelé az első pár zsúp közepén átdöfte, a kötelet a lécs alatt ferdén átvezette és visszahozta. A két kötélvéget megmarkolva jól meghúzta, hogy a második pár zsúpot az első mellé is, a léchez is hozzászorítsa. Most a két véget összecsavarta, ismét a tübe fűzte és belebújtatta oldalra a zsúp saját kötele alá (11–12. rajz). A zsúpoknak ez a kettős rögzítése – részben az előbbi zsúphoz, részben a léchez – akkor is szokás, ha a zsúpok egyenként vannak egymás mellett, nem pedig párosával vagy hármásával egymáson (13. rajz).

A zsúpokat legegyszerűbben és leggyorsabban olyan lent sodort hosszú kötéllel lehet rögzíteni, amely a második zsúptól kezdve mindenik zsúpot bogozás nélkül a léchez öleli (14. rajz).

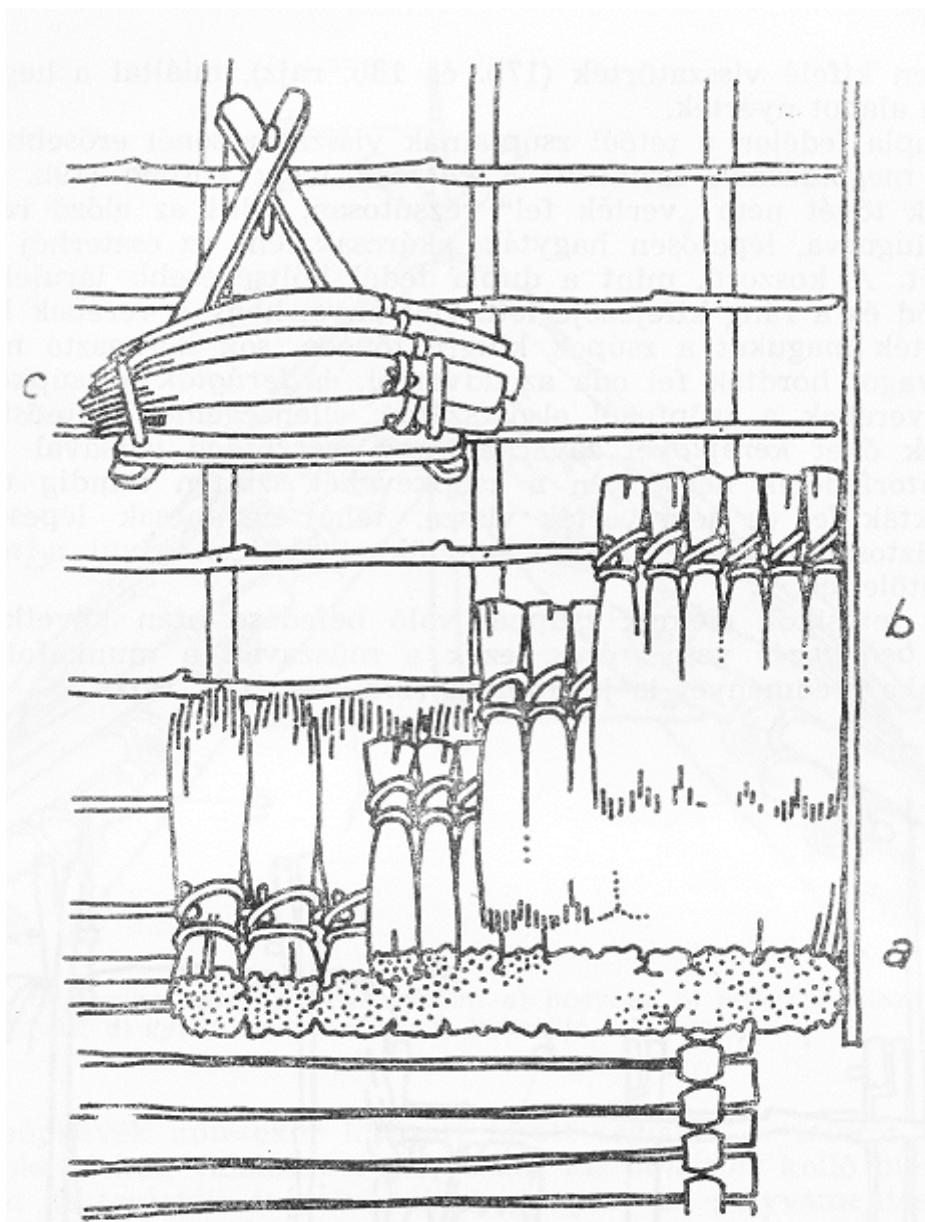
A zsúpoknak a lent sodort kötéllel való rögzítésétől eltérően Székelypálfalván és Felsősófalván a zsúpokat fent sodort kötéllel is rögzí-

tették. Ilyenkor a legelső sorkezdő zsúpot mindig a földön sodort zsúp-kötéllal erősítették a léchez, majd ebből egy tincset elkülönítettek, anélkül, hogy kitépték volna. Ebből a tincsből sodortak kötelet a második zsúp felkötéséhez. Miután ez a kötel a második zsúpot átkarolta és a léchez rögzítette, a végét a második zsúpból elkülönített tincssel kezdték összesodorni. Ilyenformán a kötel vég nélkül tovább folytatódott és mindig a léchez rögzítette a következő kévét (15. rajz és 41. fénykép). E változat előnye, hogy külön kötelet csak a sorkezdő zsúp felerősítésére kellett lent sodorni, hátránya viszont, az előbbi módszerrel együtt, hogy egérrágás vagy kopás esetén, ha az első zsúp kötele megbojlott, akkor egy egész zsúpsor könnyen *lesuvadt*.

7. A zsúpfedés menetében figyelmet érdemel a *fedési pászma vitele*, vagyis egy tetősíkon a fedés rendje és iránya. A fedőmester a tetősík jobb alsó sarkán kezdte meg a munkát néhány eszterhéjzsúp felrakásával, majd anélkül hogy helyéről elmozdult volna, az eszterhéjzsúpok fölé még néhány sor zsúpot rakott. E függőlegesen fölfelé haladó pászma szélességét a mester karhossza határozza meg: ez 2–5 zsúpot, vagyis 50–100 cm szélességet jelentett. A pászma vitele nemcsak a mester módszerétől, hanem a fedél formájától is függött. Legáltalánosabban a mester két-két zsúpot kötözött egymás fölé, az egymás után következő lécekre, a legelső eszterhéjzsúptól a legfelsőig. Ha segítséggel dolgozott, akkor ő vitte az alsó, társa pedig a felső sorokat; így egyenletesen haladtak és jobbról balra egyszerre fedték be az egész tetősíkot. Ha viszont egyedül dolgozott, akkor három-négy zsúppal *ment fel* az eszterhéjtől a tetőélig, majd ismét alulról kezdte. Különösen az újabb, téglalap alakú tetősíkok zsúpozásakor gyakorolták ezt az egyformán széles, függőleges sávokban haladó fedést. A trapéz vagy háromszög alakú fedélsíkok fedésével már ferde sávban haladt előre a mester: legalul 5–6, föléje, a második rendbe 3–4, a harmadik és negyedik rendbe pedig már csak 2–3, illetve 1–2 zsúpot kötözött fel. Amikor

15. A kezdő zsúp lent készített kötéllel való rögzítése után a következőt és a többi már a felkötözött zsúpból elkülönített rozstincsből az előző kötéllal hozzásodort kötéllel erősítették fel: A) felülnézet, B) oldalnézet, C) alülnézet

16. A *fedési pászma vitele* jobbról balra és alulról felfelé a téglalap alakú nyeregtetőn: a) eszterháj, b) tetősík és c) zsúpszekér a felkötözésre előkészített zsúpokkal

alulról újra kezdte a felrakást, mindenik rendbe egyenlő számú zsúpot kötözött, s így a fedési sáv mindvégig ferde irányú maradt (16. rajz).

8. A *tetőélet* (a tetősík legfelső rendjét) vastag eszterhájzsúpokból, vagy pedig 2–3 egymásra helyezett kisebb kévéből rakják, mégpedig mindig keresztkötéssel, függetlenül attól, hogy a tetősík zsúpjait miként rögzítették. Erre az erős rögzítésre nemcsak pillanatnyi, hanem állandó terhelése miatt is szükség volt: a mester a tetőélen állt, amíg a hegyzéssel végzett, majd – amint látni fogjuk – a tetőélnak kellett tartania a hegyzés súlyát (17–19. rajz).

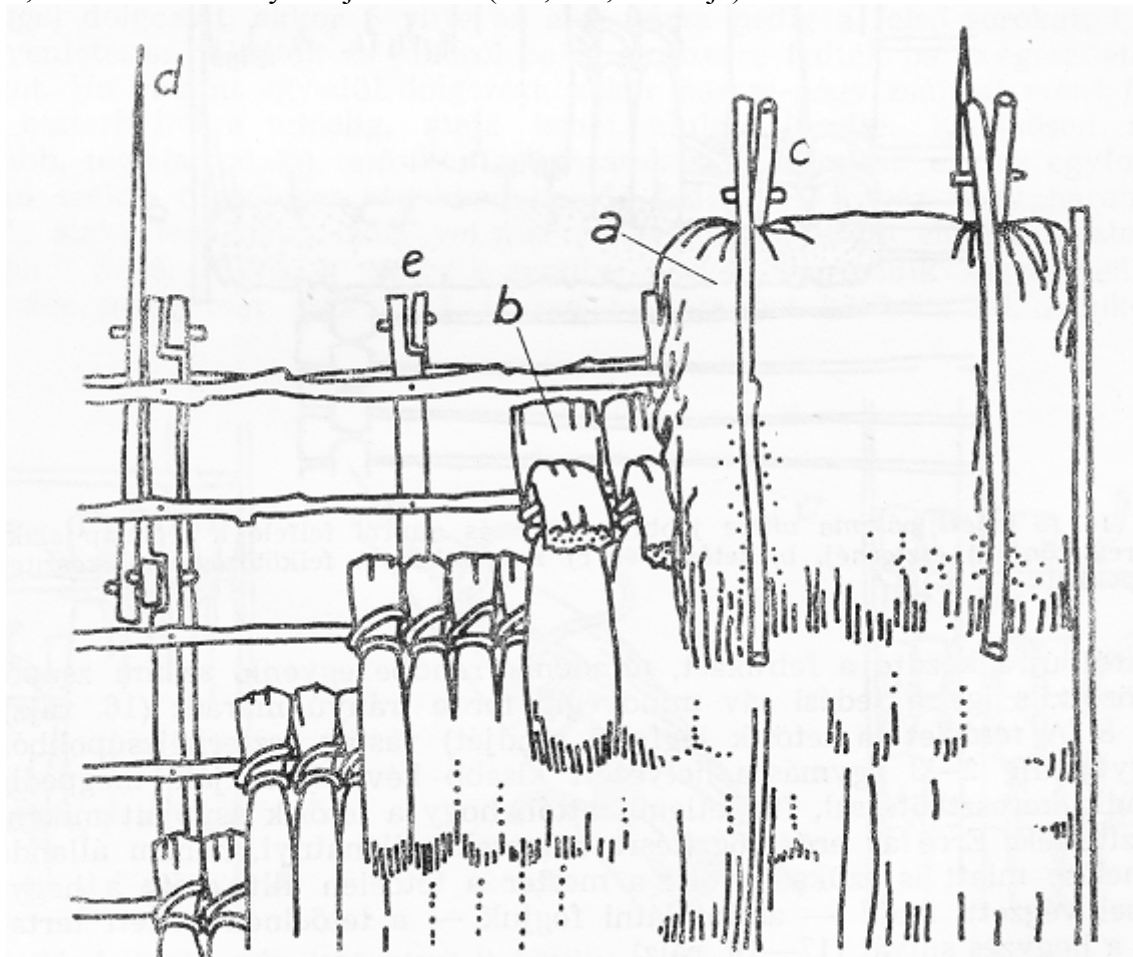
Épp azért, hogy a hegyzés jól elhelyezhető legyen, mind a szimpla, mind a dupla fedésen a tetőél zsúpjainak felső felét, a rögzítés fölött,

felelésben kifelé visszatúrték (17b. és 18b. rajz), miáltal a hegyzésnek szélesebb alapot nyertek.

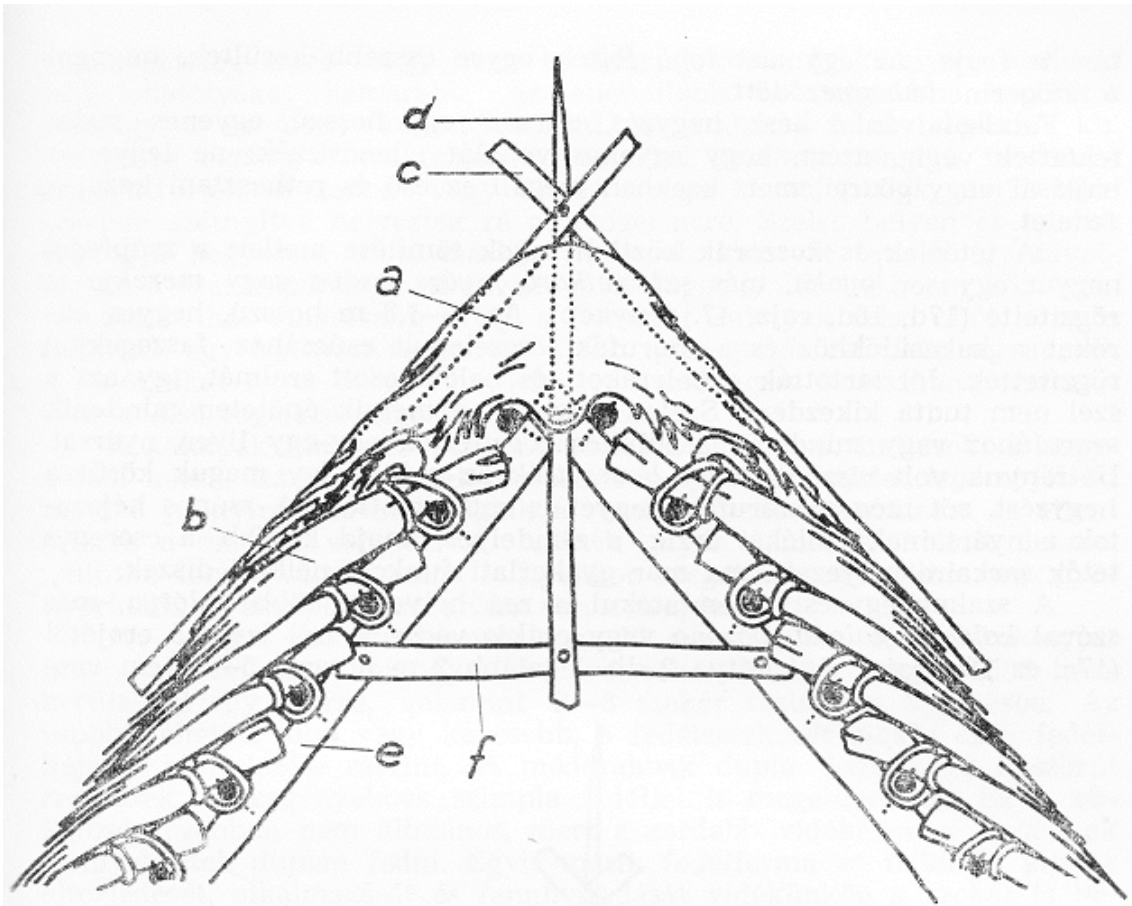
A dupla fedélen a tetőél zsúpjainak visszatúrásánál erősebb és mutatósabb megoldásnak számított a *koszorú* vagy *korona* (19b. rajz): a zsúpkévék tövét nem „verték fel” rézsútosan, mint az előző rendeken, hanem kiugorva, lépcsősen hagyták, akárcsak lent az eszterháj egyenes csöpögőjét. A koszorú, mint a dupla fedél költségesebb járuléka, egyben a mód és a rang kifejezője lett. Hátránya, hogy a verebek könnyen befészkeltek magukat a zsúpok kiugró tövébe, sok korhasztó meg vízszívó anyagot hordtak fel oda az udvarról, és *lerúgták* a zsúpköteleket. Ezért a verebek a zsúpfedél első számú ellenségeinek minősültek, s igyekeztek őket *kereplővel* zavarni, vagy *verébfogó varsával* befogni.

A sátorfedelek négy élén a zsúpkévéket szintén mindig tövükkel lefelé rakták fel és nem verték vissza, tehát ugyancsak lépcsőzetesek lettek. Biztosabb rögzítés végett kötelükkel a lécen kívül a *sarokszarufát* is átölelték.

9. A tetősíkok élének zsúppal való befedése után következett a *hegyzés*, *behegyzés* vagy *rázás*: ezek a műszavak a munkafolyamatot is, a munka eredményét is jelentették (17a, 18a, 19a. rajz).

17. Tetőgerinc: a) *hegyzés*, *behegyzés* vagy *rázás*, b) *tetőél*, vagyis a tetősík utolsó rendje a visszatúrt zsúppokkal, c) *kalótya*, d) *gyaka* és e) *szarufa*

18. A tetőgerinc szimpla fedés esetén: a) hegyzés, b) tetőél a visszatűrt zsúppal, c) kalótyák, d) gyaka, e) szarufa és f) kakasülő

A zsúpkévék kötésekor kirázott törött szálakat, a tetőről visszadobott zsúpköteleket, valamint a csépléskor *kiszalmázott* kellő mennyiségű *rozsszárát összerázták és felrázták*, hogy por- és pelyvamentes legyen; ezt rakták a tetőélre, a gerincre. A tetőnek támasztott hosszú létrán, esetleg két összetoldott létrán *favillával* vagy *merekjével* (szalmahordó nyárs) hordták fel a tető hegyére a szalmát. A hegyzést, ha lehetett, esős, nyirkos időben végezték, vagy a szalmát fent megnedvesítették, hogy minél jobban össze tudják préselni. Néhol közéje tölteléknek *kenderpozdorját* is keverték. Régen előfordult, hogy a hegyzésben a rozsszalmát a havason termett sással helyettesítették; ez a rozsnál jobban simult, tömörült és tartósabb is volt. Napjainkban a munkaigényes hegyzést a koporsófedél alakjában összeszegezett és dróttal a legfelső lécekhez fogott deszkatetővel helyettesítették, noha ez a megoldás kevésbé tartós. A felhordott szalmát a két sor tetőél vagy koszorú közé *gyömöszölték*. A fedőmester egyik lábával az egyik tetőélen, a másikkal a másikon állt. A kezében lévő favillával átvette a létrán feljövő társától a szalmaterüt és ráborította az egyik tetőélre, olyanformán, hogy a borítás felső szélé a tetőgerincen kissé átnyúljon. A következő villa szalmát a másik tetőélre helyezte szintén úgy, hogy az első borí-

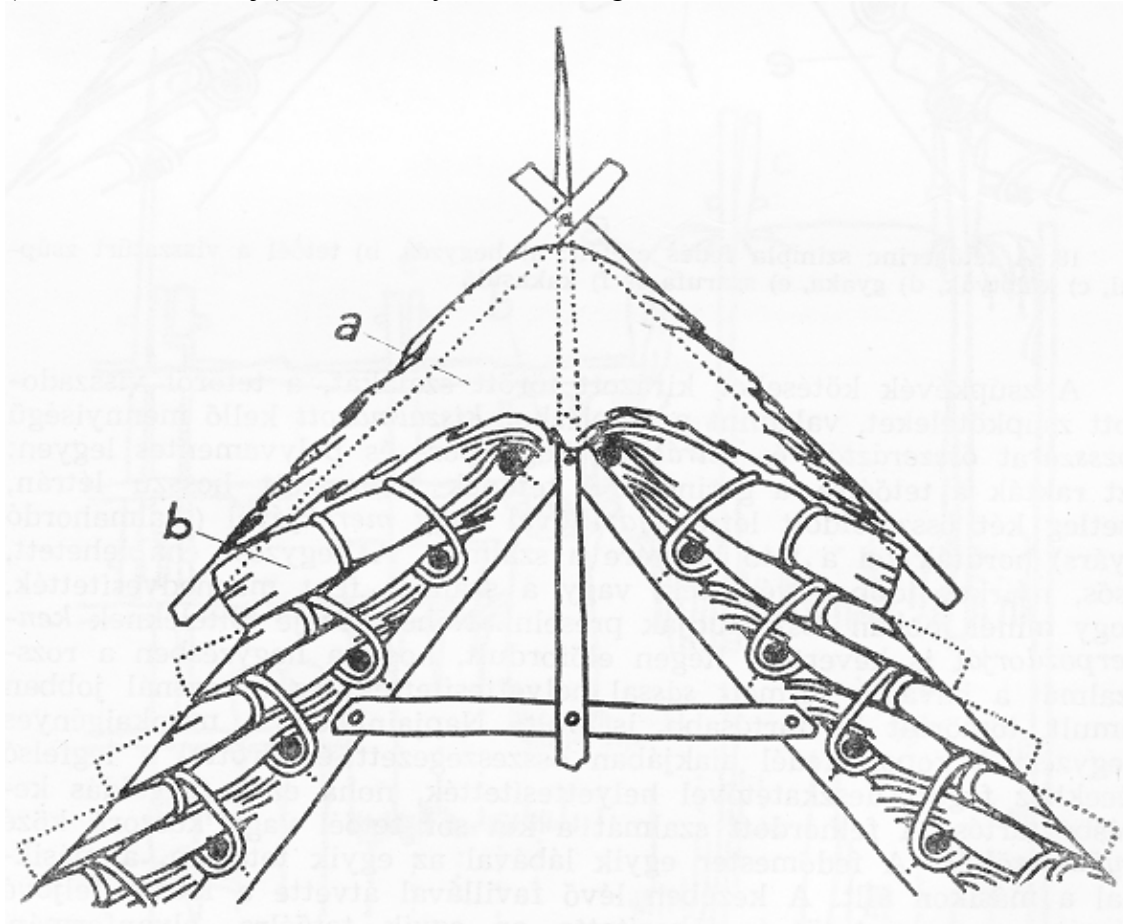

tást is fogja. Az egymást fogó *foltok* egyre összébb kerültek, míg nem a tetőgerinc *behegyeződött*.

Felsősfalván a kész hegyzés csúcsán egy hosszú, egyenes rudat fektettek végig, azért, hogy egyenes vonalát ellenőrizzék: ne legyenek hajlásai vagy gödrei, mert ezekben megáll az eső és rothasztani kezeli a fedelet.

A tetőelek és koszorúk közti hézagok tömítése mellett a zsúpfedél hegyét egy sor *gyaka*, más szóval *karó*, *nyárs*, *csóva* vagy *merekje* is rögzítette (17d, 18d. rajz, 47. fénykép). Az 1–1,3 m hosszú, hegyes károkat a kakasülökhöz és a szarufák összelapolt csúcsához faszegekkel rögzítették. Jól tartották a belerakott és beletaposott szalmát, így azt a szél nem tudta kikezdeni. Szeles helyeken némelyik épületen mindenik szarufához vagy minden másodikhoz rögzítettek egy-egy ilyen nyársat. Hátrányuk volt viszont, hogy *bevezették* az esőt, s így maguk körül a hegyzést, sőt még a szarufák hegyét is rothasztották. A zsúpos héjazatok e nyársainak emlékét őrzik a zindelyes, majd később a cserepes tetők sarkaira helyezett, ma már gyakorlati funkció nélküli díszek.

A szalmahegyzést nyomtatékul a reá helyezett több *kalótya*, más szóval *kalócsa*, *kaloda*, *pózona* vagy *csákja* védte a szél lesodró erejétől (17c. és 18c. rajz). A kalótya 2 db legalább 2 m hosszú, 5–10 cm vas-

19. A tetőgerinc dupla fedés esetén: a) hegyzés; b) *koszorú* vagy *korona* (1–19. Sente Gyula rajzai, a szerző és a rajzoló tervei alapján)

tag, lehetőleg csere- vagy néha bükkfarúd volt. A könnyen korhadó bükkfakalótyákat hamarabb, az ellenállóbb és nehezebb cserefákat mintegy 4 év után kellett cserélni. A rudakat felső végüktől kb. 30 cm-re *cigányfúróval* (cigánykovácsoktól készített fanyelű furdancscsal) átfúrták és *szilva-* vagy *cserefaszeggel összefogatták*, majd ollószerűen szétnyitva helyezték rá a tetőgerincre. Szeles helyen és apróbb szalmájú hegyzésre több, máskor kevesebb kalótyát tettek: így távolságuk, a szarufapárok közti távolságától függetlenül, 1–1,6 m közt váltakozott. Ahol viharosabb a táj, a felrakott kalótyák felső ollói közé is fektettek egy *nyomtatórudat*. Az újabb nyeregtetős csűrökön ugyancsak a kalótyákat fogta össze és erősítette a tető egész hosszában vízszintesen, az alsó végeikre szegezett *szegődeszka*.

A kalótyák felrakása után következtek az utolsó simítások: a hegyzésből kézzel leszedték a lelógó szalmatincseket, a fedelet *legerebjélték*, majd a juhnyíró ollóval levágták a *rendetlenkedő* rozsszálakat és ellenőrizték a csepegő vonalát. A tetőnek olyan simának kellett lennie, „mintha leborotváltak volna”. Ilyenkor megálltak egy pillanatra gyönyörködni és azt mondták: „Kész van a zsúpfedél!”

10. Átlagos számítás szerint egy 10 m-es csűrre 60 *rozskalangyát* használtak fel. Egy kalangya 25 *kéve*, tehát 25x60, vagyis 1500 kéve került fel egy csűrre, valamint 2–3 szekér szalma a hegyzésbe. Az utóbbi lehetett több vagy kevesebb, a fedélszerkezet alakja és a fedélhéjazat kivitelezése szerint. A módosabbak dupla fedelet és koszorút rendeltek, a szegényebbek szimpla fedéllel is megelégedtek. Ez a különbség azonban nem általános, mert a zordabb vidékeken a szegények is igyekeztek duplán fedni. Egyik-másik fedélforma és felkötési eljárás elterjedését, alkalmazását és fennmaradását vidékünkön a szokás is befolyásolta.

A zsúpfedés munkálatainak szakértője és irányítója a fedőmester volt; némelykor megszokott kiségitőjével s mindig a gazdának és hozátartozóinak közreműködésével dolgozott. Munkabére azonos volt a kőművesek, ácsok és kapások bérével. Egy nagyobb épület befedése 4–5 napot igényelt, s időnkénti javítgatással két emberöltőt is kiszolgált. A zsúpfedél késői fennmaradásának oka az, hogy olcsó, tartós, és a falusi lakosság nagy többsége számára különösebb nehézség nélkül előállítható volt. A fenyőágból készült zsindey csak lassan hódított teret, jóllehet vidékünkön ki több, ki kevesebb fenyőkitermelési joggal élt, vagy a közbirtokosság révén a fenyőfához hozzájuthatott. Az értékes fenyőfát azonban nagyon kevesen használták saját szükségleteikre: vagy mint épületanyagot (*borona, gerenda, szarufa, deszka*), vagy mint készterméket (*kád, cseber, dézsa, zsindej*) csereárúként gabonáért voltak kénytelenek értékesíteni.

A zsindey épp ezért, a hatósági tilalmak nyomására (ti. a zsúpfedél tűzveszélyesebb volt) elsősorban a lakóházak fedésében vette át fokozatosan a zsúp szerepét. A cserépfedél még ennél is többet váratott magára, hiszen a drága gyári cserepet a kispénzű hegyvidéki emberek nem tudták megvásárolni. A helyzet csak századunk elején kezdett megváltozni, amidőn a falusi cserépvető társulatok tagjai a kedvezményes áron kapott cseréppel csűrépítéskor a zsúpfedélről egyenesen a cserépfedélre

tértek át, miközben a lakóházakon a cserép továbbra is – egészen napjainkig – váltakozott a zsindeleyel.

A viharos havasi településeken a zsúp a mai napig versenytársa maradt a cserépnek. Különösen gazdasági épületeket fednek vele, a cserép ugyanis sem az erős szeleknek, sem a gyakori és nagy hőmérsékleti ingadozásoknak nem tudott kellőképpen ellenállni, ezért a cserepes fedél fenntartása költségessé vált. A zsúpfedélnek az *eternit* (préselt pala(hullám)lemez, románul *azbociment*) megjelenése húzta meg a halálharangot. E korszerű tetőfedő tűzálló és tartós; könnyű, nem terheli meg a fedőszerkezetet, s így kevesebb szarvazatot és lécezetet igényel; könnyen, tartósan és gyorsan felrögzíthető 1 m²-es darabokban gyártják; jól ellenáll az időjárás viszontagságainak. Amióta – mintegy két évtizede – forgalomba került, rohamosan tűnnek el mind a zsúpos, mind a zsindeleyes tetők.

JEGYZETEK

¹ *Arta populară românească*. Red. Petrescu, Paul. Buc. 1969. 38. és Ionescu, Grigore: *Istoria arhitecturii în România*. Uo. 1965. II, 265, 328.

² Stahl, Paul–Petrescu, Paul: *Locuința țărănească română*. Uo. 1958. 371. Benedek Zoltán: *Az érmelléki nádfeleles házak*. Művelődés XXXIV(1981). 11. sz. 40–42.

³ Kós Károly: *Régi parasztházak, ház és lakásbelső Dorohoiban = Tájak, falvak, hagyományok*. Tíz tanulmány. Bukarest 1976. 300, 302.

⁴ Uő: *Fekete-Körös völgyi gyűjtés* = I. m. 27.

⁵ Bátky Zsigmond: *Építkezés = A magyarság néprajza*, I. 2. kiad. Bp. 1941. 136–137.

⁶ Kós Károly: *Lakás, lakásbelső* = Kós Károly–Szentimrei Judit–Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Bukarest 1974. 15.

⁷ Ionescu, Grigore: *Arhitectura populară în România*. Buc. 1971. Ilustrații, VI. 83. Stahl, Paul H.–Petrescu, Paul: *Construcții țărănești din Hațeg*. Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962–1964. Cluj 1966. 112.

⁸ Szinte Gábor: *A székely ház*. Népr. Ért. I(1900). 105; Cs. Sebestyén Károly: *A háromszéki Szentföld székely háza*. Uo. VI(1905). 1–6; Thoroczky Thurinszky Pál: *Adatok az erdélyi parasztház ismeretéhez*. Uo. XIII(1912). 97; Kós Károly: *Építkezés = Kós–Szentimrei–Nagy: Kászoni székely népművészet*. Bukarest 1972. 91:18. jegyzet.

⁹ Számos adatközlőm közül kiemelem Ambrus Ferencet (1889–1980) Székelyszentlélekről és Tófalvi Dánielt (1934) Bogárfalváról.

¹⁰ Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*, II. Bp. 1909. 83, 113, 198.

¹¹ Vámszer Géza: *Népi kismesterségek és ügyeskedések Csík, Gyergyó és Kászoni falvaiban = Életforma és anyagi műveltség*. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975). Bukarest 1977. 109–110.

¹² A Székelyszentléleki Múzeumház továbbfejlesztése érdekében folytatott előtanulmányaim során sokszor találkoztam azzal a figyelmeztetéssel, hogy ilyen vagy olyan mesterséghez ez vagy amaz ért a legjobban. Amikor a Múzeumház telkére egy csűr behozataláról beszéltem, mindjárt Ambrus Ferenc székelyszentléleki *fedőmestert* ajánlották, mint a zsúpos csűrök fedésének szakértőjét. Dr. Molnár István és dr. Kós Károly rögtön arra biztatott, hogy jegyezzem le az idős mester tudását, mert a zsúpfedésnek a hazai szakirodalomban még sok tisztázatlan vonatkozása van, sőt közvetlenül a zsúpfedésről alig írtak. Erről a hiányról magam is meggyőződtem, amikor az idevágó szakirodalmat áttanulmányoztam: csak hivatkozásokat, említéseket találtam, az udvarhelyszéki zsúpfedésről és annak változatairól pedig senki sem közölt leírást. A zsúpfedés helyi vonatkozásainak leírása műszaki dokumentáció Múzeumunk nyikómenti zsúpos csűrök felépítéséhez, majd a fedél nemzedékenkénti megújításához.

¹³ A zsúpfedés itt közölt leírása részlet a szerzőnek *A zsúpfedés a Nyikó felső folyása mentén* című nagyobb terjedelmű dolgozatából, amelyet I. fokozati tanári vizsgájára készített.

¹⁴ Bátky, i.m. 137–138.

¹⁵ Ambrus Ferenc *cigánysarlónak* nevezte azokat a sarlókat, amelyeket a századforduló táján a szomszédságában lakó Csilla nevű cigánykovács készített; a székelyudvarhelyi piacon szintén cigányok árulták a sarlókat. Ugyanabban az időben Farkaslakán Sipos András magyarkovács is készített sarlót; a szentlélekiek hozzá, valamint a nyikómalomfalvi Boldizsár Dániel magyarkovácshoz vitték sarlókat fogaztatni. Az etédi sarlók híre (Gagy László: *Régi sajátos foglalkozások Etéden* = *ND* 1978. 73–78. *Sarlókészítés*) az öregek emlékezete szerint nem jutott el Szentlélekre.

¹⁶ Molnár István: *A nyikómenti kézicséplés*. Ethn. LXXIV(1963). 484.

¹⁷ Horváth István gyűjteményében (*Magyarózi toronyalja*. Írói falurajz. Kolozsvár 1971. 59.) olvassuk egy hallgatkozó gazda két ökrének alábbi párbeszédét:

„– Éhen pusztulunk, nem érjük meg a tavaszt.

Mangya a másik:

– Ne fé, má nem. A számba még szem is van, legalább tizenkét véka. Ava s a szalmáva megélünk, amíg fű lesz.

Az embernek se kellett több. Még ecce kicsipelte csippe a szalmát. Hát az ökrének igaza vót.”

A szalmában csak akkor maradhatott szem, ha takarmánynak szánták. Ez búzatermesztő vidékeken gyakrabban, nálunk azonban csak ritkábban fordulhatott elő, mert szükön termett a kenyérnek való szalmásszárú gabona. Csak akkor hagyták *hadaratlan*, ha valamilyen oknál fogva nem végezhetek teljes cséplést (Molnár, i. h.), hogy majd későbbi alkalommal fejezzék be az abbahagyott munkát.

¹⁸ Pápai Károly: *A palóc faház*. Ethn. IV(1893). 15. Újabb szakirodalom Selmeczi Kovács Attila: *A zsúpfédél készítése a keleti palócoknál*. Uo. LXXIX(1968). 548–559.

PÁLL-GECSÉ ÉVA

A KÉZDISZÁRAZPATAKI FONÓ EMLÉKE

Kézdiszárzpaták, Felső-Háromszék e kis faluja, Kézdivásárhelytől 9 km-re északnyugatra fekszik az erdővel borított Bodoki- és Ojtozi-más szóval Nemere-hegység lábainál. Katolikus vallású magyar lakosainak száma mintegy 700.

A falu legtermékenyebb határrészének neve, a *Kenderék lábja* napjainkban már csak emlékét őrzi az egykori kendertermesztésnek, hiszen ott, a vetésforgónak megfelelően, ma burgonya, cukorrépa és búza váltogatja egymást. A falu öregjei a szájhagyományból azt is tudják, hogy a kézcseplés idején a gabonát a földre terített *pányán* (kenderből szótt ponyván) verték ki, de jórészt kenderből készültek a ruhaneműk, ágyneműk, konyharuhák és zsákok is. Mindezek nélkül az élet elképzelhetetlen lett volna, s mivel a kereskedelemben nem lehetett hozzájuk jutni, házilag kellett valamennyit előállítani.

A szárazpataki *fonó*¹ születése a múlt ködébe vész, de megszűnését annál pontosabban tudjuk. 1962-ben megalakult a termelőszövetkezet, s mivel kendert egyáltalán nem termesztett, az évszázadokon át kialakult hagyományos fonónak is vége szakadt. Megjegyzendő azonban, hogy a fonó már az 1962 előtti években sem virágzott: a gyári, üzleti vászonnemű egyre gyorsuló terjedése és népszerűsödése miatt a faluban a fonás szüksége és szokása fokozatosan, majd rohamosan alábbhagyott, s így – az öregek véleménye szerint – az 1930-as, sőt még inkább az 1920-as évekre lehet tenni a fonó olyan-amilyen virágzását. Mivel azóta egy jó emberöltő tűnt tova, lassú, türelmes kérdezgetéssel a falu öregeinek töredékes emlékeiből igyekeztem újra összerakni a hajdani fonót, amely a maga idején oly kellemes és hasznos időtöltést kínált a hosszú téli estéken. Épp ezért dolgozatomban nem is írhatom le a szárazpataki fonót úgy, ahogy azt fél évszázaddal ezelőtt valaki leírhatta volna; kizárólag azokat az emlékeket tudtam összegyűjteni, amelyek az idő rostáján még ideig-óráig fennakadtak. Ez a rosta pedig ritkának bizonyult. Egyrészt ma már csak a néhai leányok élnek; az akkori asszonyok a fonóval kapcsolatos minden tudásukat és emléküket magukkal vitték a sírba. Másrészt a néhai leányok emlékei is összetöredezték és széthullottak: ezekből már nem állhat össze a fonóélet teljes képe.

Az 1920–30-as években az *Alszezen leányfonó* működött Antal Mihálynál a 17-es házszám alatt. A tágas, nagy lakás lehetővé tette, hogy az alszezi leányok rendszeresen ide járjanak, szám szerint tizenkilencen: Kajcsa Julianna, György Kalári, Jakabos Julianna, Marti Erzsébet, Kerecsi Erzsébet, György Julis, Antal Ida, Csurulya Ida, Bartók Anna, Antal Mária, Marti Ilona, Bartók Vikti, Török Terka, Kerecsi Klári, Marti Julianna, Kerecsi Irén, Marti Erzsébet, Daczó Terka és Daczó Erzsébet.

Ugyanabban az időben az Alszezen Csurulya Ferencné Gáspár Véninél (190. sz.) az *asszonyfonó* gyülekezett, de közel sem olyan népesen, mint a leányfonó. Mindössze nyolc idejáros idősebb asszony nevét sikerült azonosítani, sajnos közülük ma már egyik sem él.

A *Felszegen* nem volt az alszegeihez hasonló nagyobb szabású szervezett fonóélet: esténként csak alkalmilag gyültek össze a szomszédok, jó ismerősök fenni. Egy-egy tágasabb házban nyolcan-kilencen, sőt alkalmilag még többen is összeverődhettek. Így Bartók Gyuláné Gergely Rózsánál (92. sz.), majd az 1940-es években Ferencz Gyárfásné Kelemen Zsuzsannánál (124. sz.) asszonyok fontak, Pakocs Andrásné Kelemen Vilmánál (111. sz.), szintén a 40-es években, leányok. Másutt még ennyire sem állandósult egy-egy háznál a fonó, hanem sorra jártak egymáshoz, minden este másához.

A fonóévad október közepe után kezdődött s február *derekáig* (közepéig) tartott. Egyik-másik visszaemlékező szerint az asszonyfonó már karácsonykor befejeződött.

A továbbiakban az alszegei leányfonóval foglalkozunk. A leányok a *fonóház* tulajdonosának *rendre* (sorra) 0,5 l *gázt* (petróleum), 4–5 db tűzifát, 1–2 fej kendert és kb 2 *kupa* (liter) gabonát vittek, részint a fűtés-világítás biztosításaért, részint a ház használataért.

A fonóházban a hét első öt napján gyültek össze este 6–12 óra között, és körben telepedtek le szépen *megírt* (kifaragott) *guzsajaikkal*. A guzsalyakat általában a *pakulár*² (juhász) *írta* (faragta), de egyik-másik legény maga is elkészítette. Rúdját nyolcszögűre formálták és mind a nyolc lapját kifaragták. Csúcsa kis keresztben végződött és *bojt* fityeggett rajta, az aljára szegezett *talpra* pedig a leány a lábát tette. A megfonandó kendert egy *pórázzal* (gyapjúkötő) kötötték rá a felső felére.

A legények a pakulártól *szeretőjüknek* rendelték a guzsalyt, a pakulárt pedig szép munkájáért *megtisztelték* (itallal megvendégelték); más fizetséget el sem fogadott volna. A legény a leánynak otthon adta át a guzsalyt a fonóévad megkezdése előtt, vagy esetleg a fonóházban, az első-második fonóeste alkalmával. A leány cserébe egy pár zsebkendőt adott a legénynek. Megtörtént, hogy egy leány két legénytől is kapott guzsalyt. Ha mindkettőt elfogadta, előbb-utóbb választania kellett, mert a legények úgy *számították* (vélték), hogy ha a guzsaly kell, ők is kelljenek. Ilyenkor az egyik guzsalyt visszaadta, azt pedig a visszautasított legény összetörte.

A leány férjhezmenetelig általában csak egyszer kapott ilyen megírt guzsalyt, mert az sokáig eltartott.

Azok a leányok, akiknek még nem volt szeretőjük, maguk rendelték a pakulároknál guzsalyt, vagy pedig egy sima *karóról* fontak.

A leányok este 6 órakor gyülekeztek a fonóházban. A legények 8–9 órakor kezdtek kettesével, hármásával szállingózni, és a szoba közepén, székeken foglaltak helyet. Egész este ott maradtak, s tréfáikkal, mókáikkal tették hangulatossá a fonót. A falu hagyományos illemszabályai szerint a legény a fonóban kezdetben leplezte, hogy ki tetszik néki, de azzal mégis elárulta magát, hogy a kedvelt leánnyal nem tréfálkozott: nem ütötte ki a kezéből az orsóját, nem taszította fel a szösz a guzsalyán és így tovább, a fonó végén viszont hazakísérte. Ha a vonzalom kölcsönös volt, ez csakhamar kiderült, s ha a két fiatal egymás szeretőjének számított, akkor a többi legény a leánnyal nem mókázott, a legény pedig a szoba közepéről a leány mellé ült.

Egy este egy leánynak két *dutyukát* (orsó fonalat) kellett megfonnia, de erre a teljesítményre már otthon felkészültek: „Elvittünk egy-

egy dutyukát otthonról, hogy kilegyen a kettő, me ha viccelődünk, biza nem lett ki.”

A legények egy-egy óvatlan pillanatban kiütötték a leányok kezéből az orsót. A legény fölkapta, és a leánynak csókkal kellett kiváltania; ha nem volt hajlandó, akkor a fonalát *felmatolálták* (felcsavarták) a kapura. Máskor a legények meggyújtották a guzsalyon a szöszt. A leány ijedten kapkodott és hadonászott, s ha egy más guzsalyhoz is hozzáért, az szintén meggyúlt. Ha a leány kiment, a legények a szöszt bepaprikázták, besózták. Amikor ismét fenni kezdett, prüszkölésén mindenki hahotázott.

Legemlékezetesebb közös társasjátékuk a *húzd meg, ereszd meg*. Váltakozva – egy fiú meg egy leány – kört alkottak, s valamennyien egy zsebkendő szélét fogták. A játékvezető „húzd meg”, illetőleg „ereszd meg” kiáltására az ellenkezőjét kellett tenniük, s aki elvétette, annak a mellette lévő meg kellett csókolnia.

Más szórakozásuk, a *móriska*³ vagy más szóval a *bábázás*, szerelmi jósló jellegű volt. A *virgoncabb* legények szöszt loptak a guzsalyokról. Az elcsent szöszből kézzel két *bábát*: egy *fiúbábát* és egy *leánybábát* formáltak. Nem *gazolták* (pazarolták) a szöszt: hosszuk kb. 15 cm és szélességük 2–3 cm volt. A bábák természetesen sem a fiúhoz, sem a leányhoz nem hasonlítottak, csupán elnevezésük szerint lehetett megkülönböztetni őket egymástól. Egy fiúbába két oldalához merőlegesen két leánybábát helyeztek, s mindenik baba nevet kapott. A leánybábák külső végét meggyújtották, s kíváncsian figyelték, hogy melyik *ég le* hamarabb, mert a legény azt a leányt fogja feleségül venni. Az eredményt némi hozzáértéssel befolyásolni lehetett: „Csel van a móriskában es, met nem egyformán kell csinálni a szöszt, hanem a vékonyabb hamarabb béég.”

A *bábázás* másik változata szerint egy fiú- meg egy leánybábát párhuzamosan egymás mellé helyeztek, s mindkettőt meggyújtották. Ha lángjuk összeért, úgy azt tartották, hogy a fiatalok egymáséi lesznek.

A fonó egyik legmulatságosabb mozzanata farsang idején a *maszkások* megjelenése volt. Hárman-négyen jelmezbe öltöztek, az asszonyok vagy leányok általában férfinak, a férfiak vagy legények asszonyoknak. Az arcukat fátyollal vagy harisnyával takarták el, hogy felismerhetlenné váljanak. Papírból is készítettek szénnel kifestett álarcot.

Csurulya Pálné Giligor Margit (71 éves) visszaemlékszik, hogy ő *tengerészkapitánynak* öltözött. Fehér inget, fekete *lájbit* (mellény), sötét nadrágot és a fején sapkát hordott, az utóbbin egy nagy *tuluseprű* díszelgett. Arcát álarcval rejtette el, kezére kesztyűt húzott.

Demeter Pálné Tóth Karolina (77) *cigánynénak* öltözött. Hosszú, tarka szoknyát viselt *vizitkával* (blúz). Arcát harisnyával takarta el. Karjára kosarat akasztott, belé ezt-azt teszegettek.

Ferencz Istvánné Lemhényi Terka (70) *huszárnak* öltözött. Piros nadrágot, kék zsinóros kabátot, piros sapkát, csizmát és papírálarcot hordott.

Nevetséges figura volt a *bohóc* kifordított bundás kabátjával, hosszú, földig érő, rikító szoknyájával, bekormozott arccal, komikus mozdulataival.

Egyik-másik leány vagy asszony *vőlegénynek*, legény vagy férfi

pedig *menyasszonynak* öltözött. Antal Balázs megjegyzése szerint általában a *parapácsabbak*⁴ (élénkek, virgoncak) vállalkoztak az ilyen szerepre.

A maszkásokat a *békérő* kísérte. Ő nem viselt álarcot, s feladata volt a maszkások bekéreztetése, mert azok – kilétük leplezése végett – nem beszéltek. Mondókája így szólt:

*Olténiában jártunk,
Négy vándort találtunk,
Béeresztik-e?*

A válasz így hangzott: „Béjőhetnek, ha nem orcátlankodnak.” Erre bementek, ijesztgették a fonóbelieket, s ha valaki le akarta leplezni valamelyiküket, túvel megszúrták. A fonóbeliek énekeltek, a maszkások, akivel akartak, csárdásoztak, majd eltávoztak.

A fonó éjjel 12 órakor oszlott el. Azok a legények, akiknek nem volt szeretőjük, nem várták meg az éjfélt, hanem hamarabb távoztak. Úgyesen kiosontak, *borsikából* (borókafenyő) koszorút fontak, felmáasztak a *kertre* (kerítés) és a leányok nyakába dobták. Mások fehér lepedőt terítettek magukra, és tőklámpással ijesztgették a leányokat. Majdnem hetente megtörtént az is, hogy a hídra tüzet raktak, ők meg bebújtak a híd alá, s állati hangokkal ijesztgették a hídon áthaladó leányokat. A leányok eldobálták a guzsalyakat, orsókat, a legények valamennyit összeszedték, és a leányoknak másnap ki kellett váltaniok. Az is szokásban volt, hogy két legény felmászott két kőrifára, s dróttal felhúzták a tőklámpást. Amikor a leányok odaértek, a lámpást lennebb eresztették, mire a leányok megijedtek és sikoltozni kezdtek. A legényeknek ez volt a legnagyobb elégtételük, jót kacagtak a fa tetején.

A hét végén, szombaton és vasárnap nem volt fonó; ehelyett szombat esténként szórakozni, táncolni gyűltek össze a fiatalok.

Előkészületként *meghéjalták* a kukoricát. Ezt többnyire otthon, néha a fonóháznál végezték. Leginkább az anyák vállalták. *Hamulúgot* főztek, leszúrták, s beletették a kukoricát. Általában egy órán át főzték, amíg a héja pattogni kezdett. Akkor leszúrták, s számtalan vízből *átmosva*, ismét főni tették. Két fővő vizet is lecseréltek róla, hogy a lúgtól teljesen megtisztuljon. Végül a harmadik fővő vízben, *süvegukorral* édesítve, befejezték a főzést. Főztek melléje aszalt szilvát, körtét is, és azzal díszítették a főtt kukoricás tálakat. Így vitték a csemegét a fonóba. A fiatalok jóízűen lakomáztak belőle és éjfélig táncoltak. A legények *citorával* és szájmuзикával szolgáltatták a zenét, valamenynyien csárdást jártak. A szombat esti mulatságra még ma is szívesen emlékeznek vissza a falu öregei.

Az iskolai folklórkör a múlt ilyesféle töredékeiből állította össze azt a fonót,⁵ amely most már a színpadon szólalt meg. Főlcsendült a fonóba hívogató nóta:

*Fonóka lesz minálunk,
Gyertek hozzánk, leányok.
Legények es jőhetnek,
Legalább az orsóra es ügyelnek.*

Következtek azok a népdalok és balladák, amelyeket a nagyszülők repertoárjából válogattunk. S miközben a falu öregei meghatódva emlékeztek ifjúkorukra, a gyermekek belefeledkezve játszadoztak, s észrevétlenül a magukévá tették szülőfalujuk már-már feledésbe merült hagyományait.

JEGYZETEK

¹ Összefoglalóan Szendrey Ákos: *A népi társasmunkák és összejöveteleik*. Ethn. XLIX(1938). 273–286. A fonóéletre vonatkozó gyűjtések leggazdagabb erdélyi tárháza: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Hetven néprajzi gyűjtő munkája alapján összeállította Makkai Endre–Nagy Ödön. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 103.) Kolozsvár 1939. Ez a gyűjtemény 12 akkori vármegye 59 helységéből közöl – mindenik esetben – a fonóról is több-kevesebb (néhány sornyi vagy néhány lapnyi) adatot. Újabban megjelent erdélyi közlemények Cs. Bogáts Dénes: *Történeti adatok a háromszéki székely népszokásokhoz*. Ethn. LVII(1946). 78. *Guzsalyosba jár, guzsalyoskodik*. Kresz Mária: *A fiatalság társas élete Nyárszón*. Népr. Közl. V(1960). 1. sz. 105–108. *Fonóház*; 108–111. *Fonóházi játékok*. Vámszer Géza: *Csepűfonó guzsalyas Csíkszentléleken = Életforma és anyagi műveltség*. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975). Bukarest 1977. 190–193. Imreh Barna: *Az alsórákosi „sereg” = ND 1978. 236–237*. Zágoni Jenő: *A sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör néprajzi bibliográfiája 1968–1976 = ND 1980. 250: 218. és 219. tétel*. Cseke Péter: *A Falvak Népe ~ Falvak Dolgozó Népe néprajzi bibliográfiája 1945–1980 = ND 1981. 244–245. és 250: 671, 675, 676, 679. és 809. tétel*. A legények szerelmi ajándékairól Kós Károly: *Szerelem és halál a szilágysági népművészetben = Népelet és néphagyomány*. Tíz tanulmány. Bukarest 1972. 209–235 (211–227.); *Erdélyi guzsalyok – Eszköz, munka, néphagyomány*. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Uo. 1979. 108–130. K. Csillár Klára: *A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál*. Ethn. LXXXVII(1976). 103–132. Hoppál Mihály: *A szerelmi ajándékok jelképrendszere*. Folklór Archivum, 9. Bp. 1978. 9–14.

² *Pakulár* vö. r. *păcurar*: juhász. Változatairól, gyakoriságáról és elterjedéséről Márton Gyula–Péntek János–Vöő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönzésvai*. Bukarest 1977. 286–287.

³ *Móriska* vö. r. *morișcă*: kézimalom, vízimalom, játékmalom. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 264. A szárazpataki adatközlők a szónak semmiféle magyarázatát vagy jelentését nem ismerik.

⁴ *Parapács*: élénk, füрге, beszédes. Vö. r. *prpă*: sietség, kapkodás > *pripaș*: füрге, eleven. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, III. Bp. 1976. 101. és Márton–Péntek–Vöő, i. m. 292.

⁵ Fontosabb adatközlők, zárójelben 1979-es életkorukkal: Antal Balázs (69), Csurulya Pál (73), Csurulya Pálné Giligor Margit (71), Csurulya Tiborné Daczó Terézia (33); Demeter Albertné Szabó Anna (78), Fejér Lázárné Szántó Terézia (73), Ferencz Istvánné Lemhényi Terka (70), György Jánosné Bartók Matild (40), Jankó Lajos (72), Kovács Józsefné Ambrus Mária (70), Marti Antal (60), Marti Antalné Kerecsi Mária (66), Márton Emilné Opra Ilona (56), Mike Lajos (72), Szabó Gézané Bartók Anna (64) és Török Lázár (76).

KESZEG VILMOS

NEMSZÓBELI KOMMUNIKÁCIÓ A MEZŐSÉGI DETREHEMTELEPEN

Az emberi kommunikáció több csatornán valósul meg. Kommunikációs helyzetben a természetes eredetű adó és vevő több nyitott felfogóval (receptor) áll egymással szemben. A receptorok által felfogott sokféle információ egységes jelentéssé összegeződik a kódoló/dekódoló központban. A csatornától függően M. L. Knapp az alábbi nemszóbeli (nemverbális) közlésmódokat különíti el: kinezikus viselkedés, paranyelv, proxemika, készítmények és környezeti tényezők által történő kommunikáció.¹ E sort kiegészíthetjük a Mary B. Black által tárgyalt eseményekkel, társadalmi viszonyokkal, szerepekkel mint ugyancsak kulturális ismeretekkel.² Mivel a kiegészítés elsősorban emberek közötti kommunikációra vonatkozik, jelen alkalommal nem kívánunk elemeivel foglalkozni. A felsorolt elemeknek, Black szerint „a hiedelemrendszer elemei közé való sorolását meg lehet kérdőjelezni, mivel az ezekkel a rendszerekkel való kommunikáció a legtöbb ember számára, az idő legnagyobb részében a tudatosságon kívül maradhat”.³ Ez a tény azonban semmiképpen sem ösztönözhet mellőzésükre.

A nemszóbeli közlés eddig a magyar néprajznak elég mostohán kezelt területe volt, néhány jeles kezdeményezés azonban mindenképpen figyelmet érdemel. Ezek Szendrey Ákos két régebbi összefoglalása,⁴ valamint Hoppál Mihálynak a gesztus-kommunikációról szóló tanulmánya⁵ és egy falu közlésrendszerét összefoglaló könyve.⁶

Dolgozatunk egy mezőségi falu, Detrehemtelep elsősorban hagyományos kultúrájának kommunikációs elemeit kívánja összesíteni. Az elégtelen szakirodalom hiányában a témának csak szinkrón és diakrón metszetét nyújthatjuk, a nyelvi vagy tágabb közösségi összefüggésektől elszakítva – meggyőződésünk azonban, hogy az említett elemek némelyike nemcsak helyi, hanem egyetemes (pán-kulturális) jellegű, bizonyára kisebb-nagyobb jelentésbeli (szemantikai) eltolódásokkal.

1. A gesztusokat a kommunikációs folyamatban betöltött szerepük alapján több csoportba oszthatjuk. A kommunikációelméleti és néprajzi szakirodalom öt csoportot különít el: emblémák, szemléltetők (illusztrátorok), érzelemmutatók, szabályozók (regulátorok) és alkalmazkodók (adaptorok).

Kiindulásul – Hoppál nyomán – Ruesch–Kees meghatározását idézzük: „Azokat a mozdulatokat nevezzük gesztusoknak, melyeket kizárólag kommunikációra használunk, ezek többnyire szimbolikus mozdulatok, amelyek önmagukban általában nem szolgálnak közvetlen testi szükségletet.”⁷ Ezen belül az emblémák a tulajdonképpeni, önálló szóbeli vagy szótári meghatározású gesztusok. Létüket vagy hiányukat, szemantikájukat, pragmatikájukat, szintaxisukat a kultúra határozza meg. Kluchohn „rejtett értékek”-ként tartja számon őket, mert mindössze az etnopedagógiai folyamatban tudatosulnak (esetleg verbalizálódhatnak), jelentésük más kultúra tagja számára nehezen kikövetkeztethető, esetleg teljesen elsikkad.⁸

Detreheuntelepen három emblémának van interdiszciplináris létére is egységes jelentése: a keresztvetésnek, a köpésnek és az ütésnek. Mindhárom ember- és érzékfeletti (transzcendens) objektum kommunikációjában fordul elő.

A keresztvetést a gyógyításban (szemölcs, igézés), elhárításban, a siker biztosításában (fejés, sütés, kenyérszegés) alkalmazzák. Deszignátuma tehát egy olyan szellemi erő, amelynek aktivizálása (a keresztvetés) elpusztítja vagy távozásra, passzivitásra készíti az érzékfeletti objektumot. Szemölcs gyógyítása (zárójelben az adatközlők sorszámmal): az objektumával végzett cselekvés + háromszor a gesztéma + objektéma elásása + loréma (3, 5, 9, 10, 13, 15). Igézés gyógyítása: szenes vízbe mártott „ujjával csinál három keresztet az illető homlokára, hármat a mejjire, s hármat-hármat a két tenyerire” (3, 5, 9, 12, 13, 15, 29, 32). Fejés: „Van most is, aki keresztet csinál a tehényre, miko menyen fejni” (23). Kenyérsütés: esetenként dagasztás után a tészára, bevetés után a kemence szájára vetnek keresztet (3, 7, 9). Kenyérszegés: „Miko kezdik meg a kenyeret, három keresztet vetnek rájo” (9). Az üzenet szintaktikája szerint a szó az első két esetben része a mondatnak, máskor önállóan alkot mondatot. A keresztvetés önállóságát hangsúlyozza a keresztnek mint ideális objektumnak az alkalmazása nagyjából meg-egyező jelentéssel (sárgaság, igézés, darázscsípés gyógyítása, jégeső elhárítása). Rejtett értéke különösen az igézés gyógyításakor nyilvánul meg: a népi orvosló a beteg homlokát, szívét, két szemét (két arcát), két tenyerét keni be szenesvízzel, anélkül hogy a keresztalak tudatosulna benne. S talán nem fölösleges emlékeztetni a keresztútra vonatkozó ismeretekre is (betegség elhagyásának, rontásnak a helye).

A köpést gyógyításkor és rontáskor alkalmazzák. Az eljárás tulajdonképpen átvitelen alapul. A szellemi (felszíni struktúrájában rontó vagy gyógyító) erőt átszarmasztatják a köpésre, s a kommunikációban ez válik jelentéshordozóvá. Falat gyógyítása: textéma + háromszor a gesztéma (3). Igézés megelőzése: háromszor a gesztéma + magyarázó textéma („hogy meg ne igézzem”). Forgószél elhárítása: háromszor/kilencszer a gesztéma + textéma (9). Tej megrontása: a tejet bizonyos személy megronthatja gesztémával (fabulat) (9). Halál elkerülése: „Aki valakivel összeveri a fejét, köpjön le, me ha nem, meghal az anyja” (9). A gesztéma önálló jelentése a példák alapján nyilvánvaló, az előbbi esethez hasonlóan része lehet a mondatnak vagy önállóan szerepei. S szembeötlő, hogy bizonyos esetekben az üzenet hírértékét a számmágia is növeli.

Az ütésnek a népi kultúrában szintén szimbolikus, nem pedig fizikai erő kifejtés-jelentése van, ezért tárgyalható gesztusként. Nyelvi meghatározása inkább a ’megütés’, ’érintés’, szemantikai jelentése azonban a rejtett erő aktivizálása, ami a kívánt ellenhatást (elhárítás, elpusztítás, átváltozás), néha csak a visszacsatolást kiváltja. Tisztátalan elhárítása: „Ha a tisztátalan vagy valami elődbe jön, balkézze kē ütni” (9). Tehen megrontása: mutató- és középső ujj közé fogott pálcával kell megütni a tehenet (3). Tej visszahozása: a juhász bundáját üti, a rontást végző személy szenved és jelentkezik (4, 9). Átváltozás: a népmesében a kastély megütése. A rúgásnak, dobásnak is hasonló jelentése van a rontó lény elhárításában. Az ütés szinonimája (eröltetett szimbo-

lika folytán) a rámutatás a következő esetben: „A sárkányro rá kē mutatni, me akko nem esik le, nem csinál felhőszakadást” (9).

A több területen azonos jelentésű fogalmak mellett nagyszámú sajátos fogalom jelentése is meghatározható vagy körülírható. Ezek egy része nem etnophor számára utánzásnak tűnik, ez a jelleg azonban csak a „szóalkotás” folyamatában érvényesül, de önállósulása után mononímia-poliszémia formájában él. Tulajdonképpen ’megsemmisítés’ jelentése van a népi gyógyászatban a sárgaság lehúzásának (5), az árpa learatásának (kettős jelentésátvitel) (3, 5, 10, 12, 15), a szeplő lemosásának (3). Mindhárom esetben textéma növeli az üzenet antrópiáját, a lemosáshoz pedig loréma (meghatározott időpont) is járul. Hasonló adat: „Kakassütéskor azt szokták mondani a gyermekeknek, hogy szökdeljenek, akkor gyorsabban sül a kakas” (7). Ide sorolható a kísértet megkötése a villa földbe való szúrásával (39). Az előzőektől eltérően jelentésátvitel valósul meg a következő előírásban: „Miko kezdték a szövést, mondták, hogy lépjen nagyat, hogy nyíljan” (7).

A visszatérés kommunikációs zaj létrejöttét eredményezi: a megismételt kommunikációs helyzetben a szándék már nem valósítható meg. A „szó” a mindennapi életben előírásaként szerepel („Ha elindulsz valahová, ne fordulj vissza, mert nem lesz szerencséd”, 7), de még valósabb kommunikációs helyzetben fordul elő a faluban is lejegyzett népmesében: ha az üldözött hős hátrafordul, áldozattá válik.

A bukfenc a különös képességű egyénnek a rajta kívül álló, de őt irányító erővel való érintkezése: hibátlan adás-vételnek alakváltozás az eredménye. (Memoratban és fabulatban a prikulics kutyaként jelenik meg; ez gyakran előfordul a népmesékben is.)

A kalap megemeleése a tiszteletadás jele, nemcsak ember-ember, hanem ember-érzékfeletti lény közti kommunikációban is: „Miko a harang szól, megemeled a sapkádöt vagy a kalapad” + textéma (9).

Az eddigi felsorolás a tudatosan kommunikációs helyzetben levő adó üzeneteit tartalmazza. A következő információban csupán a dekódolás tudatos: „Aki lógassa a lábát, arra mondják: hogy: Lóg a lábo, lóg a, / Nincsen semmi dóga” (7).

A nemszóbeli kommunikáció többi területén a szavak jelentése sokkal elnagyoltabb, megterheltségük kisebb, ez azonban nem jogosít fel tanulmányozásuk mellőzésére.

2. A testi jellemzők Knapp felosztásában nem kötődnek mozgáshoz, s a kommunikációs folyamatban viszonylagosan állandóak. A Detre-hemtelepen felszínre került elemek pragmatikai jellemzők, a közlés összefüggésének részei.

Két esetben a testi jellemző az adó-minőség kizárólagos feltétele, megléte elrendeltségtől függ: „Az ojanbó lett garabonciás, aki foggā születik” (1); „A garabonciásokat az Isten adta, mer nagy kígyók léteztek, és orvosságra vótak rendelve az embereknek. Mer a garabonciások ēvítették a forró égöv alá, mert az emberek nem tudtak élni úgy, hogy ha nem tettek ijen húst a nyelvek alá” (18). A foggal született ember sorsát csak úgy lehetett megváltoztatni, ha születésekor kikiáltották, hogy foga van, s ez érvénytelenítette az elrendeltséget. Hasonló az eset a igézőnél: „Ojan ereje van, hogy igíz. Az Isten adta így. Csak erőssen

megnéz valamit. Régebb azt mondták, hogy akinek összenőtt a szem-öldöke. De nemcsak az” (9).

Sokszor az ember neme válik jelértékűvé. Asszonnyal való találkozás vagy álom negatív jelentésű, férfival pozitív: „Álomban is az ember angyal, az asszony ördög” (3, 9); „Vásárra menet asszonnyal találkozni szerencsétlenség, a férfi szerencse” (3); „Aki asszonnyá találkozik újév reggelin, nem lesz szerencséje” (23); „Azt mondják, hogy ha asszony menyen bé újévko elősző a házbo, akko mind csak hátrafelé mennek. Hogyha férfi vagy fiúgyermek, szerencsét hoz” (9); „Szövés után miko vitték ki az osztovátát, ha asszonyt láttunk, nem lett jó a vászon; mind darabakba szakadt. Má mindég néztük, nehogy asszony jöjjen” (6). A jóslás analógiás formája: „A férhezadó leány a lábo közé fogta a csíp vesszőt, kiment velle, ha férfit látott meg elősző, abba az évbe férjhez ment” (9); „Miko má vége vót a szövésnek, a csíp vesszőt a lábunk közé fogtuk, kimentünk velle az ajtón, ha fehé népet láttunk, ünőbornyú lesz, ha embert, bika” (6).

A testi jellemző olykor csak ideiglenes. Ilyenkor a közlés vagy tilalma időhöz kötött: „Ha a halottnak a szeme nyitva van, ēvisz valakit a rokonságból” (9); „Ha fiatal a halott arca, szép, fiatal lesz a következő halott” (9); „Miko az asszony a betegségin esik át, nem szabad eltenni se befőttest, se savanyúságot, meglágyul” (6).

A következő testi jellemzők előjelek: „Akinek fēkonkorodik az ujja, szerencsés, okos” (3); „A széles homlokúak mind okosak” (3); „Akinek hat ujja van, szerencsés lesz az életben” (9); „Fehér folt a körmén a szerencse jele” (3, 7); „Ha a gyermek hosszú hajjā születik, hosszú élete lesz” (3); „Amejik úgy születik, hogy hurak lesz a nyakáro, azt mondják, hogy szerencséje lesz” (7); „Ha fehér hajsza van a gyermek hajában, szerencsés lesz” (3).

Az utóbbi három csoportban a testi jellemző jelentésének ismerete az üzenet dekódolásához szükséges.

3. Érintkezéssel viselkedéskor a közlési csatorna és az üzenet sokszor fedik egymást, néha azonban a kommunikációhoz szükséges képesség megszerzése végett alkalmazzák. E kétirányú meghatározó jelek a megérintés, simogatás, dörzsölés; megfojtás; ütés.

Megérintés, simogatás, dörzsölés: „Aki megfog tavasszal egy gyíkat, s megkeni [dörzsöli] a [gyík] hasát, abba az évbe a keze szerencsés lesz, tud gyógyítani” (7, 9); „A tyúk amikor megkotolt, odadörzsölték a kemencéhez, hogy szelíd legyen” (7); „Ha kicsi macskák születnek, az asszony nem szabad megfogja, amég nem nyílik ki a szemek, me nem fog kelni a kenyér” (3).

Megfojtás: „Van a földi kutya [Spalax], tavasszā a föld alatt ojan vékony hangon morog. Az ember kiásso, megfogja a nyakát, úgy tartsa a kezivē, hogy fulladjon meg. Ojan erőss lesz a keze, hogy kelést, daganatai gyógyít” (9).

Ütés: „Újév reggelin meg ke ütni a disznóól ódalát, ahányot rōfög a disznó, annyi év múlva mész férhez” (25). A következő esetekben az ütés előjel: „Miko megütettük a könyökünket, jön vendég” (9); „Ha megütöd a bal könyökedet, emleget az anyósad” (27).

4. A paranyelv a hang és a hangkiadás tulajdonságait vizsgálja. Dethemtelepi adatok szerint a sűgás és az ordítás dekódolható. „Hogy

szelíd legyen a kotló, kē súgni valamit a fülibe” (34); „Azt mondják, a szamar szent, Jézusnak vót a lova. Megél a szemétdomban. Nem tudom, naponta hányszor ordít, ecce, kétsze, háromszo, pontos órakko. Ijenko kiált a menyországbo” (9). A hangképzés tulajdonságai mint előjelek: „Ha valakinek a jobb füle cseng, rossz hírt kap, ha a bal, jót” (7); „Aki csuklik, emlegetik” (27); „Az ásítás a betegség kezdetének és a gyógyulásnak a jele” (16).

5. A tér kihasználása, a proxemika egyetlen esetben meghatározó. Tulajdonképpen analógián alapuló cselekvés: „Márciusba, miko vendég jön a házhoz, mondják, hogy üljen, hogy üljen a kotló” (16). A vihar elhárításában a térkihasználás a hiedelemmondattal része: „Veszed a fejszét, kiállsz az udvarra, csialok három keresztet, s bévágom a földbe, s nem lesz jég” (9); „A fejszét belécsapad a butykóba, amerre a feje van, arra menjen ē az esső” (3).

6. A nemszöbeli kommunikáció talán leggyakrabban alkalmazott formája a készítmények használata. A kommunikációs folyamatba beiktatott tárgynak önálló jelentése van; hatást, mágikus erőt képvisel; az adó nevében (pars pro toto) önállóan kommunikál. Mivel nagyszámú elem tartozik ide, a legegyszerűbb csoportosítási szempont a kommunikációs alkalom jellege.

Szerelem: „Mosogatórongyot kell tenni a fiú zsebébe, ha nem leányos este megy, hogy máskor ne menjen” (13); „Miko a leány átesett a betegségen, egy pár csepp vért belétt a fiú italábo, s az nem hatta ē” (9); „Azt mondják, ...né, miko a leányoihoz mentek a fiúk, vágott le egy fekete tyúkat, hogy a fiúk vegyék ē a leányoit” (7).

Házasság, szülés, gyermeknevelés: „A menyasszonyt a kéménybe nézetik, hogy kékszemű gyermeke legyen” (7); „Szülés után az asszony nem szabad merjen vizet, mē ēapad a víz. Egy kicsi kenyérbelibe tesz egy kicsi sót, belédobja a kútba, hogy ne apadjon ē a víz” (7); „Miko itt vót R. néni, miko ment ē, mind keresett vagy két száll cernát a ruhájábo. »Haggyak álmodot neki.« Hogy ne vigye ē a gyermek álmodat. Aztán amíg kimentem, egy darab madzagat dugatt a párnájo alá” (13); „A tekenyőt, amibe fürdik a gyermek, nem szabad másra használni. Rosszat jelent. Vagy meghal a gyermek” (3); „A kocsit nem szabad rengetni, mikor nincs benne a gyermek. Azt mondják: Nu-i bine.⁹ Hívja a következőt” (13).

Halál, temetés: „A halott mellé a koporsóba bé szokták tenni az imakönyvét s ezt-azt” (23); „Miko viszik ki a halottat, egy cserépfazakat vagy díszet, vagy akármilyen cserepet ētörnek az udvaran” (3); „A halottnak a szemfedelébő téptek egy darabot, meggyutatták, s az ember feje körül háromszo megforgatták” (25); „A szemfedőbő szakítottak egy darabot, mi úgy meg vótunk irtózva. Körbeálltunk s L. néniék elégették” (7); „Miko künn vannak a temetőbe, dobnak egy-egy marék földet, hogy ne álmodjanak velle, ne járjon vissza” (23); „Gajjat dobnak a sírra, hogy ne járjon vissza a halott” (3).

Ételkészítés, étkezés: „Miután bévetették a kenyeret, a lapátot nem dobták le, felállították, hogy nőjjen meg a kenyér” (35); „Miko leánygyermek születik, kovászt akasztanak feléje, hogy szerencsés keze legyen a kenyérhez s a kötteshez” (3); „Sót kē dobni a kútba vagy a medencébe, hogy ne nyüvesedjen meg a víz, ha beteg vagy kisgyermekes asz-

szony mer vizet” (3); „Bőtölni ki miko akar. Szerdán vagy csütörtéken vagy pénteken. Azt mondják, hogy ez is, hogy szereted az Istent, a családodér, a házér, hogy ne legyen jég. Imádkozik is, ott megmondja, miér. Zsírost nem eszik, csak olajat” (9).

Állattenyésztés: „Cicus-picust nem szabad bévinni a házbo, nem lesz szerencséd a csirkéhez” (3); „Sapkábo teszik a tojást, hogy keljenek ki jobban a csürkék” (23); „Hogyha sapkábo teszik a tojást, mind kakas lesz belölle” (24); „Rostábo kē tenni a tojásokat, annyi csirke lesz, mind a rostán a juk, nem lesznek [a tojások] kotlósak” (34); „A tejbe nem szabad kést vagy villát tenni, me azt mondják, ojan, mintha a tehény tőgyit szurkálnák” (7).

Tisztálkodás, öltözködés, betegségek: „Este naplemente után a szeméttel az álmod dobod ki” (7); „Fordítva veszem fē a majoramat¹⁰ vagy az ingemet, s nem fog meg az átok” (37); „Ha fordítva veszed fē a ruhádat, nem csálnak meg” (7); Ha valakinek szemölcsse van, „a banit¹¹ meg kē kenni, az utcán eldobni, aki fēveszi, arra ragad” (13). A kommunikációnak ehhez a formájához tartozik a betegség gyógyítása. Erre most nem térünk ki, csak annyit említünk, hogy az alkalmazásos gyógyítás egy tágabb nemszóbeli kommunikációs összefüggés eleme. A kommunikáció kezdeményezője a betegség, az üzenet a tünet dekódolásával fejthető meg, a gyógyszer alkalmazása válasz erre a kihívásra.

Jóslások: „Újévbe akinek pénz van a zsebibe, egész évbe lesz pénze” (3); „Mamáék kenyeret szoktak tenni esztendő utolsó estéjin az asztalra s a Bibliát” (7); „A menyasszony elé seprút dobnak, hogy jó-dógú legyen” (7); „Ha kibomlik a nadrágszíjúd, találkoza anyósad-dá” (27). ‘

Képességek: „Akinek van vasfüve, ha megfogja a lakatát, rögtön lehull” (9).

7. Végül nemszóbeli kommunikációs lehetőségként a környezeti tényezőket kell megemlítenünk. Knapp szerint ezek nem közvetlen részei a kommunikációnak, csak passzív kísérői (bútor, szín, szag, hőmérséklet stb.). Detrehemtelepen szinte kizárólag a dekódolhatóságot szolgáló előjelként működnek. A kommunikációtól független tényezőként előre jelzik a vállalkozás sikerét vagy sikertelenségét. Ezért viszonyító és szabályozó szerepet töltenek be: „A gyermekre valami pirosat kell tenni, hogy ne igézzék meg” (13); „Ha nincs megkeresztelve a gyermek, oda kē tenni a Bibliát vagy az Énekeskönyvet melléje. És a nagykést” (16); „A menyét bundáját csuszáro húzzák, a pajtábó eijeszti a menyéteket” (15); „A guzsajra csepűt kötöttünk, bétettük az istállóba, s attó ément a menyét” (24); „Az ugorkát akko ültetik, miko megszollalnak a békák” (7); „A szalonnát akko lehet megkezdeni, miko megszollal a kakukk” (7); kotlót ültetni, „miko újhold van, akko” (9); „Ha vasárnap ültetik meg a kotlót, mind kakas lesz a tojásokbó” (24); „Miko halott van a faluban, nem szabad kotlót ültetni, a csirkék mind beléfulladnak” (3); „Ha a kakas a kapun kukkorékol, vendég jön” (7); „Ha az ajtó magától kinyillik, vendég jön” (7); „Ha csörög a szarka, hideg lesz” (3); „A tyúk mikor kukkorigol, az is a halált jelenti” (24); „Miko orgonál a kutya, történik valami a családbo” (15); „Pál fordul köddel, / Ember hal meg döggel” (7); „Esső az esküvő napján: boldog házasság” (3); „Ha mész valahová s találkozol valakivē, akiné üres edény van, nem lesz szerencséd. Ha teli

van az edény, igen” (7); „Karácsony szombatján vagy esztendő utolsó napján nem szabad fēborítani a szēket, megdōglik valami, vagy valaki meghal” (7).

*

A következōkben próbáljuk meg a fennebbi adatokat pragmatikai szempontból összesíteni. 126 lejegyzésben a nemszōbeli kommunikáció mintegy 100 lehetősége szerepel. Az egyes csoportok megterheltsége számokban kifejezve a következōképpen alakul: a) készítmények alkalmazása, a gyógyászati eljárások nélkül is 39; b) gesztus-kommunikáció 23; c) környezeti tényezōk 18; d) testi jellemzōk 14; e) érintkezéses viselkedés 3; f) paranyelv és proxemika 2. A jelhordozók tehát legtöbbször az anyagi világ elemei; a gesztusok és a hang jellemzōi csak másodlagosan meghatározók a kommunikációban.

Detrehemtelep nemszōbeli „szókészletét” 23 adatközlő tudása alapján állítottam össze.¹² Három közülük kiválónak bizonyult (23–35 adat), „szókincsük” kiművelt, a többi adatközlőé viszont csekély (1–10 adat).

A hagyományos kultúra nemszōbeli „szótára” Detrehemtelepen lassan sorvad: az adatközlők életkora mutatja, hogy már csak az idős, kisebb mértékben a középkorú egyének élnek ezekkel a kommunikációs lehetőségekkel; a középkorúak egy részének s a fiatalok többségének csak a passzív tudatában lappanganak – ez utóbbiaknál megnőtt redundanciával, gyakran épp reakciós formában. A hiedelemháló fellazulásának tulajdonítható az a tény is, hogy a kommunikáció egyes elemei jelentésükben változást szenvednek (a fordítva felvett ruhadarab, a sapkába tett tojások kettős magyarázata). A hagyományos közösségekben is lassan bekövetkezō paradigmaváltás miatt az archaikus elemek mágikus-mitikus töltése tisztán társadalmivá fokozódik le (kezdetben természetesen megőrizve eredeti jelentését): a köpés csak a megvetésnek, az ütés a brutalitásnak, a kalapemelés a köszönésnek a jele. Az átalakulás feltárását célzó kutatás feladata épp e jelenségek számbavétele.

JEGYZETEK

¹ Knapp, M. L.: *A nemverbális kommunikáció = Kommunikáció*, 2. Bp. 1978. 69–87.

² Black, Mary B.: *Hiedelemrendszerek = Olvasmányok A hiedelmek természetéről, szerveződéséről és szerepéről a mindennapi tudatban* című munkaértekezlethez. Visegrád 1975. 35.

³ Black, i. m. 35.

⁴ Szendrey Ákos: *A népi társadalom érintkezésformái*. Ethn. XLVIII (1937). 372–385. és *A magyar nép jelnyelve*. Uo. LII (1941). 260–265.

⁵ Hoppál Mihály: *Gesztus-kommunikáció*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok, VIII. Bp. 1972. 71–85.

⁶ Hoppál Mihály: *Egy falu kommunikációs rendszere*. Bp. 1976.

⁷ Hoppál, i. m. 1972. 75.

⁸ Black, i. m. 16.

⁹ *Nem jó*.

¹⁰ *Major* vö. r. *maiou*: ujjatlan sporting, majó. „Az erdélyi köznyelvben elterjedt szó”, I. Márton Gyula–Péntek János–Vöő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest 1977. 244.

¹¹ *Bani* vö. r. *ban*: a lej százada; itt a lejnél kisebb értékű aprópénz. Márton–Péntek–Vöő, i. m. 56.

¹² Az alábbi névjegyzék sorszámozásában azért van néhány kihagyás, mert e tanulmányban összes adatközlőim közül nem mindeniket szólaltattam meg: 1. özv. Albert Sándorné Keszeg Lídia, szül. 1907; 3. Fehér Zoltánné Kocsis Erzsébet, 1958; 4. Fehér Zoltán, 1953; 5. özv. Keszeg Pálné Albert Eszter, 1906–1972; 6. Keszeg Albertné Kovács Gizella, 1931; 7. özv. Keszeg Vilmosné Tóth Erzsébet, 1932; 9. Kocsis János, 1932; 10. özv. Moldvai Györgyné Keszeg Eszter, 1899; 12. Péter Mária, 1917; 13. Rus Gheorghené Keszeg Irén, 1951; 15. Simon Jánosné Halmágyi Anna, 1922; 16. Szász Ferenc, 1937 és Szász Ferencné Pap Jolán, 1945; 18. özv. Tóth Károlyné Keszeg Erzsébet, 1896–1979; 23. Soós Lajosné Szabó Erzsébet, 1921; 25. Tánczos Józsefné Nagy Ibolya, 1961; 26. Tánczos József, 1951; 27. Keszeg István, 1955; 29. Rășila Marinela, 1959; 32. Galea Anica, 1900; 34. Fehér Erzsébet, 1932; 35. Kocsis Jánosné Erős Erzsébet, 1932; 37. Keszeg Sándor, 1953.

ANTAL IMRE

UDVARLÁS ÉS LEÁNYKÉRÉS GYIMESBEN

A gyimesiek, akik saját hagyományaik szerint a környező székely községekből és Moldvából telepedtek Gyimes vidékére,¹ figyelemre méltó, gazdag folklórral tűnnek ki. A születéssel, házassággal és halállal kapcsolatos szokások, a népdalok, népballadák, népmesék, népi gyógy módok, hiedelmek, a népi játékok és az anyagi kultúra néprajzi anyagának változatos sokaságát lehet körükben összegyűjteni és átadni művelődésünk kincsestárának. Ezúttal az udvarlással és a leánykéréssel szeretnénk foglalkozni.

1. A házasságot Gyimes vidékén is az udvarlás előzi meg. A fiatalok az ünnepnapok, búcsúk délutánjain rendezett táncok, vendégeskedések, vásárok, lakodalmak és kalákák alkalmával ismerkednek egymással. A búcsúk közül a gyimesközéploki Mária Magdolna-napi búcsú (július 22.) a legnagyobb és a leghíresebb; erről már Orbán Balázs följegyezte, hogy a csíksomlyói pünkösdi búcsúval vetekszik, és nemcsak Gyimes vidékéről, hanem a csíki falvakból is sokan látogatják.² Nevezetesen a gyimesfelsőloki Szent András-napi (november 30.) és a pünkösdi nyolcada utáni csütörtökön a gyimesbükki Úrnapai búcsú is. Ezekén kívül kisebb búcsúkat is szerveznek: Áldomáspatakán az Úr színeváltozásakor (augusztus 6.), Bándon Sárlos Boldogasszony napján (július 2.) és Rajkókpatakán Nagyboldogasszony napján (augusztus 15.). A búcsúkra nagyon sokan eljárnak, és minden ilyen alkalomkor táncot is szerveznek. Erről mindenki tud, mert kialakult szokás, hogy minden búcsú táncdal fejeződik be, a templomozás után mégis *kikiáltják*: „Tánc lesz a kultúrban!”³

A Gyimes vidéki táncmultságok kétfélék: az egész község vagy több község népének hatósági engedéllyel, búcsúk vagy nagyobb ünnepek: húsvét, karácsony, szilveszter alkalmával rendezett táncai, valamint a gyakrabban szervezett alkalmi táncok. Az alkalmi táncmultságokat egy-egy *szeren* (házcsoport: Jánók szere, Főczék szere, Gazdák szere, Némák szere, Bodorok szere) vagy *patakon* (patak völgyben), ritkábban nyáron valamelyik *kalibánál* (esztenánál) is rendezhetik egy szál *muzsikással* (hegedűs), vagy *mozsikával* (hegedű) és *gordonnyal*,⁴ esetleg csak *citerával* vagy *furujával*.

Nagy népszerűségnek örvendenek a munkához kapcsolódó *kalákátáncok* is: *pityókalopó*, *kenderlopó*, *ganyéhordó*, *gyapjúfonó*, *boronavivő* stb. táncok. Ezeket azért szervezik, hogy egy-egy gazdát a szerbeliek vagy a patakbeliek *pityókával* (krumpli), a ház vagy a gazdasági épületek építéséhez szükséges *boronával* (épületfa), a föld megrágyázásával, gyapjával, kenderrel, lennel, illetve azok megfonásával kisegítsék, vagyis ilyenkor beléptidíjként egy-egy kosár krumplit, egy guzsaly gyapjút, szösz, egy-két épületfát, gerendát, egy-egy szekér vagy szán trágját visznek a kalákátáncot rendező gazdának. *Lopónak* azért nevezik e kalákát, mert a fiatalok szüleik tudta nélkül, illetőleg hallgatóságos beleegyezésével, lopva viszik el hazulról a gyapjút, kendert, lent, krumplit stb. a táncba.

Ezek az alkalmi táncok estefelé kezdődnek, miután az állatok *esti adása* (gondozása) megtörtént, és legkésőbb éjfél tájig tartanak. Közhírré tételük is könnyű: egymásnak adják a szomszéd fiatalok a hírt. A patakon le és fel járkáló asszonyok szintén szívesen újságolják, egyik hegyoldalról a másikra is átkiabálhatják egymásnak, hogy hol és mikor lesz a tánc; a táncok végén is kihirdethetik, hogy a következő alkalommal ki és hol milyen jellegű táncot szervez. Ezek a táncok az ismerkedés legfontosabb színhelyei.

A megismerkedésnek nincs különösebb ceremóniája: a táncnóta megkezdésekor a legény a kezével vagy a fejével odaint a leánynak, hogy menjen vele táncolni. Ezzel meg is történt az első lépés. A leány, ha addig nem hallott volna az illető legényről, a tánc végén tudja meg a barátnőtől, hogy mi a neve és melyik patakból való. A leánynak nem szabad visszautasítania a táncbakerést. Ha megteszi, akkor a legény esetleg *kimozsikáltatja*, vagyis a táncnóta végén – külön megfizetve a muzsikusnak – egy induló dallamára kivezeti a tánchelyről, és sokszor még fenéken is rúgja. Ez nagy szégyen a leányra nézve: a táncba nem mehet vissza, sírva távozik haza.

A fiatalok egymás iránti érdeklődése fölbredhet a *fonóguzsajásokban* vagy *fonógyűléseken* is, ahová a szomszédság ül össze fonni, mert társaságban nem olyan unalmas a munka és a *gázzal* (petróleum) is takarékoskodnak. Fonás után a fiatalok játszani szoktak, a játék pedig jó alkalom a kölcsönös vonzalom kinyilvánítására. *Szénacsinaló kaláká-*ba is hívhatnak *kaszás legényt*, akit a ház leánya munka közben ismerhet meg. Búcsúk alkalmával a templom közelében lakó családok a templomozás után rokonaikat, komáikat, más községből jött jó ismerőseiket fiastul, leányostul ünnepi ebédre, vagyis *megyébe hívják*: ez a vendégség szintén az ismerkedés kitűnő alkalmá.

Az ismerkedés során, sőt a házasságok létrejöttében, ha nem is mindig döntő, de nem elhanyagolható a közvetítők szerepe sem. A fiatalok kölcsönösen ébredő érdeklődésüket vagy érzelmeiket közvetve tudakolják meg egymástól. A közvetítők többnyire öregasszonyok, de házaspárok is szoktak lenni. Ezek kipuhatólják a fiatalok egymásról alkotott véleményét, és ezt felhasználják arra, hogy összehozzák vagy szétválasszák őket.

Ha a kölcsönös rokonszenv bizonyosnak látszik, akkor általában nem azonnal, hanem tánc közben vagy a szünetekben beszélgetve a legény megkérdezheti a leányt: „Guzsajast járatsz-e”, ami azt jelenti, hogy udvaroltat-e, járat-e már legényt magához? Vagy ajánlkozhat: „Nem hívol meg guzsajasba?” A döntés azonban a leány joga, és ő közvetett úton: barátnőjével, esetleg bizalmas asszonybarátnőjével vagy rokonával adhatja a legény tudtára, hogy elmehet hozzá. A pajkosabb leány játék közben, a tánc szünetében vagy a fonóban is elkaphatja a legény kalapját, zsebkendőjét: „Nem adom vissza, ha kell, gyere utánna.” Ezzel jelzi, hogy estére elvárja a legényt guzsalyasba.

2. A *guzsajas* megkezdése nincs korhatárhoz kötve: a fiatalok fejlettségétől és vérmérsékletétől függ. A *cefrék* (12–14 éves leánykák) még nem, de a 15–16 éves *leányocskák* már *járathatnak guzsajast*, vagyis legényt, udvarlót hívhatnak magukhoz. A legény ajánlkozhat, de mindig a leány választja ki *szerejét*, aki hozzá *guzsajasba jár*. Gu-

zsalyasba házasembert vagy más vidékről valót, idegent nem hívnak, csak olyan gyimesi legényt, akit elég jól ismernek, már nem *köjök*, házasodni készül, vagyis komolyan számításba vehető udvarló. A guzsalyasság tehát nem öncélú szórakoztatás, hanem a házasság gondolatával, tervével összekötött udvarlás. A meghívás keddre, csütörtökre, szombatra vagy vasárnapra szól. Ez nem azt jelenti, hogy egy héten négyszer járatnak guzsalyast, hanem hogy e napok valamelyikére hívják. Pénteken vagy nagyböjt idején tilos guzsalyast járatni, ezt nagy véteknak tartják.

A legénynek este sötétben, titokban kell a leányhoz mennie és tőle hazatérnie. Az udvarlás nem ott folyik, ahol a szülők alszanak, hanem külön szobában, nyáron pedig a szénapadláson vagy a havasi kalibákban. A szülők úgy tesznek, mintha nem tudnának a látogatásról. Ha a fiatalok elalusznek, és a legény távozásakor már megvirradt, a szembejövők gúnyolódásból gyufát gyújtanak: hadd lásson a legény hazamenni.

Az első guzsalyas után, amikor a legény kora hajnalban indulni készül, megbeszélik a következő guzsalyas időpontját. Ha a leány nem hívja meg újra a legényt, az nem járhat hozzá többé. A családban általában a legidősebb leányt, vagyis a soron levő férjhez adandót illeti meg a guzsalyas járatása, de a leánytestvérek megegyezhetnek maguk között, hogy mikor melyik hívjon guzsalyast. Ha a leány időközben más legényre vet szemet és a régivel szakítani akar, a guzsalyasba járatás még nagyobb titokban történik: az új udvarlót nem ugyanazokra a napokra hívja, hogy a régi udvarlója ne tudjon róla. Ennek meghívása is közvetítő barátnő, fiatal menyecske segítségével történik, aki a legény tudtára adja, hogy „most mehetsz, met nem lesz ott a másik”. Persze a titok előbb-utóbb kiderül. Ilyenkor a vetélytársak lesik egymást: az elutasított legény megvárja, amíg a másik hazaindul és akkor *megkövezi* (kövel megdobálja), vagy karóval összeverekednek. A sértett legény többet nem beszél, nem táncol a leánnyal. Esetleg meghívhatja még egyszer magát guzsalyasba, de a megállapodott napon nem hozzá, hanem egy másik leányhoz megy. Az ilyen eljárás sértő, és bosszúnak számít, mert az esetet kibeszélik a faluban.

Az udvarlási viszony megszakításának egyszerűbb és gyorsabb módja az, amikor a guzsalyasba érkező legény zárt ajtót talál. Az ilyen visszautasítás szégyennek számít, a legény lehetőleg titokban tartja, és minden kapcsolatot megszakít a leánnyal.

A guzsalyasság szokásának kialakulását az idősebbek kétféleképpen magyarázzák. Az egyik magyarázat szerint a havasi pásztorkodó életmódból ered. A gyimesiek nyáron állataikat a falutól tíz-húsz kilométernyire fekvő havasokon épített kalibáknál tartják. A kalibák egymástól távol, szétszórtan épülnek. Ide egy-két hétre a család tagjai *szerre* (sorra) mennek ki *kalibázni*, vagyis az állatokat gondozni. Történetesen az egyik kalibánál leány, a másiknál legény a soros. Az esti munkák elvégzése után a legény látogatóba megy, s mivel a belátható környéken csak ketten vannak, ott is marad reggelig. A másik magyarázat szerint Gyimes vidékén most is, de különösen régebb a lakosok jellegzetes, szétszórt hegyi településben éltek: nem volt ritka eset, hogy kilométerek választották el az egyik házat a másiktól. Téli időszakban az er-

dei vadak a lakóházakig is behatoltak. Ilyenkor, a vadak miatt, maguk a szülők marasztották ott a becsületes udvarlót éjszakai szállásra.

Ma már az udvarlásnak ez a módja az iparosítás, a városi munkalehetőség és az ezzel járó ingázás miatt eltűnőben van. Gyimesfelsőlokról mintegy 700, Gyimesközéplokról mintegy 400 a fiatal ingázók száma; ezeknek a fele nő. A csíkszeredai ruhagyárban, fonodában, kötöttáru-gyárban dolgoznak három váltásban: reggel hétre, délután háromra vagy este tizenegy órára mennek munkába. A váltások hetente változnak, és megváltoztatták, megszüntették a régi életritmust. A fonóguzsalyasok vagy fonógyűlések is mindinkább elmaradnak, mert a sok időt és munkát igénylő gyimesi népviseletet az olcsó bolti ruházat váltja fel. Így az udvarlás a táncokra, mozizásra, sétálgatásra, esti beszélgetésekre korlátozódott.

3. Megeshetik, hogy a házasság megkötése előtt a leány állapotos lesz. Az ilyent nem becsülik, nem táncoltatják, s ha az a legény, akitől terhes maradt, vagy valamelyik özvegyember el nem veszi, örökre pártában marad. A *megütődött* leány nem próbálkozik magzatelhajtással, mert ezt a legnagyobb bűnök közé sorolják; de ha mégis megpróbálja, az emberek valósággal irtóznak tőle: „Kőjkes medve, eltetted a gyermekedet!” – így csúfolják. A törvénytelenül született gyermeket *bitangnak* nevezik. Ilyen esetben azonban nemcsak a leányt, hanem az udvarlót is súlyosan elítélik. A falu közvéleménye – ideértve a szülőket is – megpróbálja, hogy a legénnyel elvétesse a megedett leányt: „Ha jó volt meggyalázni, legyen jó feleségnek is.” Különben nem egykéznek, a gyermeket szeretik és szükségesnek tartják, mert lesz munkaré, ha felcseperedik.

Ha a fiatalok jól összehajlanak, egyezik a szokásuk, gazdasági-társadalmi helyzetük, a guzsalyaskodás két-három évig is eltarthat; ritka kivételektől eltekintve a leányhoz ugyanaz a legény jár. Azt a leányt, aki több legényt járat, nem jó szemmel nézik. Ha *erősen reájárnak*, nehezen kap férjet magának.

Az egymáshoz való vonzódás apró kedveskedésekben is megnyilvánul: a leány szombat délután *recés muskátliból*, *rezgőfűből bokrétát* köt. A *viráglapikat* (leveleket) és rezgőfüvet *bebronzozza*, hogy szebb legyen. A csokorba kötött bokrétát egy pohár vízbe teszi, hogy ne hervadjon el, és csak akkor adja át, illetve erősíti fel tüvel vagy brosstüvel a legény kalapjára, amikor az vasárnap hajnalban a guzsalyasságból hazaindul. Amikor otthon a legény vasárnap reggel *megváltozik* (ünneplő ruhába öltözik), hogy templomba menjen, a bokrétát átteszi az ünneplő kalapjába: ezzel megy a templomba és utána a táncba. A leányt *bokrétás szereteje* a táncban kétszer-háromszor is megtáncoltatja. A tánc annak jele, hogy a házasság gondolatával udvarol a legény. A leány zseb-kendőt is szokott hímezni udvarlójának, s azt táncban a legény szíjára fűzi. A legény búcsúik, vásárok alkalmával *gyüngyöt*, *ruhát* (fejkendőt), *pántlikát* vesz kedvesének; ezt ott a helyszínen, a vásáros bódénál szokta átadni, minden különösebb formáság nélkül. Régebb, amikor könnyebb volt az erdő fájához nyúlni, mert az magántulajdonban volt, a legény május elsejére virradó éjszaka *jakabágot* állított a leányos ház elé.⁵ Ez egy 7–8 méter magas, vékony fenyőfa, amelyet középtől lefelé az ágaitól *megnyesnek* és *meghántanak*. Néha színes papírszalago-

kat is kötnek reá és a tetejére színes (piros, zöld, narancssárga) gyapjúból készített *bojt*ot erősítenek.

A hosszas guzsalyaskodás idején a párok jól megismerik egymást, és a házasság gondolata is érlelődik közöttük. Az így előkészített házasságok nem bomlanak fel, a válások Gyimes vidékén alig ismeretesek. A házasság korhatára leányoknál általában 18–20 év. A férjhez menendő leánynak kelengyéjén kívül mindene kell hogy legyen, ami a háztartáshoz szükséges, és elvárják tőle, hogy tudjon főzni, fonni, szőni, varrni. Kell értenie a gyimesi ruha elkészítéséhez, de az állatok gondozásához is.

A legény hagyományosan csak katonaság után nősülhet meg, amikor már saját háza van. A házépítéshez szükséges anyagokat ő maga szerzi be szülei segítségével, viszont az erdőben a fa kivágását, a gerendák hazaszállítását és – ha a szomszédban faragáshoz értő emberek laknak – a kifaragását, valamint a felrakását, befedését kalákában végzik. A ház a katonaság előtt vagy utána is építhető. Ma már ezek a hagyományok nem irányadók: katonaság előtt is, ház nélkül is nősülnek; ilyenkor a fiatalok a fiú szüleinek házában laknak. A katonaság előtti házassági *köjőkházasságnak* tartják.

A leányok férjhezadásában – bár a szülők ezt nem szeretik – nem mindig tartják be az életkori sorrendet. A házasodni akaró legény ugyanis, ha a szülők felemlítik, hogy előbb az idősebb leányt szeretnék férjhez adni, így érvel: „Ha nekem első kerek kell a szekereembe, hejába teszek utolsó kereket.” Az érv előtt a szülők is fejet hajtanak, mert „A legény akkor házasodik, amikor akar, a leány pedig akkor megy férjhez, amikor viszik”.

A párválasztásban évszázados beidegződés alapján a legfontosabb szempont: a *vagyon*, a *nemzettség*, vagyis gazdagság, társadalmi rang szempontjából találniuk kell a fiataloknak. Már a legénykedés, leánykodás idején is tapasztalhatni, hogy a hasonló módúak együtt járnak szórakozni. A legények a „nem hozzuk illőkkel” nem szívesen indulnak meg a kocsmába, táncba, vásárra, búcsúra. Ezért is titkolják kezdetben a guzsalyasságot, mert ha a rokonok, a szülők észreveszik, hogy olyan legény jár a leányhoz, aki nem hozzája való, nem rangbéli, idejében megindul a tiltás. Ezt a rokonság kezdi: „Nem talál a mű nemzetiségünkhöz; hitványok; semmijik sincs; élheterlenek; mocskosok” – hangoztatják. A szülők csak a végén szólnak bele, amikor a rokonság nagyjából már meggyőzte a leányt vagy a legényt arról, hogy mással, hozzáillővel lépjen házasságra. A tiltás összefonódik a szerzéssel is: sietve más legényt vagy leányt szereznek. Még azt sem veszik ilyenkor figyelembe, hogy a legény volt-e már katona vagy nem, járt-e guzsalyasba a leányhoz vagy nem. „Majd megszokják egymást – tartják –, csak legyen mit aprítsanak az üstbe.” Ez a gondolkodás a múltban érthető volt, hisz a gyimesi föld kicsi és rossz minőségű, a lakosság pedig szaporá; nem akarták, hogy a föld kisebbedjék, felaprózódjék. Ma is emlegetik azt a mondást, hogy „Szőr a sejemmel s Gazda Péter Bule Katával nem talál”: ezzel tiltotta Gazda Péterné a fiát, aki nagygazda legény létére a szegény származású Bule Katának udvarolt. A vagyoni helyzeten kívül azt is szem előtt tartják, hogy az élettárs dolgos legyen,

meg lehessen élni vele, az asszony ezenkívül *világos*, vagyis okos legyen és jó magaviseletű, azaz *ne járjanak rea* a legények.

Ha a fiatalok szeretik egymást és a rang is talál, a szülők ritkán szólnak a házasságba; ilyenkor is inkább csak tanácsadás formájában. Ha a szülők határozottan tiltják a házasságot, de a fiatalok sem engednek, akkor a legény nem is *kéri ki*, hanem közeli rokonai segítségével megszökteti a leányt. A *szöktetést* megbeszélik a leánnyal, aki a szöktetőket vagy a szomszédban, vagy valamelyik – az összeházasulandókkal rokonszenvező – rokonnál várja, ahová látogatás ürügyével megy át. Késő este, lovasszekérrel jönnek utána, hogy a szöktetés gyorsan, a sötétség leple alatt történjék. A hivatalos házasságkötésig a szülők haragja is elmúlik, hiszen befejezett tény előtt találják magukat.

Egykor jellemző szokás volt az is, hogy csak Gyimes vidékéről házasodtak; még az olyan leánytól is tartózkodtak, aki távolabb ment szolgálni. (Különbén a leányok elszegődése szolgálónak ritka szokás volt.) Ha egy gyimesi jó módú gazdánál egy helybeli legény vagy leány hosszabb ideig, nyolc-tíz évig szolgált, azt a gazdája a házasság idején *megsegítette*: a legénynek ingyen *belsőseget* (telket) adtak, boronának való fát is juttattak, háza építésében kalákáztak, a leányt pedig hozománnyal látták el.

A vénlányság korhatára 25 év, a vénlegénységé 30. A vénlegényt, vénleányt *falángatják*, *firigyet vetnek az orrára*, azaz csúfolják, hogy nem tudott *elváslódni*. A vénlegényt *buláknak* gúnyolták, a vénleányra a *güzü* szót is gyakran használták. A csúfolódás azonban családonként változott.

4. Háztüznézőbe nem szokás menni, hiszen Gyimesben eléggé jól ismerik egymást az emberek. Vásárok, templomozások, táncok, kalákák, fonók alkalmával viszont a szülők, rokonok megnézik a leányt s minősítik is: *ügyesforma*, *jóbeszédű*, *parapács*⁶ vagy *hejtelen*, *nem közénk való*.

Az esküvő előtt egy pár héttel *kikérik* a leányt. Előbb bejelentik a *kikérés* idejét, legtöbbször csütörtökre vagy szombatra, mert ezek a szerencsés napok. Igaz, tréfásan azt is szokták mondani, hogy leánykérésre a legtöbb nap szerencsétlen, mert a pokolban még egészben van az a szalonna, amelyikből csak az ehetik, aki nem bánta meg a házasságot. A leány kikérésén részt vesz a házasodó legény, a leendő *lakodalmas gazda*, a leendő *násznagy* – a legény közeli rokona – valamint egy-két jóbarátja, akik majd a *vőféji* tisztséget fogják betölteni. A leánynál a szülők, esetleg a rokonok és a szomszédok jelennek meg a leendő *leányos gazdával*, valamint azokkal a rokon leányokkal vagy barátnőikkel, akik majd *nyoszojók* lesznek. A kikérés előtt a szülők két-három ízben is hírvivőt küldenek a kérőkhöz azzal az üzenettel, hogy meg se próbáljanak kikérőbe menni, mert nincs eladó leány a háznál. Ezt azért teszik, hogy ha a legény közben meggondolná magát és nem kéretné ki a leányt, akkor arra hivatkoznának, hogy ők nem is akarták férjhez adni.

A kikérést a lakodalmas gazda végzi, miközben a legény meg a leány kint a tornácon vagy a szomszéd szobában tartózkodik, nincs jelen. A gazda a lakodalmi szertartás igazi játék mestere. Elvárják tőle a jó emlékezőtehetséget, bátor fellépést, vidám kedélyt, hangulatkeltő

tehetséget, énektudást, szervező képességet; tökéletesen ismernie kell a helyi szokásokat, az összeházasulandók családi viszonyait, addigi életük minden apró csínját-bínját. Nem szabad részegesnek lennie. Pontosan tudnia kell a lakodalom összes kötött szövegeit, de kívánatos, hogy a fordulatos rögtönzésben is remekeljen. Gondoskodnia kell új, fiatalabb gazdák neveléséről is. Gyimesközéplak híres lakodalmas gazdája Gábor Pista János; mindig büszkén emlegeti, hogy Zsiga Emre és Néma Dénes az ő tanítványai, akiknek a sok szöveget kifogástalanul megtanította.

A leánykérők megérkezésük után hosszasan elbeszélgetnek a háziakkal, majd a lakodalmas gazda kilép a leány apja-anyja elé és a következő szavakkal fordul hozzájuk:

Kedves örömapa és örömanya asszony! Jól tudjuk a Szentírásból, hogy amikor az Úristen a paradicsomot teremtette vala, abba teremté ősapánkot, Ádámot. De jól látta a teremtő szent Atya, hogy az ember egymagában meg nem élhet. Ádámra álmot bocsáta, kivette az egyik oldalcsontját, s abból teremté melléje Évát, az asszont, hogy egymásnak támaszai legyenek, és hogy általuk az emberiség szaporodnék, benépesítvén a föld sorkait. Ezt előre bocsátva, a mai dicsőséges szent napon mű es útnak indulánk, tudva azt, hogy magiknak vóna egy eladó sorban levő leányik, akit a mű fiunk élete párjának kiszemelt vóna, hogy élet-társa lenne neki, akit kegyelmetek ha nem sajnálnak odaadni, hogy általik es teljesedjen az Úristen Ő szent felségének rendelése, amely szavaimra elvárnám kegyelmetek feleletét szerető szüvikből.

A kikerő szöveg egyik verses formája a következő:

*Tisztelt háznépe és kedves szülők!
Illő tisztelettel bocsánatot kérünk,
Hogy tisztelt hajlékuknál bátorkodni mertünk.
Jövetelünk célját szeretném tudatni,
Egy ifjú embernek boldogságát keresni.
Kegyelmetek házánál fel fogjuk ezt találni,
Kedves leányukat szeretnénk kikérni.
Kegyelmetek pedig, ha ezt jónak látják,
Kérnök tisztelettel, ezt velünk tudassák.
Azért én kegyelmed, gazduram, megkérem,
Nyíló rozmaringját adja ide nékem.
Elkísérem szépen a virágos rétre,
A virágos rétről szent oltár elébe.
Egybetesszük, íme, az ifjú pár kezét,
Pap szava majd kéri Isten segedelmét.
Választ várok!*

Tréfás alkudozás következik. A leány szülei különféle kifogásokat emelnek: még nem arra való, hogy férjhez menjen; nincsen *gúnyája* (ruhája): nincs semmije; még nem eladó, fiatal stb. A kikerő gazda nem győzi végül eléggé hangsúlyozni, hogy „nekünk nem es kell semmi, csak ő”. Végül behívja a fiatalokat, a gazda bemutatja a szülőknek a vőlegényre lévendőt, mintha nem is ismernék egymást, s megkérdezik a

leányt, hogy elmegy-e hozzá? A leány így felel: „El, ha apám és anyám elenged.”

Ezután a leányos gazda a következőképpen válaszol:

*Isten parancsával mi nem ellenkezünk,
Sőt annak mindenben engedelmeskedünk.
Vigasztald meg tehát a bús legény szüvét,
Vidd meg neki menten jószándékunk hírét,
Mert ha csakugyan őt rendeli az Isten,
Hogy rozmaringszálunk hű kertésze legyen,
Reabízzuk kezét mű féltett kincsünknek,
Széltől is megóvott drága gyermekünknek.
Óvja meg, védje meg minden bűtől, bajtól,
Jó ura gazdája legyen mai naptól.*

Ezután asztalhoz ülnek, a leányt és a legényt egymás mellé ültetik, s elkezdődik a vacsora, amelynek során a házassággal kapcsolatos további tennivalókat beszélnek meg.

Megtörténhetik, hogy a leány szülei a kikérés alkalmával adják a tagadó választ. Ilyenkor a szomszéd szobában hallgatózó szerelmespár már a kérők eltávozása előtt megszökik, a kérők pedig nem a kikoszorúzás szégyenével indulnak haza, hanem azzal a tudattal és vidám hangulattal, hogy a leány már előttük otthon van, s majd ott következik a poharazgatás.⁷

JEGYZETEK

¹ A gyimesiek településéről bővebben Antal Imrétől: *Művelődés* XXXII(1979). 4. sz. 36–37; 5. sz. 43–44. és 47; 6. sz. 42–43. és 7. sz. 37–39.

² Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, II. Pest 1869. 78. Különbösen a szerző, *A nászünnepegy* című fejezetében, csak egy-két mondatot szentelt az udvarlásnak, de abból is kitetszik, hogy a szokás egy jó évszázad alatt lényegében mit sem változott: Az ifjú „rendszerint nem ahhoz a leányhoz megy guzsalyosba, akihez akar, hanem ahhoz, aki őt meghívja, mi ha a művelt társadalomban is divatba jönne, igen kedves és kényelmes dolog lenne. Az ily nyíltszívűséggel keletkezett és kötött viszony néha két-három évig is eltart; midőn végre egymást jól kiismerve elhatározták egymáséi lenni.” Uo. 80. – Vámszer Géza, hasonló rövidséggel, 1939-ben a témát így variálta: „Érdekes házassági szokásuk van, próbaházasságféle: a legény évekig is együtt hál a leánnyal, de csak akkor esküsznek meg, ha meggyőződtek arról, hogy gyermekük lesz... Sajátos szokás az is, hogy a legény és a leány szerelmi viszonyánál a kezdeményezés a leányé, ő hívja meg a legényt guzsalyosba, tehát ő választ magának szeretőt, sőt férjet is.” *Életforma és anyagi műveltség*. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975). Bukarest 1977. 195. – Balogh Ödön tanulmányának *Lakodalom* című fejezetében, meg sem említi az udvarlást: *Néprajzi jegyzetek* [...]. Erd. Múz. XXXVII(1932). 332–353 (332–345). A lakodalomról újabbán még Duka János: *Gyimesi kontyoló*. Népr. Közl. V(1960). 3–4. sz. 295–299.

³ *Kultúr*: kultúrotthon, művelődési otthon. – Kallós Zoltán–Martin György átfogó gyimesi tánctanulmánya után (*Tánctudományi tanulmányok 1969–1970*. Bp. 1970. 194–254.) itt épp csak utalok a táncmulatságokra mint a kétnembéli fiatal-ság ismerkedésének és találkozásának legfontosabb alkalmaira.

⁴ E hangszerekről bővebben Dincsér Oszkár: *Két csiki hangszer*. Muzsika és gardon. (A Néprajzi Múzeum Füzetei, 7.) Bp. 1943. Újabb szakirodalom Sárosi Bálint két könyve: *Die Volksmusikinstrumente Ungarns*. (Handbuch der europäi-

schen Volksmusikinstrumente. Serie I, Band 1.) Leipzig é. n. Bibliográfiával. Népszerűbben: *Magyar népi hangszerek*. (Ének-Zene Szakköri Füzetek, 1.) Bp. 1973.

⁵ E szokást nemrégiben Szöcs Vince írta le Csíkban: *Jakabág vagy májusfa ütés*. Művelődés XXXI(1978). 3. sz. 29.

⁶ *Parapács*: élénk, fürgé, beszédes. Vö. r. *pripã*: sietség, kapkodás > *pripaş*: fürgé, eleven. Változatairól, elterjedéséről és gyakoriságáról *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, III. Bp. 1976. 101. és Márton Gyula–Péntek János–Vöö István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest 1977. 292.

⁷ Az itt közölt rész első fejezete *Gyimesi lakodalmi szokások* c. nagyobb tanulmányomnak. Anyagát 1960–1965 között gyűjtöttem és állítottam össze, majd 1978-ban egészítettem ki újabb adatokkal. Régebbi adatközlőim Antalné Tankó Anna Viasz (1960-ban 65 éves), Antal Erzsébet (60), Bartos Ilona (39), Bilibók Etelka (39), Bilibók Teréz (39), Gábor Pista János lakodalmas gazda (58), Györgyice Kata (33), Mihók Katalin (38), Molnár Gizella Bicska (38), Tankó Anna Gothárd (16), Tankó Ida (37), Zsiga Imre lakodalmas gazda (40), Gyimesközéplek. Újabb adatközlők 1979-ben: György Imréné Antal Ilona (42), Molnár János (50), Gyimesközéplek és Tankó András Szebeni (40), Gyimesfelsőlok.

IRODALOM

Balázs Lajos: *Párválasztás Csíkszentdomokoson* = ND 1981. 129–137.

K. Csilléry Klára: *A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál*. Ethn. LXXXVII(1976). 103–132.

Faragó József: *Legényesték a kalotaszegi Kiskapuson* = ND 1978. 220–231.

Földesné Györgyi Erzsébet: *Amour et mariage dans la vie paysanne en Hongrie = Amour et mariage en Europe*. Actes du colloque international. Liège 1975. 226–233.

Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*. Néprajzi monográfia. Bukarest 1980. 124–133. *Bajuszos legények, kontyos nagyleányok*.

Hoppál Mihály: *A szerelmi ajándékok jelképrendszere*. Folklor Archivum, 9. Bp. 1978. 9–14.

Kós Károly: *Szerelem és halál a szilágysági népművészetben* = *Népélet és néphagyomány*. Tíz tanulmány. Bukarest 1972. 209–237 (211–227); *Hagyomány és anyagi élet*. A „lakodalmas nap” vizsgálata Mezőköbölkúton. Korunk XXXIII (1974). 6. sz. 745–752.

Kresz Mária: *A fiatalság társas élete a kalotaszegi Nyárszón*. Népr. Közl. V (1960). 1. sz. 115–119. *Szerelem és Házasság* c. fejezet.

Ortutay Gyula: *A szerelem Ajak-on a házasságig*. Népünk és Nyelvünk VI (1934). 159–167. és 211–217; *A magyar parasztság szerelmi élete* (kritikai és módszertani vizsgálódás). Uo. VII(1935). 34–41.

Szendrey Ákos: *Die Vorbereitung der Hochzeit und der Abschluss des Ehevertrages bei den Ungarn*. Acta Ethnographica VII(1958). 371–434.

Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos: *Szokások – A magyarság néprajza*. III. kiad. Bp. 1943. IV. 146–156. A *Legényestéktől a Legénypárbajig* terjedő fejezetek.

Tárkány Szücs Ernő: *A kézfogóval összefüggő jogi népszokások*. Népi Kultúra – Népi Társadalom, XI–XII. Bp. 1980. 119–154; *Magyar népi jogszokások*. (Társadalomtudományi Könyvtár.) Bp. 1981. 284–366. *Párválasztás és A kézfogó* c. fejezet.

Török Árpád: *Szerellemmel, lakodalommal, házassággal kapcsolatos szokások Albison és Érbogyoszlón*. Falvak Dolgozó Népe XXIX(1973). 30. sz. 11.

LAKATOS-BAKÓ MELINDA

A MÁJUSFA TASNÁD KÖRNYÉKÉN

1. A tavasz érkezését, a meleg győzelmét s ezzel a termő időszak beköszöntését az emberek világszerte mindenütt, minden időben örömmel várták és különféle módon ünnepelték. A két Szent György-nap: a „magyar” április 24-e és a régi naptár szerinti „román” május 5-e, valamint a köztük helyet foglaló május 1. Erdélyben is a szertartásos és vidám közösségi szokásokban s a hozzájuk fűződő mágikus eljárásokban és hiedelmekben leggazdagabb jeles napok közé tartozott. Ekkorára fejezték be a tavaszi munkák nehezét, a szántás-vetést; ekkor szervezték a közös nyájakat és csordákat, fogadták hozzájuk a pásztorokat, határpásztorokat; ezekben a napokban hajtották ki első ízben az állatokat a legelőre; a falukéivel körülbarázdálták a határt és a réteket közösen körülarkolták.

A nehezebb tavaszi munkák befejeztével, valamint az állatoknak az istállóból való kibocsátásával átmenetileg megapadt a földműves ember dolga és gondja: kezdődött a kevesebb elfoglaltságú, társaséletre, udvarlásra, lakodalomtartásra, ünneplésre jobban ráérő, sokféle zöldfarsangnak is nevezett májusi időszak.¹ Ekkor alkalom nyílt a szerelmi vonzalom és a házassági szándék egyezményes jelek szerinti, jelképes és nyilvános kifejezésére is, ennek egyik hagyományos módja pedig a májusfa állítása.

A szokás természetesen nemcsak Tasnádra és környékére korlátozódik, sőt régiségénél és általános jellegénél fogva korokat és népeket köt össze egymással. Németh Imre összefoglalása szerint a májusfa „a természet újjászületésének szimbóluma, az ifjúság tavaszi szokásainak Európa-szerte ismert szimbolikus kelléke... A májusfa állításának napja a magyar nyelvterület legnagyobb részén május elseje, de történeti és friss adatok szerint a nyelvterület északi és nyugati részén pünkösd napján is állítottak... A 15. századtól kezdődően szólnak forrásaink májusfa állításáról, a szokás azonban bizonyosan régibb. A májusfa sudár, a törzsén gallyaitól megtisztított, hegyén lombos fa vagy szép növésű ág. A legények éjszaka vágják ki az erdől, és hajnalra állították fel a helyi szokásnak megfelelően minden lányos ház elé együttesen, vagy mindenki a maga szeretője háza elé... A májusfát szalagokkal, zsebkendőkkel, virágokkal, teli üveg borral, hímes tojással stb. díszítették föl, mielőtt a földbe beásták, vagy a kapufélfára, kútágásra felszögezték volna... A fa kivágása, hazaszállítása inkább titokban történt éjszaka, hajnali feldíszítése is inkább a legénybanda közös, bizalmas feladata volt. A reggelre díszelgő májusfa kiállítása, nagysága stb. számos helyen szokásos magyarázatra adott okot: ki kinek udvarol, kinek állítottak szebb fát, kinek a májusfáját csúfitotta el reggelre a haragosa stb.”²

Arra a kérdésre, hogy a májusfa állítása mióta szokásos, Tasnád környékén kivétel nélkül mindenütt olyasféle válaszokat adnak, hogy „amióta a világ világ”. A szokás eredete és története nyilvánvalóan itt is a régmúlt kódéba vész, annál pontosabban fölmérhető viszont mai

helyzete, illetőleg fokozatos, majd rohamos elmaradásának folyamata. Az alábbi kimutatás a század elejétől napjainkig négy időszakban követi Tasnád környéki gyűjtőterületemen a májusfa állításának szokását. A kimutatásban a + jel a szokás általános vagy legalábbis gyakori voltát, az X a ritkulását és ritkaságát, a – pedig teljes hiányát mutatja:

Helységek	1914 előtt	1919–1944 között	1945–1975 között	Napjainkban
Ákos	+	+	+	–
Alsószopor	+	+	X	–
Bogdánd	+	+	+	+
Cégény	+	+	X	–
Csög	+	+	X	–
Dobra	+	+	+	–
Érkörös	+	+	X	–
Érszakácsi	+	+	X	X
Érszodoró	+	+	X	–
Krasznamihályfalva	+	+	X	–
Magyarcsaholy	+	+	+	+
Malomszeg	+	X	–	–
Nántú	+	+	+	–
Pele	+	+	X	–
Peleszarvad	+	+	–	–
Szilágypér	+	+	X	–
Szódemeter	+	+	X	–
Tasnád	+	+	X	–
Tasnádszántó	+	+	+	X
Tasnádszarvad	+	+	+	–
Újnémet	+	+	X	–

A kimutatás szerint Tasnádon és környékén még századunk 60-as éveiben is eléggé gyakori volt a májusfa állítása. A szokás ily késői fennmaradása a nagyvárosoktól távoli, a forgalmas útvonalokon is kivüleső, agrárjellelű vidék hagyományörző mivoltával magyarázható. A környék földművelő-állattenyésztő lakossága szinte korunkig önellátó maradt. Csak a mezőgazdasági termelészövetkezetek megalakulását követő 50-es, 60-as évtizedben, valamint Tasnád, e régi mezőváros (a XIV. századtól oppidum) korszerű ipari fejlesztésével, majd a 70-es években várossá nyilvánításával indult meg a környező lakosság korábbi életformájának rohamos átalakulása. A környék falvaiból kerül ki mind a tasnádi, mind a nagykárolyi újabb üzemekhez a szükséges munkaerő. Megkezdődött itt is az ingázás, és a szakmunkás-képzéssel egyidőben mind több fiatal költözik városra. Mind e változások hatással voltak a lakosság egész élet-, gondolkodás- és viselkedésmódjára.

Mivel azonban az 50-es évekig a környékeliek általában még falujuk határán túl is alig jártak, legfőnnebb a tasnádi nagyvásárokat és üzleteket keresték fel, a ma élő idősebbek még a korábbi zártabb közösségekben, a nemzedékek hosszú során át örökölt szokások, hagyományos érintkezési formák és kifejezésmódok tiszteletében nevelkedtek. Így maradt itt fenn napjainkig a májusfaállítás szokásának ismerete, részint gyakorlata is.

2. Tasnádon és környékén a legény már jóval május 1. előtt kiszemelt magának az erdőben, a mezőn, esetleg a szőlőben egy szép virágzó fiatal fát. A virágnak fehérnek kellett lennie, hogy a leány szüzi tisz-

taságát jelképezze. A választott fa legtöbbször *cseresznye*-, *meggy*- vagy *vadkörtefa*, de ezeknél is kedveltebb volt a ritkán előforduló fűrtös virágú, illatos erdei *májusfa* (madármeggyfa). Május elsejére virradóan a legény elment a fáért, kivágta, a vállán hazahozta, s miután a mellékágakat levagdalta róla, a koronáját pedig szép kerekre formálta, zsebkendővel, fejkendővel, színes szalagokkal díszítette. A díszítésben segíthettek a szülei meg nagyobb leánytestvérei is, különösen akkor, ha nekik is tetszett a választott leány. Éjfél után a legény a leány házához lopakodott, s a fát a kapufélfára vagy melléje, a kerítésre kötözte. Ha a fa nagy volt, a kapufélfá mellé gödröt ásott, abba állította, majd a fal mellett a földet ledöngölte.

A *faállítás* után az *éjjelizene* következett. Tasnádon a legények közösen zenészeket fogadtak, mégpedig egy *hegedűst*, egy *kontrást* vagy *brácsást*, egy *cimbalmost* és egy *bőgőst*: ezek alkottak egy *cigánybandát*. Sorba vették mindenik legény választottját, odaálltak együtt a leány ablaka alá, ahol a májusfaállító legény muzsikaszó mellett énekelt. Ha „nem volt hangja”, valamelyik zenész énekelt helyette, vagy csak muzsikáltak. A 30-as években az éjjelizenét rendszerint a *Szeretnék május éjszakáján* kezdetű műdallal, ritkábban az *Akácós úttal* kezdték. Ha a leány az éjjelizenét *elfogadta*, az ablak mögött egymás után három gyufaszálat gyújtott. Ilyenkor nem szokott kijönni, sem a legény bemenni hozzája, viszont már korán reggel kijött, hogy megnézze a májusfát. Ha tetszett neki a legény, a fát viszontszerelme jeléül a helyén hagyta, ha nem, akkor *ledobta*.

A Tasnád körüli falvakban – Tasnádszántó, Érkörös, Érszodoró, Pele, Tasnádszarvad, Érszakácsi, Krasznamihályfalva és Szilágypér – a szokás ehhez hasonló volt. A legény szintén maga ment a fáért és hozta haza, Périben azonban fehér virágú *borostyánt* (oltott orgonát) is állítottak, ha a törzse eléggé magas volt és a koronáját ki lehetett alakítani.

A fát általában krepp-papírból vágott szalagokkal díszítették, de ha a legény komolyan udvarolt, ajándékként selyemszalagot, zsebkendőt és fejkendőt, esetleg üveg kölnivizet és édességet is kötött reá. A *gyűrűs menyasszonynak*, még komolyabb ajándék illet: szalagok és zsebkendők helyett ruha, szoknya, blúz, üveg likőr is. Az ilyen fát aztán éjszaka a legény subába öltözve, hosszú bottal, megbújva őrizte. Meleg és száraz időben befeküdt a sánca, máskor a híd alá rejtőzött, s a bottal a kezére ütött annak, aki a fájához akart nyúlni. Az őrzésre különösen akkor volt szükség, ha a leánynak más legény is udvarolt, aki letéphetne, földre dobhatta és eltaposhatta a fát.

Tasnádszántón a májusfaállító legény énekét egykor csak társai kísérték harmonikával és szájmuзикával. A második világháború után kezdtek itt is cigányzenészt fogadni: Bani Palit és Kálmánt, vagy a Dankó-dinasztia valamelyik tagját Tasnádról.

Érszakácsiban utcánként mentek a legények a leányos házakhoz. Orgonafát, májusfát vagy vadkörtefát állítottak. Ezeknek csak a viráguk volt az ékességük, nem kötöttek reá sem díszet, sem ajándékot. Az éjjelizenét egy hallgatóval kezdték, majd a leány vagy a fiú kedvenc dalával folytatták, harmadiknak pedig egy *ropogóst* húztak. Nem cigányok muzsikáltak, hanem maguk a legények, vagy helybéli parasztze-

nészek, mert itt nagyon sokan játszanak hegedűn, és ma is sok a jó cimbalmos.

Érkőrösön csak *szeretős* leánynak állítottak májusfát, s a legény erre ajándékként kizárólag zsebkendőt vagy fejkendőt kötött. Az éjjelizenét fogadott cigánybanda húzta. Híres helyi muzsikus cigányok kerültek ki a Varga, Lakatos és Szécsi családból. Itt az éjjelizenét a *Jártam ablakid alatt* kezdetű népszerű műdallal kezdték.

Tasnádszarvodon a fiúk minden leányos ház elé állítottak májusfát: szintén valamilyen virágos fát vagy *puszpángot*, éjjelizene azonban csak a nagyleánynak járt. A cigánybandát Tasnádról hozatták; a legkedveltebb primásnak itt Koszta Dezső számított.

A már dombos határú Ákoson a legények együtt mentek ki éjszaka az erdőbe és segítettek egymásnak a fa hazaszállításában. „A szerelem nagysága szerint” ki-ki egy-egy szép sudár *nyárfát* vágott; ha ez túl nagy lett volna, csak *meglopta*, vagyis csak a tetejét vágta le. Törzsét otthon legallyazta, koronáját szép gömbölyűre nyeste, majd szalagokkal, kendőkkel díszítette és a tövét a leány kapuja mellé, a földbe ásta. Itt is őriznie kellett, nehogy valamelyik vetélytársa vagy haragosa *megcsúfolja*.

A fák felállítása után az ákosi legények a muzsikus cigányokkal sorba vették a leányos házakat, és mindenütt az a legény énekelt, aki a májusfát állította. Ha nem volt hangja, a falu legjobb énekes legényével énekeltetett, de ő is ott állott mellette. Nagy versengés folyt azért, hogy melyik leánynál kezdjék az éjjelizenét. A cigánybanda leginkább az *első legényre* hallgatott, de a pénz is számított: ahhoz mentek előbb, aki többet fizetett. Az első legény és a jómódú legények éjjelizenéje után a többi legény megegyezés szerint sorba vette az utcákat, és mindenki énekelt a maga szeretője ablaka alatt. A leány itt is három szál gyufa fellobbantásával jelezte, hogy elfogadja az udvarlást. Egyikük-másikuk az égő gyufaszállal *kiírta* a sötét ablakra, hogy *szeretlek*. Az éjjelizene általában a *Szeretnék május éjszakáján* kezdetű műdallal indult, a leány kedvenc dalával folytatódott, majd a leány apjának kedvenc nótáját is illet elhúzatni.

Krasznamihályfalván is *nyárfát* vagy *sugármagas jegenyefát* állítottak májusfának. Színes szalagokkal díszítették, majd a kapufélfához kötötték, s alája tették az ajándékot. Az ilyen fát szintén őrizni kellett. Éjjelizenét is adtak: cigánybandát fogadtak, s az akkoriban népszerű műdalokat húzatták. Mindig az *Akácós úttal* kezdték, de a folytatást már a legény *parancsolta*. Itt nem ropogóssal, hanem műdallal fejezték be.

Bogdándon májusfaként leggyakrabban *gyertyánfát* állítottak, de kedvelték a virágos vadkörtefát is. A *virtusosabb* legények azt is megtették, hogy egy-egy szép virágos cseresznye- vagy meggyfát loptak a leánynak. Az ilyeneket a *falubíró* szigorúan megbüntette, de a közvélemény e „szerelmi áldozatot” *eréjességnek* minősítette. A fát semmivel sem díszítették. Ha nem került leveles gyertyán, sem virágos fa, egy-egy *karfafaközbe* (vagyis a tornácoszlopok közé) *borostyánfüzért* kötöttek. Az éjjelizenét helybeli muzsikusok szolgáltatták: Nagy-Pál László, Doba Mihály, Dull-Szabó József, Bede György és Bede Béla. Századunk-

ban a repertoárt már itt is a műdalok alkották; gyakori volt közöttük a *Valamikor fehér rózsá volt az én virágom* és a *Májusnak szép éjszakáján, orgonanyíláskor*. Egy-egy leányért versengve gyakran megtörtént, hogy a korábban állított májusfákat ellopták a később induló legények; ezért a legény ott aludt a leányos ház tornácán, amíg a gazda fel nem ébredt. A szegényebb leányoknak nemigen állítottak májusfát, s a szegényebb legény muzsikust sem tudott fogadni, ezért csak maga énekelt, vagy meghívta egypár jóhangú barátját *segíteni*. Az éjjelizene után a leány egymás után három szál gyufát gyújtott; ennek elmaradása kossrat jelentett. Az is megtörtént, hogy ő gyújtott volna, de szülei nem engedték, mert nem tetszett nekik a fiú vagy annak családja.

A Szilágyság peremén elhelyezkedő Dobrán és Nántún egy kissé különböztek e szokások. A legények együtt mentek az erdőre s közösen vágták ki a kiszemelt szép gyertyánfákat, majd több lovasszekérrel együtt is hozták haza. Koronájukat a szekér derekába kötötték, hogy szállítás közben a lombjuk meg ne sérüljön, s törzsüket a földön vontatták. A faluban mindenik legény levette a szekérről a maga fáját és hazavitte. Azután *maskurának* öltözve (kifordított bundában, arcukon fejkendővel vagy fejükre húzott harisnyával, a szem és a száj helyén kivágott nyílással) bejárták a falu *kiskertjeit*, vagyis a házak előtti virágoskerteket, és virágot szedtek: általában *sárga violát*, hisz ez Dobrán minden kiskertben akadt. A virágokat jó sűrűn a gyertyánfa ágaira kötötték, főleg akkor, ha az még kevéssé volt kilevelezve. Színes papírszalagokkal is díszítették, s mindig kötöttek rá zsebkendőt, fejkendőt, édességet és *rózsavizet* is. Az éjjelizene csak a fűvószenekar működése idején dívott.

Amint láttuk, mindenik helységben olyan májusfát állítottak, amilyenből az éghajlatnak és a domborzati viszonyoknak megfelelően a legtöbb és legszebb termett. A fa általában aznap estig díszítette a kaput; akkor a leány minden ceremónia nélkül leszedte. Talán egyedüli kivétel Tasnádszántó, ahol az utóbbi években a legények mind nagyobb meg nagyobb, cifrán felszalagozott fiatal gyümölcsfákkal kedveskednek a leányoknak; ezek nem egy, hanem három napig pompáznak a házak előtt.

Azt is láttuk, hogy a vizsgált területen a májusfa állítását kísérő, illetőleg követő éjjelizenében ma már nyoma sincs valamilyen alkalomhoz kötött, jellegzetes májusfaállító dalnak; a repertoárban a cigányzenével kísért műdalok, hallgatók uralkodnak. Említettük, hogy Tasnádszántón a két világháború között a legények cigányzene kísérete nélkül, csak maguk énekeltek, de az akkori repertoárból is csak egyetlen műdal emléke maradt meg: *Nem megmondtam, Kati, gyere ki!*

Látszólag más irányba mutat az a dal, amelyet Tasnádon párosítóként találtunk:

*Hallottátok ennek hírét,
Horváth Jóska legénységét:
Késsel faragja a májfát,
Meg ne hallják kopogását.*

Teszi-veszi a vállára.

Viszi Bözsi ablakára.

– Kelj fel, Bözsi, itt a májfa,

Kendőt kössél a nyakába.

E párosító szövegéből („Késsel faragja a májfát”) arra lehetne következtetni, hogy Tasnádon és környékén egykor talán a májusfa állítását kísérő dal lehetett, azonban a Magyar Népzene Tárának a jeles napok költészetét összesítő kötetében³ sem ennek, sem semmiféle más – májusfaállító éneknek nincs nyoma. Annál gyakoribb viszont a párosítók sorában,⁴ feltűnő azonban, hogy eddigi változatait kivétel nélkül tőlünk távol: Békés, Heves, Nógrád, Pest és Zala vidékén találták meg. Vajon Tasnád környékén is honos lett volna, vagy pedig az idézett változatot a felsorolt területek valamelyikén tanulta és onnan hozta magával valaki? Erre a kérdésre csak további gyűjtések és adatok alapján lehetne válaszolni.

3. Dömötör Tekla a nemzetközi meg a magyar szakirodalom alapján a szokások egész sorozatával igazolta, hogy „zöldág-hordással, fácska-állítással más tavaszi ünnepeken, főleg húsvétkor is találkozunk”.⁵ Valóban, a májusfaállítás Tasnád környékén is csak egyik változata a zöldágazásnak.

Tasnád, Tasnádszántó, Cégény és Nántú XVIII. században települt katolikus lakóinak szokása volt, hogy virágvasárnapján a templomban barkaágakat szenteltettek. Ezeket a rügyező-virágzó ágakat otthon a ház ereszébe tűzték, abban a hitben, hogy azok a házat megvédik a villámcsapástól. Ezenkívül nehéz idő jöttén egy ágacskaét égetve próbálták elűzni vihart.

Ugyancsak a katolikus falvak szokása volt, hogy az Úr napjára virradó hajnalban a legények az erdőből köris- vagy cseresznyefaágakat hoztak, a templom köré lombsátrakat állítottak, s ezeket a leányok virágfüzerekkel díszítették. A lombsátrakból letépett ágacskaét az istálló gerendájába tűzték, mert azt hitték, hogy az ág megvédi a tehenet a tejelvívő boszorkányoktól. Ha az ággal a tehenet megcsapkodták, ugyancsak a régiek hite szerint, nem állt bele a kórság, ha pedig a kisgyermek párnája alá tették, a gyermeket a *szemmel verés* ellen biztosították.

A Tasnád környéki román lakosságú falvakban hasonló hiedelmeket fűztek a vadrózsaághoz. Szent György napján a gazda rügyező vagy virágzó vadrózsaágakat vágott, ezeket a kiskapu két oldalára tűzte, a kapu fölött összekötötte, s ahol találkoztak, oda egy kis virágkoszorút erősített. Ezenkívül a nagykapura, valamint a lakóház és az istálló ablakaira is tűzött vadrózsaágakat, azért, hogy ezzel megvédje a telket, a ház lakóit és az állatokat a rontástól. Az istálló ablakába helyezett tövises rózság az egykori hiedelem szerint a boszorkányokat megakadályozta abban, hogy elvigyék a tehen tejét. Szödemeteren és Malomszegen meg is locsolták a kapu mellé állított rózságot, azért, hogy miként a vadrózsaágban a nedvek bőségesen buzognak, ugyanúgy a ház lakóinak eleje is termékenyebb és bőségesebb legyen. Hasonló hiedelem táplálta azt a szokást is, hogy ugyancsak Szent György napján a férfiak a kútból húzott vízzel öntözték meg az asszonyokat és leányokat.

Tasnádon és környékén a románok a lakodalmi zászlót és vőfélybotot szintén színes szalagokkal, virággal és zöld gallyal ékesítik, a lakodalmas házat és udvart pedig fiatal fákkal tűzdelik tele. A régiek ezt a szokást nemcsak dísznek minősítették: hittek abban, hogy megvédi őket a rossztól, és termékenységet, gyarapodást hoz a házra. A Szilágy-ság peremén, Dobrán és Bogdándon a lakodalmas ház díszé a gyertyánfa.

Református helységeiben konfirmáláskor, amidőn a gyermek nagylegényi, illetőleg nagyleányi sorba lép, a cintermet felzöldágazzák és az úrasztalára friss virágból fonnak koszorút.

A zöldágazás teljesen elvilágiasodott változataként az iskolai évszázó ünnepségekre az iskolába vezető utat, a kaput, az iskolát, a tantermeket és a padokat bükk-, cser- vagy gyertyánfaágakkal díszítik.

A sződemeteri és érkőrösi románok a fiatal halott sírhantja mellé fiatal fát ültetnek.

A tavaszi zöld ág, a fiatal fa tehát az embert egész életében végigkíséri és mindenik életfordulójánál jelen van a bölcsőtől az ifjúvá avatás és párválasztás mozzanatain át a páros életet intézményesítő lakodalomig, majd a fiatal halott lakodalmáig: a temetésig.

4. A zöld ág, illetve a májusfa állítása, mint analógiás varázslás, egykor a tavaszi megújulást, a növény- és állatvilág gyarapodását, a mindkét nembeli ifjúság érettségét és párosodásuk termékenységét kívánta segíteni. A későbbiek folyamán a zöld ág vagy fiatal fa állítása, más vidékekhez hasonlóan, Tasnád környékén is mindinkább az ifjúság életéhez kapcsolódó, a legények és leányok egymáshoz való közeledését példázó tavaszi szokássá alakult.

A májusfa a nemszöbéli közlés egyik sajátos csoportjába: a párosodás szándékát kifejező szerelmi ajándékok sorába⁶ tartozik. A Tasnád környéki falvak egykor zárt közösségeket alkottak, s így az emberek jól ismerték egymást: tudták kinek-kinek anyagi helyzetét, a családok szokásait, a családtagok jó és rossz tulajdonságait, esetleges erkölcsi botlásaikat, s így előre látták, hogy egymástól mit várhatnak. Ezért a szülők életismereteiknél fogva helyénvalónak találták, hogy beleszóljanak alig fölserdült, tapasztalatlan gyermekeik élettársának megválasztásába. Amikor a fiú legénysorba lépett, a kiválasztott leánynak szánt ajándékok elkészítésében többnyire a család, pl. az anya is részt vett. Az udvarló legény Dobrán, Bogdándon először *hímes guzsajt*, majd később *mángorlót*, *sujkot*, *kapatisztítót* s esetleg más apró fonó-szövő és használati tárgyat készített és ajándékozott szeretőjének. A guzsalyt karácsonyra készítette, valójában azonban a régi, január 6-i karácsonyt követő szombaton adta át a leánynak. A legény anyja – a fia által óhajtott kapcsolattal való egyetértés jeleként – a guzsalyt fent csokorba szedett, hosszában gombokkal díszített piros szalaggal szépen felszalagozta, rákötött *egy tépés* (hat fő) kendert, s ebbe két orsót is tűzött. A legény az így elkészített ajándékot este adta át a leánynak.⁷

Az ilyesféle ajándék, beleértve a májusfa állítását is, szerelmi vallomás, illetve a párválasztási szándék kifejezése volt. Elfogadása a leány részéről a vonzalom viszonzását jelentette, s így a fiú és a leány egymás iránti elkötelezettségének a közösség által is ismert egyezményes, nyil-

vános jegye lett. A májusfa tehát a „beszédés” szerelmi ajándékok sorába tartozik.

Tasnád környékén arra a kérdésre, hogy kinek állítottak májusfát, a szokásos felelet így hangzik: „Annak, akinek a szív diktálta.” A fa nagy méreteivel és díszével a legény szerelmének „nagyságát” kívánta jelképezni. Komoly szándékát a legény még külön ajándékokkal (zsebkendő, fejkendő, édesség, esetleg üveg bor) jelezte, házassági szándékát pedig úgy bizonygatta, hogy ruhát, szoknyát, drága fejkendőt is aggatott a fára. Szerelme jelzéseként a májusfa állítása után éjjelizenét adott vagy adatott a választott leánynak.

De a leány is vissza tudott jelezni. Az elfogadás első jele, hogy reggel nem „dobta le” a fát, hanem ott hagyta, ahol kapta. További jelként a fára aggatott ajándékokat megtartotta, vagyis viselte, és nem ajándékozta tovább. Bogdándon az a leány, aki a májusfát szívesen fogadta, a május első vasárnapja előtti szombat este a legény kalapjának *galandjába* (szalagjába) muskátlit dugott egy *lapuval*, a bokréta mögé pedig egy rozmaringszálat húzott. Magyarcsaholyban az éjjelizene közben gyújtott három szál gyufának külön-külön jelentést tulajdonítottak. Az első szál meggyújtása azt jelentette, hogy a leány hallotta a zenét, nem alszik; a második, hogy elfogadja és örül az ajándéknak meg a zenének; a harmadik, hogy ő is szereti a legényt.

Ha az ablak sötét maradt, ez bárki számára érthető módon a visszautasítást jelentette. De az is visszautasításnak számított, ha a leány az ajándékba kapott két zsebkendő közül az egyiket nem küldte vissza kihímezve, vagy ha elajándékozta, s a rózsavizet leánytestvéreinek vagy barátnőinek adta.

Az elsőbbségért is folyt a versengés: mindenik legény arra törekedett, hogy az ő szeretőjének legyen a legszebb fája, hiszen ez kettejük társadalmi értékét is növelte a közösség szemében. Szép és gazdag leánynak több legény is szívesen állított volna májusfát.

Magyarcsaholyban a májusfa fő helye a tornác első oszlopa volt. Vigyázni kellett rá, hogy valamelyik vetélytárs az éjszaka leple alatt nehogy leoldja és a második oszlopra kösse. Itt történt, hogy a májusfát őrző legény az istálló küszöbén ülve elaludt. Később érkező vetélytársa egy hirtelen mozdulattal az ajtót kinyitotta, az alvót az istállóba lökte s az ajtót kívülről rázárta. Annak májusfáját a második, a magáét az első oszlopra erősítette, s ő ült oda örködni. Reggel diadalmasan engedte szabadon pórul járt vetélytársát.

Nemcsak a szerelem jelei ékeskedtek a házak előtt, hanem a leértékelés, a megvetés jelei is. Általános szokás volt, hogy a vénleányok kapufélfájára, kerítésére a legények együttesen száraz vagy tövises ágat kötöttek, mert a sok válogatás vagy rossz viselkedésük miatt pártában maradtak és elszáradtak. Dobrán a *büszke* (gögös) leányok májusfájára egy-egy megsértett legény bosszúból tüskét, tüskés ágakat rakott, vagy csepűvel „díszítette” a májusfát. Krasznamihályfalván a megsértett legény *kukoricaízikkal* (szár) tűzdelte tele a gögös leány kerítését. Tasnádon egy híres *rossz* (rosszféle) leány kapujára száraz fát kötöttek, s mindenik ágacskájára egy-egy murkot erősítettek, így jelezve megvetésüket azért, mert sok férfit járat magához. E nyilvános megszégyenítés miatt a leány családostul elköltözött Tasnádról. Tasnádszántón a legé-

nyek egy ugyancsak rosszféle leány iránti megvetésüket úgy fejezték ki, hogy májusfájára üres konzervdobozokat kötöttek, így jelezve, hogy üresnek, értéktelennek tartják. Az is megtörtént, hogy döglött tyúkokat és döglött békákat aggattak a rosszféle leányok fájára. Az ilyen megszégyenítés a legénybanda közös műve, illetőleg ítelete szokott lenni. Érszakácsiban túskebokrokat kötöttek össze és záptojásokkal rakta tele, így jelképezve, hogy már megzárult az, akinek szánták. Tasnádszarvodon az egyik haragos legény kóbor macskákat szedett össze, és májusi éjjelizene helyett a leány ablaka alatt a zsákba kötött macskákat nyávogtatta. Tasnádszántón a szomorúságot, illetőleg azt a figyelmeztetést, hogy „fogsz te még utánam sírni”, egy-egy legény úgy jelezte, hogy virágos fa helyett szomorúfüzet állított a leány kapujába.

Néha egy-egy legény a szerelmi sérelemért különös leleményességgel állott bosszút. Így pl. Magyarcsaholyban egy fiatal leány *megesett*: öreg sánta ember *csinálta fel* (ejtette teherbe), hogy feleségül vehesse. Csalódott szeretője egy szépen felszalagozott, magas jegenyefát állított a kapujába, de annak tetejébe a falu legvásottabb suhancával egy 10 m-es rudat szereltetett föl, a rúdon egy degeszre kitömött kecskegidával, nyakában tábla a következő felirattal:

*Nem várta meg Márton-napot,
Mert a bak már reákapott.*

A leány családja csak akkor vette észre ezt a csúfságot, amikor már az egész falu nevetett rajtuk. Ugyanitt egyik módos család büszke és rátarti leányát úgy szégyenítették meg, hogy május 1-re egy kitömött kecskegidabőrt állítottak a gazda istállójának ajtajába, majd a kecskepásztort megfizették, hogy virradatkor addig kürtöljön a kapu előtt, amíg a gazda ki nem jön. A pásztor így is tett, s a szakadatlan túlkölésre elősiető, méltatlankodó nagygazdának megmutatta az istálló ajtajában a „szegény ember tehenét”. A családon aztán rajta is maradt a *Kecske* ragadványnév.

Föltehető, hogy a kecskével való *csúfságolás* a kecskének az európai hitvilágban eredetileg erotikus, megtermékenyítő szerepével kapcsolatos, csak míg a téli napforduló körüli kecske- vagy turkajásban sokfelé máig megmaradt eredeti mágikus jelentése, a Tasnád környéki gyakorlatban a kecske a női erotika visszásságát kigúnyoló jelképpé vált.

JEGYZETEK

¹ Bővebben Kós Károly: *Hagyomány és anyagi élet*. Korunk XXXIII(1974). 748, 752 (745–753), és *Vechi forme de muncă agricolă în câteva sate din jurul Clujului*. Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965–1967. Cluj 1969. 227–235 (227–245). és a mellékelt grafikon.

² *Magyar néprajzi lexikon*, III. Bp. 1980. 506–507. Az alapvető művek bibliográfiájával. Ezekhez még Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium*. Bp. 1977. I. 329–333. és 412–413. A részlettanulmányokat Sándor István összesítette eddig megjelent könyvészeti köteteinek *Május 1.* címszava alatt: *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850–1870*. Bp. 1977. 726; *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945–1954*. Uo. 1965. 241; *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955–1960*. Uo. 1971. 404.

³ A Magyar Népzene Tára, II. *Jeles napok*. Bp. 1953.

⁴ A Magyar Népzene Tára, IV. *Párosítók*. Bp. 1959. 895, 897: a *Dalszövegek mutatójában a Hallottátok-e már hírét* (és vált.), illetőleg *Ki hallotta annak hírét* (és vált.).

⁵ Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Bp. 1964. 133.

⁶ Összefoglalóan K. Csilléry Klára: *A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál*. Ethn. LXXXVII(1976). 103–130.

⁷ Kós Károly: *Szerelem és halál a szilágysági népművészetben = Népelet és néphagyomány*. Tíz tanulmány. Buk. 1972. 210 (209–237).

RÁDULY JÁNOS

A KÉT KIRÁLYGYERMEK BALLADAMOTÍVUMAI EGY KIBÉDI NÉPMESÉBEN

1. 1865-ben jelent meg első ízben a *Fővárosi Lapokban* Kriza János egyik legkiválóbb munkatársának, Gálfi Sándornak a balladagyűjtése *Kis Júlia* címmel, az akkori tudományos igénynek és gyakorlatnak megfelelően közelebbi gyűjtési adatok (helységnév és adatközlő neve) nélkül, mindössze az általános *Udvarhelyszék* jelöléssel.¹ E napilap hasábjairól mentette át és illesztette be Gyulai Pál 1872-ben a forrásértékű Magyar Népköltési Gyűjtemény (MNGy) I. kötetébe.² Azóta a szakemberek kizárólag ezt a kiadását használják, és alább mi is innen idézzük, könnyebb olvasás végett a helyesírás és a központosítás szerény modernizálásával:

– *Hallod-e, te királyúrfi!*
Jere este guzsalyasba.
– *Nem mehetek, te királylány,*
Hogy juthatnék túl a Dunán,
Este későn sötét leszen,
S a Dunába belésem.
– *Vagyon nekem szövétnekem,*
Tornácomba kitétetem,
S meg is gyűjtom, mihelyt lehet,
Világánál átáljöhetsz. –
Megindula királyúrfi
Este későn guzsalyasba;
S belésem a Dunába,
A Dunának közepibe.
Úgy sír, úgy sír királyleány,
Királyleány kis Júlia.
Szóval kérdi asszony-anyja:
– *Mér sírsz, fiam, kis Júlia?*
– *Hogyne sírnék, asszony-anyám,*
Elvesztettem gyöngyös pártám,
Belésettem a Dunába,
A Dunának közepibe.
– *Vagyon nekem gyöngyös pártám,*
Azt én mindjárt neked adom.
– *Nem kell nekem senki másé,*
Csak kell nekem a magamé.
Hallod-e, te asszony-anyám!
Hívassuk fel Bíró Jankót,
Bíró Jankót, vízi bűvárt,
Hogy fogja ki gyöngyös pártám.
Hallod-e, te Bíró Jankó,
Vedd ki az én gyöngyös pártám!

– *Nem kapok én gyöngyös pártát,
Csak kapok én király fiát.
– A kell, a kell, Bíró Jankó,
Bíró Jankó vízi bűvár.
Hozd fel ide palotámba,
Tedd fel ide én ágyamba. –
Úgy sír, úgy sír királyleány,
Királyleány kis Júlia:
Neki szíve meghasada,
Mindjárt szörnyű halált hala.
Az egyiknek csináltattak
Fejér márványkőkoporsót,
A másiknak csináltattak
Vörös márványkőkoporsót.
Virágos kertbe temették,
Egymás mellé elültették,
Az egyikre palántáltak
Fejér csikos tulipántot,
A másikra palántáltak
Tiszta vörös tulipántot.
A szerelmeseknek lelke
Égő tulipánttá leve,
S addig s addig nevelkedtek,
Amíg összeölelkeztek.*

A balladához az első jegyzet – úttörőként a magyar szakirodalomban – szintén Gyulai írta, és a reá jellemző világirodalmi tájékozottsággal nyomban megállapította, hogy „hasonlít” Héro és Leander antik mondájához, az észak-európai népköltészetből pedig két „közel rokon” svéd, illetőleg holland változatát ismertette.³

Tíz évvel Gálfi első közlése után, 1875-ben jelent meg Bartalus István nagy népdalgyűjteményében a második magyar változat, ezúttal dallammal, az udvarhelyszéki Homoródról, a gyűjtő neve és jegyzetek nélkül,⁴ majd újabb két év múlva, 1882-ben a harmadik az udvarhelyszéki Firtosmartonosról, Benedek Elek–Sebesi Jób gyűjtéseként, *Királyúrfi* címmel.⁵ Az utóbbihoz szintén Gyulai fűzött ezúttal már indokoltan kritikus megjegyzéseket: „Gyenge változata *Kis Júlia* című balladának”; „...minden költőiség nélkül elbeszélve...”; „...a befejezése újabbkori ízetlen csinálmány”.⁶ Valóban, mai folklorisztikai felfogásunk szerint „annyira átköltött szöveg, hogy nem tekinthető hiteles változatnak”.⁷

Jó fél évszázados szünet után, 1933-ban Benkő Katalin Piroska szentelt nagyobb tanulmányt – doktori értekezést – a téma vizsgálatának.⁸ Az antik forrásvidék, a nyugat- és észak-európai (sorrendben svéd, dán, német, németalföldi, engadini, vend, ukrán, lett, észt, francia, spanyol, olasz és skót) változatok, egy-egy szíriai, perzsa, hindosztán és hawai párhuzam ismertetése után a magyar balladatípus közvetlen forrását a német folklórban jelölte meg: véleménye szerint erdélyi szász közvetítéssel juthatott a székely balladaköltészetbe, s ez nyelvileg, szerkezetileg és motivikailag egyaránt magához hasonította.

Ortutay Gyula 1935–1948 között három kiadást ért, reprezentatív székely balladaválogatásában Benkő Katalin Piroska hivatkozásait Vasile Alecsandri klasszikus román népköltési gyűjteményének *Maghiara* (A magyar leány) című dojnájával gyarapította,⁹ ez azonban oly vékony szállal kapcsolódik a témához, hogy semmiképp sem sorolható a magyar ballada rokonságába.

1975-ben Istvánovits Márton újabb kultúrákat vont be a vizsgálódásba: „A grúz és örmény változatok csupán árnyalatnyi eltérést mutatnak az európaiakkal szemben, de már mitológiai és hősdal tartományába lendíti az elemzést a kaukázusi hegyi népek folklórja, amelyben Hero és Leander balladájának egyik legősibb megformálását pillanthatjuk meg.”¹⁰ Kétségtelen, hogy a görög-római antikvitáson és az európai népek folklóráján kívül a téma családfája kelet felé is elágazik.

Legutóbb, Benkő és Istvánovits kutatásait nem említve, Vargyas Lajos tekintette át a magyar ballada európai rokonságát.¹¹

2. Ennyi – nagyon rövidre fogva – a ballada magyar folklorisztikai kutatástörténete, többek között azzal a jelentős tanulással, hogy száz év óta a három udvarhelyszéki változat számát egy gyűjtőnek sem sikerült gyarapítania. Ilyen körülmények között bizonyosan figyelmet érdemel az a kibédi népmese, amelyben hosszú szünet után először találkozunk ismét jellegzetes motívumaival, sőt, amint látni fogjuk, a mese java része bizvást a ballada prózai változatának minősíthető.

A mesét, *A szegényrendű szép leány és a kirájúrfi* címmel, 1980. augusztus 16-án jegyeztem le az akkor 82 éves Majlát Józsefné Ötvös Sárától.¹²

Eccer vót egy szegényrendű szép leány. A kirájúrfi belészeretett a leányba, s a leányka is belé. Gondolkozott a kiráj, hogy mit is tegyen a fiával, hogy evvel a leánnyal ne beszéljen. Elpusztítani nem akarta.

Akkor a legényt fogta a kiráj, s elvitte, száműzte a túlsó partjára a tengernek. De a kirájfiú nem akart a leány nélkül maradni sehogy se. Addig mégis csúszkált erről s túl, hogy eljött egy szigetbe. De már a szigetről elébb sehogy se tudott jönni, mert nagy vót a víz.

A szigeten állott, s az egyik estefelé a leány észrevette a szigeten a kirájfiút, a szeretőjét. Intett neki, hogy menjen átal hozza. A legény azt felelte, hogy

– Nem lehet, mer nagy a tenger vize, s már sötét is vagyon.

A leány visszafelelt, hogy elmenyen, s lámpát gyújt.

Lámpát is gyújtott, s jött vissza a partra. Tartotta a sziget felé a lámpát, hogy annak a világosságánál a szeretője jöjjön átal. A kirájfiú rögtön belécsúszott a vízbe, s elindult a világosság felé. A leány ahogy mozgolódott s tartotta a lámpát, valahogy belécsúszott a tengerbe, s elmerült egészen, egyből odalett. Elnyivadt a leány. A lámpa világa is odalett, s a kirájfiú világság nélkül maradt.

Úszott a fiú, hogy mentse meg a leányt, de beléfulladt ő is a vízbe, nem vót ereje tovább átalúszni. Elfáradt s beléfulladt.

Egy öreg halász látta, hogy a fiatalok mit csináltak, s mindjárt ment jelenteni a kirájnak. A kiráj búvárokat fogadott, hogy keressék meg a fiát. Megkapták először a leányt, tölle nem ojan messze megkapták a legényt is, a kirájfiút. Eltemették őket egymás mellé.

Telt, múlt az idő, hát kicsi virágsarjazás lett a síron, mind a kettőnek a sírján. Az a sarjazás kibomlott, s lett belőle két virág. Az egyik vót tiszta kék, mint a liliom, s a másik meg egy szép piros viola, csokros viola. Mikor megnőttek, a két sír fölött összeölelkeztek.

Odament egyszer az öreg halász, meglátta a virágokat. Gyönyörködött bennük, s leszakította mind a két virágot. Hazament vele. Egy üveg pohárba vizet töött, s letette az asztalra. A két virágot beléállította.

Éjjel lefeküdt az öreg halász, elaludt. Eccer megébredett, s nézte, hogy mijén szép a két virág, a hódvilágnál nézte. Eccer látja, hogy magasodik ki valami a virágból. A kék virágból lett a kirájúrfi, s a piros virágból lett a kisasszony, a leány. Akkor összeölelkeztek, s annyit mondtak:

– Úgyis csak egymáséi vagyunk!

Erre már a halász is felszökött az ágyból. Azt mondja a legény az öreg halásznak:

– Na te halász, jó tettedért jót várj, mer te felélesztettél minket, s így egymáséi vagyunk.

Rögtön nekifogott a kirájfú, s a halásznak a tengerparton gyönyörű palotát épített. Másnap délre már készen is vót a palota. S be rendezve mindennel, s az asztalon egy csomó aranypénz.

A fiatalok is ott maradtak a halásznál, nem mentek vissza a kiráji palotába. Mer otthon tiltva vótak egymástól.

Ma is élnek, ha meg nem hóttak.

A mesetanulás körülményeiről Ötvös Sára a következőket mondta: „Én ezt Szeredai Jóska bától tanoltam, lehettem úgy tizenegy-tizenkét éves. Esténként szokott jönni édesapámhoz, összegyűltek, a vén Bukló¹³ is ott vót, mind meséket mondtak. Nem tudom, hogy mér hitták Jóska bát Szeredainak, ez a csúf neve vót neki, tán [Nyárad]Szeredából került Kibédre. Ide vót nőszülve, vót rendesen felesége, itt lakott Kibéden. Ezt a történetet én csak régebb mondtam el, mikorjába fiatalabb vótam. Mostanába eszembe se jutott, valamejik éjjel gondolkoztam réja, hogy ijén mese is vót.” Amikor megemlítettem neki, hogy a történetet énekelt formában is ismerték, így válaszolt: „Énekbe nem hallottam; ez nem lehetett énekbe, nem vették énekbe. Csak mesébe mondták.”

A mese első része, közel kétharmada, a ballada legfontosabb motívumait tartalmazza. Az egyezések annyira nyilvánvalóak, hogy fölöslegesnek tartjuk a bővebb magyarázatot, inkább a tartalmi eltérésekre utalunk.

A meserészletben a kezdő motívum világosan utal arra, hogy a két fiatal szülői tiltás miatt nem találkozhat egymással. A tiltásnak társadalmi oka van: a királyfi a „szegényrendű” leányt szereti, ezt a szerelmet azonban a királyi udvar nem is akarja tudomásul venni.

Hiányzik a meséből az édesanya alakja, akinek fontos szerepe van a balladában: ő az, aki megértést tanúsít leánya iránt, s a vízi bűvással megkeresteti a királyfi holttestét. A mesében helyette az öreg halász az, aki szemtanúja volt a fiatalok pusztulásának. Ő tudatja a királlyal a bekövetkezett tragédiát, hogy aztán a király ugyancsak a bűvárok segítségét kérje.

Végül a sírvirágok motívumának eltérő jellegét is meg kell említenünk. A balladában a tulipánokat „palántálják”, míg a mesében a virágok maguktól nőnek ki, „virágsarjazásból”. E motívum ilyesfajta megformálását népmesekincsünk jól ismeri. Kikristályosodott változataival Berze Nagy János mesekatalógusában találkozunk. A 407. *Ördögszerető* című mese típusképletének F) pontja így hangzik: „[A leány] Sírján virág nő, melyet egy ifjú leszakít, s hazavisz. Ez újra leánnyá változik; az ifjú nőül veszi. A leány az ördög üldözésétől végleg megszabadul.”¹⁴

Ötvös Sára meséjének második fele a mesetípus befejező részével mutat közelebbi rokonságot. Az öreg halász leszakítja a sírról a két virágot, hazaviszi s otthon egy üvegpohárba helyezi. Éjjel a két virág átváltozik: „A kék virágból lett a kirájúrfi, s a piros virágból lett a kis-asszony... Úgyis csak egymáséi vagyunk!” – mondják a fiatalok a mesei igazságszolgáltatásnak megfelelően. Palotát építenek, s többé nem térnek vissza a szülőkhöz, „mer otthon tiltva vótak egymástól”.

Az *Ördögszerető* meséje ma is nagyon népszerű Kibéden. Két szép helyi változatát nemrég közöltük, mindkettőben a sírvirág-motívummal, illetve a virágok átváltozásával.¹⁵ Más mesékkel kontaminálódott változatait is gyűjtöttük.

A *Két király gyermek* magyar balladájának eredetéről Csanádi Imre–Vargyas Lajos 1954-ben, Benkő Katalin Piroskától eltérően úgy vélekedett, hogy „a mi népünkhöz talán a széphistóriák révén jutott el”.¹⁶ Ezt az eredeztetést utóbb Vargyas még határozottabb formába öntötte: „Vannak olyan balladáink is, amelyeknek témája más népeknél is fel van dolgozva, de biztosan nincs köztük összefüggés, hanem Európa-szerte ismert irodalmi téma feldolgozását kell látnunk külön-külön mindegyik népnél. Ilyen a Hero és Leander história (*Két királygyermek*).”¹⁷ Valóban irodalomtörténeti tény, hogy magyar nyelven Völcei Tóth István írt belőle széphistóriát; ez elveszett ugyan, de Gyöngyösi István, *Kemény János* című eposzában (1693), megőrizte emlékét.¹⁸

Eszerint az is meglehetősen, hogy a kibédi mese nem a népballada, hanem az egykori széphistória nyomán vált ismertté a nép között – ezt a kérdést azonban egyetlen meseváltozat, illetőleg részlet alapján lehetetlen eldönteni.

Befejezésül megemlítjük, hogy a mese felbukkanásának folklórföldrajzi jelentősége is van. A balladaváltozatokat ugyanis csak Udvarhelyszéken találták meg, míg most – mesébe ágyazva – a legfontosabb motívumok ismét előkerültek, ezúttal nyugatabbra, az egykori Maros-szék egyik falujában. Ez a felbukkanás „a régi és elterjedt” téma ma is élő, illetőleg lappangó voltát bizonyítja.

JEGYZETEK

¹ Fővárosi Lapok II(1865). 287. sz. 1137.

² *Elegyes gyűjtések*. MNGy. I. Szerkesztették Arany László és Gyulai Pál. Pest 1872. 183–184: 25. sz.

³ Uo. 565.

⁴ Bartalus István: *Magyar népdalok*. Egyetemes gyűjtemény. Bp. 1875. II. 6: 5. sz.

- ⁵ Kriza János–Orbán Balázs–Benedek Elek–Sebesi Jób: *Székelyföldi gyűjtés*. MNGy. III. Bp. 1882. 61–62: 36. sz.
- ⁶ Uo. 440.
- ⁷ Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. Bp. 1976. II. 350.
- ⁸ Benkő Katalin Piroska: *A két király gyermekéről szóló magyar népballadák* (Hero és Leander-monda). Marosvásárhely 1933.
- ⁹ Ortutay Gyula: *Székely népballadák*. Harmadik bőv. kiad. Bp. 1948. 210.
- ¹⁰ Istvánovits Márton: *A két királygyermek balladája*. Múzeumi Kurír, 18 (II. k. 8). sz. Debrecen 1975. 11.
- ¹¹ Vargyas, i. m. II. 348–352: 37. *Két királygyermek*.
- ¹² Balladatudását monografikusán is feldolgoztam: *Elindultam hosszú útra*. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadáit. Bukarest 1979.
- ¹³ A mesegyűjtő Ósz János is emleget egy Bukló György nevű kibédi mesemondót, akitől meséket jegyzett le a múlt század végén: *A csudatáska*. Eredeti székely népmesék. Kolozsvár 1941. IX.
- ¹⁴ Berze Nagy János: *Magyar népmesetípusok*. Pécs 1957. I. 558.
- ¹⁵ Ráduly János: *A Lenore-monda Kibéden = ND 1980. 217–220. és Tündérszép Mosolygó Ilona*. Kibédi népmesék. Bukarest 1980. 71–73.
- ¹⁶ Csanádi Imre–Vargyas Lajos: *Röpülj, páva, röpdülj*. Magyar népballadák és balladás dalok. Bp. 1954. 466.
- ¹⁷ Vargyas, i. m. I. 67.
- ¹⁸ Gulyás József: *Hero és Leander*. Ismeretlen magyar széphistória. Irod. tört. Közl. L(1940). 259.

DÁNIELISZ ENDRE

VÁLTOZÓ NAGYSZALONTAI MONDAVILÁG

Arany János halálának
100. évfordulójára

1. Nagyszalonta úgy él a köztudatban, mint olyan föld, amely a mese és a monda, a ballada és a népdal különlegesen szép virágait szöktentette szárba. E vélekedés első magvait maga Arany János hintette el korai magyar népdalgyűjtésével,¹ majd gazdagon táplálta a helyi folklórt a műköltészet rangjára emelő epikájával. A kétféle költészet kapcsolatát többször is leszögezte. Mindenekelőtt szülőhelyének monдавilágáról, ennek tudatalakító és epikusi magatartást meghatározó határsáról vallott:

*Oda járt ki hozzám a beszédes Monda,
Mellyel már bölcsőmet ringatá Szalonta –*

írta volt 1853-ban *Tájkép* című, torzónak maradt emlékezésében.

A *Toldi*ban ugyan még nem hivatkozott művének eme bővizű és sajátos ízt biztosító forrására, de a *Toldi szerelme* VI. énekében ezt az összefüggést már tényekkel tanúsította:

*Képzetelem szárnyán oda visszatermek,
S barangolom a tájt, kicsi sápadt gyermek;
Hallgatom a három nyárfa ezüst lombját,
S tanulom, amelynek tanui, a mondát:
Hogy telepedtek volt hajduk Köleséren,
Bocskaitól nyerve faluhelyet véren;
Azután hogy vették Toldi jeles várát,
Gulya s ezer tallér ütvén meg az árát.*

Amellett, hogy a monda alapköveit itt építi be költői művének legszembetűnőbb helyeire, ezt még tovább erősíti egy helyi história beiktatásával. Az 1636-os szalontai csatának és Győri Jakab hajdúkapitány hadi cselének öregek regélte változata önálló balladaként illeszkedik az ének cselekménysorába. Ekkor ismét alkalmat talál arra, hogy a gyermekkorát megszépítő és későbbi életútját kijelölő történeti mondák erejéről, folyamatos jelenlétéről vallomást tegyen:

*A futásról én nem egyszer
Hallgatám a nép öregét:
Ifjú lelkem szomjan itta,
Tej gyanánt az édes regét.*

A trilógián túl még számtalan idézettel bizonyíthatnók az életmű és a helyi folklór többsikű kapcsolatát, azonban ezt a feladatot a korábbi forráskutatás már elvégezte.² E téren a legtöbbet Szendrey Zsig-

mond, a szalontai főgimnázium egykori tanára tette, aki tanítványainak lelkes csapatával jó hat éven át jegyezte fel és örökítette meg – századeleji állapotában – a helybeli népköltészetet.

2. Szendrey alighogy ide érkezett, már helyi megbízottja és szervezője annak a népi értékeket mentő mozgalomnak, amely a századelőn ország-, sőt Európa-szerte kibontakozóban volt.³ A terebélyesedő folklórgyűjtésre a költő szülőföldjén sajátos, különleges feladatok is vártak, miként ezt az Arany-hagyaték helyi gondozója, az Arany Emlékegyesület kifejezte: „Össze kell gyűjteni a múlt emlékeit, azét a múltét, melyből Arany János műveit felépítette, és összegyűjteni a népélet emlékeit: azét a népét, melyből Arany János kinőtt, s azét az életét, melyet ő vitt be az irodalomba, melyet ő tett halhatatlanná.”⁴

Szendrey Zsigmond a szentelt porú hely sürgető parancsának engedelmeskedve állítja gimnáziumi és iskolán kívüli tevékenysége tengelyébe a néprajzi kutatást. Ennek ismert és sokat idézett eredménye a költő születési centenáriuma szánt, de csak késve megjelenhetett *Nagyszalontai gyűjtés (Ngy)*.⁵ Sajnos a kötet 370 lapján csupán töredéke lát napvilágot annak a gazdag anyagnak, amelyet a vezető tanár és 28 főnyi diákcsoportja elsősorban 1912–14 között jegyzett le a hagyományörző pásztorok és parasztok ajkáról. A nagyobb hányadról csak nagyvonalú és pontatlan ismereteink vannak, mivel mind ez idáig nem akadt kutató, aki szaktudományi megközelítéssel az egészet felmérje, értékelje.

Némi jelzést kaptunk Sebestyén Gyulától, a mozgalom pártfogójától, szellemi irányítójától és – Szendreyt kívül – legjobb ismerőjétől. Az *Ngy.* előszavában többek között ezt a fontos, 1917-ből származó megfigyelését közli: „...nagy fiával ez a nép ma is egyezik abban, hogy nem lírai, hanem epikai természete van. Epikája is csak a balladában és a kötetlen szövegű helyi mondák feltűnő, szinte szokatlan bőségében él. A mesemondásból a mai nagyszalontai nép egészen kijózanodott. [...] Dalai, a rövid dallamokkal együtt, egészen kimerülnek. [...] Ezek elmúlásával a dallam nélkül szintén boldoguló aranyszájú monda ápolta náluk a hagyományt. Ennek világában élt Arany János is” (XII).

Pontosabb eligazítást nyújt a kéziratos hagyaték letéti helyének, a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának felvilágosítása.⁶ E szerint Szendrey Zsigmond nagyszalontai hagyatéka 6780 füzetlapot, illetve ívet tartalmaz; ebből 5163 lap a *Történeti mondagyűjtemény* című köteget alkotja. Hatalmas mennyiség, az egésznek 76%-a! Mégiscsak igaza lenne ama költői metaforának, hogy Szalonta a mondák termőföldje?

3. Szendreyék nagyszerű kezdeményezésének az elkövetkező évtizedekben nem volt folytatója.

A két világháború között Nagyszalontán megszűnt a magyar nyelvű középfokú oktatás. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az 1919 tavaszán eltávozott Szendreynek nem akadt utódja.

1940–1948 között távoli vidékekről helyeztek ide pedagógusokat, akik – vagy mert nem ismerték az itteni lehetőségeket, vagy mert elhivatottságot nem éreztek hozzá – néprajzi gyűjtéssel nem foglalkoztak.

A felszabadulást követő két és fél évtized sem hozott változást. Hiányzott a képesített kutató, a lelkes és hozzáértő irányító. Az ötvenes évek derekán ugyan e sorok írója kísérletet tett a hagyomány feltámasztására, sőt az első eredményekről hírt is ad,⁷ azonban szervezési akadályok miatt a folytatás elmaradt.

Egy évtized múltán tanárok és muzeológusok egyéni kezdeményezése törte meg a tétlenség csendjét. A szalontai származású Kósa Ferenc tájszavakat tett közzé,⁸ míg Fábíán Imre, Millye Ibolya és Dánielisz Endre balladákat, cigánymeséket, gyermekmondókákat, népszokásokat, mondákat és Aranyra vonatkozó emlékeztetéseket gyűjtött, eleinte meg lehetős ötletszerűséggel.

1971. november 29., a Bihari Folklórkör magyar tagozatának megalakulása⁹ után nemcsak a megyei, hanem ez a bátortalan helyi újraindítás is felerősödött, és a gyűjtés rendszeresebbé, szervezettebbé vált, különösen azt követően, hogy Faragó József folklorista és Fábíán Imre újságíró kezdeményezésére a nagyváradi *Fáklya* szinte évről évre pályázatot hirdetett egy-egy népköltészeti műfaj még fellelhető változatainak összegyűjtésére. A népballada, népmese, az apró műfajok (közmondás, szólás, találós kérdés), gyermekmondókák és a lakodalmi költészet után így került sorra 1980 telén-tavasza a népmonda.¹⁰

Az újság felhívása nem maradt visszhangtalan a történelmi mondáiról hajdan híres Nagyszalontán. Faragó József március 14-én, az Arany János Irodalmi Kör meghívottjaként, szintén a népmondákról beszélt, s előadását diákjaim már saját gyűjtéseikkel illusztrálták. A legmelegebben hatodikosaim érdeklődtek a téma iránt, hiszen épp ezekben a hetekben fejeztük be a *Toldit*, s e leckék során gyakorta hivatkoztam a XIX. században virágzó itteni népköltészetre, s a mű cselekményét gazdagító, kiteljesítő helyi történetekre. Szóltam a tanteremünk ablakán át reánk tekintő Csonkatoronyról, a hozzája fűződő mondákról, titokzatos alagútjairól, hajdú őseink honvédő harcáról, de nem kevesebbszer Arany jártáról-keltéről, Petőfivel való találkozásairól és a személyükhöz kapcsolódó népi emlékeztetésekről.

Végül is 18 kisdiaikom kereste fel az idősebbeket s meséltette őket a régi időkről. 32 monda lett az eredmény, s ezt 14 saját gyűjtésű változattal egészítettem ki.

A beküldött pályázatokat értékelő *Fáklya*-cikk mindannyiunk számára örömet szerzett, hiszen ezt írták rólunk: „A népmonda pályázatunkra érkezett anyag ismeretében a legteljesebb gyűjtés a szalontai Al. Moghioroş Általános Iskola VI. C. és VI. F. osztályos tanulóinak gyűjtése, vezető tanár Dánielisz Endre. Szerkesztőségünk a diákok munkáját Toma Edit festményével jutalmazza.”¹¹

4. A váratlan siker további munkára ösztönzött. Egy másik osztály, a VII. D. pionírjaival megalakítottuk a kis folkloristák körét. Célunk: ismerjük meg a hagyományokat, s ahol és amikor erre lehetőség adódik, jegyezzük fel a népi emlékeztetéseket. Valóban, népi hőseinkről kialakított képünk már eddig is újabb vonásokkal gazdagodott, illetve néhány érdekes helytörténeti adalékot sikerült a feledés kútjából felszínre emelnünk.

A *Fáklya*-pályázat útmutatásaihoz mostani tevékenységünk során is tartjuk magunkat: nem tudakozódunk hiedelemmondák iránt, mivel ezek a műfajon belül széles, szerteágazó területet képviselnek, és gyűjtésük meghaladja tanulóink felkészültségét. Ugyancsak eltekintünk a Szendrey-kötetben szereplő két más mondatípustól: a Krisztus- és a természeti mondáktól (csillagok, szélfúvás). Ezek a témák napjainkban szinte föl sem merülnek, s legjobb esetben pár mondatos emlékfoszlány maradt belőlük. Mindezekből következőleg figyelmünket a történeti, a helyi és – Arany meg Petőfi okán – az irodalmi népmondákra összpontosítottuk.

De bármily nagyfokú volna is a népi kultúra megismerésére és ápolására irányuló igyekezetünk, természetes határként ott magaslik a kikerülhetetlen valóság. A gazdasági-társadalmi alapon végbement változások hatására Nagyszalontán is – akárcsak az ország egész területén – teljesen átalakult az emberek életmódja: mások a közösségi szokások, magasabb a műveltségi szint és gazdagabbak a művelődési lehetőségek. Szendrey Zsigmond idejében a lakosság 75%-a tartozott a hagyományörző paraszti réteghez; ma csupán 18–20%-a. Am a gépesített mezőgazdaság és a nagyüzemi állattartás új munkakörülményei még nekik sem kedveznek a folklór örökség megőrzésében, továbbéltetésében; az iparban és a szolgáltató ágazatokban dolgozók körében még kevésbé. Változott a lakosság nemzetiségi és nemzedéki összetétele, s ez további következményekkel járt a helyi hagyományokra.

Napjainkban, amikor több szaktudomány is összefog, hogy részletekbe menően vizsgálhassa a társadalmi-művelődési átalakulás mozgató rugóit és eredményeit, a népelet jelenségeivel foglalkozó néprajztudományra különösen fontos szerep hárul. Amint arra Dankó Imre is rámutat, „a jelenségek igazi, teljesértékű megismerése nem nélkülözheti a múltbeli állapot ismeretét, de nem tekinthet el az előre, a jövőbe mutató tényezők, tendenciák ismeretétől sem”¹²

Ritka és meg nem ismétlődő lehetőség kínálkozik itt arra, hogy a hajdan virágzó népköltészetéről híres Nagyszalontán szétekintsünk, s bár egy műfajban, a mondavilágban mérjük fel a változást. A hét évtizeddel ezelőtt gyűjtött és Szendrey által közzétett helyi mondák mellé helyezzük oda a maiakat. Milyen törvényszerűségek, tanulságok vonhatók le ebből az összevetésből?

Mielőtt a kérdésre felelnénk, szóljunk az utóbbi évek eredményeiről. Hány és milyen tárgykörbe tartozó mondát sikerült lejegyeznünk? Kiknek, milyen korúaknak és foglalkozásúaknak az emlékezete őrizte meg a százados történeti hagyományokat? A valós történelmi-társadalmi események közül mi vált folklórrá, népmondává?

Egy évtizeddel a már említett 1957-es, eredmény és folytatás nélküli kísérlet után a költő születésének másfélszázados évfordulója adott újabb ösztönzést a gyűjtésre. Arany-hagyományokat kutatva kerestem fel a határesetet képviselő rokonsági harmadik nemzedéket. Szerencsére még beszélhettem Arany Sára dédunokáival és egy ükunokájával; megszólalt két Arany-ági rokon és egy kívülálló, azonban a 6 adatközlő csupán 15 történettel¹³ gyarapította a századfordulón-századelőn virágzó Arany-emlékezést.

A következő gyűjtést a *Fáklya* pályázatára szerveztem, a legutóbbit pedig 1981 őszén. Íme a három, illetve négy alkalom összesített eredménye:

Toldi-mondák	11
A török küzdelmek emlékei	19
Helynevek magyarázata	19
XIX. századi helytörténet	14
Történelmi személyiségek	4
Betyárvilág	11
Arany és Petőfi	19
Arany költeményei nyomán	3
Egyéb tárgyak	3
<hr/> Összesen	<hr/> 103

Tény és való: a töredező, fakuló szalontai mondahagyományban a törökökhöz, a Csonkatornyhoz kapcsolódók még mindig vezető helyet foglalnak el. Viszont meglepő az, hogy a velük szembeszálló hajdúkapitányok hőstetteit (György Jakab, Jóthe Gergely), vakmerő vitézek kalandjait (Bakó János, Varga Mihály) már az idősebb nemzedék is csak nagy ritkán említi, pedig „a hajdú-etnikum idevonatkozó emlékei szerves részét alkotják a hatalmas hagyománytömbnek”.¹⁴ Amint azt Arany költészete és Szendreyék gyűjtése egybehangzóan igazolja, a múlt században, sőt még az 1910-es években is a kettő együttesen fordult elő.

A törökök elűzését követő századokból aránylag még ennyit sem őrzött meg a néphagyomány. Így foszlott szét az Eszterházyakkal szinte százötven éven át folytatott hajdonikális per, a taksás jobbágyvilág megannyi emléke, és hasonló módon 1848 tündöklése is. Ezzel szemben a szalontai öregek élénk színekkel ecsetelik az 1847-es, a város négyötödét elpusztító nagy tüzet. Keletkezése egy bizonyos Klára asszony erkölcsi magatartásával függ össze, s talán ez a vonatkozása élteti anynyira.

Az utóbbi évszázad népi történelemszemléletének sajátosan eszményített hősei a betyárok, akik bátorságukkal, életüket sem kímélő elszántságukkal az elnyomottak vágyait példázzák. A szalontai illetőségű Fábián Pista tetteiről sikerült a legterjedelmesebb, legelevenebb mondákat feljegyeznünk. Betyárrá válásáról és haláláról, felakasztásáról igen sok, egymásnak ellentmondó változatot őriz a helyi mondavilág. Még Vitálisról, az erdőgyaraki lókotóról is többet tudnak, mint a Nagyszalontát hajdúvárossá emelő Bocskai fejedelemről. A történelmi személyiségek közül egyre elmosódottabban él a nagyerejű Toldi és az álruhás Mátyás alakja, viszont folklorizálódott Arany meg Petőfi nem egy tette és kijelentése.

A folklór lényeges tulajdonsága a szüntelen változás, a folyamatos átalakulás. A társadalmi-történelmi viszonyokban bekövetkezett fejlődés nyomán a néphagyományból kihullanak egyes műfajok, mások pedig most vannak zsendülőben vagy éppenséggel virágkorukban. Gyűjtésünk során diákjaimmal együtt tapasztaltam, hogy a népmondákat az élet-történetek, a háborús élmények és más „igaz” történetek váltják fel. Legjobb mesélőim, Balogh József és Varga István, előbb fiatalságuk

éveit, katonáskodásukat, sérelmeiket mondták el, s csak ezután térhetünk a régi történetekre. Az is megesett – még hozzá meglehetősen gyakran –, hogy amikor a Szendreyék gyűjtötte témák felől érdeklődtem, egyből elhallgattak, vagy néhány közismert adattal, általánosságokat tartalmazó mondatöredékkel elégitettek ki.

5. A jelenkori néprajztudományt az is érdekli, hogy kik, milyen nemű, korú és társadalmi helyzetű emberek tartják fenn és éltetik tovább a veszni indult szájhagyományt.

Hét évtizeddel ezelőtt Szendrey és Kodály Nagyszalontán egy népi kultúrájában még egységesnek mondható paraszti közösséget talált. Az azóta végbement történelmi-társadalmi változások a mi kis folkloristáinkat új helyzet elé állították. Bár figyelmüket a leginkább hagyományörző rétegre, a parasztságra s ennek is idősebb tagjaira irányítottam, a gyakorlatban ez másképpen alakult. Részben azért, mert a mai iskolás-korosztály időben és kapcsolataiban jobban eltávolodott a paraszti elődöktől, mint a századforduló elejiek, részben pedig a folklór háttérbe szorulása miatt öt-hat öreget is fel kellett keresniök, amíg valamelyikük hajlandó volt „mesélni”.

Összesen 43 adatközlővel dolgoztunk; mindenikükre átlagban 2,4 monda jut. Kétharmaduk férfi, harmaduk nő, és a 61–90 év közötti idős nemzedék a megszólalók 81%-át képviseli. Társadalmi helyzetük, műveltségi szintjük és történelemszemléletük szempontjából csoportunk eléggé heterogén: mindössze 42%-a tartozik az inkább hagyományörző parasztsághoz. Ez a szám még így is kétszerese valódi társadalmi arányuknak. Mivel a többség más kategóriákból tevődik össze, magától adódik a következtetés: napjaink társadalmi átalakulásával párhuzamosan a történelmi néphagyomány letéteményeseit a legkülönbözőbb foglalkozásúak között kell keresnünk.

A jövő felől tudakozódók számára arról is szólnék, hogy a hagyományátadás egykori gazdag alkalmai az iparosodott Szalontán erősen megcsappantak. Fonó, tollfosztó, tengerihántás, ház előtti beszélgetés már rég nem dívik, de két-három évtizede a szüret, a disznótor, a szomszédolás is eltűnt a közösségi szokások sorából. Maradt a lakodalom, a névnap és a szilveszter, azonban egyik sem teremt olyan hangulatot és körülményeket, amelyek közt a népmondák hallgatóságra számíthatnának. Közlőink bevallása szerint „e dolgok felől már rég nem érdeklődik senki”, de az sem volt, akinek elmondják.

Arra a kérdésre, hogy a mondákat honnan tudják, 80–90%-uk a szokásos forrásra: nagyszüleire vagy szüleire, öreg szomszédaira vagy munkatársaira hivatkozott. Kérdéses a Toldi-mondák, az Arany-versek, a költő életéről és Petőfivel való találkozásairól szóló történetek folklórhitelessége; könyvekben, újságokban ezek mindenikével számtalanszor találkoztunk, jellemző viszont, hogy ezt a tényt csak igen ritkán ismerik be.

*

Említettük, hogy Szendreyék hatalmas népköltészeti anyagának csak mintegy hatoda jelenhetett meg. A kényszerűség szülte válogatás szempontjaként „a szerkesztőnek azt az irányelvet tűztem ki – tájékoztat bennünket Sebestyén Gyula –, hogy ebbe az emlékkötetbe

csakis olyan régi nagyszalontai adalékokat vegyünk fel, amelyeket Arany János okvetlenül ismerhetett” (Ngy. V, kiemelés Sebestyén Gyulától).

Mostani gyűjtésünket nem bősége, gazdagsága miatt kell kiválogatnunk; teljes közzétételét az adott összehasonlítási alap szabott terjedelme korlátozza. Ebből következik számunkra az a további feladat, hogy ne elégedjünk meg a helyi népmondák szövegének feljegyzésével, hanem helyezzük ezt egy nagyobb összefüggésbe, kapcsoljuk – a százeleji állapot közvetítésével – Arany műveihez, az őt körülvevő mondavilághoz, mintegy másfél századot fogva át ezáltal.

TOLDI-MONDÁK

Az alapul vett kötetben műfajunk a Toldi-mondákkal kezdődik. E sorrendet megtartva, elsőként a jelképpé magasztosult népi hős mai alakját idézem fel.

Köztudomású, hogy 1879 óta Arany János klasszikus műve kötelező iskolai tananyag, így regélő öregjeink mindenike gyermekkorában, esetleg később is kapcsolatba jutott vele. A legtöbbjükre jellemző egy igen dicséretes etikus magatartás. Ha a költői alkotáson túl újat, eredetit nem tudtak mesélni, ezzel ütötték el a nógatóst: „Nem emlékszem én már erre”; „Minek mondjam? Jobban megírta Arany János”; „Mit kérdező tőlem? Olvasd el a Toldit!”

Szigorú önellenőrzésük magyarázza, hogy kettő kivételével csak mondatöredékek kerültek lejegyzésre. A Szendrey közölte három Toldi-monda közül az *A* jelzésű a legterjedelmesebb, és ez mutatja a legtöbb egyezést Ilosvai, illetve Arany művével. A másik kettő már nála is szűkszavú: a *C* az előzőt ismétli meg néhány adattal kiegészítve, míg a *B* elsősorban a környékbeli falvak neveit magyarázza a birtokos Toldi-családdal kapcsolatban.

A szerény eredmény azt bizonyítja, hogy a népmondákat létrehozó belső erők megcsappantan működnek. Egyrészt jellemző a rövidebb, csupán néhány motívumra korlátozódó forma, másrészt a Toldi-mondakör mindaddig nem hallott és az adott kontextusban eredetinek ható részletekkel gazdagodik, mintegy igazolva Ortutay Gyula variáns-elméletét. Elbeszélőink tudatában is megnyilvánulnak „a) degresszív, romboló folyamatok... b) az eredeti alakot nemcsak helyreállító, hanem tovább építő, szebbítő, gazdagító: alkotó folyamatok”.¹⁵

A kizsákmányoláson alapuló társadalmakban a nép történeti tudatában különösen fontos szerepet játszanak a kiemelkedő személyiségek, akik immanensen az elnyomottak rejtett vagy kimondott vágyait, törekvéseit hordozzák. Szalontán ez a szerep a szolgasorból „rettenetes vitézzé” lett Toldi Miklósnak jutott. Bár az idők során változatos életútjától, cselekedeteinek gazdag sorából a népi emlékezet rostáján sok minden kihullott, napjainkig megmaradt a művészi üzenet lényege. Ezzel párhuzamosan a nép újabb tettekkel egészítette ki járását-kelését, és személyiségét alaptermészetéhez illő, de – meglehet – másoktól átvett vonásokkal tette teljesebbé.

Erre a folyamatra Solymossy Sándor már félszázaddal ezelőtt felhívta a figyelmet, éppen Toldit idézve példaként: a különböző történe-

tek, cselekmény-epizódok „eredetileg *más* nagyerejű hazai vagy külföldi hősről szóltak s csak ráruházódtak idővel Toldira, a legismertebb és legkedveltebb vasgyúró vitézünkre”.¹⁰

E jelenség továbbéléséről, máig ható erejéről győző meg a mostani Toldi-monda. Talán különösen hangzik, de csupán 4 változatban bukkanunk rá Aranynál és Szendreynél egyaránt olvasható motívumokra (Toldiék házáról egy ízben, a vendégoldal kitartásáról és a farkaskalandról négy-négy ízben esik szó), míg hétben teljesen új mozzanatokra figyelünk fel. Megjegyezzük, hogy ezek mindenike összhangban van hősünk alapvető emberi tulajdonságaival: lovagias magatartásával, retentő erejével és másokat megsegítő készségével.

A jellegzetes Kinizsi-motívum – a szomjazónak malomköre téve nyújtja át a korsót vagy a pohár vizet – a leggyakrabban, éppenséggel 5 változatban fordul elő, de még így is változatossá lesz azáltal, hogy két ízben királykisasszonynak, egy-egy alkalommal egy meg nem nevezett leánynak, a gyakorlatozásban megfáradt katonáknak, végül egy úrnak nyújtja a friss vizet.

A 70 éves Vigh Sándor nyugdíjas ács és parkettás szerint Toldi szüleinek „szélmalma vót Szalontán. Amikor nem fűtt a szél, kisebbik fiuk, Miklós hajtotta félkézzel a vitorlát és ezzel az őrlőköveket.” Íme, miként csapódik egy motívum Toldi alakjához azon a Szalontán, ahol a konkrét emlékezés határán belül szélmalommal nem találkozunk.

A népi regélő gyakorta megbontja az időrendiséget, keveri a társadalmi-technikai fejlődés elemeit, amikor hősét hatásosan, meggyőzően kívánja jellemezni. Igen jó példa erre Pánti Sándor mtsz-tag elbeszélése, akinél Toldi a vonatot saroglyájánál fogva húzta vissza, hogy erejét bizonyítsa. (Adattár, 5. monda.)

Az Arany-művel több rokonságot mutat Fenesi Jánosnak, az mtsz volt asztalosának története (1. monda), amelyben Toldit a molnárlegények dühösítik fel. Ekkor vágja közéjük a malomkövet, „de szerencsére egyiket se tanálta el”. Seres József pedig hazahozatja Toldit szülőföldjére, hogy mentse meg Szalontát az ellenségtől. „Verte is a törököt, mint a pévát; a gojóbisokat meg a Csonkatoronybul hajigálta rájuk” (6. monda).

Az már Szendrey gyűjtésében is olvasható, hogy Toldi „öreg korára ide hozta családját is, oszt itt élt, ameddig meg nem halt” (Ngy. 228). A mi 86 éves Szabó Józsefünk a folytatást is tudja: „Osztán itt temették el, a Csonkatorony tövibe, mer hát szalontai parasztleány vót” (7. monda).

A CSONKATORONY MONDÁI

Helytörténeti mondáinkban a Csonkatorony-téma az uralkodó. Nem csoda, hiszen immár negyedfélszáz esztendeje uralja a város központját és emlékezteti mind az itt élőt, mind az erre járot a „szabad hajdúfészek” küzdelmes, harcos múltjára. Szendrey kötetében is (14 változat), a magam gyűjtésében is (12 változat) ez a legnagyobb számú mondacsoport. Építésének idejéről, körülményeiről az írott forrásokban csak szűkszavú és pontatlan eligazítást találunk; ezt a hiányt a történelmi

emlékezet pótolta és pótolja ma is, igaz, egyre csökkenő hatékonysággal és zsugorodó tartalommal.

Különben a Csonkatorony-témát meglehetősen nehéz különválasztani, hiszen motívumként nem egy Toldi-történetben, valamint hiedelemmondában is felbukkan, de még inkább része a török vonatkozású hagyományoknak. Végül is csoportosításukat az döntötte el, hogy a mondának központi vagy csak járulékos eleme-e a torony.

Akárcsak hetven évvel ezelőtt, mostani följegyzéseinkben is szó esik építésének titokzatos, máskor a valóságot megközelítő körülményeiről; megfigyelőhelyük hol a hajdúknak, hol a törököknek; csatát vívnak a tövében, és a menekülők alagútjait használják életük mentésére.

A torony érzékelhető valósága mellett a mondákat leginkább az alagút-motívum élteti. Megfigyelésem szerint az őslakos szalontaiak 60–70%-a ma is hisz a föld alatti járatok meglétében. Ahány beomlott pincére, rég használt veremre bukkannak, mindenikben álláspontjuk igazolását látják (12–13. monda), pedig a XVII. században az erek szabdalta, nádasok, mocsarak tarkította területen föld alatti folyosók ásása nem volt lehetséges.

Az eltelt hét évtized másirányú változásokat hozott a Csonkatorony mondáiban, mint a Toldiában. A különbség nem annyira a terjedelemben figyelhető meg – hiszen itt is, ott is a 10–15 sorosok vannak többségben –, mint inkább a járulékos elemekben. Századunk tízes éveiben több volt a megnevezett helyhez és az ismert személyhez kötöttség, több a rejtelmesség, titokzatosság (menekülés az alagúton át; kincs, fegyverek, halottak az alagútban), a babonás hiedelem (burokban született gyermek, félrőfös körmű ember, kísértet a toronyban). Ma inkább általánosságban, összességükben beszélnek a hajdúkról, vagy még egyszerűbben: a szalontaiakról, és – akárcsak Toldira vonatkozóan – újabb motívumok átvételének lehetünk tanúi. Így például az egri vár hős védőihöz hasonlóan „az asszonyok se maradtak ki a harcbul. Frissen ótott meszet öntöttek a törökök nyakába a Csonkatorony ablakaibul” (15. monda).

HARCBAN A TÖRÖKKEL

Szalonta – a csekély kiterjedésű Toldi-allódium – Bocskainak és 300 hajdújának köszönhetően lett jelentős helységgé. 1606-ban, a harcok tüzeiben született, lakóinak élete pedig munkában és önvédelmi harcban telt el. Ezeknek emléke oly mélyen beitatódott az utódok tudatába, hogy még a század eleji mondák is véres összeütközésekről, fortélyos hajdúk egyéni hőstetteiről, az öt futásról és a győzelmes szalontai csatáról beszéltek.

Ebből a tárgykörből Szendrey 11 különböző típusú és témájú mondat tett közzé; magunk csak 7-et gyűjtöttünk. Az elszegényedés folyamatára a már említett történelmi-társadalmi változások, a helyi hagyományok iránti sok évtizedes érdektelenség, az életmódban és a művelődési szokásokban bekövetkezett fordulat együttesen hatott.

A mai török tárgyú mondákban két törekvés figyelhető meg: a) az

egykori élet-halál küzdelmek összefoglaló, együttes bemutatása (14. monda); b) egyetlen harci cselekmény megörökítése (17–20. monda).

A hagyományos szemléletmód is némileg átalakul: a régi dicsőséget homályba borító eseményekről és a negatív szereplőkről „megfeledekzenek”. A „szalontai nagy futásról” Szendrey terjedelmes és a történelmi hűséghez közelálló mondát iktatott kötetébe,¹⁷ ezzel szemben mai adatközlőnk, a 76 éves Molnár István földműves az egykor fordultatos és neveket, adatokat tartalmazó eseményt így beszélte el:

A harc végeztivel a törökök elvonultak egy szigetre és megizentik a szalontai vár kapitányának, hogy ezír víres bosszút állnak: még a csecsszopónak se kegyelmeznek. Ennek hallatára az asszonyoknak inukba szállt a bátorságuk, oszt a környező falvakba menekültek. Hat vagy hét évig vissza se mertek térni. Hát e vót a szalontai nagy futás. (Lejegyezte Molnár Melinda, VI.C.o.)

A szinte szomorúan végződő 1636-os összecsapás okozójáról, a gyáva Ibrányi Mihályról, a váradi helyőrség alkapitányáról a megkérdezettek nem beszéltek, de a vereséget csellel visszájára fordító Győry Jakab hőstettéről is csupán egy monda szól. Ugyanannyi a vakmerő kalandjairól híres Varga Mihályról (Szendreynél 4 változattal), míg a semmivel nem jelentéktelenebb Bakó Jánosról és Szűcs Jankóról egy sem.

Ezzel szemben tanítványaim gyűjtésében egy irodalmi szöveg újabb folklorizációjára figyeltem fel. Szendreynél nem szerepel és magam sem hallottam olyan cselről, hogy a hajdúk saját érdekükben a törököt a némettel ugrasztották volna össze. Az eredetet tisztázandó, kikérdeztem a téma más-más változatát feljegyző két diákomat, majd a közlőkkel személyesen beszéltem. Lényeges változtatás nélkül ismételték meg mondáikat, és „mástól hallottam”-mal utaltak a szájhagyományra. Amikor azonban az osztályban ismertetem őket, többen közbeszóltak: ezt a történetet 1977 táján a *Napsugárban*, mások pedig Móra Ferenc meséi között olvasták. Figyelmeztetésük nyomán reá is bukkantam az író történelmi elbeszéléseinek kötetében, *Szalonta falai* címmel.¹⁸ Molnár István változata (17. monda) szorososan kapcsolódik az eredetihez: a cselekmény menete nem változott, de elhagyta a párbeszédet, a szereplők külsejének és jellemének bemutatását, és teljesen kicserélte neveiket, valamint tisztségüket.

Nagy László volt szobafestő már nem beszél várépítésről (18. monda), hanem teljesen új elemként sarcot: 300 birka beszolgáltatását említi. Ellenben a csel lényege: a két ellenségnek egymással való legyőzete megmaradt.

E mondák szalontai meghonosítását a közlők két tényezővel tették hitelessé, elfogadhatóvá: a konkrét földrajzi helymeghatározással (Csonkatorony), és a korábbi mondákból már ismert hajdú-furfang előtérbe állításával.

HELYNEVEK EREDETE

Bár az összehasonlítási alapul vett kötetben csupán 6 ide tartozó mondát találunk, ez nem jelenti azt, hogy Szendreyék gyűjtése szegényebb lett volna a mienknél, hiszen különösebb fáradság nélkül 19

helynévmagyarázó mondát sikerült feljegyeznünk. Mennyiségét tekintve – az Arany–Petőfi tárgykörrrel együtt – ez a leggazdagabb.

A *Gyilkos-rét*, a *Testhalom* és a *Halom-domb* nevének eredete a történelmi hagyományokhoz, a törökellenes harcokhoz kapcsolódik. A *Templomhely*, a *Panaszi-dűlő*, a *Vásári-dűlő* régmúlt társadalmi helyzetről hoz hírt. A *Köles-ér*, a *Nádas-ér*, a *Széperdő-dűlő* a kipusztult növénytakaró emlékét, *Barmód* az állattartását őrzi. A *Csóklapos* birtokszerzési monda stb.

Máig tartó fennmaradásuk annak köszönhető, hogy a közép- és idős nemzedékek helymeghatározásként még ma is használják. Jövőjüket tekintve ezek is kihalnak, mert a nagyüzemi gazdálkodás folytán a kis területre korlátozódó határrészek (dűlők, dombok, rétek) elnevezése feleslegessé válik, s a folyamatot még siettetik az idegenből származó szakemberek, mezőgazdasági munkások. Ők a maguk alkotta hivatalos elnevezésekkel élnek.

*

Arany maga mondotta volt egy késői nyilatkozatában, hogy a *Toldi* nyelvét, a szavakat és fordulatokat, a szólásokat és hasonlatokat szülővárosa hajdú-parasztjainak köszönheti. Alkotásainak épp az biztosít sajátos értéket és felbecsülhetetlen művészi színvonalat, hogy a népi szókinccsel a legbonyolultabb gondolatokat is ki tudja fejezni és stílusát választékossá tenni.

A XIX. század derekán még teljes szépségében pompázó szalontai népköltészet kincseit és a népnyelv erejét Szendreyék mozgalma hozta érzékelhető közelbe az utókor számára, noha az előszó „elkészve megkezdett gyűjtői munkásságuk” hátrányairól, nehézségeiről beszél, arra hivatkozva, hogy „Arany János régi ívású szalontai hajdúinak örökében már modern közművelődési és közgazdasági törekvésektől zaklatott városi népet” találtak (Ngy. XII).

Akkor a *Toldi* megírása utáni hetedik évtizedben jártak. Azóta újabb hetven év tűnt tova, megterhelve két világháború gondjával-bajával, ezek nyomába pedig a folkloristáktól egykor felsorakoztatott változásoknál is mélyebbek léptek. Természetes, hogy a mondavilág átalakulásáról mondtak a mondák nyelvére és stílusára is ráillenek.

Mondáink stílusát a műfaj egyre tömörebbé válása, a hallgatósággal való közvetlen kapcsolatának megritkulása, az időszegénység és a lényegre törekvés határozza meg. Az egyéni kifejezési módra mind kevesebb lehetőség adódik. Inkább a földműves családok és az ezekkel közvetlen kapcsolatban állók őriznek beszédükben – a hangtaniakon és a nyelveken kívül – több stilisztikai sajátosságot.

Részletező leírással, természeti képpel, állandó és díszítő jelzővel, megszemélyesítéssel egyáltalán nem találkozunk. Az alapvető stíluseszközök közül elmarad az elbeszélést elevebbé tevő kérdés, megszólítás, felkiáltás; ritkul a párbeszéd és a hasonlat. Az előbbi csak a betyármondákban, a Mátyás király-históriákban és az Arany–Petőfi-történetekben fordul elő. Az itt-ott felbukkanó hasonlatra íme két példa: Toldi Miklós „egy malomkővet úgy emelt fel, mint én ezt a kavicsot la”; a törökök olyan pusztítást vittek végbe Szalontán, hogy „még Nagyvárad is belerezdült”.

A legjobban megmaradtak a beszédfordulatok („Miklós szavukon is fogta őket”; „a hír a kiráj fülibe is eljutott”; „a cseh koma”; „Bence a kenyírbe bele ne kóstoljon, hanem ípsígbe adja oda Miklósnak”; „íkte-len nagy zenebonát csaptak”; „vót benne annyi betyárbecsület”) – és néhány, Aranyra emlékeztető kifejezés: „György úr csak pöffeszkedett”; „Miklós a bátyja haragja elől bujdogált”; „a hajdúk elkezdtek óbégatni”; „a zsandárok csendbe elódalogtak”; „egymás közt meghányták-vetették, mit tegyenek”.

Végül egy magától értődő jelenség: a mai adatközlőnek a hagyományhoz való kötődése, nyelvhasználata és stílusa műveltség és társadalmi hovatartozás szerint változik.

Az újabb nagyszalontai gyűjtés eddigi eredménye is igazolja, hogy „a folklór művészetek élettörténete jobbára lezárul: új művészeteket már nem várhatunk e tőből. A tömegkultúra elvette és elveszi tőle a hallgatók táborát...”¹⁹

A régi embereknek szükségük volt vágyaik, álmaik megtestesítőire: a hősökre – és a különleges erő, a bátorság megnyilvánulási formájára: a hőstetre. Ezeket a maguk közvetlen élményvilágából vagy a nem is oly távoli elődöktől emelték a néphit és a történelmi emlékezés fényébe.

Amellett hogy a mai nemzedékek egyre távolabb kerülnek az őseik által megélt eseményektől, az említett szellemi igény vagy szükséglet nem munkál már bennük. Ebből adódik, hogy a helyi mondák cselekményének is csupán lényegét, fő vonalát őrzik, és elmaradnak az apró részletek, a nyelvi, stilisztikai szépségek.

A szájhagyomány mindinkább átadja hivatását az írásbeliségnek és a hallható-látható közlésnek. Ezt tudva, kettős feladat hárul reánk, szalontaiakra és nem-szalontaiakra egyaránt: becsüljük meg és ápoljuk múltunk, történelmünk e vadon nőtt virágait, de ragaszkodjunk – nem kisebb szeretettel, hűséggel – az ezekből fogant műköltészeti alkotásokhoz is. Hagyományainkat, küzdelmes múltunk szép emlékeit ezek viszik tovább és éltetik az anyanyelv megtartó erejével.

ADATTÁR

Az itteni 32 népmonda épp a fele a *Nagyszalontai gyűjtés*ben közölteknek. Mennyiségileg a kettő között még sincs ily lényeges különbség, hiszen szándékunk szerint kihagytuk a Szendreyéknél szereplő csillag-, szél- és Krisztus-mondákat. Az Arany-versek folklorizálódott változatairól szintén lemondtunk, érdektelenségük miatt.

Mindenik monda után jelezzük adatközlőjének nevét, foglalkozását és zárójelben életkorát. Ezt követi a gyűjtő neve, diákoknál az osztály feltüntetésével.

TOLDI-MONDÁK (1–7)

1. *Amikor Toldi még itt lakott Szalontán, elbarangolt a nádasba. Ez a mostani Tó téren, az új piac hején, na meg a fojtatásán vót. Amint egyre bejebb haladt, egy hejen beomlott a zombik a lába alatt. Két*

kicsi farkas nyítt ott. Megsajnálta őket, de amint cirógatta, jött az anyafarkas szörnyű ordítással, csattogó fogakkal. Nekiugrott Miklósnak, de ez eleinte jól forgatta magát. Sűrűn osztogatta öklivel a csapásokat. De még így is alig bírt a fenevaddal. De ám ekkor még a másik farkas, az apafarkas is jött. Nekiugrott Toldinak. Mit tehetett Miklós? A döglött farkassal agyonütötte az ilőt.

Egy másik alkalommal Toldinak a malomba kellett mennie. Igaz, legínynek még nem lehetett mondani, de az anyja már rá merte bízni az efféle munkát. Amíg ő az őrlésre várt, a mónárok incselkedni keztek vele. Erre Toldi megmírgesedett. Felkapott egy ott heverő, kiöregedett malomkövet, oszt közibük vágta. De szerencsére egyiket se tanálta el.

Fenesi János ny. asztalos (73). Stuber Ottó, VI. F. o.

2. *Egyszer egy kirájkisasszony utazott át a hintójával Szalontán. Igen megszomjazott, oszt vizet kért. Toldi Miklós éppen a közelbe vót. Felkapott egy malomkövet, rátette a poharat, oszt úgy adta oda a szípsíges kisasszonynak.*

Miklós szüleinek szélmalma vót Szalontán. Amikor nem fűtt a szél, kisebbik fiuk, Miklós hajtotta félkézzel a vitorlát és ezzel az őrlőköveket.

Vígh Sándor ny. ács és parkettás (70). Stuber Ottó, VI. F. o.

3. *A szalontai Toldi családnak vót egy malma. Egyszer arrafelé másíroztak a katonák. Azon a tájon gyakorlatoztak. Kifáradtak, oszt nagyon megszomjaztak. Tolditul kértek vizet. Miklós erre felkapott egy malomkövet, arra tette a korsót, oszt úgy kínálta meg a tiszteket.*

Fel is figyeltek rá, hogy mijen iktelen erős. Aszondták neki, hogy ott vóna a heje a seregben. Szavukon is fogta őket. Így került a kiráj udvarába.

Horváth Mihály napszámos (77). Horváth Erna, VII. F. o.

4. *Azt is hallottam, hogy Toldi mónársegéd vót. A kiráj akkor a jányával járt erre kocssival, mert a kirájok akkor kocssival jártak. Toldi Miklós a malom előtt állt. A kiráj jánya odaszólt néki, hogy adjon mán egy pohár vizet. Erre ű bement a malomba, vizet tőtött egy csuporba és táca hejett egy malomküire tette. Így kínálta meg.*

Seres József napszámos (66). Millye Ibolya

5. *Annak idején még egészen kicsi vonatok vótak. Toldi Miklós is megpillantott egy ijét, oszt aszondta:*

– Még ez is vonat? Ha az, akkor erő is kell legyen benne.

Erre fogta a vonat sarogóját, oszt visszahúzta.

Pánti Sándor asztalos (52). Millye Ibolya

6. *Egyszer bejelentette Miklós az anyjának, hogy ű bizony elmegy vitézkedni messze földre. Az anyja rítt, mert ez a fiú sehogy se tudott megállapodni. Odahaza is mindig a Nádasérbe portyázott a farkasok után.*

Egyszer aztán híre jött Szalontára, hogy Miklós legyőzött valami nagy vitézt. Sopánkodik erre az anyja, hogy bizony kéne néki egy kis aranyat küdeni, mert biztosan lerongyolódott az országjárásba. Na, de éppen akkor jöttek a törökök nagy sereggel Szalontára. Hírit vette ennek Miklós, oszt menten hazajött. Verte is a törököt, mint a pévát; a gojóbisokat meg a Csonkatoronybul hajigálta rájuk.

Seres József (66). Millye Ibolya

7. *Toldi Miklós nem nősült meg soha. Vót ű ugyan egyszer szerelmes egy kicsit, de nem lett abbul semmi.*

Osztán itt temették el, a Csonkatorony tövibe, mer hát szalontai parasztleány vót. Itt lakott az Szalontán, csak eljárt vitézkedni.

Szabó József ny. mtsz-tag (86). Millye Ibolya

A CSONKATORONY MONDÁI (8–13)

8. *A 300 hajdút Bocskai István erdéli fejedelem telepítette a töröktől elpusztított Szalonta vidékire. Űk vásárolták meg Szalontát a Toldi-családtul.*

A mai Csonkatorony a Toldiak várának az őrtornya vót. Amikor a hajdúk idekötöztek, az a hír járta, hogy a bástyát boszorkányok meg szellemek lakják. Így csakhamar azok a vitézek is elhagyták éjszakának idején, akiknek ott kellett vóna örködniük.

Egyszer egy bátor fiú erőt vett magán: két napot és két éjet tött a toronyba, s csudák-csudája, ipen jött ki. Ettül kezdve benípesült a torony. Még estszálltakor is akadt őrizője.

Balogh Györgyné Jámbor Zsuzsánna ny. keresk. alkalmazott (60).

Szabó Csilla, VI. C. o.

9. *Szalontát Bocskai István, Erdély fejedelme adományozta 300 hajdújának jutalomként, mivel vitézül verekedtek a törökkel.*

A régiek szerint a Csonkatornyot nem űk építették, hanem a törökök, mégpedig hét falu templomának a tornyából. Ezek Szalonta környékén voltak találhatóak, míg a török el nem pusztította űket. Úgy hívták, hogy Keszi, Kéza, Vásári, Vimer, Panas, Simonkerék és Mezőgyarak. Nevüket az egyes határrészek máig megőrizték.

Pelok Benedekné Varga Ilona ny. kereskedő (64). Kovács Ildikó, VII. D. o.

10. *Amikor a szalontaiak építeni kezdték a várukat, a mai toronyot, hirtelen rájuk törtek a törökök. Harcolni kellett ellenük, így abba hagyták az építést. Ekkor a törökök győztek. Utána űk építették tovább.*

Űk se fejezhették be. Szedelőzködniük kellett, mert a szalontaiak visszafoglalták az épülő tornyot. Megint az építéséhez fogtak, azazhogy fojtatták. De nem sokáig tehették, mert ismét jött a török, pedig ekkorra már annyira haladtak, hogy csak a tető hiányzott. Így maradt csonka a szalontai vár tornya.

Hegyesi Gábor lakatos (39). Hegyesi Lajos, VI. C. o.

11. Egyszer nagy veszéjbe jutottak a szalontai hajdúk. Már-már fent lobogott a torony csúcsán a lófarkas zászló, amikor a hajdúknak nagyszerű ötletük támadt. Kinyitották az egyik várkaput és beengedték az ott tanyázó törököket. Maguk leszaladtak egy korábban kiásott alagútba. A törökök utánuk. Az egyik kanyarnál mintha a föld nyelte volna el a hajdúkat, eltűntek a törökök szeme elől. Az volt a cselük, hogy egy másik úton kijöttek az alagútból, majd utána elzárták az összes kivezető utakat. Így a törökök bennrekedtek és éhen haltak.

Nagy László ny. szobafestő (83). Nagy Zoltán, VI. C. o.

12. Hajdan a Csonkatoronytul egy alagút vezetett egészen a Sájbertanyáig. Ahun kivezetett az alagút, ott egy pusztá vót, oszt a hajdúk ide menekültek, ha nagy vót a veszéj.

Még kisjány koromba, amikor szedtük a tarackot vagy a kórócsokánt, nem tudom mán biztosan, akkor láttam, hogy egyik-másik legíny ott bújik be egy jukon és csak jó idő múlva jött ki onnan. Amikor nagyjány lettem, én is be akartam oda búni, de nem vót mivel világitásak.

Balogh Julianna napszámos (78). Stuber Ottó, VI. F. o.

13. A szalontai Csonkatorony alagútjairul sokat beszéltek meg beszélnek még máma is, de azt kevesen tudják, hogy hun húzódik. Nagy szerencsémnek tartom, hogy errül a titokrul én bizonyosat tudok.

A harmincas években az apám a Bélteki-tanya közelibe munkált 10 hód földet árendába. Akárcsak egyébbkor, ezen a napon is ketten mentünk ki az apámmal szántani. Jó mijen szántottunk, mer őszi ugar vót, oszt egyszer csak téglát vet ki az eke. Felveszem. Mutatom az apámnak: itt egy égisz téglá! Mingyán látta, hogy e más, mint amijebül akkortájt ípitkeztek: se nem csabai, se nem a szalontai Pápai-féle. Visszajöväünk, oszt aszondja:

– Állj meg, fiam! Lejjobb vesszük az ekét.

Úgy is tettünk. Megakadt. Szólongatjuk a lovakat, de biz nem megy a szántás. Erre elővette a csákányt, mert ezt meg az ásót is mindig vitte az efféle munkába, oszt kezdte bontogatni. Ki is tűnt, hogy itt egy egyenesen futó domborulat van, amejik a Hótt-Kölesírnek ment neki.

Ha esetleg vigig kibontjuk, kiderül az alagút hossza. De erre időnk se vót, meg nem is akartunk ijen dógot csinálni. Azír úgy három méter hosszan lehányta a földet a téglákrul, oszt megníztük. Az alagút ódalai téglábul, a bóthajtása peig vastag, élibe állított téglákbul. Le is ereszkedett a jukba és próbált vóna tovább menni, de annyira el vót odu-sodva, meg el vót teljesen dugulva, hogy ott nem lehetett előre haladni. Tán másfél méter szíles vót az ajja és görbén, mint a tojáshaj, emelkedett a fala meg a teteje.

Azír kutatta át három méteren, hogy hátha tanál valamit, amit a szalontai embereknek felmutathat. De semmiféle ojan dógot nem tanált. Hosszabban meg nem mertünk, mert a szomszídho tartozott és nem dúrtuk össze a más földjít, mer akkor a föld ojan vót, hogy nagyon becsülte az ember.

A gödörnek a további sorsa a lett, hogy mi ott maradtunk három esztendeig bírlőnek, és bár igyekeztünk beszántani, de egy hajlás ma-

radt, mégpedig ojan mój, hogy ha szeles idő vót, a kocsit ott hattuk, a lovakat is ott etettük, hogy a szél ne írje se az embert, se az állatot.

Akkor néhány téglát hazahoztunk. A járdamba még most is van ojan, amék az alagútbul származik.

Varga István ny. mtsz-tag (70). Dánielisz Endre

HARCBAN A TÖRÖKKEL (14–20)

14. A török uralom előtt Kölesír városa vót ennek a vidéknek a legnagyobb hejsége, de a török rablása, fosztogatása elől a lakosok a mostani Szalonta hejin lévő szigetre menekültek. Körülötte mocsaras, nádas tájék terült el, oszt ide nem tudott a török behatolni, hogy kenyeret, szalonnát raboljon. Mer itt az út befejeződött. Örültek, ha nem hagyták itt a fogukat. Sok magyar hajdú lelt a vár falán belül menedéket. Ettül az időtül fogva áll Szalonta városa.

Hej, ha azok a hajdúk most látnák Szalontát, nem hinnék el, hogy oszt jó ideig nem is mertek errefelé nézni.

Kertmegi István mtsz-tag (50). Kertmegi Zsuzsanna, VII. D. o.

15. Amikor a törökök először támadták meg Szalontát, a lakosok nem számítottak rájuk. Még jóformán fegyverük se vót. Kiküdtek hát néhány bátor hajdút, hogy lopózzanak be a törökök táborába és jó sok altatót keverjenek a borukba. Úgy elaludtak ettül, hogy a szalontaiak nyugodtan várták Várad felől a felmentő sereget.

Azonban ez nem érkezett meg időbe. Erre a hajdúk vasvillát, fejszít, kaszát, bunkósbotot szedtek elő, oszt avval várták az ellensiget. De még az asszonyok se maradtak ki a harcbul. Frissen ótott meszet öntöttek a törökök nyakába a Csonkatorony ablakaibul. El is kotródtak, oszt jó ideig nem is mertek erre felé nézni.

Katona Mihály gazdálkodó (72). Balogh Gabriella, VI. C. o.

16. Amikor a törökök betörték Szalontára, borzasztó pusztítást vittek vígbe. De ojat, hogy még Nagyvárad is belerezdült. Sok embert megöltek, mások meg kinzópádon hóttak meg.

Teltek-múltak az idők, amikor a megmaradt lakosság megerősödött, kiegyenesítették a kaszákat; vasvillát, botot ragadtak, oszt nekirontottak a töröknek. Akit írtek, megöltek. Vótak, akik bemenekültek a Csonkatoronyba. Innen mán nehezebben tudták őket kiverni, kifüstölni. Ez csak úgy lehetett, hogy az emberek csellel ellopták a török ágyúkat, oszt ezekkel ostromolták meg a toronyt. Az asszonyok meg szalmakoszorúkat készítettek, meggyújtották, majd bedobálták a torony ablakain. Így egykettőre megadták magukat a hajdúknak.

Most a szalontaiak se kegyelmeztek nekik. Annyit öltek meg közülük, amennyit a török pusztított el korábban.

Amikor osztán véglegesen kiűzték a törököket Szalontáról, hozzákezdtek a károk hejreállításához, és ismét nagy lett Szalonta.

Széll Mihály gazdálkodó (92). Kenéz Péter, VI. F. o.

17. Ez az eset még Szalonta megalakulása előtt történt valamivel. Gábor úr, a hajdúk kapitánya, várat akart építeni ezen a hejen. Hivatta hát a tizedesét, Istvánt, hogy véle megdiskurálja a dógot. Ez bevallotta, hogy neki ugyan egy szál embere sincs, így az ípítésből semmi se lesz. De Gábor kapitány nem engedett az akaratából. Kitervelte, hogy akkor felépítteti ű majd a törökkel meg a nímettel.

Üzent is azonnal a váradi basának, hogy küdjön néki nímet rabokat. Várat szeretne ípíteni a város lakóinak a vídelmire.

Meg is kapta, amit kírt.

A csavaros eszível éppen a fordítottját izente meg a nímet vezírnek. Így sikerült összegyűjtenie egy csomó rabot, törököt meg nímetet. Vélük fel is ípíttette a várat, aminek máma csak az egyik bástyája van meg.

Az avatásra meghívta a török basát meg a nímet vezírt is. Persze egyazon napra. Mindegyik sereggel jött a nagy ünnepsígre. Amikor a két rigi ellenség felismerte a másikat, ojan csetepatét rendeztek, hogy csak úgy visszhangzott túle a környík. Gábor kapitány meg felment az egyik bástyára, oszt onnan nízte a harcot. A hasát fogta neveltiben, hogy sikerült egymásra uszítani a két ellensíget.

Molnár István gazdálkodó (74). Molnár Melinda, VI. C. o.

18. Alighogy felépítték a szalontaiak az íletüket, szabadságukat vídelmező várat, a parancsnok felszólító levelet kapott, egyszerre kettő is. Egyet a töröktől, egyet a nímettől.

Mind a két levélbe az állott, hogy a hajdúk adjanak nekik 300 birkát. Ezt mindegyik külön kírt, nem is tudtak egymás követelísírül. De a fenyegetís egyforma vót: ha meg nem adják a sarcot, földíg rombolják Szalonta várát.

A hajdúk fufangos észjárása ebbe a szorult hejzetbe is segített. A két követelő hadsereg küldöttsígit egyazon időre rendeltík Szalontára, hogy akkor adják át a birkákat. Persze jól tudták, hogy ez a két náció egymásnak rigi ellensíge.

A török is, a nímet is egy-egy kisebb csapattal írkezett a vár alá. Amikor meglátták a másikat, hogy az út megíllető sarcot a másik akarja elhajtani, úgy összeverekedtek, hogy még hírvívője se maradt se a nímetnek, se a töröknek.

A hajdúk erre számítottak, mer a birkákat elő se kíszítték. Míg a csata tartott, a kapukat bezárták, oszt bentrül níztík a két ellenség öszszecsapását.

A várkapitány aszondta:

– Legyen ez a csata a szalontai vár avatóünnepsíge.

Ekkor esküdött meg minden szalontai hajdú, hogy várukat az íletük árán is vídelmezni fogják.

Nagy László (83). Nagy Zoltán, VI. C. o.

19. Győri Jakab, a szalontai hajdúk kapitánya vagy hadnagya, nem tudom mán jól, álrühába ötözve belopódzott a török táborba, oszt ott egy csónak alá bútt. A basa éppen azon píhent meg, Győri meg kihallgatta a vezírek tárgyalását.

Ali szerdár aszondta, hogy bár csak ezen az ijjel ne támadnának a magyarok, mer hogy ők még nem készültek fel.

Győri Jakab ezt hallotta, oszt visszatérve kaszákat, kardokat szerzett, s mindegyiket élivel felfelé a mocsárba tűzdelte. A háromszáz hajdút kétfelé osztotta, oszt két ódalrul támadt a törökre. Ijszaka vót, a török semmit se látott, oszt neki a mocsárnak. Összevissza szabdalta őket a sok éles vas. Így esett meg Győri Jakab csele.

Lőrincz Károlyné Wéger Mária háztartásbeli (73). Lőrincz Károly, VI. C. o.

20. *Egyszer Varga Miháj hajdú gyalogosan igyekezett Szalontára. Mán messzirül látja, hogy szembe vele Ali basa, a váradi nagy úr jön, lovon. Gondolt egy nagyot Varga. Felhajította a görbe botját a fára, oszt amikor a basa odaírt, azt hazudta, hogy egy török katona hajította fel, pedig ű enékiül egy lipist se tud tenni. Erre a török basa felmászott a fára. Varga Miska meg felpattant a basa lovára.*

Így lopta el a váradi basa lovát.

Lőrincz Károlyné Wéger Mária (73). Lőrincz Károly, VI. C. o.

A RÉGI SZALONTÁRÓL (21–24)

21. *Abba az időbe, amikor idejöttek a hajdúk, kiterjedt mocsaras hej vót ez a táj. A régi öregek még úgy emlegették, hogy a református templom hejin nádas, mocsaras, lápos terület vót, ahunn pedig ma a park díszleg, ott akkora vót a víz, hogy amikor az emberek templomba mentek, gójalábbal keltek át a vízen.*

Jámbor Lajosné Hidi Julianna háztartásbeli (70). Balogh Judit, VI. C. o.

22. *A régi piac hejin, a mai főtéren, itt a templom körül nádas vót. E vót a Pap tava. Tele vót farkasokkal. Toldi Miklós is itt fojtogatta meg őket.*

Szabó József (86). Millye Ibolya

23. *Akkor elmondom azt, hogy telepedtek le a gazdagok meg a szegények Szalontán.*

A hajdúk módosabbja az akkori Hidas utcán, a mai Tenkei úton, a Kálvin, a Bocskai, az Arany meg a Kölesír utcában telepedtek le. Tehát az előkelőbbek mindnyájan a Kölesírnek az innenső partján laktak.

A Kölesíren túl van a Patacsere meg az Öreg Csere. Itt állapodtak meg Erdőpata lakosai, amikor a török elpusztította a falujukat.

A Keszikör utcát a Rípáskeszibül ide menekültek alapították, de a Battyányi és a Csokonai utcát is. Azír mondták Keszikör utcának, mert görbe. Félkörösen fordul, mintha körülfogná Rípáskeszit.

Így a Kölesír dili ríszin a szegénység lakott.

Balogh József ny. mtsz-tag (71). Dánielisz Endre

24. *Nagyanyám, Balogh Sándorné Oláh Zsuzsánna 1862-ben, régi parasztcsaládban született Nagyszalontán. Kislány koromban szívesen eljártam hozzá, mert sokat mesélt a hajdani időkről. A többek között*

tőle hallottam a szalontai nagy tűz keletkezését, amit Kalári-tűzként emlegetett.

Hadgyakorlat volt ekkor Szalonta határában, s a katonákat ide szálásolták be. Akadtak olyan házak, ahol több katona összegyűlt. Sőt olykor asszonyokkal, lányokkal mulatoztak. Köztük volt az a bizonyos Kalári asszony is, aki a Kölesér utcán, a mai daramalom szomszédságában lakott. Itt igen nagy mulatozásba kezdtek.

Kondérban vagy talán üstben főzték az ételt, miközben a szobában már nagyban folyt a mulatság. Így nem vették észre a katlanból kipattanó szikrákat, s azt se, hogy ezek a szalmatető s ereszaljba csapódnak, amit egyhamar lángra lobbantottak. Csak azt vették észre, hogy a fejük felett ég a tető. Erre mindenki kirohant, Kalári pedig igyekezett a lakásból menteni, amit tudott. Eközben az ő ruhája is meggyulladt. Rohangált fejvesztetten, de annyira égett már, hogy lerogyott a rémülettől és a fájdalomtól. Eközben a túlsó utcatorra került és ott esett össze. Szénné égett. A nagyanyám évtizedek múltán is mutogatta azt a helyet, mert itt nagy, kövér fű nőtt.

Így keletkezett az a nagy tűz, amely 1847-ben Szalonta jórészét elpusztította.

Borbély Erzsébet tanárnő (55). Dánielisz Endre

HELYNEVEK EREDETE (25–32)

25. *Szalonta határában, a nagy síkság ellenére, hejenként egy-egy domb is található. Ijen például a Testhalom.*

Ez még a török időből származik. Ezen a hejen harcoltak egymással a törökök meg a hajdúk. A csata után rengeteg halott maradt a csatahejen, és valamennyit itt temették el. Így keletkezett a Testhalom.

Pelok Benedekné Varga Ilona (64). Kovács Ildikó, VII. D. o.

26. *Szalonta városától nyugatra, közel a román–magyar határhoz, egy lapostetejű dombot találunk. Halomdomb a neve.*

Ezen a hejen nagyon régen egy török vár állott. Akkoriban ágyúgolyók rombolták, pusztították a falait, utána meg az idő vasfoga. Ma már ennek a hejen csak egy dombot találunk. Ez a Halomdomb.

Hegyesi Gábor (39). Hegyesi Lajos, VI. C. o.

27. *Az évre már nem emlékszem, mikor történt, de akkoriban a magyarok hadba állottak a törökökkel. Ezek túlerőbe vótak, oszt csatát csata után nyertek meg. A magyar sereg rengeteg embert veszített, a török meg mind jobban nyomult előre Gyula felől. Mán Szalonta határát is elírték. A menekülőket a török három ódalrul körülzárta, s egyedül a Bíró-bánya nevű határrisz felé tudtak menekülni. Ez a tavasz esős vót, és nem számítottak arra, hogy egy szílesen kiöntött ír állja az útjukat. A magyar katonák egy része is belészaladt. Persze, ott lelték a halálukat.*

Az idősebbeknek hejin vót az esziük, no meg előkerült az ír mellett lévő tanya gazdája, Takó Miháj. Közös erővel cselet gondoltak ki. A

szomszédos tanyákból valamennyi kasza, villa, színhúzó horog, mind előkerült, s ki tudja, még hányféle hegyes szerszámot szedtek össze. Ezeket szíp sorjába a meder ajjára hejezték, hegyükkel felfelé, de úgy, hogy semmi se látszik ki a vízből.

Ippen csak befejezték a munkát, és a magyar sereg átjutott a túlsó ódalra, már megérkezett a török. Látják, hogy egészen közel vannak a magyarok. Biztosra is vették a győzelmüket. Nekirugaszkodtak a vizes rítnek, de a különböző hegyes tárgyak megsebeztek a kezüket, lábukat. Ojanok is akadtak, akiket felnyársaltak a színhúzók. A törökök hullájával lett tele a víz. Ezírt nevezik ezt a hejet Gyilkosrítnek.

Bizony, ha az öreg, csavaroseszű Takó Miháj nem lett vóna, nem magyar, hanem török győzelem születik ezen a napon.

Illyés Sándor ny. mtsz-tag (83). Debreczeni Edit, VI. F. o.

28. Még a török idejibe esett meg az, amit most el akarok mondani. Ezen a nyáron a törökök éppen a szalontai határban terveztek nagy támadást a magyarok ellen. A vót a baj, hogy a szalontaiak magukra maradtak, s közben csak harmadannyian vótak, mint az ellenség. Huncutsághoz kellett hát fojamosodjanak. Egy hajdú belopódzott a török táborba, mivelhogy tudott a nyelvükön, oszt kihallgatta, mikor akarják indítani a támadást.

Amikor visszatért, megtanácskozták a tennivalókat. Kevesen vótak, így hát csak úgy számíthattak sikerre, ha legalább egy órával megelőzik a törökök támadását. A hajdúk kapitánya azt tanálta ki, hogy úgy filemlíthetik meg a legjobban a törököket, ha nagy zajt csapnak. Hadd higgyük, hogy ők többen vannak, mint valójába.

Egy kiterjedt nádas mögül indították a támadást, oszt arra a zajra, amit a hajdúk csaptak, felrepült a teméntelen daru meg vadliba. Ojan zajt csaptak, hogy a törökök azt hittik, hogy túlerővel állnak szembe, oszt megfutamodtak. Hanyatt-homlok menekültek, s nem is vették észre, hogy előttük hatalmas, mocsaras rít terül el. Ahányan csak vótak, mind itt lelték halálukat. Innen kapta ez a mocsaras rít a Gyilkosrít nevet. Ahonnan pedig a darvak felszálltak, azt a hejet ez időtől fogva Darvasrítnek nevezték.

Balogh Lajos mtsz-tag (55). Bagosi Imre Tibor, VII. D. o.

29. A Panaszi-dülő a román–magyar országhatár és Marciháza falu közelébe terül el.

Ez vizenyős, lápos terület, amék még a kisebb esők után is mocsárrá változik. Vótak itt úgynevezett szigetek, mellettük meg ojan „laposok”, amékek még a legnagyobb szárazság idején is vizenyősök maradtak. Jó dögük vót a vízi madaraknak. A zsombikokon raktak físzket, ahun kikóthették a tojásaikat. Mikor sötétedni kezdett, innen messzire elhangzott a bikák kuruttyolása.

A lép körül sok kicsi tanya vót, de mindegyiket szegény ember lakta. Sokkal gyengébben iltek, mint a szalontaiak, de még mint a marciházaiak is. Ezírt örökké panaszkodtak. Évek múltán a házaik leomlottak, összedültek. Ezírt lett ennek a hejnek a neve Panaszi-dülő.

Tolna Balogh Lajos ny. pénzbeszedő (76). Kenéz Péter, VI. F. o.

30. *A Szíperdei-dülő hején a múlt században még erdőség volt. A nagyanyám úgy mondta, hogy tölgyes. Mivel a szalontai népnek nem volt elegendő szántóföldje, kiirtották és annak a hejét fogták be szántónak. Azonban a fákat nem gyökerestül szedték ki, hanem csak a föld felett vágták el a törzsét. Azok a szegény szalontaiak, akiknek nem volt tüzelőjük, szabadon mehettek a tönköket kiásni. Ezt akkor úgy mondták, hogy „megyek az irtásba” vagy „megyek irtani”. Egy-egy család egész bogjára való gyökeret szedett ki, és ez volt a tüzelője teljes évre.*

Amikor a lakosság egészében kiirtotta a gyökereket, nagyon jó termőföldre jutott. Ezért kapta ez a dülő a Széperdő nevet, mert itt egy szép tölgyerdő volt, amely lenyúlt a Patacsereig.

Borbély Erzsébet (55). Dánielisz Endre

31. *A Szíperdei-dülő onnan vette a nevit, hogy gazdag, magoshátú, homokos, veres földek vótak azon a ríszen. Az ákácok itt ojan szíp magosra nőttek, hogy nem lehetett hozzájuk hasonlót tanálni. Egísz erdő állott össze belőlük. Ez lehúzódott messze, égíszen a Vásári-dülőig.*

A Vásári- vagy Vásárheji-dülőt azír mondják így, mer a török idők előtt itt állott egy Vásárhej nevű falu. Ezen egy hajlás vonult vígig. Falu-erének nevezték meg nevezik ma is, mer az akkori falu közepin fojt. A Falu-ere mellett van egy domb, amit a mái napig Templomhejnek nevezünk. Ha ezen szántunk, még mindig tégladarabokat vet fel az eke. Itt állott Vásári temploma. A török elől űk is Szalontára húzódtak be.

A Horgas-ír a várostul nyugatra fojik. Azír ez a neve, mer ojan görbén fordul a határba, hogy hasonló egy horogho. Megindul jó másfél kilométerre a várostul, oszt a Csordás-tanya mellett nyugatra fordulva alakította ki a horgot. Innen délre veszi az útját, neki a Köles-írnek. A tejjes hossza öt kilométernél is több lehet.

Barmódnak azír ez a neve, mer nagyobbára legelő vót, oszt a váradi katolikus püspökök itt tartották a jószágaikat, barmaikat.

Csút-sziget, mer itt a Csúth családok vótak a legnagyobb gazdák.

Balogh József (71). Dánielisz Endre

32. *Köles-ír Szalonta patakja, vízgyűjtője. A nevit onnan kapta, hogy hajdanán a partján búven termett a köles nevű gabona. Embernek, állatnak egyaránt alkalmas vót.*

Nádas-ír úgy keletkezett, hogy jó homokos vót itt a föld. Ezt a gazdák elhorták építkezni. A méjedís megtelt vízzel, a partján meg, a sekéj vízben elterjedt a nád. Ezt rígen házak fedísihez használták. Telente kellett vágni.

Kákás-ír a geszti út mentin fojik, ha még megvan. A sekéj vízbe búven nőtt a káka. Azír lett ez a neve.

Jámbor János ny. gépész (90). Dánielisz Endre

JEGYZETEK

¹ Levele Szilágyi Istvánhoz: „Szalonta, nagypéntek 1847... Közelebb én is népdal schémákat gyűjtök. E gyűjtemény legtarkább, változatosabb lesz. Jó lesz legalább saját használatomra...” *Összes művei*. Bp. 1975. XIV. 77. Továbbá még

tőle: *A magyar nemzeti versidomról.* – Szendrey Zsigmond mutatta ki, hogy e tanulmányában példaként idézett népdalok közül kilenc szalontai eredetű: *Adatok Arany életéhez és költészetéhez.* Irodalomtörténet IV(1915). 151. A kéziratban maradt gyűjtemény végül Kodály Zoltán–Gyulai Ágost gondozásában jelent meg: *Arany János népdalgyűjteménye.* Bp. 1952.

² Fontosabb szakirodalom Lehr Albert: *Arany-magyarázatok.* Sorozatos közlés a Magyar Nyelv I–XIV(1905–1918). kötetekben; Szendrey, i. m. Uő: *Adalék Arany János „A bajusz” és „A hegedű” cz. költeményeinek tárgytörténetéhez.* Ethn. XXVII(1916). 295–296; Solymossy Sándor: *Arany János népiessége.* Uo. XXVIII(1917). 7–21; Beke Ödön: *Szólások Arany János műveiben.* M. Nyelvőr LXXII(1948). 111–120; Szabolcsi Bence: *Arany János népdalgyűjteménye = Vers és dallam.* Bp. 1959. 181–189; Hoppál Mihály: *A Toldi mitológiai háttere.* NyIrK. XXV(1981). 131–148. és Új írás XXI(1981). 11. sz. 68–101.

³ Bővebben Dánielisz Endre: *Szendrey Zsigmond nagyszalontai évei = ND 1981.* 202–218.

⁴ Debreczeni István: *A nagyszalontai Arany-Emlékegyesület története.* Nagyszalonta 1913. 81.

⁵ Szendrey Zsigmond–Kodály Zoltán: *Nagyszalontai gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XIV.) Bp. 1924.

⁶ A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának 1981. nov. 17-én kelt, 5284. sz. levele szerint a Szendrey-hagyaték leltári számai: EA 82, 347, 4651, 4652, 6367.

⁷ Dánielisz Endre: *Arany-hagyományok Nagyszalontán.* Utunk XII(1956). 9. sz. 4.

⁸ Kósa Ferenc: *Szalontai tájszavak és szólások.* NyIrK. XI(1967). 140–143.

⁹ Bővebben Faragó József: *Bihari magyar folklórkör.* Utunk XXVIII(1972). 2. sz. 4.

¹⁰ *Pályázat népmondák gyűjtésére.* Fáklya XXXV(1980. febr. 7.) 31. sz. 2.

¹¹ *Népmonda pályázatunk után.* Uo. (május 16.) 115 sz. 2.

¹² Dankó Imre: *Változásvizsgálat a néprajzban.* A Hajdúsági Múzeum Évkönyve. Hajdúböszörmény 1975. 146.

¹³ Az ekkor gyűjtött mondákat két folyóirat fele-fele arányban közölte: *Arany-émlékek nyomában Nagyszalontán.* Művelődés XXIII(1970). 1. sz. 54–56; *Arany János a szalontaiak emlékezésének tükrében.* Múzeumi Kurír 1974. 15. sz. 27–28.

¹⁴ Ferenczi Imre: *A török küzdelmek emléke Hajdú-Bihar mondahagyományaiban.* A Déri Múzeum 1962–64. évi Évkönyve. Debrecen 1965. 243.

¹⁵ Ortutay Gyula: *Variáns, invariáns, affinitás.* A szájhagyományozó műveltség törvényszerűségei = *A nép művészete.* Bp. 1981. 32.

¹⁶ Solymossy Sándor: *A Toldi-monda = A magyarság néprajza,* III. 2–3. kiad. Bp. [1943.] 212.

¹⁷ *Ngy.* 237–239. Vö. Rozvány György: *Nagyszalonta mezőváros történelme.* Gyula 1870. I. 68–74.

¹⁸ Móra Ferenc: *Titulász bankója.* Bp. 1977. 139–141.

¹⁹ Voigt Vilmos: *A folklór esztétikájához.* Bp. 1972. 336. (Esztétikai Kis-könyvtár.)

FARAGÓ JÓZSEF

ADATOK A MAGYAR–ROMÁN NÉPRAJZI BIBLIOGRÁFIÁHOZ 1946–1982

1. Régi adósságot törlesztünk, s egyszersmind új hagyományt is szeretnénk teremteni a magyar–román néprajzi bibliográfia megindításával.

Egy ilyen bibliográfia, a napjainkban rohamosan szaporodó szakbibliográfiák hosszú sorában, nem valamilyen futó ötlet szüleménye, hanem a romániai magyar, általában a román meg a magyar néprajztudomány további arányos fejlődésének nélkülözhetetlen munkaeszköze. Szakmánk egyik alaptörvénye szerint ugyanis az együttélő és szomszédos népek, nemzetiségek hagyományos anyagi, társadalmi és szellemi műveltsége egy évezred során nemcsak természetes, hanem szükség-szerű módon az átvételek-átadások, közvetlen és közvetett, egyszerű és bonyolult kölcsönhatások megtermékenyítő folyamatában fejlődött, s ma is így fejlődik – következőleg egyetlen nép vagy nemzetiség műveltsége sem ismerhető meg tudományosan a más népektől átvett összes művelődési javak feltárása, tudatosítása, értékelése és megbecsülése nélkül. Más részről pl. a román néprajztudományt nemcsak kizárólag román néprajzosok művelik, hanem kisebb-nagyobb mérvben más nyelvű szakemberek is részt vállalnak belőle, vagy pedig eredményeit és tanulságait más nyelv(ek)en is méltatják és népszerűsítik. Nos, az ilyen és ehhez hasonló interetnikus néprajzi kapcsolatok, illetőleg kutatások megismertetéséhez kíván segítséget nyújtani bibliográfiánk, felsorakoztatva a mai romániai magyar szerzők egy részének nagyjából a következő három rokon témakörbe sorolható, nyomtatásban hozzáférhető munkásságát: a) magyar–román néprajzi kapcsolatok és kutatások; b) egészében román vonatkozású néprajzi írások, önálló művektől könyvismertetésekig; c) olyan általánosabb témájú néprajzi dolgozatok, amelyek nem kizárólag, de kisebb-nagyobb mérvben román vonatkozásokat is tartalmaznak.

Bibliográfiánk, meghatározott témakörében lehető teljességre törekedve, a monográfiáktól az újságcikkekig a szerzők valamennyi közleményének helyet adott, ezzel is tanúsítva hozzáállásuk lehetséges változatait. A tételeknek szakmai fajsúlyuk szerinti külön osztályozása azért fölösleges, mert ezt megjelenésük helye (az országos, sőt nemzetközi tekintélyű tudományos folyóiratoktól a vidéki napilapokig), valamint terjedelmük (több száz laptól a kurta jegyzetig) úgyis önmagában elárulja.

Megjegyzendő azonban, hogy a nemzetközi, valamint a nemzeti néprajzi szakbibliográfiák gyakorlatához híven, a mi könyvészetünk is elsősorban a tudományos kutatás tényeit és eredményeit kívánja összesíteni, vagyis mellőztük azoknak a riportoknak, interjúknak, beszámolóknak, bírálatoknak és jegyzeteknek a sokaságát, amelyek a sajtóban nap mint nap a folklorizmus olyan jelenségeiről és folyamatairól tudósítanak, mint pl. a fesztiválok és versenyek eseményei, folklórcsoportok

alakulása és működése, helyi népművészeti kiállítások megnyitása stb. Egy-egy könyvismertetés is csak akkor kapott önálló sorszámot, ha az ismertetett könyv bibliográfiánkban nem szerepel; ha igen, akkor ismertetéseit a könyv címszavába foglaltuk. A több folytatásban, több kiadásban vagy pedig lényeges változtatás nélkül több helyen megjelent tanulmányok adatait szintén egy-egy tételbe vontuk össze, szintén bibliográfiánk tömörítése és könnyebb használata végett.

2. Noha bibliográfiánk úttörő kísérlet a maga nemében, jogosan hivatkozunk azokra a művekre is, amelyek legalább részben előzményeinek tekinthetők. Ezek közül időrendben a legelső Veress Endre háromkötetes monumentális könyvészete: *Bibliografia română-ungară* (Buc. 1931, 1931, 1935). Alcíme pontosan jelzi tartalmát: *Româniile în literatura ungară și ungarile în literatura română*, vagyis „a románok a magyar irodalomban és a magyarok a román irodalomban”. A kötetek időrendben dolgozzák fel az anyagot: az első az 1473–1780, a második az 1781–1838, a harmadik pedig az 1839–1878. közötti időszakot. Veress az 1154 lapnyi három kötetben folytatólagos sorszámozással 2377 önálló mű román–magyar adatait vonultatta fel (a folyóiratokat és hírlapokat külön szándékozott kiaknázni), a legtöbb sorszám alatt nemcsak egy hivatkozással, hanem azok egész sorozatával. Ha valaki – több évi munka árán – e hivatkozások nyomán a 2377 mű megfelelő helyeit mind kikeresné és végigolvasná, az 1473–1878 közötti 405 évre (!) számos, a mi bibliográfiánkba illő anyagot találna.

Történetileg is, tematikailag is közelebb áll vállalkozásunkhoz Domokos Sámuel kétkötetes műve: *A román irodalom magyar bibliográfiája 1831–1960* (Buk. 1966) és *A román irodalom magyar bibliográfiája 1961–1970* (Buk. 1978). Ezeknek *Népköltészet* című nagy fejezetében a *Kötetek*, illetőleg *Tanulmányok*, *cikkek*, *ismertetések* című két-két alfejezet túlnyomórészt magyar szerzőknek a román népköltészetéről szóló írásait sorolja fel, vagyis a néprajztudomány egyik ágában, a népköltészeti kutatásban részint fedí a mi bibliográfiánk tematikáját.

Ez a részleges fedés egész szaktudományunkra kiszélesedik Sándor István összesítő nagy sorozatának eddig megjelent három kötetében: *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945–1954* (Bp. 1965): *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955–1960* (Bp. 1971) és *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850–1870* (Bp. 1977). A kötetek gazdag etnikai tematikája azonban úgy szétfeszítette a címben adott kereteket, hogy végül is a szerző a harmadik kötetben alcímmel oldotta fel ezt az ellentmondást, illetőleg jelölte meg átfogó pontossággal a sorozat igazi tartalmát: *Tanulmányok és adatok a Kárpát-medence etnográfijához*. Valóban, a kötetekben vég nélkül követik egymást a magyar szerzők más népekkel foglalkozó magyar vagy más nyelvű írásainak könyvészeti adatai, úgyszintén más nyelvű szerzők magyar nyelven megjelent, vagy más nyelvű, de magyar néprajzi tárgyú-vonatkozású írásai. Bizonyára mondanunk sem kell, hogy e más népek és nyelvek sorában az egyik legelső hely a románra illeti, s alig van a kötetekben olyan fejezet, amelynek egyik alfejezetét ne a román jelző emelné ki a többi közül, hogy bárki azonnal és könnyen rátaláljon.

Mindezek az előzmények, mint látjuk, csak részben tartalmazzák a

minket érdeklő adatokat, vagy pedig a többi adat tízezrei közé építik be azokat. Így kísérletünk jogosan tekinthető az első olyan magyar–román néprajzi szakbibliográfiának, amely nemcsak választott tematikájával különbözik összes előzményeitől, hanem a leszűkített és elmélyített tematika keretei közt – szándékunk szerint – gazdagabb és teljesebb is amazoknál.

3. Kereteiről szólva, címében magyarázatot kíván az *Adatok* megszorítás. Ez egyrészt időszakára vonatkozik. Az adatgyűjtést ugyanis 1944. augusztus 23-ától kezdtük, egy világháború romjain azonban az első néprajzi jellegű írások csak 1945-ben kezdtek a sajtóban feltűnedezni, a bibliográfiánk körébe vágó legelső címek pedig – dr. Kós Károlynak és e sorok írójának tollából – 1946-ban láttak nyomdafestéket. Így lett a bibliográfia kezdőéve 1946. Lezárásának időpontja 1982. június 30.

A megszorítás másrészt azt jelenti, hogy ebben az első közleményben, néhány nemrég elhunyt néprajzosunkkal együtt, a jelenleg élő és dolgozó hivatásos és önkéntes romániai magyar néprajzosok, valamint a rokon szaktudományok művelőinek román tárgyú és vonatkozású néprajzi munkásságát igyekeztünk összegezni. A névsor nem teljes, mert felhívásunk nyomán a szerzők némelyike személyi bibliográfiáját nem tudta idejében összeállítani.

A hozzánk juttatott jegyzékeket, részben a szerzőkkel együttműködve és a kolozsvári könyvtári lehetőségekhez mérten, mintegy 90%-ban tételről tételre ellenőriztük és egységesítettük, hibáikat vagy elírásaikat kijavítottuk, sőt néhányszor további címekkel is gazdagítottuk. Fáradozásaink ellenére bibliográfiájuk teljességéért maguk a szerzők felelnek, kivéve az elhunytakat, akiknek idevágó munkásságát magunk igyekeztünk számba venni.

Ha ez a közlemény csak első adalék, akkor nyilvánvalóan folytatásra vár. Valóban, feldolgozást igényel – ugyanebben az időszakban – a többi romániai magyar szerző munkássága; a néprajzkutatás kezdeteitől 1946-ig minden erdélyi, illetőleg romániai magyar szerző hasonló működése, valamint kezdettől napjainkig a magyarországiaké is – hiszen a román néprajz iránti érdeklődés nem a romániai magyar néprajzosok kisajátított joga, sem kizárólagos kötelessége.

Mindez azonban együttvéve is csak az érem egyik oldala, s a másikkal: a román néprajztudomány magyar irányú érdeklődésének számbavételével kellene kiegészíteni. Ennek szintén megvannak az előmunkálatai. Veress Endre művén kívül Adrian Fochi román néprajzi könyvészete (*Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*, I. 1800–1891. Buc. 1968) nemcsak a magyar szerzők román tárgyú közleményeit, hanem a román szerzők magyar vonatkozású munkásságát is felöleli. És most jelent meg Réthy Andor–Váczy Leona műve: *Magyar irodalom románul*. Könyvészet 1830–1970; ennek egyik nagy fejezete a magyar népköltészetre vonatkozó román nyelvű szakirodalmat vonultatja fel. Az előzmények azonban itt is céltudatos folytatást és kiteljesítést kívánnak; reméljük, hogy akad majd olyan román szakember, aki a román–magyar néprajzi bibliográfia megindításával folytatja és teszi teljessé a mi jószándékú, de a kétoldalú néprajzi kapcsolatok

kutatásának oszthatatlanságánál fogva egyelőre még csak egyoldalú kezdeményezésünket.

4. A romániai magyar szerzők román vonatkozású néprajzi munkássága eleve az interetnikus kutatásokat és kapcsolatokat szolgálja. E szakmai és politikai szolgálatot még megsokszorozza és a nemzetközi tudományos együttműködés rangjára emeli két körülmény: a szerzők munkáikat nemcsak magyarul, hanem különböző nyelveken és nemcsak itthon, hanem külföldön is közlik.

Elöljáróban megjegyezzük, hogy mivel bibliográfiánkban egy tétel (5) háromnyelvű, hat pedig (159, 231, 378, 463, 525. és 551) kétnyelvű, a megjelenés nyelveit feltüntető alábbi kimutatásunk 569 tétel helyett nyolccal több, vagyis 577 tételt tartalmaz (a százalékok lényegtelen kikerekítésével):

magyarul	387	67%
románul	153	26,5%
németül	20	3,5%
angolul	9	} 3%
franciául	7	
lengyelül	1	
összesen	577	100%

Nemzetközi gyakorlat szerint azoknak a kedvéért, akik a közlemény nyelvét nem ismerik, de tartalmáról tájékozódni akarnak, a szakmunkákban és -folyóiratokban egy, némelykor több idegen nyelvű tartalmi kivonatot, rövid összefoglalást szokás közölni. Mivel ezek a kivonatok szintén hozzájárulnak az elért eredmények népszerűsítéséhez, bizonyára nem lesz érdektelen, ha bibliográfiai anyagunk idegen nyelvű kivonatairól is összeállítjuk, nyelvük szerint, az alábbi kimutatást: német 54; francia és orosz 42–42; román 40; angol 35; macedón és olasz 2–2; magyar, szerb és szlovák 1–1; összesen 220.

Bibliográfiánk 45 szerzője közül 15 (33%) közölt külföldön is tanulmányt, országonként az alábbi mennyiségben: Magyarország 48; Német SZK 5; Jugoszlávia és Lengyelország 3–3; Csehszlovákia 2; Belgium, Bulgária, Német DK és USA 1–1; összesen 65.

*

Bibliográfiánkban a szerzők betűrendben követik egymást, egy-egy szerző neve alatt pedig a címek időrendben sorakoznak. Egy éven belül a címek, ha több van belőlük, az önálló művekkel, általában a szak tanulmányokkal kezdődnek; ezeket követik a művelődési-irodalmi folyóiratokban, majd a hetilapokban, végül pedig a napilapokban közölt írások.

Ha egy könyvnek vagy egy tanulmánynak csak egyes részei román vonatkozásúak, akkor teljes terjedelmük helyett csak megfelelő lapszámokra utalunk. Megtörténik azonban, hogy noha nem teljesen román tárgyúak, szétszórtan oly sok kisebb-nagyobb román vonatkozást tartalmaznak, hogy teljes terjedelmük helyett túlzás lett volna megfelelő lapszámaikat elaprózottan, hosszasan felsorolni.

Helykímélés végett a többször idézett gyűjteményes kötetek és időszaki sajtótermékek jelölésére az alábbi rövidítéseket használjuk:

AE.	Acta Ethnographica. Bp.
AF.	Anuarul de folclor. Cluj-Napoca
Al.	Aluta. Sfintu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy
AMETr.	Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anul... (pe anii...). Cluj-Napoca
Bdolg.	Bartók-dolgozatok. Buk.
Bih.	Biharea. Oradea
BrL.	Brassói Lapok. Brassó
BN.	Bihari Napló. Nagyvárad
CB.	Comunicări de botanică. Buc.
Cr.	Crișana. Oradea
DN.	Dolgozó Nő. Kolozsvár-Napoca
El.	Előre. Bukarest
EM.	Erdélyi Múzeum. Kolozsvár
Ethn.	Ethnographia. Bp.
F.	Fáklya. Nagyvárad
Farm.	Farmacia. Buc.
FDN.	Falvak Dolgozó Népe. Buk.
FN.	Foaia noastră. Gyula
FVL.	Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu
Gyógysz.	Gyógyszerészet. Bp.
H.	A Hét. Buk.
Harg.	Hargita. Csíkszereda
HÉvk.	A Hét Évkönyve. Buk.
Ig.	Igazság. Kolozsvár-Napoca
InfHarg.	Informația Harghitei. Miercurea-Ciuc
ISz.	Igaz Szó. Marosvásárhely
K.	Korunk. Kolozsvár-Napoca
KÉvk.	Korunk Évkönyv. Kolozsvár-Napoca
LL.	Limbă și literatură. Buc.
LM.	Lucrări de muzicologie. Cluj-Napoca
M.	Művelődési Útmutató, 1957-től Művelődés. Buk.
Mé.	Munkásélet. Buk.
MF.	Makedonszki Folklor. Szkopje
MT.	Megyei Tükör. Sepsiszentgyörgy
Muz.	Muzica. Buk.
Muzs.	Muzsika. Bp.
MZ.	Magyar Zene. Bp.
ND.	Népismereti Dolgozatok. Buk.
Mpr.	<i>Despre medicina populară românească</i> . Studii, note și documente. Buc. 1970.
NBHA.	Notulae botanicae horti agrobotanici. Cluj-Napoca
NyIrK.	Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. Kolozsvár Napoca
OSz.	Orvosi Szemle. Marosvásárhely
REF.	Revista de etnografie și folclor. Buc.
RM.	Revista medicală. Buc.

RMM. Buc.	Revista muzeelor, 1975-től Revista muzeelor și monumentelor.
Sec.	Secolul 20. Buc.
Sm.	Samus. Dej
StM.	Studii de muzicologie. Buc.
StUBB.	Studia Universitatis Babeș–Bolyai. Hist.: Series Historia. Phil.: Series Philologia. Cluj-Napoca
SzH.	Szatmári Hírlap. Szatmár
Tr.	Tribuna. Cluj-Napoca
TÚ.	Tanügyi Újság. Buk.
ÚÉ.	Új Élet. Marosvásárhely
Ut.	Utunk. Kolozsvár-Napoca
UtÉvk.	Utunk Évkönyv. Kolozsvár-Napoca
VGPh.	Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie. Stuttgart
VZ.	Vörös Zászló. Mvásárhely
Zi.	Zenetudományi írások. Buk.

A címek bibliográfiai leírása után, ezektől gondolatjellel elválasztva, a tételek egy részében kiegészítő adatok következnek. Ezek háromfélék lehetnek:

a) *Társsz.* rövidítéssel itt tüntetjük fel az egy vagy több társszerző nevét. Ha a társszerző(k)nek bibliográfiánkban szintén saját rovatuk van, akkor az ilyen többszerzős tételt első szerzőjük nevéhez soroltuk be, a többinél pedig a sorszámok segítségével utalunk vissza a megfelelő cím(ek)re.

b) Ha a cím nem eléggé eligazító, itt jelöljük meg pontosabban a közlemény tárgyát.

c) Végül azért, hogy bibliográfiánkban a másnyelvű kutatók is könnyebben tájékozódhassanak, *kiv.* rövidítéssel soroljuk fel a közlemény idegen nyelvű kivonatait. A nyelvek betűjelei a következők: *a* = angol; *fr* = francia; *mac.* = macedón; *n* = német; *o* = orosz; *ol* = olasz; *r* = román.

ALMÁSI ISTVÁN

1. *Román–magyar népzenei kapcsolatok kutatása.* K. XXIV(1965). 1460–1462.
2. *Román refrének a moldvai csángók népdalaiban.* NyIrK. X(1966). 119–124. – R.kiv.
3. *Repertoriul de cîntece populare românești la maghiarii din Brașteț.* REF. XIII(1968). 171–179.
4. *Fenomenul apocopei în cîntecele populare maghiare din Glăjărie.* Uo. XIV(1969). 59–68. – Fr.kiv.
5. *245 melodii de joc – 245 népi táncdallam – 245 Tanzmelodien.* Tîrgu Mureș–Marosvásárhely 1970. 128 l. – Társsz. Herța, Iosif.
6. *Considerații preliminare asupra sistematizării arhivei de muzică populară.* AMETr. 1968–1970. 1971. 437–448 – N.kiv.
7. *Ének a plevnai csatáról = 1877. Tollal, fegyverrel.* Tanulmányok. Buk. 1977. 149–161.

8. *Szilágysági magyar népzene.* Közzéteszi ~. Buk. 1979. 264, 270–272, 314.
9. *Kocsis Lajos századeleji népzene gyűjtése* = Zi. 1980. 271–297. – N.kiv.
10. *Béla Bartók și dezvoltarea etnomuzicologiei.* AF. I(1980). 158–164. – N.kiv.
11. *Román dalcsokor Magyarországról.* H. XI(1980). 8. sz. 4. – Ism. Flueraș, Gheorghe: Cîntece românești. Bp. 1979.
12. *Principiile lui Bartók și Brăiloiu privind metoda de culegere a folclorului.* AF. II(1981), 18–27. – N.kiv.
13. *Közös elvek a népzene gyűjtés módszereiről.* M. XXXIV(1981). 3. sz. 21–25. – Bartók és Brăiloiu.
14. *Béla Bartók – etnomuzicologul.* Făclia XXXVII(1981). 10684. sz. 2.
15. *Sorvégelnyelés népdalainkban.* NyIrK. XXVI(1982). 91–100. – R.kiv.
16. *Bartók és Brăiloiu elvei a népzene gyűjtés módszeréről.* Bdogl. 1981. 1982. 182–189. – R. és n. kiv.
L. még 415. sz.

BALÁZS LAJOS

17. *Obiceiuri de nuntă comune.* Note folclorice comparative. InfHarg. III(1971). 904. sz. 2. és IV(1971). 1054. sz. 2.
18. *Próbálkozás a székely és román lakodalmi szokások összehasonlító vizsgálatára.* M. XXVIII(1975). 4. sz. 26–27.

BARABÁS LÁSZLÓ

19. *Manole mester, Kőműves Kelemenné és szomszéd testvéreik.* VZ., XXV(1973). 219. sz. 4. – Ism. Talos, Ion: Meșterul Manole. Contribuție la studiul unei teme de folclor european. Buc. 1973.
20. *Az Értől a Küküllőig.* Uo. 279. sz. 3. – A magyar–román folklór gyűjtéséről.
L. még 358. sz.

BEKE GYÖRGY

21. *A román nép nagy mesemondója.* El. XI(1957). 2912. sz. 2. – Creangă, Ion.
22. *A Beszterce fiai,* III. Creangă sziklája. Uo. XIII(1959). 3614. sz. 2. – Népmonda.
23. *Virágok vetélkedése.* H. II(1971). 26. sz. 4. – Ism. *Întrecerea florilor.* Poezii din folclorul naționalităților conlocuitoare. Antologare și traducere de H. Grănescu. Prefață de Ovidiu Papadima. Buc. 1971. – Vö. 186. sz.
24. *Egy bukovinai falu krónikása.* Uo. 35. sz. 4. – Ism. Hrib, Toader: *Cronica de la Arbore.* Iași 1971. Vö. 57. sz.
25. *A barátság húrjain.* Válaszol Kiss Jenő. El. XXV(1971). 7393. sz. 3–4.
26. *Tolmács nélkül.* Interjú 56 íróval a magyar–román irodalmi kapcsolatokról. Buk. 1972. (Kiss Jenő, 241–253; Köpeczi Béla, 318–323; Sütő András, 376–398.)

27. *Fără interpret.* Convorbiri cu 56 de scriitori despre relațiile literare româno–maghiare. Buk. 1972. (*Kiss Jenő*, 256–268; *Köpeczi Béla*, 336–341; *Sütő András*, 399–423.)
28. *A bölcsőhely parancsai.* Beszélgetés Sütő Andrással. ISz. XX(1972). 10. sz. 609–622.
29. *Veress Sándor tolla és körzője.* Buk. 1976. (Magyar emlékirók Bukarestben, 30–47; „A londoni egyetemről hitelt mérnök”, 108–147; *Románia egyik első vasútépítője*, 146–179; *Az öntudat forrásai*, 180–201.)
30. „Ha Dunáról fúj a szél” = ~ – Cseke Péter–Marosi Barna: *Emberarcok.* Buk. 1976. (*A lép romantikája*, 25–27; *A kígyófogó*, 27–29.)
31. *Báréi levelek.* H. VII(1976). 24. sz. 4. és 25. sz. 3. – Szabédi László román népköltési gyűjtése.
32. *Vizek törvénye.* Kolozsvár–Napoca 1977. (*Darie falujában*, 192–200; *Szabédi-epizódok. Báréi levelek*, 201–222).
33. *Emberségből példát...* Forrás IX(1977). 1. sz. 60–66. – Mint 31. sz.
34. Havasalföld száz évvel ezelőtt, II. *Tódor csobán bükkje. Egy magyar riporter román népszokásokról.* H. VIII(1977). 24. sz. 8. – Veress Ferenc korabeli írásaiból.
35. *Meghívó nélkül.* Riportkönyv Erdélyből. Bp. 1979. (*Szabédi-epizódok*, 277–299.)
36. *Borgói kancsók.* Ut. XXXIV(1979). 42. sz. 2. – Gănau, Ștefan fazekasmester.
37. *Búvópatakok.* Barangolások Beszterce-Naszód megyében. Buk. 1980. (*Egy különleges múzeumban*, 168–173; *Szállásdomb*, 179–201; *Borgói kancsók*, 234–245.)
38. *Tíz év a Bartók-kutatásban.* Beszélgetés László Ferencsel. Ut. XXXV(1980). 5. sz. 7.
39. *Irodalmi folyóirat – falun.* FDN.XXXVI (1980). 38. sz. 4. – Ion Pop Reteganul emlékmúzeum, Retteg.
40. *A folklór sorsa.* Beszélgetés Faragó Józseffel. H. XIII(1982). 6. sz. 4. és *Artes Populares*, 8. A Folklóre Tanszék Évkönyve. Bp. 1982. 18–25.
L. még 176. és 200. sz.

BENKŐ ANDRÁS

41. *A népzene szellemét példázva* (Enescu esztétikai elveiről). Ut. XIX(1964). 39. sz. 8.
42. *Bartók Béla levelei Constantin Brăiloiuhoz.* Bdolg. 1974. 191–239. – R, n. és a. kiv.
43. *Bartók și România.* Teză de doctorat. Rezumat. Cluj–Napoca 1976. 28 l.
44. *Román dallamok egy 18. századi gyűjteményben.* Zi. 1977. 225–228.
45. *Unele observații legate de melodia bartókiană bazată pe muzica populară românească.* LM. VIII–IX. 1979. 175–183. – Fr, n. és a. kiv.
46. *Romániai [Bartók-]interjúk.* M. XXXIV(1981). 3. sz. 27–31.

47. *Romániában megjelent Bartók-interjúk.* Bdolg. 1981. 272–361. – R. és n. kiv.
48. *Observații asupra unui tip melodie.* Sm. III(1979–1980). 1982. 42–46. – Fr. kiv.

BURA LÁSZLÓ

49. *Az avasi hangszeres népi tánczene monográfiája.* SzH. XII(1979). 71. sz. 2. – Ism. Someșan, Ion: Danțuri în Oaș. [Satu Mare] 1978.
50. *Máramarosi tanulmánykötet.* Uo. XV(1982). 87. sz. 3. – Ism. *Studii și articole*, III. Baia Mare 1981.

CSEKE PÉTER

51. *Hagyomány és új falukép.* FDN. XXIV(1968). 45. sz. 5. – Vida Géza szobrászművész a máramarosi népművészetről.
52. *Emil Isac körösfői barátja.* Uo. XXVI(1970). 32. sz. 4–5. – Kovács György bútorfaragó kapcsolatai Emil Isackal és Octavian Gogával.
53. *Mit csinál az utolsó láposvidéki fazekas?* Uo. XXVIII(1972). 5. sz. 11.
54. *Példázatul – mindenkinek.* Uo. XXX(1974). 18. sz. 5. – Kaszab Elek néven, a Suceava megyei Ruginoasa népi kultúrájáról.
55. *Erdély néprajzi múzeuma: a népi kultúra egyetemes és sajátos vonásainak kincsestára.* Válaszol dr. Kós Károly. M. XXX(1977). 7. sz. 18–22.
56. *Az Erdélyi Néprajzi Múzeum.* FDN. XXXIII(1977). 29. sz. 5.
57. „*Másokért éltem, országos gondokban osztoztam.*” Uo. 42. sz. 4–5. – Ism. mint 24. sz.
58. *Faluriport 1907-ről.* Uo. XXXV(1979). 8. sz. 4; 11. sz. 4; 13. sz. 4; 15. sz. 4; 19. sz. 3; 24. sz. 4. – A felkelésben részt vevő moldvai falvakban.
59. *Szilágyságiak jelenléte.* Uo. 38. sz. 4. – A Szilágyszék megyei népművészetről.
60. *A malomkőfaragó.* Uo. 44. sz. 5. – Kaszab Elek néven Cosma, Augustinról, Csicsómihályfalva.
61. *Mivel gazdagodtam a Brukenthalban?* M. XXXIII(1980). 10. sz. 21–24; 11. sz. 24–26.
62. *A nemzeti kincsek védelmében.* FDN. XXXVI(1980). 30. sz. 4. – A nagyszebeni Brukenthal Múzeum szabadtéri részlege.
63. *Arad megyei [néprajzi] kiadványok.* Uo. 48. sz. 5.
64. *Körösvidéki néprajzkutatók.* M. XXXIV(1981). 12. sz. 15–18; XXXV(1982). 1. sz. 17–19. – A nagyváradi Körösvidéki Múzeum néprajzi munkája.
65. „*Minden faluban legyen egy házad.*” FDN. XXXXVII(1981). 45. sz. 5. – Interetnikus kapcsolatok az Avasban.

DANI JÁNOS

66. *Debreczeni [Márton] román katonabúcsúztatói.* K. XIX(1960). 955–958.
67. *Folklór és történelem.* Uo. XXXII(1973). 1029–1034.

DÁNIELISZ ENDRE

68. *Kétnyelvű népdalok.* F. XXVI(1971). 283. sz. 3. – Magyar-román makaronikus népkölt.
69. Ism. Hoțopan Alexandra: *Méhkeréki szólások és közmondások – Proverbe și zicători din Micherechi.* Gyula 1974. M. XXIX(1976). 2. sz. 38.
70. *Méhkeréki tanulmányok.* K. XXVI(1977). 946–947. – Három magyarországi román folklórkiadványról.
71. *A makaronikus népdal.* M. XXX(1977). 5. sz. 43–45.
72. *Cîntece bilingve din Bihor.* FN. XXIX(1979). 31. sz. 7.
73. *O nouă ediție de proverbe românești.* Uo. 50. sz. 7. – Ism. Vöö István: *Dicționar de proverbe român–maghiar.* Buc. 1978.
74. *Román könyvek Magyarországról.* K. XXXIX(1980). 783–784.
75. *Nemzetközi néprajzi tanácskozás Békéscsabán.* M. XXXIV(1981). 2. sz. 10–11.
76. Ism. *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 1980.* Bp. 1981. Uo. 10. sz. Könyvtár melléklet, 3. 31–32.
L. még 129. sz.

DÁVID GYULA

77. *A román népköltészet első magyar fordítója. Ács Károly (1824–1894).* Ut. IX(1954). 17. sz. 2. és *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből.* Válogatás hét évszázad írásaiból. Bp. 1962. 422–425.
78. *A kuruckor költészete.* Összeállította ~ és Tordai Zádor. (Haladó Hagyományaink, 20–21.) Buk. 1956. II. 279, 283, 284, 287, 288, 300 és 303.

DEMÉNY ISTVÁN PÁL

79. *Kerekes Izsák balladája.* Összehasonlító-tipológiai tanulmány. Buk. 1980. 168. l.
80. *Kísérlet László király kerlési kalandjának összehasonlító vizsgálatára.* ND. 1981. 176–178.

DOMBY IMRE

81. *Dansuri populare din regiunea Cluj; I.* [Cluj] 1967. 332 l.
82. *Dansuri populare din județul Cluj, II.* [Cluj] 1971. 352 l.
83. *Datini și dansuri populare din județul Cluj.* [Cluj] 1974. 192 l.
84. *Dansuri populare din județul Sălaj, I–II* [Zalău] 1976. és Zalău 1979. 200 és 272 l.
85. *Dansuri feciorești din județul Cluj.* [Cluj] 1977. 220 l.

DOMOKOS ISTVÁN

86. *Este a csorgónál.* Libánfalvi táncok. Zene: Birtalan József. Mvásárhely 1968. 136 l.
87. *Seara la izvor.* Jocuri din Ibănești. Tîrgu-Mureș 1968. 136 l.
88. *Favágók.* Táncjáték. Görgényvölgyi táncok. A zenét Birtalan József gyűjtötte és dolgozta fel. Mvásárhely 1970. 352 l.
89. *Tăietorii de lemne.* Jocuri din Valea Gurghiului (Ibănești–Hodac). Tîrgu-Mureș 1970. 358 l.

**ENGEL KÁROLY I. KÖLLŐ KÁROLY
FARAGÓ JÓZSEF**

90. *A tánc a mezőségi Pusztakamaráson.* EM. LI(1946). 38, 41. és kny. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 7. 10, 13. – N. kiv.
91. *Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson.* (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 8.) Kolozsvár 1947. 60–63. – Fr. kiv.
92. *A hólyagos himlő népi gyógyítása Erdélyben a múlt században.* Ethn. LVIII(1947). 276.
93. *Ism. Cercetări folklorice*, I. Buc. 1947. Uo. 322–323.
94. *Moldvai mesék magyarul.* Ut. II(1947). 16. sz. 6. – *Ism. Kovács Ágnes: Moldvai mesék.* Bp. 1945. (Népek Meséi.)
95. *Keleti Kapu.* A Debreceni Román–Magyar Társaság lapja. Uo. II(1948). 3. sz. 9.
96. *A Cercul de Studii Etnografice și Folklorice ülései 1948–49-ben.* Ethn. LX(1949). 415–416. – Kváron.
97. *Fazekas Mihály Lúdas Matyijának újabb sikere a román irodalomban.* Ut. IV(1949). 10. sz. 8. – Barcza János néven, *ism. Mateiaș-Gâscarul.* Adaptare de A[vram]. P. Todor. Buc. 1949.
98. *Új célok, új eredmények néprajztudományunkban.* Uo. 20. sz. 13.
99. *Találós kérdések költészete.* Uo. 26. sz. 2. és Ethn. LXI(1950). 293–295. – *Ism. Sadoveanu, Mihail: Poezia cimiliturilor.* Buc. 1949. (Cartea Poporului, 42.)
100. *Munkás folklórunk gyűjtéséért!* Ut. V(1950.) 8. sz. 7.
101. *Rajta rajta, proletárok!* Munkásdalok az elnyomás éveiből. Buk. [1952.] 25–28. – Név nélkül.
102. *Haladó irodalmi hagyományaink és a babonák elleni harc.* Ut. VII(1952). 13. sz. 2.
103. *Előbb a tánc, azután a lakoma.* Mezőségi népmesék. Gyűjtötte Nagy Olga. Szerkesztette és bevezette Buk. 1953. 17–20.
104. *A román Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának munkájáról.* Új Zenei Szemle IV(1953). 7–8. sz. 37–39. – Név nélkül.
105. *Moldvai csángó népdalok és népballadák.* A Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának gyűjteményéből szerkesztette ~ és Jagamas János. Buk. 1954. 344 l.
106. *A Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának gyűjtőmunkája.* El. VIII(1954). 1960. sz. 2.
107. *A Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának kászoni–csíki gyűjtőútja.* Uo. 2043. sz. 2.
108. *Székely történeti ének Ipszilánti felkeléséről.* Ethn. LXV(1956). 274–279. – O. és a. kiv.
109. *Ștefan cel Mare a moldvai csángó néphagyományokban.* Ut. XII(1957). 26. sz. 5.
110. *Népköltészeti kapcsolataink kutatásáért.* K. XVIII(1959). 1301–1309.
111. *Háromszéki magyar Miorița.* ISz. XII(1959). 10. sz. 689–695.
112. *Benedek Elek, a mesemondó.* El. XIII(1959). 3699. sz. 2.
113. *A román–magyar népköltészeti kapcsolatok nyomában.* Ig. XX(1959). 113. sz. 2.
114. *Legszebb román népballadák.* Szerkesztette és a bevezetőt írta ~. Buk. 1960. 260 l. (Vadrózsák.)

115. *Creangă egyik meséje a moldvai csángó népköltészetben.* NyIrK. IV(1960). 83–100. – R. kiv.
116. *Pokolra való földesurak népmeséinkben.* K. XIX(1960). 1526–1528.
117. *A mesemondó Sadoveanu.* ISz. VIII(1960). 10. sz. 602–610.
118. *Variantele maghiare ale Mioriței.* LL. V(1961). 357–369.
119. *Hogyan válogattuk ki a legszebb román népballadákat?* K. XX(1961). 767–770.
120. *A csudahalott-ballada a máramarosi román népköltészetben.* ISz. IX(1961). 1. sz. 138–144.
121. *Bem apót váró román ének 1851-ből.* Uo. 10. sz. 612–618.
122. *Gyöngvirágból gyöngykoszorú.* FDN. XVII(1961). 13. sz. 3. – R. népdalokkal.
123. *Nunta tătîne-meu.* Basme și povestiri populare secuiești. Antologie ~. În românește de Ion Crișan. Prefață de Corneliu Bărbulescu. Buc. 1962. 212 l. (Colecția Miorița.) – Ism. Mitruțy Miklós: *Székely népmesék románul.* K. XXII(1963). 129–130.
124. *A balkáni folklór virágai.* K. XXI(1962). 1122–1123.
125. *A bárányka.* Román népballádák. Fordította Kiss Jenő. Az utószót és a jegyzeteket írta ~. Buk. 1963. 232 l.
126. *Györgyike és Ilona balladája.* NyIrK. VII(1963). 191–213. – R, o. és fr. kiv.
127. *Benedek Elek ca povestitor (1859–1929).* AMETr. 1959–1961. 1963. 298–299. – O. és n. kiv.
128. *A juhait kereső pásztor a magyar folklórban.* ISz. XI(1963). 1. sz. 138–141.
129. *Aranyhajú testvérek.* Romániai népmesék. Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta ~. Buk. 1964. 592 l. – Ism. Dánielisz Endre. TÚ. IX(1965). 13. sz. 8. és F. XX(1965). 115. sz. 2.
130. *Traduceri maghiare ale baladelor populare românești.* LL. VIII (1964). 455–468.
131. *[Az árpástói gyűjtésről.]* K. XX (1964). 269. – Krónika.
132. *[A Lúdas Matyi ó-romániai népmese-mintája.]* Uo. 859. – Krónika.
133. Ism. AMETr. 1959–1961. Uo. 1016–1017. – Téka.
134. *Kétnyelvű mesemondóink.* Uo. 1174–1180.
135. *A százéves „Vadrózsapör” és mai tanulságai.* Uo. 1722–1726.
136. *Eminescu Bolond Kalinjának szabófalvi magyar változata.* ISz. XII(1964). 5. sz. 836–841.
137. *Ion Creangă meséi a magyar népköltészetben.* Ut. XIX(1964). 52. sz. 8.
138. *Jávorfá-muzsika.* Népballádák. Válogatta, szerkesztette és a bevezetőt írta ~. Buk. 1965. 34–39.
139. *Kriza János és a Vadrózsák = Antal Árpád—Szabó T. Attila: Kriza János. Három tanulmány.* Kolozsvár 1965. 75, 167–174.
140. *[Zeyk János magyar nyelvű magyar–román népmese-gyűjteménye.]* K. XXIV(1965). 416–417. – Krónika.
141. *Vasile Alecsandri emlékezete. Herkules.* ISz. XIII(1965). 2. sz. 195.
142. *Ács Károly és a román népballada.* Uo. 4. sz. 599–607.
143. *Vasile Alecsandri román népballadagyűjteménye a magyar irodalomban.* Uo. 8. sz. 204–213.

144. *Román népballadák magyarul.* Ut. XX(1965). 37. sz. 3.
145. *Hej, zöld levél.* Román népdalok. Válogatta Ion Dodu Bălan. Szerkesztette és a bevezetőt írta ~. Buk. 1966. 248 l. – Ism. Ráduly János. TÚ. X(1966). 47. sz. 4.
146. „*Ciobanul care și-a pierdut oile*” în folclorul maghiar. AMETr. 1962–1964. 1966. 455–461 – O. és n. kiv.
147. *Magyar népballadagyűjtés Romániában.* Ethn. LXXVII(1966). 586–568.
148. *A nemzeti folklórkutatástól a nemzetközi folklórkutatásig.* K. XXV(1966). 713–717.
149. *Lúdas Matyi a népek folklórában és a világirodalomban.* Ut. XXI(1966). 3. sz. 2.
150. *Egy kis krasznai népmese.* Uo. 17. sz. 2.
151. *Az okos fiúcska.* Romániai népmesék. Válogatta és szerkesztette ~ Buk. 1967. 216 l.
152. *Cîteva date cu privire la povestitul bilingv in Europa Răsăriteană.* REF. XII(1967). 277–282. – Fr. kiv.
153. *Die Erforschung der ungarischen Volksballaden in Rumänien.* Jahrbuch für Volksliedforschung XIV(1967). 177–181.
154. *Ispirescu meséi magyarul.* ISz. XV(1967). 11. sz. 774–776.
155. *Népmesék hídján.* Ut. XXII(1967). 24. sz. 2.
156. *Cu privire la motivul păsării ascunse în vas (Contribuție la descifrarea unei tăblițe de lut asiriene).* REF. XIII(1968). 29, 31. – Fr. kiv.
157. *Az emberevő nővér meséjéhez.* Ethn. LXXIX(1968). 94–95. – O. és n. kiv.
158. *Futásfalvi mese az erdők anyjáról.* NyIrK. XII(1968). 105–107. – R. kiv.
159. *Novákékról szól az ének.* Román hősi balladák. Fordította Kiss Jenő. Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta ~. Buk. 1969. 168 l. – Ism. Kerekes György: *Balada Novăceștilor în limba maghiară.* Tr. XIV(1970). 16. sz. 3; Köllő Károly. ISz. XVII(1970). 1. sz. 144–149; Ráduly János. FDN. XXVI(1970). 1. sz. 5.
160. *Ion Pop-Reteganul: A virágok apja.* Erdélyi román népmesék. Válogatta és az utószót írta ~. Fordította Nagy Géza. Buk. 1969. 128 l. – Ism. Ráduly János. TÚ. XIII(1969). 37. sz. 4.
161. „*A leány átka*” lozsádi népballadája. NyIrK. XIII(1969). 323–330. – R. kiv.
162. *Népballadáink itthon és Európában.* K. XXVIII(1969). 1603–1612.
163. *Benedek Elek pályája a kisbaconi népmeséktől a népek mesevilágáig.* ISz. XVII(1969). 9. sz. 586–587.
164. *Ismerkedés Mátyás Dénes nagymohai mesemondóval.* Ut. XXIV(1969). 7. sz. 9.
165. *A nagyvilág népmeséi Benedek Elek könyvtárában.* Uo. 21. sz. 8.
166. *A Contribution to the Tale Motiv of the Bird Concealed in the Vessel. The First Revange of the Poor Man of Nippur.* AE. XIX(1970). 151, 152, 154.
167. *Zweisprachige Märchenerzähler in Siebenbürgen.* FVL. XIII(1970). 1. sz. 57–69. – R. kiv.

168. *Bartók román kolindagyűjteménye.* ISz. XVIII(1970). 9. sz. 402–412.
169. *Nagytudású mesemondók.* Uo. 12. sz. 940.
170. *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület népköltészeti hangvétele 1860-ban.* Ut. XXV(1970). 15. sz. 2.
171. *Ujvidéki beszélgetés az összehasonlító balladakutatásról.* Uo. 38. sz. 12.
172. *Sombori László román népdalfordítása 1800 táján.* Uo. 39. sz. 8.
173. *Pásztorkolinda.* Uo. 42. sz. 4.
174. *Bartók román kolinda-rendszerezése.* F. XXV(1970). 224. sz. 2.
175. *Kriza János és a Vadrózsák = Kriza János. Antal Árpád—Szábó T. Attila három tanulmánya. Második, átdolgozott kiad. Kolozsvár 1971. 65–66, 146–152. – R, n és a. kiv.*
176. *Szarvasokká vált fiúk.* Román kolindák. Fordította Kiss Jenő. Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta ~. Buk. 1971. 236 l. – Ism. Beke György. BrL. IV(1972). 19. sz. 7; Köllő Károly: *Egy „konok” műfordító dicsérete.* K. XXXI(1972). 1080–1083; Ráduly János. FDN. XXVII(1972). 19. sz. 10.
177. *Story-Tellers with Rich Repertoires.* AE. XX(1971). 439–443.
178. *Novak und Gruia, zwei balkanische Helden in der ungarischen Folklore.* MF. IV(1971). 7–8. sz. 79–83. – Mac. kiv.
179. *Idegen szavak félreértésén alapuló népi tréfák.* NyIrK. XV(1971). 101–112. – R. kiv.
180. *Moldvába és Havasalföldre visszavonuló erdélyi magyar és román kurucok dala.* Al. III(1971). 461–467.
181. *Béla Bartók și tipologizarea poeziei populare românești = Béla Bartók 1881–1945.* Oradea 1971. 37–55.
182. *Bartók Béla román népköltészeti tipológiai = Bartók Béla 1881–1945.* Nagyvárad 1971. 37–55.
183. *A vitéz és a kegyes magyardécsei balladája.* ISz. XIX(1971). 6. sz. 918–919. és *Népi Kultúra – Népi Társadalom* VII(1973). 43–45. – N. kiv.
184. *Ion Pop-Reteganul mépmesegyűjteményének két unikum füzet.* Ut. XXVI(1971). 3. sz. 2.
185. *Számadás-féle a román népballadák magyar trilógiájáról.* Uo. 52. sz. 4.
186. *Virágok vetélkedése.* El. XXV(1971). 7317. sz. 2. – Ism. mint 23. sz.
187. *Az edénybe rejtett madár mesemotívumához.* A nippuri szegény ember első bosszúja. Ethn. LXXXIII(1972). 276, 279.
188. *Nemzetiségi kultúránk nemzetközi valutája, a folklór.* K. XXXI(1972). 1150–1154.
189. *A mai moldvai csángómagyar folklórgyűjtés.* ISz. XX(1972). 1. sz. 109–114.
190. *Petrea Crețul Șolcan balladái elé.* Uo. 5. sz. 675–676.
191. *Folklorista jegyzet a pecheai felhívás margójára.* Ut. XXVII(1972). 9. sz. 4. – Egy munténiai falu saját folklórnak összegyűjtéséért.
192. *Háromszéki népballadák.* Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye ~ bevezetőjével és jegyzeteivel. Szerkesztette Albert Ernő és ~. Buk. 1973. 16–18, 517, 521–522. – R. n. és a. kiv.
193. *Dénes Mátyás, ein blinder Märchenerzähler.* AE. XXII(1973) 221.

194. *Nemzetiség és folklór*. KÉvk. 1973. 138–141.
195. *A román népballadák szolgálatában*. Kortárs XVII(1973). 1319–1323.
196. *Novák és Gruja a magyar folklórban*. ISz. XXI(1973). 12. sz. 958–961.
197. *Román meseballadák*. Ut. XXVIII(1973). 52. sz. 5.
198. *A bihari folklór jegyében*. BN. 1973. októberi sz. 5–6.
199. *Testvérballadák*. Uo. 7.
200. *Márk vitéz*. Román népballadák Petrea Crețul Șolcan repertoárjából. Fordította Kiss Jenő. Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta ~. Buk. 1974. 296 l. – Ism. Beke György: *Egy vállalkozás arányai*. H. V(1974). 29. sz. 4; Köllő Károly: *Román hősi balladák magyarul*. K. XXXIV(1975). 269–271.
201. *A kétnyelvű mesemondók repertoárjának nyelvi megoszlásáról*. A Hung. Int. Tud. Közl. VI(1974). 18. sz. 69–73. – Szerb kiv.
202. *Sur la répartition linguistique du répertoire des conteurs bilingues*. MF. VII(1974). 13. sz. 15–20. – Mac. kiv.
203. *Román Árgirus*. ISz. XXII(1974). 3. sz. 428–435.
204. *Bihari testvérballadák*. M. XXVII(1974). 4. sz. 47–49.
205. *Bartók példája az összehasonlító folklórkutatásban*. K. XXXIV (1975). 584–587.
206. *Kétnyelvű mesemondók Kelet-Európában*. M. XXVIII(1975). 3. sz. 49–52.
207. *Egy folklorista találkozása Lúdas Matyival*. Uo. 11. sz. 30–33.
208. *Három testvér, kilenc sárkány*. Román fantasztikus balladák. Fordította Kiss Jenő. Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta ~. Buk. 1976. 172 l. – Ism. Köllő Károly: *Kiss Jenő–Faragó József–Plugor Sándor: Román népballadák*. Ut. XXXI(1976). 27. sz. 2; Olosz Katalin: *Gondolatok egy könyvsorozatról*. K. XXXVI(1977). 142–144; Ráduly János. ISz. XXIV(1976). 11. sz. 450–451.
209. *Typologien der rumänischen Volkspoesie von Béla Bartók*. AE. XXV(1976). 177–182.
210. *„Rákóczinak dicső kora” a kelet-európai népdalokban*. K. XXXV (1976). 177–182.
211. *A román népballadák szolgálatában*. M. XXIX(1976). 5. sz. 37–39. és 60.
212. *Gyulai Pál, a magyar–román összehasonlító balladakutatás úttörője*. Uo. 8. sz. 41–42.
213. *Izvorul cel mai autentic de cunoaștere a unui popor*. Tr. XX(1976). 35. sz. 6.
214. *Balladák földjén*. Válogatott tanulmányok, cikkek. Buk. 1977. (*Az Erdélyi Múzeum-Egyesület népköltészeti hangvétele 1860-ban*, 38–39; *Háromszéki balladagyűjtők*, 106–108; *Népballadáink Európában*, 129–135; *A vitéz és a kegyes magyardécsei balladája*, 201–204; *Petrea Crețul Șolcan, Brăila énekmondója*, 255–285; *Újvidéki beszélgetés az összehasonlító balladakutatásról*, 395–400; *Magyar és román Árgirus*, 401–426; *Háromszéki magyar Miorița*, 427–441; *A Miorița a magyar folklórban*, 442–451; *A juhait kereső pásztor a magyar folklórban*, 452–476; *A csudahalott-ballada*

- a máramarosi román népköltészetben*, 477–486; *A halott testvér balladája*, 487–501; *Györgyike és Ilona balladája*, 502–533; *A leány és a lovas lozsádi balladája*, 534–544.) – R. és n. kiv. Ism. Olosz Katalin. K. XXXVIII(1979). 138–142. és AF. I(1980). 224–225.
215. *Kalotaszegi magyar népviselet (1949–1950)*. Buk. 1977. 26–28. – Társsz. Nagy Jenő, Vámszer Géza.
216. *Kazinczy Ferenc román balladaközlése 1831-ben*. M. XXX(1977). 8. sz. 22–24.
217. *Alpine Storyteller Mihály Kurcsi = Studies in East European Folk Narrative*. Edited by Linda Dégh. [Bloomington] 1978. 572–573.
218. *Ein rumänisches den Vater Bem erwartendes Lied aus den Jahre 1851 – Studia z dziejów polsko-węgierskich stusonków literackich*. Warszawa 1978. 281–287.
219. *A magyar folklór gyűjtése Moldvában*. M. XXXII(1979). 11. sz.
220. *În discuție: Basmele române... de Lazăr Șăineanu*. Tr. XXXII(1979). 29–31.
221. *Három nyelven a Cenk alatt*. BrL. XI(1979). 9. sz. 4–5.
222. *Mailand Oszkár și folclorul românesc*. AF. I(1980). 123–135. – N. kiv.
223. *Zweisprachige Märchenerzähler in Osteuropa = Interetnické vzťahy vo folklóre Karpatskej oblasti*. Bratislava 1980. 125–135. – Szlovák és o. kiv.
224. *A mai romániai magyar folklórgyűjtés vázlata*. ND. 1980. 23–25.
225. *Paralele între baladele populare românești și maghiare*. AF. II(1981). 147–156. – N. kiv.
226. *Mailand Oszkár és a román folklór*. Ethn. XCII(1981). 487–498, valamint M. XXXV(1982). 2. sz. 29–31; 3. sz. 31–33. és 4. sz. 38–40. – N. kiv.
227. *A mai [romániai magyar] folklór gyűjtés vázlata = Romániai magyar nemzetiség*. Szerk. Koppándi Sándor. Buk. 1981. 344–345.
228. *Privire asupra culegerii actuale a folclorului [maghiar din România] = Naționalitatea maghiară din România*. Red. coord. Koppándi Sándor. Buc. 1981. 344–345.
229. *Nemzetiségi kultúránk nemzetközi aranyvalutája, a folklór*. KÉvü. 1981. 103–107.
L. még 40. és 244. sz.

GAZDA KLÁRA

230. *Din obiceiurile legate de naștere, căsătorie și moarte în satele din Valea Timișului și Vilciorova (Caraș-Severin) = Studii și comunicări de etnografie-istorie*. Caransebeș 1975. 185–195.
231. *Schimbările de mărfuri în Întorsătura Buzăului – Bodzaforduló népi árucseréje*. Al. VIII–IX (1976–1977). 353–364.
232. *Az esztelneki gyermekjátékok román párhuzamai*. Uo. XII(1981). 247–268. – R. kiv.

IMREH ISTVÁN

233. *Über Volkskunde und Geschichtswissenschaft*. FVL. 1941. 4. sz. 89–91.

- 234.A *Kolozs megyei paraszti faipar kialakulásának történetéhez (1796–1848)*. StUBB, Hist. 1961. 65–77. – R, o. és fr. kiv.
- 235.*Unele aspecte ale procesului acumulării primitive a capitalului în comitatul Cluj (1796–1848)*. Studii XV(1962). 1. sz. 143–153. – O. és fr. kiv.
- 236.*Un nou izvor pentru cunoaşterea vieţii satului din Transilvania la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*. Acta Musei Napocensis V(1968). 215–226. – Társsz. Mureşan, Camil. N. kiv.
- 237.*Probleme de istorie socială şi agrară în protocoalele satului Romos, 1805–1847*. StUBB. Hist. 1970. Fasc. 2. 21–30. – Társsz. Mureşan, Camil. O. és a. kiv.
- 238.*Földközösség Aranyosszéken*. K. XXXV(1976). 120–123.
- 239.*A szabófalvi jogszokásokról*. ND. 1978. 195–207. – Társsz. Szeszka Erdős Péter.
- 240.*A bálványosváraijai falukutatás módszerének vázlata*. KÉvk. 1979. 20–22.
- 241.*Erdélyi hétköznapiak 1750–1850*. Buk. 1979. (Földközösség Aranyosszéken, 19–25; Robotoló jobbágy nép a Toldalagi-birtokon 1789–1792, 135–151; Havasgazda földesurak és fakitermelő parasztok, 161–169.)

JAGAMAS JÁNOS

- 242.*Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien = Studia memoriae Belae Bartók sacra*. Bp. 1956. 469–501. és ua. Editio secunda. Uo. 1957. 459–491.
- 243.*A romániai magyar népzene kutatás néhány kérdése*. K. XVI(1957), 1167.
- 244.*Romániai magyar népdalok*. Közzéteszi ~ és Faragó József. Buk. 1975. 476 l. – R. és n. kiv.
- 245.*Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez*. Zi. 1977. 25–51.
- 246.*Zenei anyanyelvünk elemeiről*, 3. M. XXXII(1979). 3. sz. 34. L. még 105. sz.

KELEMEN FERENC

- 247.*Segédkönyv az iskolai táncoktatáshoz*. TÚ. XIV(1970). 33. sz. 4. – Ism. Rădăşanu, Mureş–Oprea, Ion: *Dansuri populare din toată ţara*. Buc. 1970.
- 248.*Meddig él a néptánc?* M. XXIV(1971). 10. sz. 23–24, 26.
- 249.*Töprengések táncművészetünkről*. K. XXXII(1973). 1039–1044.
- 250.*Dansul popular – partea integrantă a culturii noastre naţionale*. Dialog cu Anca Giurchescu. Vatra III(1973). 12. sz. 6–7.
- 251.*Néptánc tudomány és nemzeti kultúra*. Beszélgetés Anca Giurchescuval. Ut. XXIX(1974). 31. sz. 7.
- 252.*A román néptáncok szótára*. M. XXXIII(1980). 11. sz. 40. – Ism. G. T. Niculescu-Varone: *Dicţionarul jocurilor populare româneşti*. Buc. 1980.
- 253.*Dicţionarul jocurilor populare româneşti*. Steaua Roşie XXXII (1980). 6841. sz. – Ism. mint előbb.

KEREKES GYÖRGY

254. Ispirescu, Petre: *A furfangos kiscsobán*. Mesék és adomák. (Kincses Könyvtár, 10.) Fordította és az utószót írta ~. Buk. 1961. 273–282.
255. *A román meseírás „aranyszájú öregapója”*. 140 éve született Petre Ispirescu. Harg. III(1970). 7. sz. 3. L. még. 159. sz.

KESZEG VILMOS

256. *A mezőségi Detrehemtelep népi gyógyászata*. ND. 1981. 97–117.
257. *Elemente vechi și noi în medicina populară din Triteni-Colonie (judetul Cluj)*. Buletin științific al Societății studentești de etnografie și folclor, II. Baia Mare 1981. 119–122.

KISS JENŐ

258. Fordítók műhelyében. *Román népballadák*. ISz. IX(1961). 3. sz. 339–340.
259. *Creangă szülőháza – vagy ahol a mű folytatódik*. Uo. XII(1964). 12. sz. 803–804.
260. *Az anyai álmok beteljesedtek*. Ut. XIX(1964). 52. sz. 4. – Creangă, Ion.
261. Fordítók műhelyében. *Népballadák*. ISz. XIV(1966). 11. sz. 733.
262. *A leghitelesebb forrás*. El. XXV(1971). 7335. sz. 2.
263. *A fordító konokságáról*. Lejegyezte Hornyák József. Ut. XXVIII(1972). 19. sz. 2.
264. *Elkészült a Márk vitéz*. Kérdezett Marosi Péter. Uo. 52. sz. 4.
265. *Az irodalom kapcsolatteremtő küldetése*. F. XXVIII(1973). 10. sz. 3.
266. *Egy munka műhelyéből*. UtÉvk. '77. 129–134.
267. *Emberközelből*. Tanulmányok, cikkek, visszaemlékezések. Kolozsvár-Napoca 1979. (*Creangă szülőháza – vagy ahol a mű folytatódik*, 30–32; *Az anyai álmok beteljesedtek*, 33–36; *Egy munka műhelyéből*, 136–144; *A fordító konokságáról*, 314–316; *Az irodalom kapcsolatteremtő küldetése*, 321–324; *Rádió-beszélgetés*, 332–335.) L. még 25–27, 125, 159, 176, 200. és 208. sz.

KÓNYA ÁDÁM

268. *Népi műemlékek helyszíni védelme*. K. XXI(1962). 961–963.
269. *Népünk virágai – népek virágai*. MT. IV(1971). 323. sz. 4–5. – Himzések.
270. *Népi építőmesterek világából*. Uo. 372. sz. 4–5.
271. *Népi csillagneveink kutatásáról*. M. XXIX(1976). 8. sz. 24–26.

KÓS KÁROLY

272. Ism. Pavelescu, Gh[eorghe]: *Mana în folclorul românesc*. Sibiu 1944. Társadalomtudomány 1946. okt. 226–228.
273. *A kalotaszegi kosarazó juhászat – Miscellanea Ethnographica*, I. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 9.) Kolozsvár 1947. 3–28. – N. kiv.
274. *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának faekéi*. EM. LII(1947). 81–94. és kny. Erdélyi Tudományos Füzetek, 207.

275. *Centrul de dulgheri. Bedeciu = Activitatea muzeelor.* Cluj 1956. 159–170.
276. *Az aratókoszorú.* M. XV(1956). 6. sz. 9.
277. *Herrmann Antal.* Importanța lui în mișcarea etnografică de la sfârșitul sec. XIX-lea și începutul sec. XX. AMETr. 1957 și 1958. 183–203. – O. és n. kiv.
278. *Az Erdélyi Néprajzi Múzeum szabadtéri kiállítása a Hójában.* Ig. XIX(1958). 126. sz. 2.
279. *Erdélyi adatok a pogácsa készítéséhez.* Népr. Közl. IV(1959). 1–2. sz. 3–14.
280. *Élő múzeum.* Ut. XVI(1961). 49. sz. 9.
281. *Pietrăritul și pietrele de moară din Ciceu.* AMETr. 1959–1961. 1963. 79–109. – O. és n. kiv.
282. *Modul de organizare a colecțiilor Muzeului Etnografic al Transilvaniei.* Uo. 313–319. – O. és n. kiv.
283. *A kalotaszegi muszuj.* Műveltség és Hagyomány VI(1964). 153–180. – N. kiv.
284. *Mobile cioplite în zona Lăpușului.* AMETr. 1962–1964. 1966. 179–224. – O. és n. kiv.
285. *Ősi népművészeti tárgyak.* ÚÉ. X(1967). 17. sz. 11. – Faragott ivókupák.
286. *Népies ikonfestés.* Ut. XXII(1967). 24. sz. 9.
287. *Ősi jellegű népi technikák. A kő gyűjtése, alakítása, csiszolása.* M. XXVII(1968). 3. sz. 48–51.
288. *Ősi jellegű népi famunkáinkról.* Uo. 11. sz. 40–47.
289. *Néprajzi „iskola” Vâlcea-ban.* Ig. XXIX(1968). 184. sz. 3.
290. *Hunyadi híres vásárok.* Uo. 268. sz. 3.
291. *Vechi forme de muncă agricolă în câteva sate din jurul Clujului.* AMETr. 1965–1967. 1969. 227–245. – N. kiv.
292. *A pâncélcsehi vásár.* K. XXVIII(1969). 524–534.
293. *Néprajzi kutató út Észak-Moldvában.* Ig. XXXI(1970). 10. sz. 5.
294. *Közös alap és egyéni szín a népművészetben.* Uo. 33. sz. 4. – Ism. Bănățeanu, Tancred: *Arta populară din nordul Transilvaniei.* Buc. 1969.
295. *Colecția de furci de tors a Muzeului etnografic al Transilvaniei.* AMETr. 1969–1970. 1971. 185–224. – N. kiv.
296. *O tehnică de caracter arhaic: făcutul cutelor de coasă în zona Lăpuș.* Marmăția, II. Baia Mare 1971. 244–278. – A. kiv.
297. *Expoziții speciale organizate de Muzeul etnografic al Transilvaniei.* RMM. VIII(1971). 216–219. – Társsz. Pascu, Viorica.
298. *Alparéti nagyvásárok.* Ig. XXVII(1971). 72. sz. 7.
299. *Népélet és néphagyomány.* Tíz tanulmány. Buk. 1972. (*Az árucseré néprajza.* Szempontok és adatok, 9–51; *Kalákák és egyéb munkaformák a régi Bodonkúton,* 81–96; *Régi parasztház és lakásbelső Vâlcea-ban,* 108–133.)
300. *Structura tematică a colecțiilor Muzeului etnografic al Transilvaniei.* AMETr. 1971–1973. 137–158 – A. kiv.
301. *Ludowe malerstwo ikon.* Polska Stuka Ludowa XXVII(1973). 238–251.

302. *Contribuții la cercetarea etnografică a creșterii bivolilor.* AMETr. 1974–1975. 121–136. – O. kiv.
303. *Tájak, falvak, hagyományok.* Buk. 1976. (Hétfalusi szekeresség, 80–102; *Régi paraszttelek, ház és lakásbelső Dorohoiban*, 277–325; *Vásárok és vidékek*, 326–381.)
304. *Obiecte de os și corn în colecțiile Muzeului etnografic al Transilvaniei.* AMETr. IX(1977). 71–107. – A. kiv.
305. *Eszköz, munka, néphagyomány.* Dolgozatok a munka néprajza köréből. Buk. 1979. (*Népi eszközvilágunk ősrétegéből*, 13–107; *Erdélyi guzsalyok*, 108–130; *Földműves és határbarázdáló faekék Erdélyben*, 131–196; *A bivaly a kalotaszegi parasztgazdaságban*, 197–277; *Egy Kolozs megyei román ácsfalu*, 278–290; *Csicsói malomkő*, 291–308; *Régi munkaszervezési formák*, 366–387; *Változások az avasújjvárosiak gazdálkodásában*, 388–443.)
L. meg 55. és 542. sz.

KÖLLŐ (ritkán ENGEL) KÁROLY

306. *Casa memorială „Ion Pop-Reteganul” – Reteag = Din activitatea muzeelor noastre.* Cluj 1955. 39–43.
307. *Ion Pop-Reteganul a „falvak világosítója”.* Ig. XVII(1955) 137 sz. 2.
308. *Cîntece românești de lume în manuscrise maghiare din Ardeal (sec. al XVI–XIX-lea) = Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare.* Buc. 1957. 210–214, 217–218.’
309. *Csokonai Vitéz Mihály Békaegérharcának román fordítása.* NyIrK. III(1959). 33–54. – R, o. és fr. kiv.
310. *Benedek Elek és a román nép.* K. XVIII(1959). 1329–1335.
311. *Mikszáth Kálmán és a román nép.* Uo. XIX(1960). 1003–1007.
312. *Egy XIX. század eleji magyar kéziratban fennmaradt háborúellenes román katona-nóta és változatai.* NyIrK. VI(1962). 307–314. – R, o. és fr. kiv.
313. *Culegere de basme românești a lui Zeyk János = Studii de istorie literară și folclor.* Cluj 1964. 223–242. – Társsz. Pop, Dumitru.
314. *Lépésről lépésre.* Ut. XIX(1964). 2. sz. 6. – „A juhait sirató pásztorleány” motívuma a régi magyar művelődésben.
315. *Román vonatkozások Jósika Miklós életművében.* NyIrK. X(1966). 17–30. – R. kiv.
316. *Cîntece de lume românești în manuscrise maghiare din Transilvania.* Rev. de ist. și teorie lit. XVIII(1969). 69–84.
317. *Contribuții maghiare la studiul operei lui Ion Budai-Deleanu.* LL. XXVII(1970). 101–112.
318. „*A kultúra mementója*” – *Bartók Béla előadása a román népzeneéről 1914-ben.* ISz. XVIII(1970). 9. sz. 470–472.
319. *Égő lángban forog szívem.* Régi magyar kéziratok énekeskönyvekben fennmaradt román világi énekek. Összegyűjtötte Kocziány László. Az előszót írta és a jegyzeteket összeállította ~. Kolozsvár 1972. 152 l. – Az énekszövegek r. eredetiben is.
320. *Az első bukaresti magyar nyelvű lap.* KÉvk. 1974. 41–52.
321. *Egy maradandó értékű kézirat.* Bod Péter: Az erdélyi románok története. BrL. IX(1977). 29. sz. 4–6.

322. Ism. Moraru, Mihai–Velculescu, Catalina: *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, I–II. Buc. 1976, 1978. NyÍrk. XXII(1978). 227–228.
323. Ism. Dávid András: *Délszláv epikus énekek – magyar történeti hősök*. Novi Sad – Újvidék 1978. Uo. XXIII(1979). 231–232.
L. még 159, 176, 200. és 208. sz.

LÁSZLÓ FERENC

324. *A kolindától a Cantata profanáig*. DN. XXII(1966). 11. sz. 11.
325. *Bartók-adalékok egy román könyvújdonságban*. MZ. XVI(1975). 1. sz. 102–104. – *Scrisori către Ioan Bianu*. Buc. 1974.
326. Ism. Bîrlea, Ovidiu: *Istoria folcloristicii românești*. Buc. 1974. M. XXVIII(1975). 3. sz. 43–44.
327. Ism. Alexandru, Tiberiu: *Muzica populară românească*. Buc. 1975. Uo. 7. sz. 44.
328. *Bartók Béla tájainkon*. Kronológia. Uo. 8. sz. 44–49.
329. *Megjegyzések a Cantata profana szövegéhez*. Uo. 9. sz. 49–53.
330. *Még egyszer a Cantata profana szövegéről*. Uo. 11. sz. 25.
331. *Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Béla Bartók = Béla Bartók și muzica românească*. Buc. 1976. 185–230.
332. *Béla Bartók și România*. Cronologie. Uo. 231–246.
333. *O revelație: originalul românesc al Cantatei profana de Béla Bartók*. Sec. [XVI] (1976). 4–5. sz. 70–77. és 83.
334. *Beu, Bartók és a „népzene a műzenében”*. K. XXXV(1976). 366–368.
335. *Bartók Béla tájainkon*. Újabb adatok. M. XXIX(1976). 4. sz. 42–44.
336. *Önkéntes folkloristák – intézményes folklorisztika*. A Művelődés munkatársának nyilatkozik Ion Talos. Uo. 5. sz. 50–51.
337. *A rapszódia és a XX. század*. H. VII(1976). 20. sz. 6.
338. *60 évvel Bartók után*. Uo. 41. sz. 5.
339. *Kósa Györggyel Bukarestben – Bartókról, a Báránkyáról*. Uo. 43. sz. 6.
340. *Két kolindalemez*. ÚÉ. XIX(1976). 3. sz. 20.
341. *Népi hangszerek – rivaldafényben*. Uo. 7. sz. 20. – Hanglemez.
342. *Bartók Béla tájainkon*. BrL. VIII(1976). 1. sz. 5; 3. sz. 5; 5. sz. 5; 6. sz. 5; 7. sz. 5; 9. sz. 5.
343. *Béla Bartók – hierzulande*. Karpatenrundschau IX(1976). 29. sz. 4–5; 30. sz. 4–5; 31. sz. 4–5.
344. *Colaborarea lui Tiberiu Brediceanu cu Ion Bîrlea la culegerea și publicarea muzicii populare românești din Maramureș*. Muz. XXVII (1977). 12. sz. 24–27.
345. *Miorița la paradigma lumii. „Cantata” lui György Kósa, afinități și dimensiuni universale*. Sec. [XVII] (1977). 11–12. sz. 105–107.
346. *De la colinde românești la Cantata profana*. Tribuna României VI(1977). 103. sz. 12.
347. *Adalék egy Bartók-tanulmány sorstörténetéhez*. Ut. XXXII(1977). 35. sz. 7.
348. *A szarvasok ideje*. H. VIII(1977). 15. sz. 7.
349. *Tiberiu Brediceanu születésének századik évfordulójára*. Uo. 17. sz. 6. – Név nélkül.

350. *Máramaros vonzásában*. Uo. 21. sz. 6.
351. *În spirala convergentelor. Brâncuși – Bach – Satie*. Sec. [XVIII] (1978) 1. sz. végén 5 számozatlan melléklet.
352. *Bartók Béla – Moldvában?* H. IX(1978). 45. sz. 6.
353. *Egy elfelejtett Bartók-munkatárs: Constantin Pavel*. K. XXXVII (1979) 292–297.
354. *Ki volt „Constantin Țiriac”?* Ut. XXXIV(1979). 36. sz. 7.
355. *Budapesti előadás a román dojnáról – 1937-ben*. H. X(1979). 8. sz. 4.
356. *A testvériség harmóniái*. Uo. 16. sz. 4. – Ism. Nicola, R. Ioan: *Coruri*. Cluj-Napoca 1977.
357. *Kedves Ovidiu Bîrlea*. Uo. 37. sz. 4.
358. *Bartók Béla*. Tanulmányok és tanúságok. Buk. 1980. (*Cornelia Nicola halhatatlansága*, 29–36; *Ki volt „Constantin Țiriac”?*, 37–44; *Egy elfelejtett Bartók-munkatárs: Constantin Pavel*, 45–54; *A máramarosi kötet sorstörténetéhez*, 55–76; *Az együttműködés dokumentumai*. Constantin Brăiloiu Bartók Bélához intézett leveleiből, 106–157; *Octavian Beu, a Bartók-mű román szálláscsinálója*, 158–209; *A Cantata profana keletkezéstörténetéhez*, 213–254; *Széljegyzetek Bartók-levelekre*, 255–268.) – Ism. Barabás László: *A hiteles Bartók-portré felé*. Mé. XXV(1981). 12. sz. 4.
359. *Adatok Philipp Caudella életrajzához*. Zi. 1980. 120–152. – R. és n. kiv.
360. *Octavian Beu, exeget al muzicii lui Béla Bartók*. StM. XV(1980). 175–213.
361. *La un semicentinar*. Muz. XXX(1980). 12. sz. 31–32. – Arhiva de Folklore a Societății Compozitorilor Români.
362. *Hitvallás a folklórról*. M. XXXIII(1980). 2. sz. 37. – Ism. Brauner, Harry: *Să auzi iarba cum crește*. Buc. 1979.
363. *Szabad zeneiskola. Carmina solstitialia*. Uo. 12. sz. 28–29.
364. Ism. Medan, Virgil: *Cîntece epice*. Cluj-Napoca 1979. Uo. 12. sz. Könyvtár c. melléklete, 80/4. 32.
365. *Közös méltóságunk zenéje*. H. XI(1980). 47. sz. 7. és Somogy IX(1981). 2. sz. 4–6.
366. *Colind pe Mureș*. Vatra X(1980). 11. sz. A 1.
367. *Béla Bartók pe meleaguri sătmărene = Afirmarea*. Pagini literare sătmărene. Satu Mare 1980. 151–153.
368. *Nochmals über die Entstehungsgeschichte der rumänischen Folkloresammlung von Maramuresch*. Studia Musicologica XXIII(1981). 329–357.
369. *Viața lui Philipp Caudella*. StM. XVI(1981). 177–202.
370. *Intîlniri în major-minor*. Muz. XXXI(1981). 9. sz. 24–27. – Bartók hangrendszeréről.
371. *Találkozások dúr-mollban*. Muzs. XXIV(1981). 8. sz. 20–24. – Mint előbb.
372. *1933. január 22. Bartók Béla majna-frankfurti rádióelőadása az erdélyi román népzeneről*. Uo. 9. sz. 1–4.
373. *Bihar és Máramaros között. Bartók Béla bánsági román gyűjtéséről*. K. XL(1981). 94–101.

374. *A szarvasokká vált vadászfiak nyomában.* ISz. XXIX(1981). 2. sz. 170–178. és Forrás XIII(1981). 7. sz. 67–73.
375. Szabad zeneiskola, 2. Nyitottság, zártság. M. XXXIV(1981). 1. sz. 30–31.
376. Ua. 7. „*Mi-fá-szó-dó'-ritmus*”, „*dó-ti-lá-mi-ritmus*”. Uo. 6. sz. 29–30.
377. Ua. 11. *Négyszemközt a kolindra vonzásterében.* Uo. 11. sz. 29–31.
378. Ism. Moisescu, Titus: *Colinde.* Buc. 1980. Uo. 6. sz. Könyvtár c. melléklet 2. sz. 29–30.
379. *Anyanyelve: a román népzene.* H. XII(1981). 37. sz. 7. – Enescu, George.
380. *Találkozások.* Bdolg. 1981. 197–208. – Bartók és Enescu. R. és n. kiv. L. még 38. és 525. sz.

MITRULY MIKLÓS

381. *Adalékok a román–magyar népköltészeti kapcsolatok kérdéséhez* (Motívum- és balladaátvétel a román folklórból). StUBB. Phil. [VII] (1962). Fasc. 2. 67–81. – R, o. és fr. kiv.
382. *Contributions à la question de l'origine du type de bailade de la belle-mère cruelle.* AE. XIV(1965). 191–195.
383. Ism. Fochi, Adrian: *Miorița.* Tipologie, circulație, geneză. Buc. 1964. NyIrK. IX(1965). 200–204. L. még 123. sz.

MÓZES TERÉZ

384. *Portul în regiunea noastră.* Cr. XIII(1958). 9. sz. 2.
385. *Ceramica populară din regiunea Crișana.* (Arta populară din regiunea Crișana, I.) Oradea 1967. 362 l. – Társsz. Florescu, Florea Bobu. Fr, o, a. és n. kiv.
386. *Portul popular femeiesc din bazinul Crișului Repede.* Oradea 1968. 64 l. – Fr, n, a. és o. kiv.
387. *Din experiența Muzeului județean Oradea. Sistemul de evidențe, științifică a secției de etnografie.* RMM. V(1968). 213–216.
388. *Ceramica populară din Bîrsa – Die Bauernkeramik in Bîrsa.* Cibinium [III] (1969). 131–139.
389. *La muzeul județean. Noua secție de artă populară.* Șezătoarea. Supl. de etnografie și folclor al revistei Familia. V(1969). 11. sz. 3.
390. *Considérations sur la décoration de la ceramique populaire dans la région des Criș.* Revue roumaine d'histoire de l'art. Série beaux arts VII(1970). 85–91.
391. *Ornamentarea sumanelor din Țara Crișurilor.* Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică XVII(1970). 127–135.
392. *Aprovizionarea cu apă potabilă a populației rurale din Oltenia subcarpatică și Banat.* RMM. VII(1970). 444–446.
393. *Principii și metode noi în organizarea științifică a colecției de artă populară = Centenar muzeal orădean.* [Oradea] 1972. 111–120.
394. *Bemutatjuk a Körös-vidéki Múzeum néprajzi osztályát.* F. XXVII (1972). 115. sz. 3; 162. sz. 3; 167. sz. 3; 179. sz. 2; 185. sz. 3; 191. sz. 3; 208. sz. 3.

- 395.A *Körös-vidéki Múzeum, néprajzi osztályának történetéből.* Uo. 226. sz. 3. – Társsz. Godea, Ioan.
- 396.Muzeul Țării Crișurilor. *Ghidul secției de etnografie.* Oradea 1973. 96 l. – Társsz. Godea, Ioan. Fr. kiv.
- 397.Tipologia portului popular din Țara Crișurilor. Bih. I(1973). 77–91.
- 398.*Ceramica din Țara Bihariei = Zilele folclorului bihorean.* Ediția a II-a și a III-a. Oradea 1973. 63–76.
- 399.*Colaborarea dintre muzeograf și arhitect în organizarea unui muzeu modern.* RMM. X(1973). 459–461.
- 400.*Néprajz, népművészet.* BN. 1973 júliusi sz. 14–16.
- 401.*Monumente etnografice = Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă în județul Bihor* (borítécím: Repertoriul monumentelor din Bihor). Oradea 1974. 258–319. – Társsz. Godea, Ioan; Grigorescu, Elena; Rom, Letiția; Sasu, Ecaterina; Tóth Zsuzsa.
- 402.*Portul popular din bazinul Crișului Alb.* Oradea 1975. 168 l. + 150 tábla + 2 l. + 2 térvázlat. – N. és fr. kiv.
- 403.*Tipologia croiului cămășilor femeiești din Țara Crișurilor.* RMM. XII(1975). 1. sz. 71–75.
- 404.*Importanța codificării informațiilor în munca de muzeu.* Uo. XIII(1976). 5. sz. 41–45. – Fr. kiv.
- 405.*Portul popular din Țara Crișurilor.* Rezumatul tezei de doctorat. Buc. 1977. 30 l.
- 406.*Codificarea unor categorii de obiecte etnografice.* RMM. XIV(1977). 7. sz. 38–43. – Fr. kiv.
- 407.*Körösvidéki román irhabundák.* KÉvk. 1979. 250–254.
- 408.*Contribuții la studiul și analiza structurală a hainelor de lână din România.* Analele Banatului. Etnografie, I. Timișoara 1981. 43–67.

NAGY OLGA

- 409.*Lüderc sógor.* Erdélyi magyar népmesék. Buk. 1959. 5, 9, 24, 114. és 212–213.
- 410.*Variantele românești și maghiare ale basmului „Dracul ispășește” (Aa–Th 810A).* REF. XIII(1968). 81–93. – Társsz. Markel, Hanni.
- 411.*Concretizări de timp și spațiu în basmele din Valea Gurghiului.* Uo. 531–543. – Fr. kiv.
- 412.*Arta povestitului și vârsta povestitorilor.* Uo. XIV(1969). 263–269. – Társsz. Pop, Dumitru. Fr. kiv.
- 413.*Obiceiul povestitului și transmiterea basmului.* AMETr. 1971–1973, 603–610. – N. kiv.
- 414.*A táltos törvénye.* Népmese és esztétikum. Buk. 1978. 360 l. – R, n. és a. kiv.
L. még 103. és 564. sz.

OLOSZ KATALIN

- 415.*Magyargyerőmonostori népköltészet.* A szöveggyűjtemény ~, a dallamgyűjtemény Almási István munkája. Buk. 1969. 36–38, 260–261. és 268–270.
- 416.*Reflexe folclorice române în creația poetică populară din Mănăști-*

reni (jud. Cluj) = Studii de istorie, filologie si istoria artei. Buc. 1972. 299–322. – O. kiv.

417.*Csillagfaragók.* VZ. XXIV(1972). 131. sz. 4. – Ism. Banner Zoltán: *Csillagfaragók.* Népi alkotók, naiv művészek. Buk. 1972.

418.*Folclorul românesc în preocupările Asociației de istorie și arheologie din județul Hunedoara (1880–1918) = Studii și cercetări de științe sociale.* Buc. 1977. 175–192. – O. kiv.

L. még 208. és 214. sz.

PÉNTEK JÁNOS

419.*Román eredetű elemek Gvadányi munkáiban.* NyIrK. XI(1967). 13–23. – R. kiv.

420.*Egy háromszéki falu népi növényismerete.* Ethn. LXXXVII(1976), 203–225. – Társsz. Szabó T. E. Attila. A. kiv.

421.*Tájékoztató mutató egy népi növényismereti gyűjtésből.* NyIrK. XX(1976). 52–60. – Társsz. Szabó T. E. Attila. R. kiv.

422.*Virágnyelv – virágének.* Tett II(1979/3). sz. 15–20.

423.*Az alakor (Triticum monococcum L.) Erdélyben.* Ethn. XCII(1981). 259–277. – Társsz. Szabó Attila. N. kiv.

L. még 507, 510, 513. és 514. sz.

PETKES JÓZSEF

424.*A vámfalvi kerámia.* ISz. XVIII(1970). 12. sz. 889–890.

425.*Bükkaljai szöttesek.* SzH. VIII(1975). 13. sz. 5.

426.*Avasi tarisznya.* Uo. 16. sz. 5.

427.*Szöttesek világa.* Uo. 17. sz. 5.

428.*Bükkaljai fafaragás.* Uo. 28. sz. 5.

429.*Faragott oszlopok.* Uo. 29. sz. 5.

430.*Madarak a szöttesek világában.* Uo. IX(1976). 39. sz. 3.

431.*Vámfalvi kerámia.* Uo. 140 sz. 3.

432.*A Necopoi-i fafaragások vallomása.* Uo. X(1977). 96. sz. 3.

433.*Szöttesek világa.* Uo. 174. sz. 3.

434.*Népi építkezés megyénkben.* Uo. 203. sz. 3.

435.*Kútformák.* Uo. XI(1978). 167. sz. 3.

436.*Szöttezminták.* Uo. XIII(1980). 28. sz. 3.

437.*A falusi konyhák munkaeszközei.* Uo. 243. sz. 3.

438.*Szatmár vidéki hagyományos szőlőprések.* FDN. XXXVII(1981). 33. sz. 4.

439.*Mészégetés a bihari hegyekben.* Uo. 39. sz. 6.

440.*Szatmár vidéki szöttesek.* Uo. 40. sz. 4.

441.*Szatmár vidéki sütőkemencék.* Uo. 44. sz. 8.

442.*Sütőkemencék.* SzH. XIV(1981). 14. sz. 3.

443.*Avasi motívumok.* Uo. XV(1982). 7. sz. 3. – Kerámia és szöttek.

RÁCZ GÁBOR

444.*Népgyógyászati adatok az Aranyos völgyéből.* Gyógyszerészeti Ért. II(1957). 2. sz. 15–16. – R. kiv.

445.*Experimentelle Forschungen und Bestätigung der Wirksamkeit einiger in der rumänischen Volksmedizin verwendeten pflanzlichen*

- Drogen = XVIIIe Congrès International des Sciences Pharmaceutiques.* Bruxelles 1958. 22.
446. *Considerații asupra valorii plantelor întrebuințate în medicina populară.* Farm. VIII(1960). 97–104.
447. *Plantele folosite în scopuri medicinale la localnicii comunei Pojorîta (Regiunea Suceava).* CB. [I] (1957–1959). 1960. 207–218. – Társsz. Ilieș, Gavril. O. és a. kiv.
448. *Considerații asupra valorii plantelor întrebuințate în medicina populară din Moldova.* Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Secț. II. VI(1960). 4. sz. 167–176. – Társsz. Ilieș, Gavril. O. és a. kiv.
449. *Noi contribuții la cunoașterea plantelor folosite în scopuri medicinale de localnicii comunei Pojorîta (Regiunea Suceava).* CB. II(1963). Partea II. 269–278. – Társsz. Ilieș, Gavril. O. és a. kiv.
450. *Considerații privind valoarea terapeutică a unor diuretice de origine vegetală întrebuințate în medicina populară română.* RM. X(1964). 345–349. Társsz. Lázár-Szini Karola. O. és fr. kiv.
451. *Plante folosite în medicina populară românească în tratamentul helmintiazelor.* Farm. XIV(1966). 589–594. – Társsz. Spielmann József, Lázár-Szini Karola.
452. *Plante folosite în medicina populară din bazinul superior al Trotușului (Ghimeș) = Plantele medicinale din flora spontană a Bazinului Ciuc.* Miercurea-Ciuc 1968. 171–175. – Társsz. Holló Gábor.
453. *Les plantes utilisées dans la médecine populaire roumaine dans le traitement des helminthiases.* VGPh. XXXII(1969). 141–147. – Társsz. Spielmann József, Lázár-Szini Karola.
454. *A román népgyógyászatban epe- és májmegbetegedésekben használt növények.* OSz.XV(1969). 246–249. – Társsz. Spielmann József, Lázár-Szini Karola, Orbán János. O. és a. kiv.
455. *Remedii vegetale utilizate în medicina populară românească în afecțiuni hepato-biliare.* RM. XV(1969). 250–253. – Társsz. Spielmann József, Lázár-Szini Karola, Orbán János.
456. *Studies on the hypotensive effect of plants applied in the Rumanian folk medicine = Internationales Symposium „Fortschritte auf dem Gebiet des Pflanzenheilmittels”.* Poznan 1970. 49. – Társsz. Rácz-Kotilla Erzsébet, Zágony Elemér.
457. *Valoarea terapeutică a unor diuretice de origine vegetală întrebuințate în medicina populară românească = Mpr.* 81–94. – Társsz. Lázár-Szini Karola. Fr. kiv.
458. *Plantele folosite în medicina populară de pe versanții vestici ai munților Harghita.* Al. II(1970). 75–81. – Társsz. Csédy Károly. M. kiv.
459. *Pflanzliche Heilmittel, die in der rumänischen Volksmedizin zur Behandlung der Krankheiten der Leber und Gallenwege verwendet werden = XXIIe Congrès International d’Histoire de la Médecine.* Buc.–Constanța 1970. 177–178. Társsz. Spielmann József, Lázár-Szini Karola.
460. *Medizinal Plants employed in Transilvania in the beginning of the 19. Century = Congressus Internationalis Historiae Phar-*

- maziae*. Pragae 1971. Abstracts, 31. – Társsz. Spielmann József, Szőkefalvi Nagy Zoltán.
461. *A népgyógyászatban alkalmazott növények és gyakorlati jelentőségük*. Gyógyszerészet XVII(1973). 2. sz. 67–68.
462. *A népi növényismeret egyes kérdései Kovászna megyében = Kovászna megye gyógynövényei*. Sepsiszentgyörgy 1973. 217–220. – Társsz. Kisgyörgy Zoltán.
463. *Acțiunea farmacodinamică a unor remedii vegetale folosite în medicina populară românească – L'action pharmacodynamique de quelque remèdes végétaux utilisés dans la médecine populaire roumaine = Probleme de etnologie medicală*. Cluj 1974. 104–110. – Társsz. Rác-Kotilla Erzsébet.
464. *A népgyógyászatban használt növények = ~* – Laza, Aristide-Coiciu, Evdochia: *Gyógynövények*. Buk. 1975. 48–50.
465. *Plantele folosite în medicina populară = Laza, Aristide~: Plante medicinale și aromatice*. Buc. 1975. 38–40.
466. *Experimenteller Beweis der Wirkung einer in der rumänischen Volksmedizin verwendeten anthelmintischen Pflanze: Achillea crithmifolia W. et K. = XXVIth International Congress of the History of Medicine*. Plovdiv 1978. II. 20–25. – Társsz. Rác-Kotilla Erzsébet.
467. *Népgyógyászati értékeink*. KÉvk. 1979. 131–157.
468. *A népgyógyászati adatok értékelése = Népi gyógyítás Magyarországon*. Orvostört. Közl. Suppl. 11–12. Bp. 1979. 51–60. – A. kiv.
469. *Trichomonazide und anthelmintische Wirkung in der rumänischen Volksmedizin verwendeten Pflanzen*. *Planta Medica* XXXIX(1980). 3. sz. 257. Társsz. Fazakas Béla, Rác-Kotilla Erzsébet.
470. *A Pharmacotaxonomic Approach to the Classification of Plants used in Ethnomedicine = International Congress for the History of Pharmacy*. Bp. 1981. 79. – Társsz. Rác-Kotilla Erzsébet.
L. még 472, 474, 498, 499, 501, 502. és 504. sz.

RÁCZ-KOTILLA ERZSÉBET

471. *Az Achillea crithmifolia W. et K. virágzatok féregűző hatása*. OSz. X(1964). 178–180. – Társsz. Fazakas Béla. O. és a. kiv.
472. *A népgyógyászatban használt néhány növény diuretikus hatásáról*. Uo. XI(1965). 396–397. – Társsz. Fórika Margit, Rác Gábor. O. és a. kiv.
473. *Acțiunea antihelmintică a unor remedii vegetale utilizate în medicina populară*. Farm. XVII(1969). 479–482. – Társsz. Fazakas Béla. O. és fr. kiv.
474. *A népgyógyászat – mint a népzene*. H. VII(1976). 2. sz. 10. – Társsz. Rác Gábor.
L. még 456, 463, 466, 469. és 470. sz.

RÁDULY JÁNOS

475. *Ism. mint 383. sz.* TÚ. VIII(1964) 34. sz. 8.
476. *Folklórtörténeti munka*. Uo. XIII(1969). 16. sz. 4. – *Ism. Vrabie*,

Gheorghe: *Folcloristica română*. Evoluție, curente, metode. Buc. 1968.

L. még 145, 159. 160, 176. és 208. sz.

RÉTHY ANDOR (1904–1972)

477.*Ion Creangă magyarul*. Ut. XIX(1964). 52. sz. 10. – Bibliográfia.

478.[*Vasile*] *Alecsandri magyarul*. Könyvtárosok Tájékoztatója IX(1965). 121–123. – Bibliográfia.

479.*Ioan Slavici – magyarul*. Könyvtári Szemle XI(1967). 31–33. – Bibliográfia.

480.*Petre Ispirescu – magyarul*. Uo. 172–174. – Bibliográfia.

SERES ANDRÁS

481.*Hétfalusi szekeresség*. FDN. XXVI(1970). 35. sz. 7.

482.*Barcaújfalusi fazekasság*. Al. 1971. 387. – R. és n. kiv.

483.*Kik voltak a musztikások?* MT. IV(1971). 323. sz. 7.

484.*Portul popular românesc din Covasna-Voinești*. Cuvîntul nou VII(1974). 1160. sz. 2. és 1166. sz. 2.

485.*Molnárok, ványolók, olajütők, kásatorók*. MT. VII(1974). 1239. sz. 5.

486.*Hétfalusi „csángó bútor”*. ND. 1976. 103–104.

487.*Az ifjúság téli mulatsága Bodza, Barcaság, Erdővidéken, valamint a Nagyküüllő, Nyikó és Homoród mentén*. Al. VIII–IX(1976–1977). 329–342. – R. kiv.

488.*Fîrtație, surăție*. REF. XXIV(1979). 219–224.

489.*A fogaraszöldi népi fazekasságról*. ND. 1980. 92, 93, 97, 99.

490.*Erdők, vizek csodás lényei Háromszéken és a környező vidékeken*. Uo. 1981. 191–192.

SPIELMANN JÓZSEF

491.*Román–magyar orvosi kapcsolatok a múltból*. OSz. I(1955). 16–23. – Társsz. Bologa, Valeriu L.

492.*Din trecutul legăturilor medicale româno–maghiare*. RM. I(1955). 17–24. – Társsz. Bologa, Valeriu.

493.*Date despre viața poporului român în opera lui Mátyus István*. Viața medicală V(1958). 951–956.

494.*Nicolae Manolescu și popularizarea problemelor alimentației raționale în mediul rural = Chipuri și momente din istoria educației sanitare*. Buc. 1964. 197–205.

495.*Empirikus elemek a román népi szervterápiában*. OSz. X(1964). 219–222. – O, a. és fr. kiv.

496.*Despre unele elemente empirice în organoterapia populară românească*. RM X(1964). 231–234. – O, a. és fr. kiv.

497.*Über einige empirische Elemente in der rumänischen volksmedizinischen Organotherapie – Comunicări românești prezentate la cel de al 19-lea Congres International de Istoria Medicinii*. Bazei 1964. Buc. 1964. 36–44.

498.*A román népi orvoslásban használt néhány antibiotikus hatású gyógynövény terápiás értékéről*. OSz. XI(1965). 215–218. – Társsz. Rácz Gábor. O, a. és fr. kiv.

499.*Despre valoarea terapeutică a unor produse vegetale cu acțiune*

- antibiotică utilizate în medicina populară românească*. RM. XI(1965). 221–225. – Társsz. Rácz Gábor. O, a. és fr. kiv.
500. *Über einige empirische Elemente der volksmedizinischen Organotherapie der Rumänen*. Medizinhistorisches Journal III(1968). 206–211.
501. *La valeur thérapeutique des quelques produits végétaux utilisées dans la médecine populaire roumaine*. VGPh. XXXII(1969). 159–164. – Társsz. Rácz Gábor.
502. *Despre valoarea terapeutică a unor produse vegetale utilizate în medicina populară românească = Mpr.* 68–69. Társsz. Rácz Gábor. Fr. kiv.
503. *Elemente empirice în organoterapia populară românească*. Uo. 71–76. – Fr. kiv.
504. *Plantele medicinale folosite în Transilvania la începutul secolului al XIX-lea*. Farm. XIX(1971). 175–179. – Társsz. Rácz Gábor, Szőkefalvi Nagy Zoltán. Fr, n. a, és o. kiv.
L. még 451, 453–455, 459. és 460. sz.

SZABÓ (T. E.) ATTILA

505. *Alexandru Borza etnobotanikai munkássága*. M. XXV(1972), 1. sz. 46–47.
506. *Etnobotanika Romániában*. Jóbarát VI(1972). 4. sz. 9.
507. *Népi növényismereti gyűjtés*. Tájékoztató és szemelvények. M. XXVII(1974). 3. sz. 51. – Társsz. Péntek János.
508. *A természettudományok és a néprajz határán*. ND. 1976. 36–40.
509. *Regional variability in Phasoleus Vulgaris L.* NBHA. IX(1978). 73–78. – Társsz. Dankanits László.
510. *Kerti virágok és dísznövények Kalotaszegen*. ND. 1980. 100–114. – Társsz. Péntek János.
511. *Retired contributors of the Agrobotanical Garden: Vasile Velican*. NBHA. XI(1981). 95–97.
512. *Problems of genetic erosion in Transylvania. Romania*. Die Kulturplanze XXIX(1981). 47–62. – N. és o. kiv.
513. *A burgonya*. M. XXXIV(1981). 1. sz. 43–45. és 2. sz. 45–47. – Társsz. Péntek János.
514. *A bab és a paszuly*. Uo. 10. sz. 39–42. és 11. sz. 44–46. – Társsz. Péntek János.
L. még 420, 421. és 423. sz.

SZENIK ILONA

515. *Curs de folclor muzical*. Partea I. Buc. 1963. 432 l. – Társsz. Nicola, R. Ioan; Mîrza, Traian.
516. *Structura formei în cîntecul popular*. LM. [I](1965). 141–154, – O, fr, n. és ol. kiv.
517. *Amplificarea strofei melodice în unele tipuri ale cîntecului propriu-zis*. Uo. III(1967). 105–124. – Fr, o. és n. kiv.
518. *Înrudiri tipologice în cîntecul propriu-zis*. Uo. IV(1968). 107–119. – Fr, o. és n. kiv.
519. *Curs de folclor muzical*. Partea a II-a. Genuri și repertorii. Vol. I. [Cluj] 1969. 240 l. – Név nélkül. Társsz. Mîrza, Traian.

520. *Melodiile rituale de înmormântare din ținutul Năsăudului*. LM. V(1969). 94–111. – Fr, o. és n. kiv.
521. *Structura ritmică în cântecul propriu-zis de stil modern și nou*. Uo. VI(1970). 133–147. – A, fr, o. és n. kiv.
522. *Apartenența tipologică a unor melodii de colindă*. Uo. VII(1971). 111–124. – A, fr, o, n. és ol. kiv.
523. *Kutatás és módszer*. Bdogl. 1974. III–137. – Bartók román népdalrendszerezése. R, n. és a. kiv.
524. *Adalékok egy sirató-típus dallamrokonságához*. Zi. 1977. 53–86.
525. *Folclor muzical din zona Huedin – Huedin [Bánffyhungary] környéki népzene*. Cluj-Napoca 1978. 504 l. – Társsz. Mírza, Traian; Petrescu, Gheorghe; Dejeu, Zamfir és Bejinariu, Mircea. N, o, fr. és a. kiv. Ism. László Ferenc: *Együtt – a kölcsönösben*. El. XXXIV (1980). 9996. sz. 2.
526. *Melodiile Mioriței în bazinul someșean*. Sm. I(1978). 168–172. – Fr. kiv.
527. *Aspecte bilingve în bocetele din Cîmpia Transilvaniei*. Uo. 173–178. – Fr. kiv.
528. *Tipologia melodică folclorică în lumina variabilității și stabilității*. LM. X–XI(1979). 259–289. és XII–XIII(1979). 291–309. – Fr, n. és a. kiv.
529. *Pe marginea înrudirilor unei melodii din Codicele Caonian*. Sm. II(1979). 99–102. – Fr. kiv.
530. *Semnificația etnomuzicologică a Mioriței*. Teză de doctorat. Rezumat. Cluj-Napoca 1980. 30 l.
531. *Béla Bartók și unele probleme ale cercetării muzicii populare instrumentale*. AF. II(1981). 28–43. – N. kiv.
532. *Pe marginea unor parodii de bocet*. Sm. III(1979–1980). 1982. 70–74. – Fr. kiv.
533. *Kutatás és módszer, II. A hangszeres zenéről*. Bdogl. 1981. 1982. 147–174. – Mint 523. sz. R. és n. kiv.

SZENTIMREI JUDIT

534. *Tipurile de țesut; Tehnicile de ales = Arta populară din Valea Jiului*. Buc. 1963. 219–224. – Név nélkül.
535. *Közülük való vagyok...* Ut. XXI(1966). 9. sz. 9. – Brâncuși.
536. *Készülődés nemzetközi értekezletre*. Uo. 21. sz. 1. – A szabadtéri néprajzi múzeumok szakembereinek találkozója Bukarestben.
537. *Mindnyájan egy nyelvet beszélünk*. Uo. 38. sz. 9. – Mint előbb.
538. *Hurkolt gyapjú párna vagy takaró készítése*. DN. XXIV(1968). 6. sz. 30–31. – Murea, Tanța munkája, Bodzaforduló.
539. *Szálánvarrott női inghímzés Lónán*. Uo. 9. sz. 25. – Moraru, Florica munkája.
540. *Szabadtéri néprajzi múzeumok...* UtÉvk. '72. 220–222.
541. *Țesături și cusături ceangăiești; Broderii și împletituri ceangăiești = Țara Bîrsei, II*. Buc. 1974. 327–330. és 363–365.
542. *Szöttések, varrottások, hímzések – Kós Károly–Nagy Jenő; Moldvai csángó népművészet*. Buk. 1981. 177–359. – Ism. Beke György. Ut. (XXXVI). 1981. 48. sz. 1–3.

TARISZNYÁS MÁRTON (1927–1980)

543. *Vándorpásztorok nyomában*. VZ. XIII(1964). 81. sz. 4.
544. *Contribuții la grădinăritul de varză practicat la Lăzarea și Voșlobeni = Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor*. Etnografie și artă populară. 1966. Buc. 1972. 144–151.
545. *O expoziție de ceramică populară românească*. RMM. III(1966). 458. – A Gyergyószentmiklósi Múzeumban.
546. *A szárhegyi és vaslábi káposztatermelés népi hagyományai*. FDN. XXIV(1969). 39. sz. 7.
547. *Drumurile milenare ale mioarelor*. Inf. Harg. II(1969). 361. sz. 2.

TÓFALVI ZOLTÁN

548. *A népi tánc – közügy!* A Hét kerekasztal-megbeszélése Marosvásárhelyen. H. VIII(1977). 36. sz. 2. és HÉvk. 1980. 124–132.
549. „*Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni.*” Látogatás Bandi Dezsónél. HÉvk. 1978. 127–130.
550. *Adevăratul Corund*. Flacăra XXVIII(1979). 12. sz. 18.
551. *Privire generală asupra istoricului olăritului din Corund – A korondi fazekasság rövid áttekintése = Ceramica din Corund – A korondi kerámia*. Miercurea-Ciuc–Csíkszereda 1981. 11–30. – N. kiv.

TÓTH ZSUZSA (1943–1982)

552. *Contribuții la cunoașterea meșteșugurilor din Bihor. O familie veche de olari orădeni – Contribuții la cunoașterea etnografiei din Țara Crișurilor*. Oradea 1971. 111–125. – A kiv.
553. *Muzeul orădean și preocupările etnografice între anii 1872–1972 – Centenar muzeal orădean*. [Oradea] 1972. 69–75.
554. *Cu privire la prima colecție etnografică a muzeului orădean*. Bih. [I] (1973). 139–161.
555. *Tîrgurile din Oradea*. Uo. II(1974). 83.–106; IV(1976). 125–160. és VI(1978). 105–148. – A. kiv.
556. *Ceramica veche din Vama din colecțiile Muzeului Țării Crișurilor*. Uo. VII–VIII(1980). 107–202. – Fr. kiv.
557. *Ceramică țărănească din Ineu (jud. Arad) în colecția Muzeului Țării Crișurilor*. Uo. IX(1981). 115–159. – Fr. kiv.
L. még 401. sz.

VITA ZSIGMOND

558. *A csömör orvosi és népi gyógyítása a XVII–XIX. században*. Orsz. Orvostört. Könyvt. Közl. 34. Bp. 1965. 31–35.
559. *Sombori László román siratóverse*. Ut. XXV(1970). 41. sz. 8.
560. *A román népi élet Jókai anekdotáiban*. Al. X–XI(1980). 287–293 – R. kiv.

VÖÖ GABRIELLA

561. *Omori néphagyományok Rózsa Sándorról és Petru Manturól*. NyÍrk. VIII(1964). 59–68. – R. kiv.
562. *Două variante maghiare ale unui basm din Ispirescu*. REF. XII(1967) 389–396.

563. *Egy román mesemondó kétnyelvű meseváltozatai.* NyIrK. XIV(1970). 121–132. – R. kiv.
564. *Román hatások = A mesemondó Jakab István.* A meséket gyűjtötte és lejegyezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Nagy Olga és ~. Buc. 1974. 90–104. – R. kiv.
565. *Probleme actuale ale folcloristicii maghiare din Transilvania – Cursul de vară internațional.* Civilizația românească – Civilizația universală. Cluj-Napoca 1977. 53–55.
566. *La transposition artistique des contes populaires par un narrateur bilingue.* AMETr. 1978. 407–419. – R. kiv.
567. *Structura snoavei populare.* Cu privire specială asupra repertoriului românesc, maghiar și săsesc din Transilvania. AF. I(1980). 79–92. – Társsz. Markel, Hanni. N. kiv.
568. *A kölcsönhatások vizsgálatának módszerei és eredményei a romániai folklorisztikában – A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai.* Bp.–Békéscsaba 1981. 251–257.
569. *Modele cognitive și artistice într-un ecosistem: Cheile Turzii.* AF. II(1981). 215–233. – Társsz. Iștoc, Lucia. N. kiv.

NÉVMUTATÓ

Ács Károly 77, 142	Bod Péter 321
Albert Ernő 192	Bologa, Valeriu L. 491, 492
Alecsandri, Vasile 141, 143, 478	Borza, Alexandra 505
Alexandru, Tiberiu 327	Brauner, Harry 362
Almási István 1–16, 415	Brăiloiu, Constantin 12, 13, 16, 42, 331, 358
Antal Árpád 139, 175	Brâncuși, Constantin 351, 535
Bach, Johann Sebastian 351	Brediceanu, Tiberiu 344, 349
Balázs Lajos 17, 18	Bura László 49, 50
Bandi Dezső 549	Budai-Deleanu, Ion 317
Banner Zoltán 417	Caudella, Philipp 359, 369
Barabás László 19, 20, 358	Coiciu, Evdochia 464
Barcza János 97	Cosma, Augustin 60
Bartók Béla 10, 12–14, 16, 38, 42, 43, 45–47, 168, 174, 181, 182, 205, 209, 242, 318, 324, 325, 328–335, 338, 339, 342, 343, 346, 347, 352, 353, 358, 360, 367, 368, 370–373, 380, 523, 531, 533	Creangă, Ion 21, 22, 115, 137, 259, 260, 267, 477
Bălan, Ion Dodu 145	Crișan, Ion 123
Bănățeanu, Tancred 294	Csedő Károly 458
Bărbulescu, Corneliu 123	Cseke Péter 30, 51–65
Bejinariu, Mircea 525	Csokonai Vitéz Mihály 309
Beke György 21–40, 176, 200, 542	Dani János 66, 67
Bem apó 121, 218	Dánielisz Endre 68–76, 129
Benedek Elek 112, 127, 163, 165, 310	Dankanits László 509
Benkő András 41–48	Dávid András 323
Beu, Octavian 334, 358, 360	Dávid Gyula 77, 78
Bianu, Ioan 325	Debreczeni Márton 66
Birtalan József 88	Dégh Linda 217
Bîrlea, Ion 344	Dejeu, Zamfir 525
Bîrlea, Ovidiu 326, 357	Demény István Pál 79, 80
	Domby Imre 81–85
	Domokos István 86–89

- Eminescu, Mihai 136
 Enescu, George 41, 379, 380
 Engel Károly I. Köllő Károly
 Faragó József 40, 90–229, 244
 Fazakas Béla 469, 471, 473
 Fazekas Mihály 97, 132, 149, 166, 187, 207
 Florescu, Florea Bobu 385
 Flueraş, Gheorghe 11
 Fochi, Adrian 383, 475
 Fórika Margit 472
 Gazda Klára 230–232
 Gănău, Ştefan 36
 Giurchescu, Anca 250, 251
 Godea, Ion 395, 396, 401
 Goga, Octavian 52
 Grănescu, Haralambie 23, 186
 Grigorescu, Elena 401
 Gvadányi József 419
 Gyulai Pál 212
 Herrmann Antal 277
 Herţea, Iosif 5
 Holló Gábor 452
 Hornyák József 263
 Hoţopan, Alexandra 69
 Hrib, Toader 24, 57
 Ilieş, Gavril 444–446
 Imreh István 233–241
 Ipsilanti, Alexandra 108
 Isac, Emil 52
 Ispirescu, Petre 154, 254, 255, 480, 562
 Iştoc, Lucia 569
 Jagamas János 105, 242–246
 Jakab István 564
 Jókai Mór 560
 Jósika Miklós 315
 Kájoni [János] kódex 529
 Kaszab Elek I. Cseke Péter
 Kazinczy Ferenc 216
 Kelemen Ferenc 247–253
 Kerekes György 159, 254, 255
 Kerekes Izsák 79
 Keszeg Vilmos 256, 257
 Kisgyörgy Zoltán 462
 Kiss Jenő 25–27, 125, 159, 176, 200, 208, 258–267
 Kocziány László 319
 Kocsis Lajos 9
 Kónya Adám 268–271
 Koppándi Sándor 227, 228
 Kós Károly 55, 272–305, 542
 Kósa György 339, 345
 Kovács Agnes 94
 Kovács György 52
 Köllő Károly 159, 176, 200, 208, 306–323
 Köpeczi Béla 26, 27
 Kriza János 135, 139, 175
 Kurcsi Minya 217
 László Ferenc 38, 324–380, 525
 László király 80
 Laza, Aristide 464, 465
 Lázár-Szini Karola 450, 451, 453–455, 457, 459
 Mailand Oszkár 222, 226
 Manolescu, Nicolae 494
 Mantu, Petru 561
 Markel, Hanni 410, 567
 Marosi Barna 30
 Marosi Péter 264
 Mátyás Dénes 164, 193
 Mátyus István 493
 Medan, Virgil 364
 Mikszáth Kálmán 311
 Mitruely Miklós 123, 381–383
 Mírza, Traian 515, 519, 525
 Moisescu, Titus 378
 Moraru, Florica 539
 Moraru, Mihai 322
 Mózes Teréz 384–408
 Murea, Tanţa 538
 Mureşan, Camil 236, 237
 Nagy Géza 160
 Nagy Jenő 215, 542
 Nagy Olga 103, 409–414, 564
 Nicola, Cornelia 358
 Nicola, R. Ioan 356, 515
 Niculescu-Varone, G. T. 252, 253
 Olosz Katalin 208, 214, 415–418
 Oprea, Ion 247
 Orbán János 454, 455
 Papadima, Ovidiu 23, 186
 Pavel, Constantin 353, 358
 Pavelescu, Gheorghe 272
 Péntek János 419–423, 507, 510, 513, 514
 Petkes József 424–443
 Petrescu, Gheorghe 525
 Plugor Sándor 208
 Pop, Dumitru 313, 412
 Pop-Reteganul, Ion 39, 160, 184, 306, 307
 Rácz Gábor 444–470, 472, 474, 498, 499, 501, 502, 504
 Rácz-Kotilla Erzsébet 456, 463, 466, 469, 470–474
 Ráduly János 145, 159, 160, 176, 208, 475, 476
 II. Rákóczi Ferenc 210
 Rădăşanu, Mureş 247
 Rom, Letiţia 401
 Réthy Andor 477–480
 Rózsa Sándor 561
 Sadoveanu, Mihail 99, 117, 156, 175
 Sasu, Ecaterina 401
 Satie, Erik-Alfred-Leslie 351
 Seres András 481–490
 Slavici, Ioan 479
 Sombori László 172, 559
 Someşan, Ion 49
 Sütő András 26–28
 Spielmann József 451, 453–455, 459, 460, 491–504
 Szabédi László 31–33, 35
 Szabó T. Attila 139, 175

Szabó (T. E.) Attila 420, 421, 423, 505–514	Tóth Zsuzsa 401, 552–557
Szenik Ilona 515–533	„Țiriac, Constantin” 354, 358
Szentimrei Judit 534–542	Vámszer Géza 215
Szeszka Erdős Péter 239	Velculescu, Catalina 322
Szőkefalvi Nagy Zoltán 460, 504	Velican, Vasile 511
Șăineanu, Lazăr, 220	Veress Ferenc 34
Șolcan, Petrea Crețul 190, 200, 214	Veress Sándor 29
Ștefan cel Mare 109	Vida Géza 51
Taloș, Ion 19, 336	Vita Zsigmond 558–560
Tarisznyás Márton 543–547	Vöö Gabriella 561–569
Todor, Avram P. 97	Vöö István 73
Tófalvi Zoltán 548–551	Vrabie, Gheorghe 476
Toldalagi 241	Zágoni Elemér 456
Tordai Zádor 78	Zeyk János 140, 313

A NÉPISMERETI DOLGOZATOK ÖT KÖTETÉNEK SZERZŐI MUTATÓJA

- Mindenik dolgozat címe után a megjelenés éve és a dolgozat lapszáma.
- Dr. ANTAL IMRE (Csíkszereda – 4100 Miercurea Ciuc. Str. Grivița Roșie nr. 1.)
Udvarlás és leánykérés Gyimesben, 1983. 141–149.
- Dr. BALÁZS LAJOS (Csíkszereda – 4100 Miercuria Ciuc. Str. Liliacului nr. 9.)
A csíkszentdomokosi lakodalmi perec, 1976. 142–146; Párvalasztás Csíkszentdomokoson, 1981. 129–137.
- BALAZSI DÉNES (Székelyszentlélek – 4168 Bisericani, nr. 147. Jud. Harghita.)
Zsúpfedés a Nyikómentén, 1983. 107–127.
- Dr. BÁNYAI JÁNOS (1886–1971)
Népies bányászkodás a Székelyföldön, 1981. 39–50.
- BARABÁS LÁSZLÓ (Marosvásárhely – 4300 Țirgu Mureș. Str. Măgurei nr. 5. ap. 18.)
Tavaszi határkerülés a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében, 1980. 203–216; Hesspávázás és királynézés a Sóvidéken, 1981. 160–169.
- Dr. BURA LÁSZLÓ (Szatmárnémeti – 3900 Satu Mare. Str. Ghioceilor nr. 53.)
Egy halódó szatmári kismesterség: a szítakötés, 1976. 112–115; A szatmári kötéverő mesterség, 1980. 75–86; Az utolsó szatmári mézeskalácsos mestersége, 1981. 71–81.
- CSEKE PÉTER (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Gheorgheni nr. 182. ap. 30.)
A Falvak Népe ~ Falvak Dolgozó Népe néprajzi bibliográfiája 1945–1980, 1981. 219–264.
- CSERGŐ BÁLINT (Csíkszereda – 4100 Miercurea Ciuc. Aleea Avîntului nr. 4D. ap. 1.)
A vörösfenyő Küküllőkeményfalva népi növényismeretében, 1978. 40–50.
- DACZÓ ÁRPÁD (Marosvásárhely – 4300 Țirgu Mureș. Str. Libertății nr. 108.)
A gyimesi Babba Mária, 1980. 231–239; A gyimesi rekegő, 1981. 197–201.
- DÁNIELISZ ENDRE (Nagyszalonta – 3650 Salonta. Str. Înfrățirii nr. 1. Jud. Bihor.)
Munkavégző táncszokások Bihardiószegen, 1976. 147–150; Szendrey Zsigmond nagyszalontai évei, 1981. 202–218; Változó nagyszalontai mondavilág, 1983. 166–187.
- Dr. DEMÉNY ISTVÁN PÁL (Csíkszereda – 4100 Miercurea Ciuc. Str. Dózsa György nr. 2.)
A táltos és a garabonciás Arany János műveiben, 1980. 225–230; Kísérlet László király kerlési kalandjának összehasonlító vizsgálatára, 1981. 175–184.
- DUKA JÁNOS (Csíkszereda – 4100 Miercurea Ciuc. Str. Nicolae Bălcescu nr. 13.)
Margittai vásár, 1976. 125–130; Csíkszentlélek tízeseiről, 1978. 186–194.
- Dr. EGYED ÁKOS (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Aleea Tineretului bl. II. ap. 1.)
Tájtörténetírás, 1981. 7–16.
- Dr. FARAGÓ JÓZSEF (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Drăgălina nr. 8. ap. 14.)
Magyardécei bölcsődalok, 1976. 133–141; Legényesték a kalotaszegi Kiskapuson, 1978. 220–231; A mai romániai magyar folklórgyűjtés vázlata, 1980. 14–25; Téli legényünnepek a kalotaszegi Kiskapuson, 1981. 138–159; Adatok a magyar-román néprajzi bibliográfiához 1944–1982, 1983. 188–221. L. még dr. Kós Károly–dr. Faragó József.
- Dr. FERENCZI ISTVÁN (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Dónáth nr. 136.)
Településrégészet és népismeret, 1978. 15–24.
- GAGYI LÁSZLÓ (Etéd – 4189 Atid, nr. 105. Jud. Harghita.)
Régi sajátos foglalkozások Etéden (Sarlókészítés. Orsó készítés. Rézpormosás. Timbora. Vásári kalács és cipő), 1978. 73–90.

- Dr. GAZDA KLÁRA (Sepsiszentgyörgy – 4000 Sfintu Gheorghe. Str. Umbrei nr. 1.)
A sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum néprajzi osztálya, 1976. 47–55; *Munkába nevelődés Esztelneken*, 1978. 208–219.
- GAZDÁNÉ [GAZDA JÓZSEFNÉ] OLOSZ ELLA (Kovászna – 4055 Covasna. Str. Petőfi Sándor nr. 59.)
A széki öltésmódok, 1980. 131–146.
- HAÁZ SÁNDOR (Marosvásárhely – 4300 Tîrgu Mureş. Str. Ceahlău nr. 11. ap. 7.)
Zsinóros díszítés a bekecsalji népviseletben, 1978. 129–177.
- HORVÁTH STEFÁNIA (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Al. Vlahtuţă, bl. Lama A. ap. 2.)
Gyermekek néprajzi gyűjtései, 1976. 157–158.
- IMREH BARNA (1908–1982)
Az alsórákosi „sereg”, 1978. 232–237.
- Dr. IMREH ISTVÁN (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Pavlov nr. 61. ap. 11.)
Jegyzetek néprajzról és történelemről, 1976. 30–35.
- Dr. IMREH ISTVÁN–SZESZKA ERDŐS PÉTER (Szabófalva – 5590 Săbăoani. Str. Pionierilor nr. 7. Jud. Neamţ.)
A szabófalvi jogszokásokról, 1978. 195–207.
- ISTVÁN LAJOS (Korond – 4160 Corund, nr. 767. Jud. Harghita.)
A korondi sósvíz és használata, 1978. 101–106; *A korondi hagyományos állattenyésztés köréből*, 1980. 47–59; *Korondi vásárok*, 1981. 118–128.
- KARDALUS JÁNOS (Csíkszereda – 4100 Miercurea Ciuc. Str. Dózsa György nr. 2.)
A homoródalmási mészégetés, 1980. 64–74; *Csíkszentdomokosi faragott fadények*, 1983. 67–81.
- KESZEG VILMOS (Torda – 3350 Turda. Str. Zambilelor nr. 10. bl. V4. ap. 66.)
A mezőségi Detrehemtelep népi gyógyászata, 1981. 97–117; *Nemzszóbeli kommunikáció a mezőségi Detrehemtelepen*, 1983. 133–140.
- KISS ANDRÁS (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Calea Turzii nr. 95.)
A magyarláposi fazekasság, 1976. 158–161.
- KISS ILONA (Petrozsény – 2675 Petroşani. Cart. Venus bl. V. ap. 84.)
A lozsádi rojtok, 1976. 122–124.
- Dr. KÓS KÁROLY (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca, Str. Scărişoara nr. 8. ap. 43.)
Bevezetés, 1976. 5–7; *A romániai magyarság néprajzáról*, 1976. 8–29; *Lápos vidéki szénégetők és szénégetés*, 1978. 64–72; *Eredmények és feladatok a romániai magyar néprajzkutatásban*, 1980. 7–13; *A rajz szerepe a néprajzkutatásban*, 1981. 17–22; *Orosz Endre följegyzései ősi jellegű néprajzi tárgyakról*, 1983. 23–42.
- Dr. KÓS KÁROLY–dr. FARAGÓ JÓZSEF
Előszó, 1978. 5–6; 1980. 5–6; 1981. 5–6; 1983. 5–6.
- KÓSA-SZÁNTHÓ VILMA (Sepsiszentgyörgy – 4000 Sfintu Gheorghe. Str. Puskás Tivadar nr. 32. sc. A. ap. 11.)
A rokonságterminológia városiasodásának folyamata, 1980. 147–159.
- Dr. KOVÁCH GÉZA (2900 Arad. Piaţa Gării bl. F. ap. 15.)
Területmérési rendszerek Arad környékén. Történelmi áttekintés és helyzetfelmérés, 1980. 26–36.
- LAKATOS-BAKÓ MELINDA (Tasnádszántó – 3842 Santău, nr. 353B. Jud. Satu Mare.)
A májusfa Tasnád környékén, 1983. 150–159.
- LŐRINCZI ETELKA (Árapatak – 4018 Araci, nr. 281. Jud. Covasna.)
Fonalfestés és rojtkötés Arapatakon, 1980. 122–130.
- MAJOR MIKLÓS (Szilágynagyfalu – 4783 Nuşfalău, nr. 37. Jud. Sălaj.)
Felső-Berettyó vidéki fejfák, 1978. 238–244.
- MIKLÓSSY V. VILMOS (Csíkszereda – 4100 Miercurea Ciuc. B-dul Frăţiei nr. 16. ap. 14.)
Festőnövények a csíki háziiparban, 1978. 91–100; *Csíki népi sebtapaszkok*, 1980. 60–63.
- Dr. MOLNÁR ISTVÁN (Székelykeresztúr – 4180 Cristuru Secuiesc. Str. Bicazului nr. 19.)

Tájékoztató a néprajzi tárgyak gyűjtéséhez, 1976. 56–68; *A kőrspataki szalmafonás*, 1976. 92–96; *Szolgák és szolgálók bére a Nyárádmentén a XIX. század elején*, 1980. 159–174.

Dr. MOLNÁR JENŐ (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Aleea Tinere-tului bl. II. ap. 4.)

Földrajz és néprajz. Közös feladatok a falukutatásban, 1978. 7–14.

MOLNÁR KÁLMÁN (Székelykeresztúr – 4180 Cristuru Secuiesc. Str. Bica-zului nr. 19.)

A Hargita népi erdőgazdálkodásához, 1978. 34–39.

Dr. MÓZES TERÉZ (Nagyvárad – 3700 Oradea. Str. Iosif Vulcan nr. 10.)

A körösrévi és báródi fazekasságról, 1976. 97–102; *Érmelléki borpincék*, 1981. 51–62.

Dr. NAGY JENŐ (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. 23 August nr. 33. ap. 20.)

Mutatvány egy készülő romániai magyar népi öltözetjegyzékből, 1976. 69–72; *Néprajz és nyelvtudomány*, 1983. 7–22.

NAGY ÖDÖN (Mezőfele – 4320 Cîmpenița, u. p. Ceaușu de Cîmpie. Jud. Mureș.)

Népszokások múltja és jövője Havadon, 1980. 191–202.

OLOSZ ELLA I. GAZDÁNÉ OLOSZ ELLA

PÁLL-GECSE ÉVA (Kézdivásárhely – 4050 Tîrgu Secuiesc. Str. Libertății nr. 4.)

A kézdiszárzapataki fonó emléke, 1983. 128–132.

Dr. PÉNTEK JÁNOS I. dr. SZABÓ ATTILA–dr. PÉNTEK JÁNOS

RAB JÁNOS (Gyergyószentmiklós – 4200 Gheorgheni. Cart. Florilor bl. 41. sc. C. ap. 6.) – TANKÓ PÉTER (Kilyénfalva – 4205 Chilieni, nr. 131. Jud. Harghita.) – TANKÓ MAGDOLNA (uo.)

Népi növényismeret Gyimesbükkön, 1981. 23–38.

RADOVÁN ISTVÁN (Temesvár – 1900 Timișoara. Str. Ion Creangă nr. 11.)

Bánsági magyar népi étkezés a századforduló táján, 1983. 55–66.

RÁDULY JÁNOS (Kibéd – 3289 Chibed, nr. 384. Jud. Mureș.)

Balladaéneklés a kibédi virrasztóban, 1978. 245–251; *A Lenore-monda Kibéden*, 1980. 217–224; *A kibédi szolgák óesztendei búcsúja*, 1981. 170–174; *A két királygyermek balladamotívumai egy kibédi népmesében*, 1983. 160–165.

SERES ANDRÁS (Árkos – 4013 Arcuș, nr. 207. Jud. Covasna.)

Hétfalusi „csángó bútor”, 1976. 103–107; *Erdővidéki szuszékok*, 1978. 118–128; *A fogarasföldi népi fazekasságról*, 1980. 92–99; *Erdők, vizek csodás lényei Háromszéken és a környező vidékeken*, 1981. 185–196.

Dr. SZABÓ ATTILA (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Plopilor nr. 26. ap. 9.) – dr. PÉNTEK JÁNOS (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. 1 Decembrie nr. 14.)

Kerti virágok és dísznövények Kalotaszegen, 1980. 100–114.

Dr. SZABÓ T. E. ATTILA [= SZABÓ ATTILA]

A természettudományok és a néprajz határán, 1976. 36–40.

SZABÓ BÁLINT (Marosvásárhely – 4300 Tîrgu Mureș. Str. 7 Noembrie bl. 68C. ap. 11.)

Az étkezés rendje Nyárádszentimrén, 1981. 82–96.

SZABÓ ZSOLT (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Rákóczi nr. 15.)

Irányított néprajzi gyűjtő-versenyek általános iskolai tanulókkal, 1976. 73–84.

SZÁMADÓ ERNŐ (1907–1983).

Régi ermelléki halászat, 1976. 85–91.

SZÁSZ JUDIT (Petrozsény – 2675 Petroșani. Str. Carpați bl. 4. sc. III. ap. 10.)

A lozsádiak egykori tánca, a lin, 1976. 151–156.

SZÉKELY FERENC (Vadasd – 3284 Vădaș, nr. 171. Jud. Mureș.)

Vadriasztás a marosszéki Vadasdon, 1983. 43–54.

SZENTIMREI JUDIT (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Rákóczi nr. 15.)

Széki iratos és varratos munkák, 1976. 116–121; *A vetettágy Vajdakamaráson*, 1980. 115–121.

SZESZKA ERDŐS PÉTER I. dr. IMREH ISTVÁN–SZESZKA ERDŐS PÉTER

TANKÓ PÉTER–TANKÓ MAGDOLNA I. RAB JÁNOS–TANKÓ PÉTER–TANKÓ MAGDOLNA

TAR ERZSÉBET (1945–1981)

A balavásári nagy vásárokról, 1978. 178–185.

TARISZNYÁS MÁRTON (1927–1980)

A gyűjtőgető gazdálkodás hagyományai Gyergyóban, 1978. 25–33.

VÁMSZER GÉZA (1896–1976)

Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíokban a két háború közti években, 1976. 41–46.

VASAS SAMU (Bánffyhunyard – 3525 Huedin. Str. Horea nr. 80. bl. F. sc. C. ap. 6.)

A vásárosok hagyományos beszállóhelyei Bánffyhunyardon, 1980. 176–190.

VÉGH OLIVÉR (Kolozsvár-Napoca – 3400 Cluj-Napoca. Str. Băișoara nr. 3. ap. 25.)

A kalotaszegi nagypetri fazekasságáról, 1976. 108–111; *Erdélyi hólyagos edények*, 1981. 63–70; *A nagyenyedi fazekasok céhlevele 1648-ból*, 1983. 82–93.

Dr. VITA ZSIGMOND (Nagyenyed – 3325 Aiud. Str. 11 Iunie nr. 13.)

A mustárliszt és a magyar mustár készítése, 1976. 131–132; *A népi szőlőművelés hagyományai Nagyenyed vidékén*, 1978. 51–63; *Nagyenyedi csempés tüzelők a XVIII. században*, 1980. 87–91.

Dr. WILHELM SÁNDOR (Székelyhíd – 3750 Săcuieni. Piața Libertății nr. 24. bl. T5. et. II. ap. 7. Jud. Bihor.)

A fazekasság emlékei Margittán, 1983. 94–106.

ZÁGONI JENŐ (Sepsiszentgyörgy – 4000 Sfintu Gheorghe. Str. Presei nr. 2. bl. 15.)

A sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör néprajzi bibliográfiája 1968–1976, 1980. 240–265.

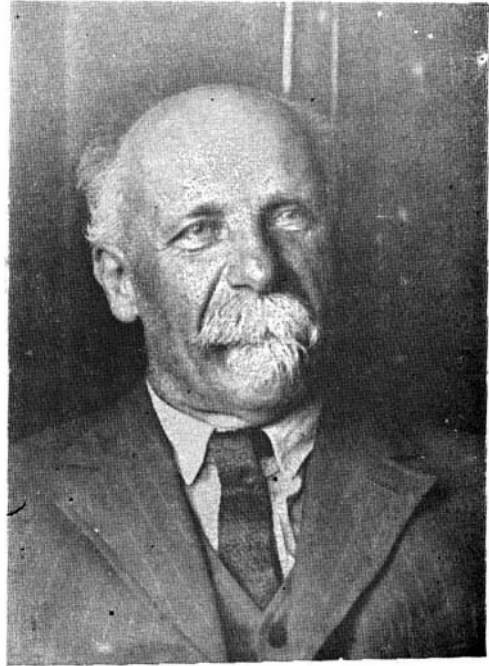
ZSIGMOND JÓZSEF (Marosvásárhely – 4300 Tîrgu Mureș. Str. Petrila nr. 3.)

Disznóölés Magyarán, 1978. 107–117; *Régi halászat a Felső-Maros menti Magyarán*, 1980. 37–46.

TARTALOM

Előszó (A szerkesztők)	5
Nagy Jenő	
Néprajz és nyelvtudomány	7
*	
Kós Károly	
Orosz Endre följegyzései ősi jellegű néprajzi tárgyokról	23
Székely Ferenc	
Vadriasztás a marosszéki Vadasdon	43
Radován István	
Bánsági magyar népi étkezés a századforduló táján	55
Kardalus János	
Csíkszentdomokosi faragott faedények	67
Végh Olivér	
A nagyenyedi fazekasok céhlevele 1648-ból	82
Wilhelm Sándor	
A fazekasság emlékei Margittán	94
Balácsi Dénes	
Zsúpfedés a Nyikómentén	107
Páll-Gecse Éva	
A kézdiszárzypataki fonó emléke	128
Keszeg Vilmos	
Nemszöbéli kommunikáció a mezőségi Detrehemtelepen	133
Antal Imre	
Udvarlás és leánykérés Gyimesben	141
Lakatos-Bakó Melinda	
A májusfa Tasnád környékén	150
Ráduly János	
A két királygyermek balladamotívumai egy kibédi népmesében	160
Dánielisz Endre	
Változó nagyszalontai mondavilág	166
*	
Faragó József	
Adatok a magyar–román néprajzi bibliográfiához 1946–1982	188
***	
A Népismereti Dolgozatok öt kötetének szerzői mutatója	222

1. Orosz Endre (1871–1945) 1932-ben és névalírása 1921-ből

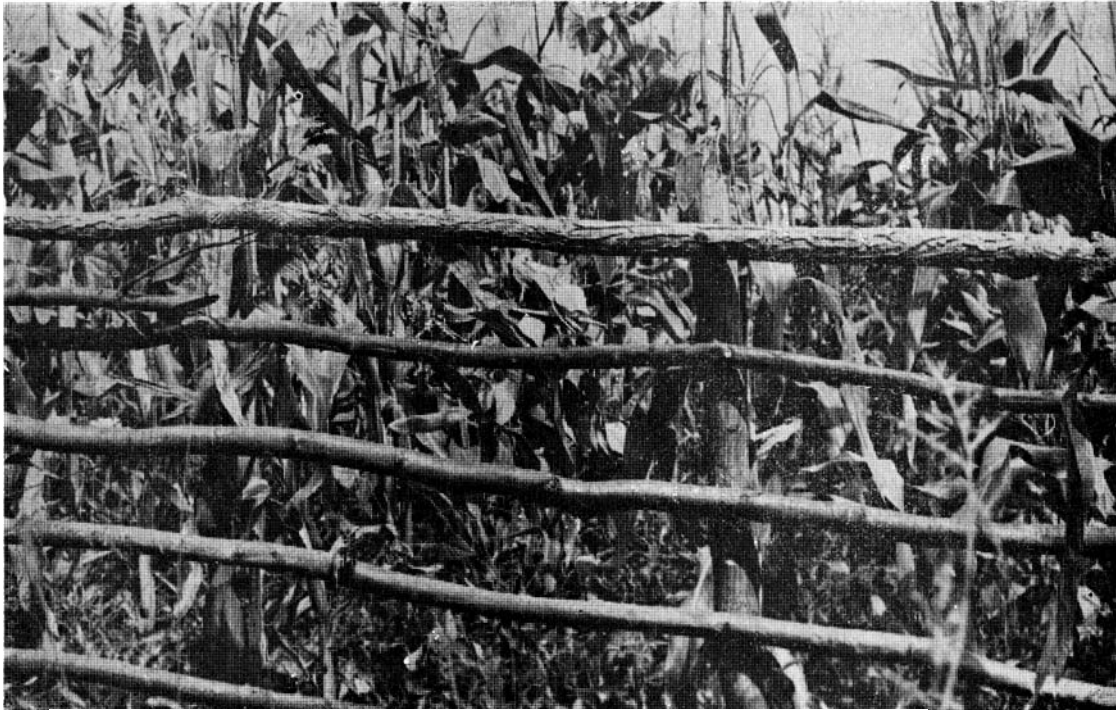

Orosz Endre

2. Ujjnyi vastagságú fűzfaágból készült, nylonlappal és gazzal fedett *vacok* kinnháló kutya számára, előtte a kutyalánc megkötésére való *cövek*. Vadasd

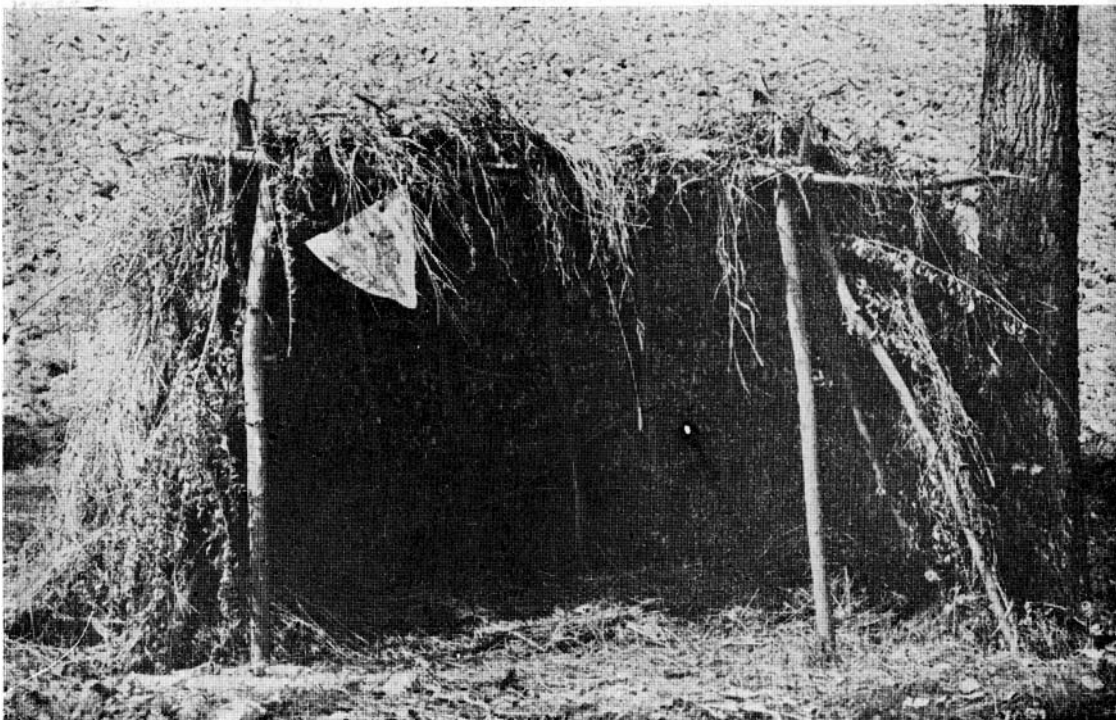

3. Vaddisznólésza a kukoricás megvédésére a vaddisznók ellen. Vadasd

4. Ágából, karókból készült, gizzgazzal fedett *kajiba*. Elöl felakasztott ekevas vadúzó kongatásra. Vadasd

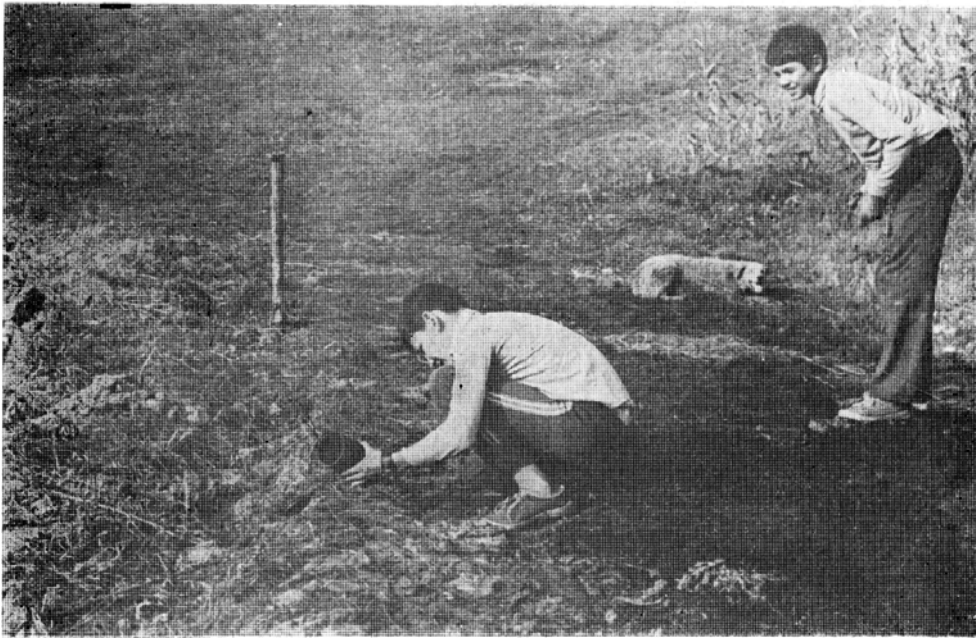

5. Náddal fedett kaliba az mtsz kukoricása szélén. Vadasd

6. Kukoricás szélére felállított kaliba. Bejárata fölött *kijárolámpa* éjjelre és *tárcsalap* vadriasztó kongatásra. Vadasd

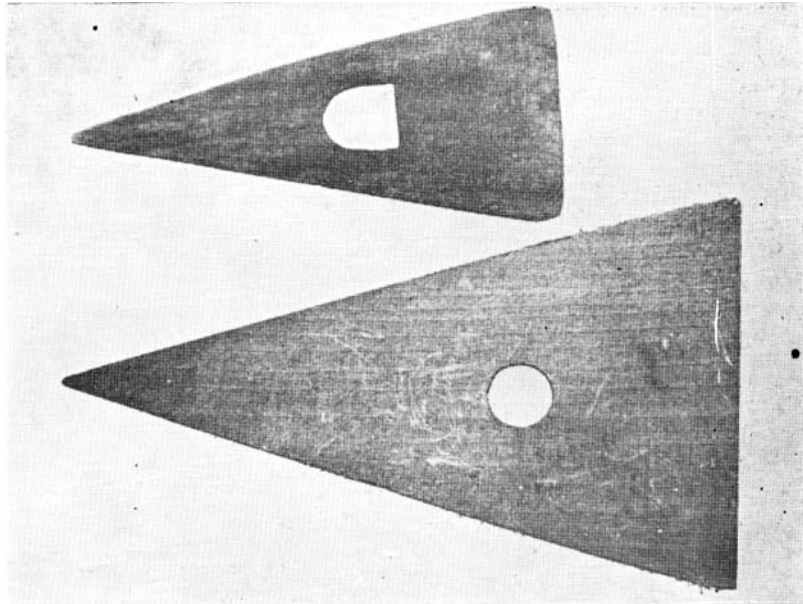
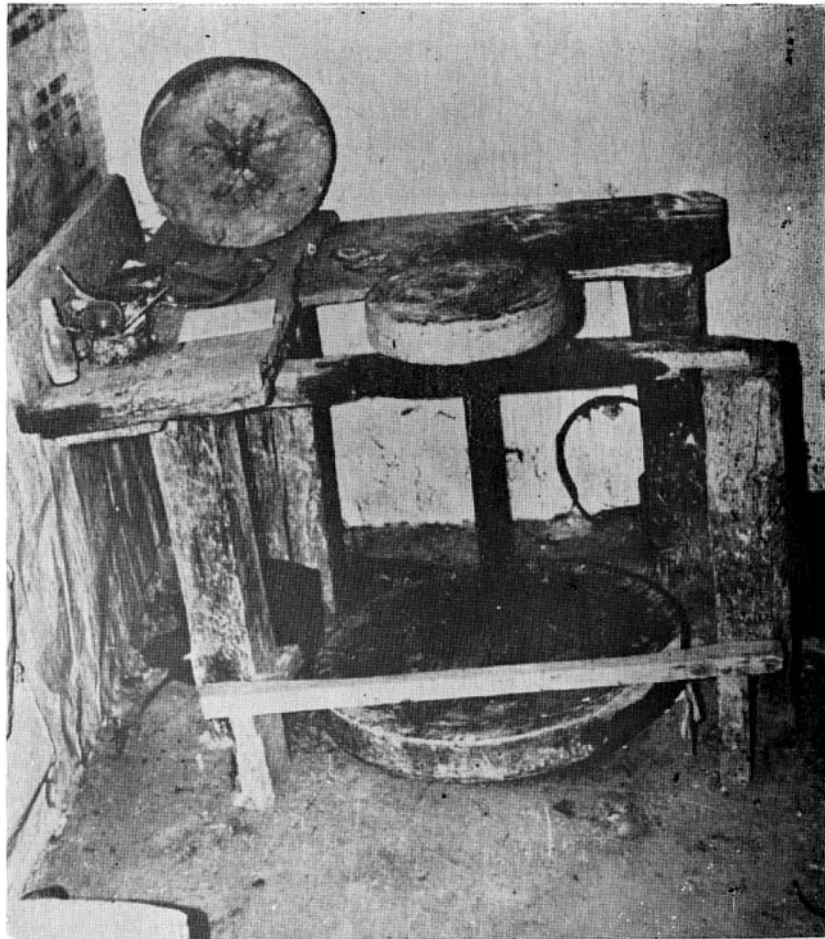

7. Az esti órákban kárbitpuskával lövöldöző gyermekek. Vadasd (2-7. a szerző felvétele)

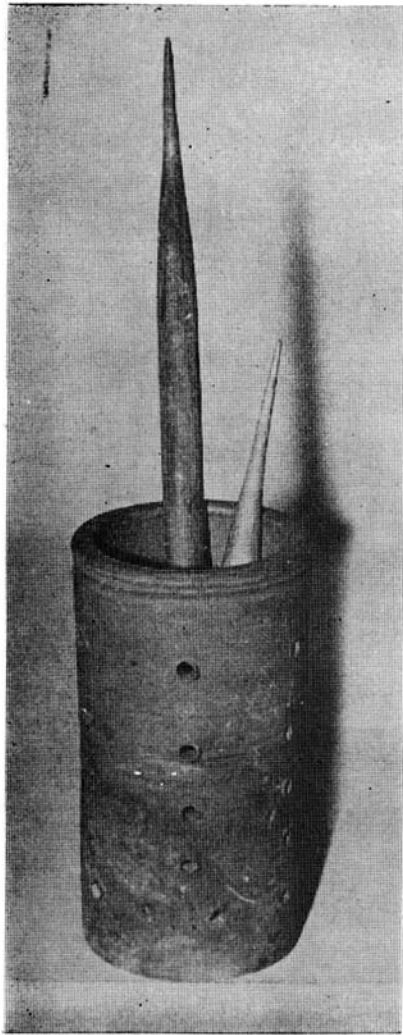
8. A nagyenyedi fazekas céh 1648-as céhlevelének bal felső sarka

9. Béres Gyula (Margitta) fazekaskorongja, baloldalt tartalék korongtányérral

10. Béres Gyula fakései

11. Béres Gyula *juggalói* abban az edényben, amelyben ő is tartotta azokat
12. Béres Gyula *égetőszínje*, bent az egyik kemencével

13. Kétfülő *parasztfazék*, magassága (m.) 27 cm, szájának átmérője (átm.) 18 cm

14. Mázas fazék, m. 23, átm. 14,5 cm
15. Mázas fazék, m. 24,5, átm. 16 cm
16. Mázas fazék, m. 19,5, átm. 16 cm
17. Mázas fazék, m. 22,5, átm. 4,5 cm

18. Szilke, m. 12,5, átm. 11 cm

22. Tejescsupor, m. 25. átm. 12 cm

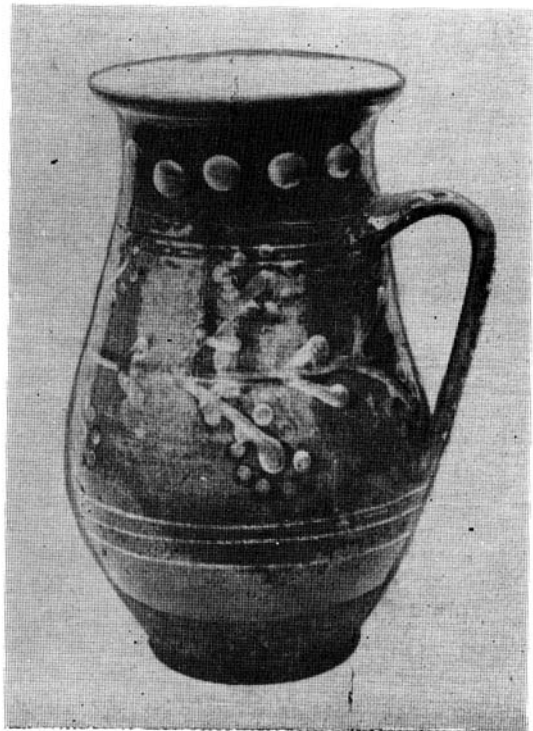
19. Szilke, m. 17. átm. 15 cm

20. Szilke, m. 13. átm. 10 cm

21. Feliratos szilke: ... A Bözsikémé...

23. Tejescsupor, m. 17. átm. 10,5 cm

24. Tejescsupor, m. 22,5, átm. 11,5 cm

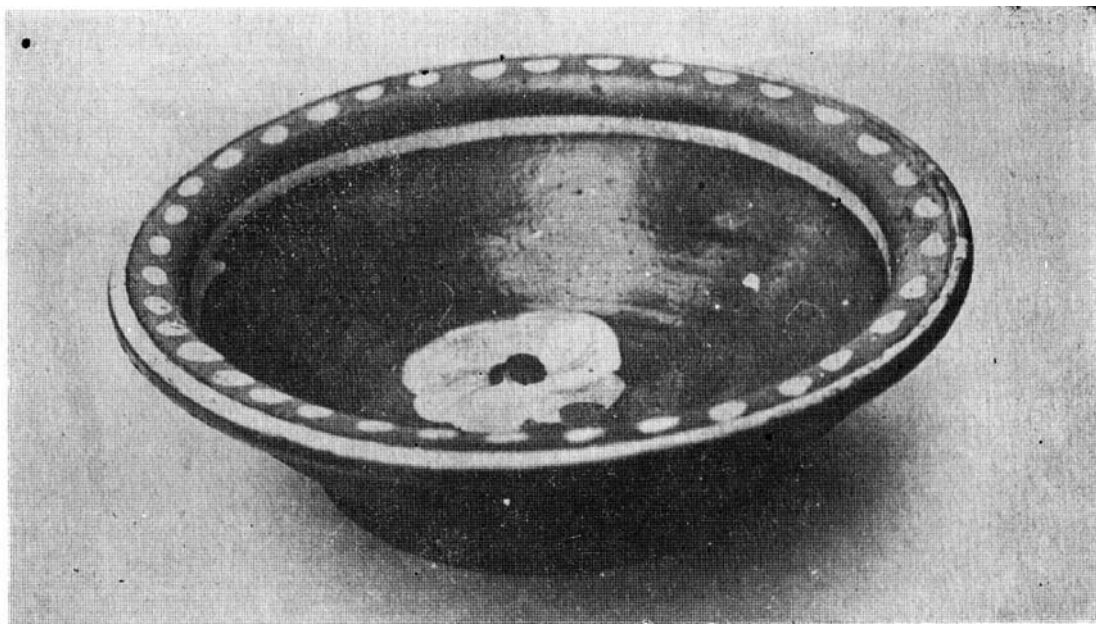
25. Tejescsupor, m. 18,5, átm. 10,5 cm

26. Mázas csecses korsó, m. 34, hasának átm. 25 cm

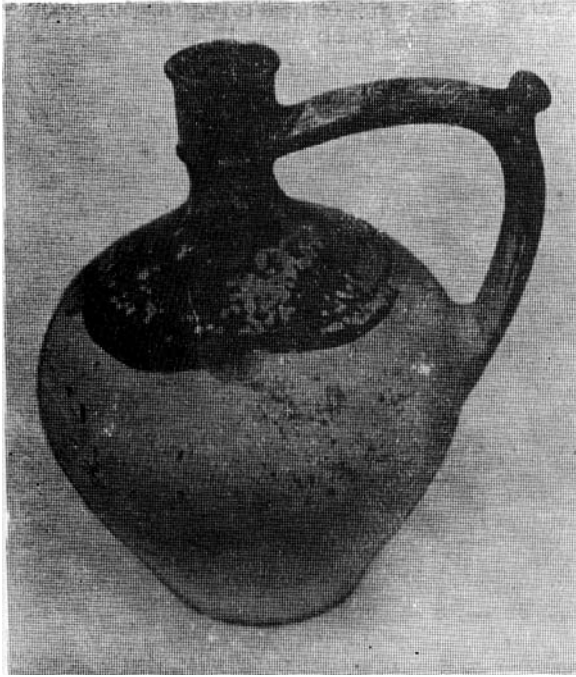

27. *Tányér*, 19,5 cm

28. *Laskaszűrő*, m. 20, átm. 19 cm

29. Cseszes korsó, felül mázas, alul fehér-földdel bevonva, m. 29, hasának átm. 21,5 cm

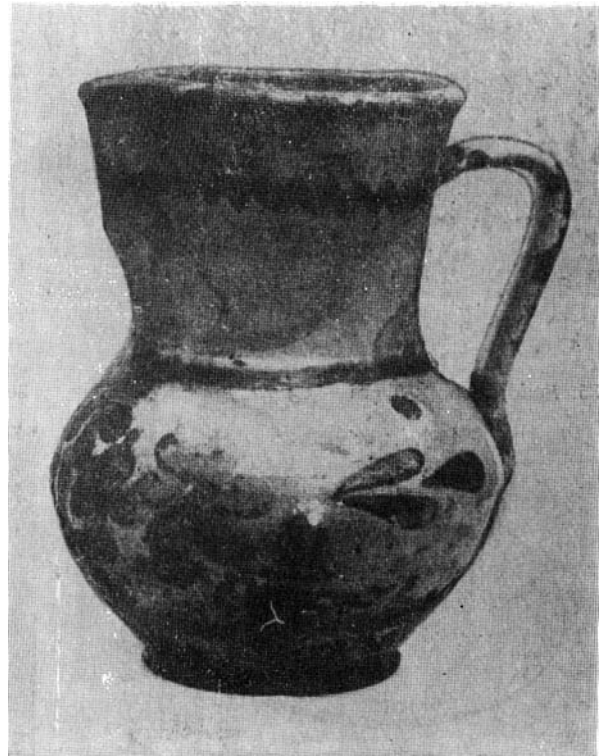

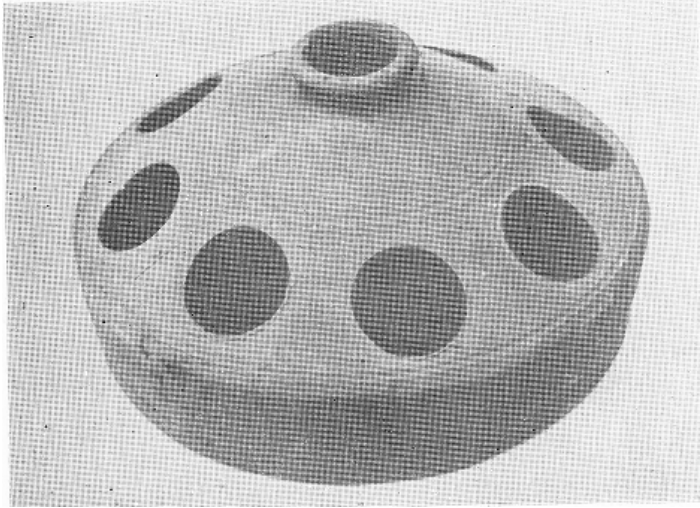
30. Tejfelescsupor, m. 14,5, átm. 10 cm

31. Vizescsupor, m. 9, átm. 11 cm

32. Boroskancsó, m. 19, átm. 13,5 cm

33. *Csirkeítató*, m. 10, legnagyobb átm 19 cm

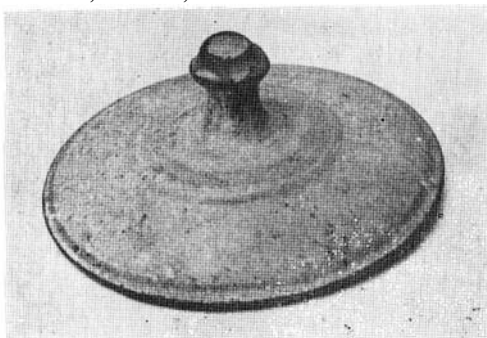
34. *Virágcserep*, m. 10, átm. 11 cm

37. *Kávécscsupor*, m. 9,5, átm. 9 cm (9–37, a szerző felvétele)

35. *Fedő*, átm. 10,5 cm

36. *Tojássütő*, m. 5,5, átm. 11 cm

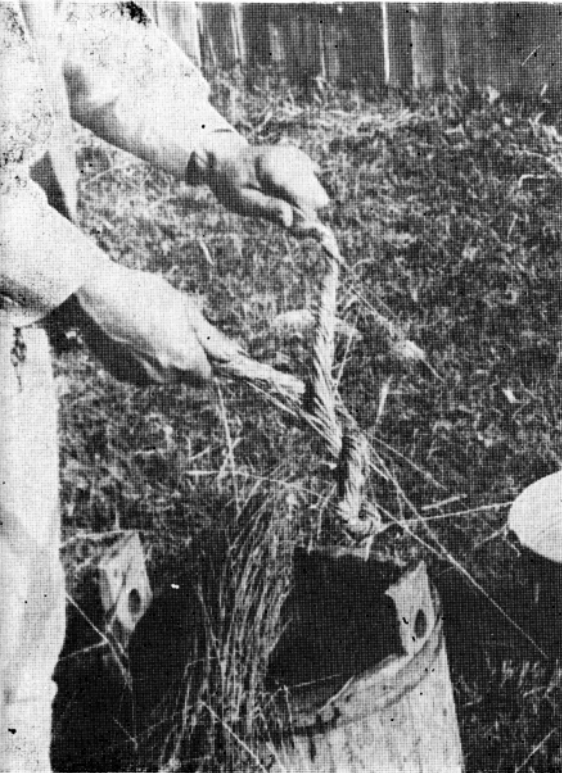

38. Tófalvi Dániel (Pálné-tanya) rozskötelet *sírt*: Két *markocska* rozstot *fejes* végükkel 15 cm-re egymásba dug

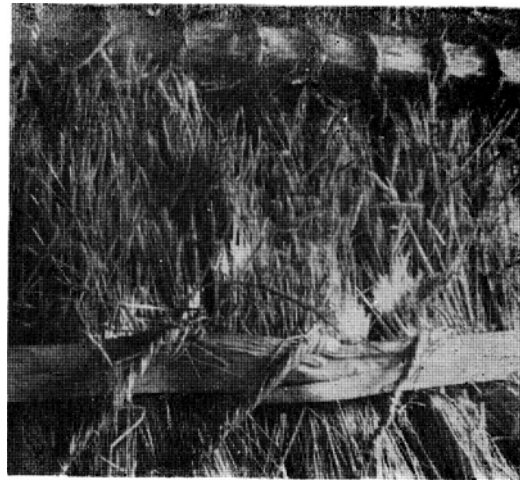

39. A zsúpkötél egyik végét a hónalja alá veszi, hogy a sodrást folytathassa

40. A kész kötél magától *összesíri*l, így helyezik vissza a vizesceberbe

41. Vajda M. József (Székelypálfalva) zsúpos csűrének fedésikja belülről. Alul az eszterhéjzsúpok rögzítése *keresztesen*, fönnebb – a tetősíkon – a zsúpok rögzítése fent *sodort* kötéllel

42. Bakó János *kerek, szembefedett vagy visszafedett* (kontyosfedelű) háza, Siklód

43. Boros Dénes *nyeregfedeles* havasi pajtája Ivómezején, Zetelaka

44. Nagy Jánosné (Székelyszentlélek) zsúpos csúrének fedélsíkja belülről. A kalászzukkal felfelé álló eszterhéjzsúpok kereszties rögzítése lent sodort kötéllel

45. A tetősík első zsúpjának *felvarrása szimpla* fedélen (a zsúp kalászos végével lefelé): a mester a *zsúpvarrótűt* beledöfi a zsúpba

46. A mester a zsúpot a léchez rögzítő kötél felhúzott végét a másik vég mellé fogja és összesodorja-bogozza, hogy majd a zsúpba visszahúzza (38–40, 45, 46. a szerző felvétele)

47. A *gyaka* (*karó*, *nyárs*, *csóva* vagy *merekje*) rögzítése a kakasülöhöz és a *szarufák*hoz Boros Dénes pajtájában (41–44, 47. Gál Gyula felvétele)

